

Uppföljning av statens satsning på hållbara städer

ISSN 1653-0942
ISBN 978-91-85943-99-9
Riksdagstryckeriet, Stockholm, 2010

Förord

Riksdagen har i olika sammanhang behandlat frågor som rör utvecklingen i våra städer. Riksdagen har bl.a. anslagit medel till ett ekonomiskt stöd till hållbara städer om totalt 340 miljoner kronor under perioden 2009–2010. Vidare har regeringen tillsatt en delegation med uppgiften att verka för en hållbar utveckling av städer, tätorter och bostadsområden.

Miljö- och jordbruksutskottet beslutade vid sitt sammanträde den 21 januari 2010 att följa upp statens satsning på hållbara städer. Den 14 oktober 2010 bekräftade utskottet beslutet att genomföra uppföljningen. Inom riksdagen har flera utskott ansvar för olika frågor som rör utvecklingen av hållbara städer. Exempelvis finns anslaget för Delegationen för hållbara städer under utgiftsområde 20 Allmän miljö- och naturvård och omfattar därmed miljö- och jordbruksutskottets beredningsområde, medan däremot plan- och bygglagen ingår i civilutskottets beredningsområde. Mot den bakgrunden har civilutskottet inbjudits att delta i uppföljningen.

Uppföljningen har i första hand inriktats på att studera hur satsningen på hållbara städer har organiserats och lagts upp, vilka insatser som har gjorts av delegationen samt vilka andra insatser som har gjorts för en hållbar stadsutveckling.

Uppföljningen har genomförts av miljö- och jordbruksutskottets uppföljnings- och utvärderingsgrupp. Under våren 2010 deltog även ledamöter från civilutskottet i gruppens arbete. Underlagen till uppföljningen har tagits fram av utvärderaren Christer Åström vid utvärderings- och forskningsfunktionen vid riksdagens utredningstjänst i samarbete med uppföljnings- och utvärderingsgruppens sekreterare, föredraganden Lena Sandström vid miljö- och jordbruksutskottets kansli. I arbetet har även deltagit föredraganden Anna-Lena Kileus, utredaren Thomas Allvin, utvärderaren Gün Sahin, praktikanten Josefin Edström och sakkunnige Nils Göransson.

Uppföljnings- och utvärderingsgruppen överlämnar härmed sin rapport där resultaten av uppföljningen redovisas.

Stockholm i november 2010

Irene Oskarsson (KD)

Christine Jönsson (M)

Nina Lundström (FP)

Åsa Romson (MP)

Josef Fransson (SD)

Per Åsling (C)

Jan-Olof Larsson (S)

Jens Holm (V)

Innehållsförteckning

Uppföljning av statens satsning.....	1
på hållbara städer.....	1
Förord.....	3
Innehållsförteckning.....	4
Sammanfattning.....	6
1 Inledning.....	15
1.1 Uppföljningen.....	15
1.2 Syfte och inriktning	17
1.3 Genomförande	17
1.4 Avgränsningar	18
1.5 Rapportens disposition	18
2 Hållbarhet, hållbar utveckling och hållbara städer	19
2.1 Definitioner	19
2.2 Iakttagelser kring definitionen av hållbara städer	20
3 Internationell utblick	23
3.1 Stadsutvecklingen i ett globalt perspektiv	23
3.2 Internationella insatser för hållbar stadsutveckling	24
3.3 EU:s politik för stadsutveckling m.m.	26
3.4 Exempel från fyra länder	26
4 Staten och stadsutvecklingen.....	28
4.1 Stadsutveckling i Sverige	28
4.2 Mål som beslutats av riksdagen.....	31
4.3 Regelverk.....	32
4.4 Ekonomiska styrmedel	33
4.5 Statliga och kommunala aktörer	34
4.6 Iakttagelser kring mål, regler och ansvarsfördelning.....	35
5 Statens satsning på hållbara städer	45
5.1 Allmänt om satsningen	45
5.1.1 Riksdagens beslut om hållbara städer	45
5.1.2 Satsningens syfte och upplägg	47
5.1.3 Iakttagelser kring satsningens betydelse, syfte och upplägg	48
5.2 Delegationen för hållbara städer	58
5.2.1 Delegationens uppgifter och sammansättning	58
5.2.2 Nationell arena för utveckling av hållbara städer	59
5.2.3 Högnivåkonferens och världsutställning.....	63
5.2.4 Iakttagelser kring Delegationen för hållbara städer	66
5.3 Det ekonomiska stödet till utveckling av hållbara städer.....	72
5.3.1 Stödets syfte och inriktning	72
5.3.2 Regler och ansökningsprocess	73
5.3.3 Bidragsansökningar 2009 och 2010.....	78

5.3.4 Investeringsprojekt i Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå	81
5.3.5 Planeringsprojekt i Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå	90
5.4 Iakttagelser om stödet till hållbara städer	98
5.4.1 Bidragsgivning	98
5.4.2 Bidragets inriktning	100
5.4.3 Bidragets konstruktion	108
5.4.4 Stödets kostnadseffektivitet	115
5.4.5 Nyskapande och miljöteknikexport	119
5.4.6 Ansökningsförfarandet	125
5.5 Kontroll, uppföljning och erfarenhetsspridning	131
5.5.1 Tillsyn, uppföljning och utvärdering	131
5.5.2 Erfarenhetsspridning	132
5.5.3 Iakttagelser kring uppföljning och erfarenhetsspridning	133
5.6 Regeringens resultatredovisning av satsningen	139
5.7 Iakttagelser kring fortsatt arbete för hållbara städer	140
6 Andra insatser för en hållbar stadsutveckling	142
6.1 Exempel från olika politikområden	142
6.2 Iakttagelser kring forskning om hållbar stadsutveckling	149
6.3 Iakttagelser kring miljöteknikexport	150
7 Uppföljnings- och utvärderingsgruppens bedömningar	153
Referenser	160
Bilaga 1	
Arbete med hållbar stadsutveckling i fyra länder	169
Bilaga 2	
Uppgifter om bidragsansökningar m.m.	182
Bilaga 3	
Hållbarhetsarbete i fyra kommuner	193
Bilaga 4	
Stockholms stads arbete med hållbara städer	214
Bilaga 5	
EU:s politik för stadsutveckling m.m.	231
Bilaga 6	
Statliga och kommunala myndigheter	243
Bilaga 7	
Andra insatser för en hållbar stadsutveckling	258
Bilaga 8	
Hållbar utveckling och hållbara städer	288
Bilaga 9	
Delegationens kriterier för det ekonomiska stödet	293

Sammanfattning

Uppföljnings- och utvärderingsgruppens bedömningar i korthet:

- Statens satsning på hållbara städer har lyft fram frågor kring hållbar stadsutveckling. Hållbar stadsutveckling är ett brett begrepp som inte har definierats, vilket har bidragit till att inriktningen på statens satsning har blivit ottydlig.
- Många myndigheter arbetar med hållbar stadsutveckling, varför det är viktigt med tydlig ansvarsfördelning mellan myndigheterna. Det har både för- och nackdelar att statens pågående satsning på hållbara städer har organiserats som en särskild delegation.
- Det är viktigt att arbetet med hållbar stadsutveckling från statens sida präglas av långsiktighet och kontinuitet och att det är inriktat på både stora och små städer i hela landet.
- Bidraget har medverkat till att sätta i gång stadsutvecklingsinsatser men det är för tidigt att bedöma bidragets faktiska effekter. Bidragets kostnadseffektivitet och relevans mot ändamål är svåra att mäta.
- I de projekt som har ansökt om bidrag har det varit begränsat nytänkande och få tydliga exempel på möjligheter till ökad miljöteknikexport. Ansökningsprocessen har varit relativt enkel.
- Miljö- och jordbruksutskottet utgick hösten 2008 från att grönområdets betydelse och möjligheterna till lokal odling i städerna skulle vägas in i satsningen på hållbara städer. Detta har gjorts och det är viktigt att fortsatt följa frågan om grönområdenas betydelse och möjligheterna till stadsodling.
- Det är viktigt att satsningen följs upp och utvärderas samt att resultaten sprids. Det är också viktigt att regeringen årligen till riksdagen redovisar och bedömer resultaten av de insatser som staten gör för hållbar stadsutveckling.

Bakgrund och utgångspunkter

Bakgrund

Miljö- och jordbruksutskottet beslutade i januari 2010 att genomföra en uppföljning av statens satsning på hållbara städer. Uppföljningen har genomförts av utskottets uppföljnings- och utvärderingsgrupp och i första hand inriktats på att belysa hur arbetet med hållbara städer har organiserats och lagts upp, vilka insatser som har gjorts av Delegationen för hållbara städer och vilka andra statliga insatser som har genomförts för en hållbar stadsutveckling. Syftet har varit att ta fram ett fördjupat kunskapsunderlag inför behandlingen av budgetpropositionen för 2011 och beredningen av eventuella motioner i ämnet.

Hållbarhet, hållbar utveckling och hållbara städer

Begreppet hållbar utveckling användes av FN:s världskommission för miljö och utveckling i den s.k. Brundtlandrapporten 1987 och har därefter kommit att få stor betydelse. Kommissionen betonade vikten av att hållbar utveckling ska förstås utifrån ett helhetsperspektiv där de ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensionerna beaktas.

I denna uppföljning konstateras att hållbar utveckling, hållbar stadsutveckling och hållbara städer är breda begrepp där många aspekter kan ingå, vilket är både en svaghet och en styrka. Det finns inte någon tydlig definition av hållbara städer. En alltför tydlig och ensidig definition kan å ena sidan bli låsande för arbetet, men å andra sidan kan det uppstå problem om olika aktörer tolkar begreppet på olika sätt. Det finns en samsyn bland de myndigheter, projektgrupper och organisationer som har tillfrågats i denna uppföljning om vikten av att ha en helhetssyn på hållbar stadsutveckling där alla tre dimensioner – ekonomisk, social och miljömässig utveckling – ingår. Det finns dessutom synergieffekter mellan dessa tre dimensioner.

Utvecklingen av städerna

Sedan 2008 bor över hälften av jordens befolkning i städer; samtidigt växer fattigdomen snabbare i städerna än på landsbygden. Städerna är ett problem från både ekonomiska, sociala och miljömässiga utgångspunkter men de innebär också en möjlighet. Frågan om hållbar stadsutveckling har därför varit ett centralt tema i det internationella samarbetet och i den nationella politiken i flera länder under flera år.

I Sverige bor över 80 % av befolkningen i tätorter. Befolkningen fortsätter att öka i tätorterna, medan det pågår en avfolkning av glesbygden. Befolkningsutvecklingen i den tätortsnära landsbygden är stabil. I de svenska städerna sker en utveckling mot mer förtätning och blandning av olika funktioner. Det faktum att en allt större andel av Sveriges befolkning bor i städer har lett till att städerna har kommit att bli allt viktigare för möjligheten att uppnå nationella mål kring en hållbar utveckling.

Ansvarsförhållanden

Städernas utveckling är i första hand ett kommunalt ansvar som utövas enligt riksdagens beslut i lagstiftning om kommunalt självbestämmande och planmonopol. Därutöver har ett flertal statliga beslut och åtgärder i olika frågor stor betydelse för städernas utveckling.

Frågor med anknytning till hållbar stadsutveckling handläggs inom olika riksdagsutskott, departement samt statliga och kommunala myndigheter. Många aktörer arbetar med hållbar stadsutveckling. Detta är i sig en styrka för stadsutvecklingsarbetet. Samtidigt är det också en svaghet eftersom mångfalden av aktörer också leder till otydligheter i ansvarsfördelningen mellan myndigheterna. En orsak till otydligheten i de olika myndigheternas roller i arbetet med hållbar stadsutveckling är att deras uppdrag är vagt formulerade.

Även om Boverket har en central roll i arbetet med hållbar stadsutveckling är det otvetydigt vilken myndighet som har det övergripande ansvaret. Under senare år har samarbetet mellan myndigheterna utökats. Flera av de intervjuade aktörerna betonar samtidigt att samarbete måste bygga på tydlighet och jämbördiga myndigheter och att det är viktigt med god samordning inom Regeringskansliet. I det sammanhanget konstateras bl.a. att Boverket är en redan hårt belastad myndighet. Det finns exempel på samarbete på regional nivå kring hållbar stadsutveckling i bl.a. Skåne. Två statliga insatser med anknytning till hållbar stadsutveckling, Stadsmiljörådet och Bygga-bo-dialogen, har upphört. Särskilt Bygga-bo-dialogen uppges ha varit en positiv satsning med goda effekter.

Det finns målkonflikter och exempel på hinder i regelverket för att utveckla en blandad stad. Från olika aktörer har bl.a. framförts att det bör göras en genomgång av de regler som i viss mån kan sägas motarbeta varandra. Exempelvis upplevs upphandlingsreglerna både som hinder och möjlighet för att t.ex. prova ny miljöteknik i stadsutvecklingssammanhang. Flera menar även att frågor kring hållbar stadsutveckling bör ingå i miljömålsarbetet.

Statens satsning på hållbara städer

Stödet och inrättandet av en delegation för hållbara städer

Riksdagen har anslagit medel till ett ekonomiskt stöd till hållbara städer om totalt 340 miljoner kronor under perioden 2009–2010. Enligt den förordning som styr bidragsgivningen får statligt stöd ges till åtgärder som främjar hållbar stadsutveckling i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser. Vidare har regeringen tillsatt en delegation med uppgiften att verka för en hållbar utveckling av städer, tätorter och bostadsområden. Delegationen för hållbara städer har två uppgifter: dels att vara en nationell arena för utveckling av hållbara städer, dels att hantera det ekonomiska stödet till utveckling av hållbara städer. Det ekonomiska stödet delas ut under två år. År 2009 gav delegationen bidrag till tre investeringsprojekt och 14 planeringsprojekt. Beslut om 2010 års bidrag fattas i november/december 2010. Åtgärderna ska vara avslutade senast den 31 december 2014.

Satsningens inriktning och upplägg

Frågan om hållbar stadsutveckling är inte ny. Flertalet aktörer framför att det är positivt att staten satsar på hållbar stadsutveckling och därmed försöker ta ett mer samlat grepp kring olika åtgärder. Satsningen har lyft fram hållbar stadsutveckling både i samhällsdebatten och i kommunala och statliga myndigheters arbete. Samtidigt kan det konstateras att satsningen har haft ett mer begränsat inflytande på flera statliga myndigheters arbete.

Det finns viss otvetydlighet kring satsningens syfte och inriktning. Syftet med satsningen och det ekonomiska stödet har beskrivits på olika sätt i skilda sammanhang och även uppfattats på olika sätt av skilda aktörer. En orsak till detta är att delegationens mer allmänna uppdrag är mycket brett, medan det

statliga bidragets huvudinriktning är något smalare. Den miljömässiga dimensionen har betonats i flertalet projekt som har ansökt om bidrag, liksom att den miljömässiga dimensionen inte bara handlar om klimat. Den sociala dimensionen upplevs vara svår att definiera, men bör enligt aktörerna lyftas fram ytterligare. Den ekonomiska dimensionen har fått minst uppmärksamhet. Flera betonar att kulturen är en del av en hållbar stadsutveckling.

Satsningen uppfattas inte som långsiktig, och flera betonar att kortsiktiga satsningar på hållbarhetsprojekt har mindre effekt än långsiktiga. En del har pekat på att projektarbetsformen kan innebära risk för bristande kontinuitet i stadsutvecklingsarbetet och att det är minst lika viktigt att stimulera det successiva och långsiktiga utvecklingsarbetet. Flera aktörer betonar att satsningens effekter kan ses först efter flera år. Från de projekt som har ingått i uppföljningen har en majoritet framfört att projekten skulle ha genomförts även utan statligt bidrag, men de flesta uppger att projekten då skulle ha fått en delvis annan utformning. För projekten innebär bidraget att ambitionsnivån har kunnat höjas. Delegationen menar att stödet har bidragit till att projektens mål med avseende på hållbarhet har stärkts.

Delegationen för hållbara städer

Organisationsformen delegation har både för- och nackdelar. Delegationen har blivit en neutral arena utanför den ordinarie myndighetsstrukturen där nya arbetssätt kan prövas. Arbetet har fått en tydlig start och ett tydligt slut. Samtidigt innebär satsningen att arbetet är begränsat till en kort tidsperiod. Att arbetet läggs på en tillfällig delegation utanför en befintlig myndighet innebär också att det blir svårare att bygga vidare på tidigare erfarenheter men även att föra vidare kunskap och resultat av satsningen. Det kan också bli svårare att förankra arbetet i ordinarie förvaltningsstrukturer. Ett alternativ till att inrätta en delegation hade varit att placera satsningen på en befintlig myndighet, t.ex. Boverket. Det finns en övervägande positiv syn på delegationens arbete hittills. Aktörerna är positiva till samarbetet med delegationen, men på regional och lokal nivå finns olika erfarenheter. Bland annat har ett antal länsstyrelser konstaterat att de inte har någon roll i satsningen.

Flera aktörer har betonat vikten av att det arbete som har inletts i och med satsningen får fortsätta och att någon aktör tar över arbetet när delegationen avvecklas. I budgetpropositionen för 2011 föreslår regeringen att satsningen på hållbara städer fortsätter under två år, främst för att säkerställa kunskaps-spridning, uppföljning av projekten och att erfarenheterna ska kunna tas till vara och utvecklas inom forskning och miljöteknikutveckling. Regeringens förslag innebär att anslaget 1:15 Hållbara städer tillförs 30 miljoner kronor per år 2011–2012 för att fasa ut verksamheten.

Bidraget för hållbara städer

Bidragsgivning är ett sätt att styra som kan leda till att positiva initiativ inom hållbar stadsutveckling initieras. Bidrag sätter hållbar stadsutveckling i fokus och höjer projektens status, samtidigt som de även kan få en del negativa

konsekvenser. Det kan t.ex. finnas en risk för att stöd ges till etablerad teknik och att bidragen därmed endast blir en subvention utan att ge något mervärde. Det uppmärksammas att det är viktigt att stöd ges till projekt som är relaterade till senaste forskningsresultat. Regeringen har bedömt att stödet för hållbara städer är förenligt med den gemensamma marknaden enligt ett gruppundantag som regleras i EG-rätten.

Bidragen har gått till ett begränsat antal bidragsmottagare, huvudsakligen offentliga aktörer. Två av tre investeringsprojekt som fick stöd 2009 är i första hand inriktade på ombyggnad. Trots detta har flertalet aktörer framfört att mycket av det som görs kring hållbara städer är inriktat mot nybyggnadsprojekt och att ombyggnad inte har lika hög status. De flesta är ense om att den stora utmaningen är att förvalta och förbättra befintliga stadsdelar, inte minst städernas miljonprogramsområden. Sambandet mellan stad och land har inte fått någon större uppmärksamhet i satsningen. Flera aktörer pekar dock på att städerna är beroende av sitt omland. Det konstateras vidare att förtätning och blandning av verksamheter är en trend inom dagens stadsutveckling. Att göra städerna tätare och mer kompakta leder till ökad resurseffektivitet, samtidigt som olika aktörer varnar för att förtätning också kan innebära att gröna kvaliteter byggs bort och kulturmiljöer förändras.

Flera aktörer upplever att stadsbegreppet är oklart. Flera betonar också att Sverige är ett glesbefolkat land, och en del aktörer har uppfattat att satsningen främst riktar sig mot tillväxtområden och större städer. En del aktörer har framfört att stöd även bör gå till kommuner i stagnation. Trafik och handel är viktiga delar i en hållbar stadsutveckling, liksom samverkan mellan näringsliv och kommun samt medborgarnas deltagande och inflytande. För att uppnå en hållbar stadsutveckling krävs att människor ändrar beteende. När utvecklingsinsatser har genomförts är det de boende som ska kunna hantera nya system och ändra sina beteenden.

Bidrag har ofta gått till större städer, delvis på grund av bidragets konstruktion. År 2009 gick samtliga investeringsbidrag till kommuner med över 100 000 invånare (Malmö, Stockholm och Umeå), medan planeringsbidragen var mer spridda mellan små och stora kommuner. Bidragsansökningar har kommit från redan aktiva kommuner och många projektidéer fanns redan sedan tidigare. Det är en avvägning mellan att ge bidrag till aktörer med erfarenhet av stadsutveckling och att satsa på dem som är nya inom området. Eftersom bidraget bara finns under två år och syftet bl.a. är att lyfta fram flaggskepp är utrymmet för misslyckanden litet.

Uppdelningen på investerings- och planeringsstöd upplevs vara ändamålsenlig, även om några aktörer menar att staten tidsmässigt först borde ha gett stöd till planering och sedan till investering. Det framkommer att bidragets totala ekonomiska omfattning är begränsad i jämförelse med tidigare satsningar och att aktörerna upplever att bidragsandelen är förhållandevis låg. Samtidigt har dock bidraget medverkat till att olika aktiviteter har satts i gång. Delegationen har inte gett bidrag till hela projekt, vilket i vissa fall har lett till att projektens helhetstanke har fallit.

I uppföljningen uppmärksammas att det kan vara svårt att fastställa stödberrättigad kostnad i ett projekt. Bidragets konkurrensaspekter har inte diskuterats och projektens genomförandetid är relativt begränsad. Det kan bli en utmaning för investeringsprojekten att bli klara inom angiven tidsram.

Det är svårt att uppskatta kostnadseffektiviteten i bidragsansökningarna. Redovisningen i bidragsansökningarna har varierat och de sökandes beräkningar vilar på ett flertal osäkerheter. Konjunkturinstitutet (KI) menar i en utvärdering att stödet inte är ett kostnadseffektivt styrmedel för klimatpolitiken. Åtgärdernas kostnadseffektivitet med avseende på t.ex. social hållbarhet är enligt KI inte möjlig att utvärdera.

Det finns inte några tydliga exempel på innovativ miljöteknik i 2009 års ansökningar eller något projekt som kan leda till svensk miljöteknikexport. Det har varit begränsat nytänkande i projekten, samtidigt som det finns behov av nya flaggskepp för svensk stadsutveckling. Det kan vara ett problem om städerna alltför mycket fokuserar på export och nybyggnad av demonstrationsprojekt i stället för att satsa på ombyggnad och förvaltning. Det finns en skillnad mellan att bygga hållbar stad och främja miljöteknikexport.

Ansökningsprocessen

Ansökan om stöd för hållbara städer görs i två steg. Ett sådant öppet ansökningsförfarande har både för- och nackdelar. Det har varit enkelt att fylla i ansökningsblanketten, men svårt att uppskatta påverkan på utsläpp av växthusgaser. Ansökningstiden har varit kort och det har tagit olika lång tid att ta fram en bidragsansökan. Små kommuner har ofta mindre resurser för att kunna ta fram bidragsansökningar. Många har upplevt att kriterierna har varit anpassade till investeringsprojekten och inte till planeringsprojekten. Det fanns vissa tekniska problem kring blanketterna 2009. Det har inte lämnats några synpunkter på stödets administrationskostnader. Kostnaden för delegationens kansli motsvarade knappt 6 % av de beviljade bidragen 2009.

Uppföljning, utvärdering och erfarenhetsspridning

Uppföljning och utvärdering av satsningen görs på olika sätt. KI:s utvärdering av bidragets kostnadseffektivitet är en del i detta. Vidare ska varje bidragsmottagare lämna en slutrapport till delegationen eller Boverket, och delegationen ska slutredovisa sina erfarenheter av arbetet med hållbar stadsutveckling i en rapport till regeringen. Flertalet aktörer menar att det är viktigt med uppföljning inom projekten, liksom att lärande och kommunikation är en viktig uppgift. Det finns dock inga särskilda medel för att följa genomförandet av projekten och det ställs inga krav på extern utvärderare. Det är också otydligt vem som är mottagare av projektens resultat. Kunskapsöverföring sker t.ex. genom studiebesök, men det kan vara svårt att överföra erfarenheter mellan kommuner liksom att använda erfarenheter från pilotprojekt. Det är viktigt att projekten har utvärderats innan projekten sprids som goda exempel.

Regeringens resultatredovisning till riksdagen

Regeringen lämnade i sin resultatredovisning hösten 2009 endast en kort information dels om att satsningen på hållbara städer inleddes under 2008, dels om att det ekonomiska stödet och delegationens arbete hittills hade mött ett stort intresse. Hösten 2010 redovisade regeringen delegationens bidragsfördelning och refererade de bedömningar av projekten som delegationen har gjort samt de bedömningar av stödet som KI har gjort i sin utvärdering.

Andra insatser för hållbar stadsutveckling

Förutom de särskilda insatserna inom ramen för satsningen genomför staten en rad andra insatser i syfte att främja en hållbar stadsutveckling. Bland dessa insatser kan bl.a. klimatinvesteringsprogrammen, den nationella träbyggnadsstrategin, arbetet med uthållig kommun och projektet om den goda staden nämnas. Dessutom vidtar staten insatser för att bl.a. stödja miljöteknikexport och forskning om hållbar stadsutveckling.

Forskningen om hållbar stadsutveckling är begränsad, samtidigt som det kan vara svårt att avgränsa vad som räknas in där. Forskningsområdet är splittrat, och flera aktörer menar att det finns behov av mer praktisk forskning och bättre samordning mellan forskningsfinansiärerna. Det finns ingen part som tar huvudansvar för forskning om hållbar stadsutveckling.

Miljöteknikexporten från Sverige ökar. Många myndigheter och andra aktörer arbetar med att främja miljöteknikexporten. Ett flertal statliga aktörer vänder sig till de ca 500 svenska företag som är verksamma inom området. Arbets- och ansvarsfördelningen mellan myndigheter och andra aktörer är oklar, och det finns behov av samordning för att få ett gott resultat av de exportfrämjande insatserna. Satsningen på konceptet Symbio city upplevs fungera bra.

Uppföljnings- och utvärderingsgruppens bedömningar

Uppföljnings- och utvärderingsgruppen konstaterar inledningsvis att statens pågående satsning på hållbara städer har lyft fram stadsutvecklingsfrågorna. Samtidigt kan gruppen slå fast att även kritik har framförts mot bl.a. satsningens konstruktion och begränsade omfattning i både tid och ekonomiska resurser. Vidare finns det en viss otydlighet kring inriktningen på satsningen, vilket hänger samman med att det inte finns någon entydig definition av en hållbar stad och att satsningens allmänna del har varit mycket bred, medan det ekonomiska stödet har getts en något smalare huvudinriktning på klimatfrågor. För att uppnå goda resultat av statens insatser är det viktigt att inriktningen och syftet med satsningen är tydlig.

Många myndigheter arbetar med hållbar stadsutveckling. Det är därför viktigt att det finns en tydlig ansvarsfördelning och att det uppmärksammas hur olika myndigheter kan lära av varandras erfarenheter i stadsutvecklingsfrågor. Det är också väsentligt att uppmärksamma förekomsten av målkonflikter och hinder i de statliga regelverken för att fortsätta arbetet för en hållbar stadsut-

veckling. I det fortsatta utvecklingsarbetet kring miljömålen kan prövas hur frågor kring hållbar stadsutveckling på ett tydligare sätt kan föras in i miljömålsarbetet.

Gruppen konstaterar att två år är en kort period när det gäller att arbeta för en långsiktigt hållbar stadsutveckling. Samtidigt som det finns fördelar med tidsbegränsade satsningar, bl.a. för att lyfta fram en politiskt prioriterad fråga, vill gruppen betona vikten av långsiktighet, kontinuitet och uthållighet i arbetet. Gruppen konstaterar att regeringen i årets budgetproposition har föreslagit att satsningen på hållbara städer fortsätter under ytterligare två år. Det är viktigt att de erfarenheter som görs i satsningen kan tas till vara i det fortsatta arbetet med hållbar stadsutveckling.

Regeringen har tillsatt en delegation för satsningens genomförande. Denna organisationsform har både för- och nackdelar. En fördel är att en delegation är en fristående och tillfällig enhet som kan överbrygga gamla positionstagnanden som finns mellan olika aktörer samt ta till vara det bästa och förstärka de insatser som myndigheterna gör. Ett alternativ hade varit att ge i uppdrag till en myndighet att arbeta med satsningen på hållbara städer. På längre sikt måste frågorna länkas in i den statliga förvaltningens ordinarie arbete.

Gruppen konstaterar att bidraget för hållbara städer leder till att olika initiativ vidtas men det är alltför tidigt att uttala sig om vilka reella effekter på stadsutvecklingen som satsningen har haft. Majoriteten av de projekt som har studerats i denna uppföljning skulle ha genomförts även utan statligt stöd, även om de flesta då skulle ha fått en delvis annan utformning. Det faktum att bidragen har gått till projekt som kan genomföras även utan statliga bidrag är ett tecken på att projekten är genomförbara och att projekten inte har konstruerats enbart för bidragsmöjlighetens skull. Gruppen betonar samtidigt att det är viktigt att se till att bidragen ger ett mervärde och inte enbart blir en extra finansieringskälla för insatser som ändå skulle ha genomförts.

Gruppen konstaterar att bidragets konstruktion har styrt mot stora kommuner och redan befintliga projektidéer. Stora kommuner har självfallet större resurser till sitt förfogande för att ta fram projektansökningar och större möjlighet att kunna ta fram medel till den relativt stora andel av projektens finansiering som ska utgöras av egenfinansiering. Gruppen betonar dock att stadsutveckling är lika viktigt i stora som små städer och att stödet kommer hela landet till godo, både tillväxtregioner och regioner i stagnation. Det är därför viktigt att uppmuntra utvecklingsarbetet även i kommuner som hittills inte har varit aktiva inom området. Gruppen betonar vidare vikten av att ombyggnad av existerande stadsdelar beaktas i stadsutvecklingssammanhang.

Det är väsentligt att statliga bidrag ger så stor avsedd effekt som möjligt till så låg kostnad som möjligt. När det gäller stödet för hållbara städer kan gruppen konstatera att det är svårt att bedöma kostnadseffektiviteten och relevans mot ändamål. Konjunkturinstitutet har gjort bedömningen att stödet inte är ett kostnadseffektivt styrmedel för klimatpolitiken.

Miljö- och jordbruksutskottet utgick hösten 2008 från att grönområdets betydelse och möjligheterna till lokal odling i städerna skulle vägas in i sats-

ningen på hållbara städer. Detta har gjorts. Gruppen konstaterar att förtätning och ökad blandning av stadens olika funktioner är en aktuell trend inom dagens stadsutvecklingsarbete. Att förtäta städerna ökar resurseffektiviteten på olika sätt. Gruppen lyfter fram betydelsen av att grönområden och kulturmiljöer skyddas i stadsutvecklingsarbetet. Gruppen menar att det är viktigt att fortsatt följa frågor om grönområdets betydelse och möjligheter till lokal odling i städerna.

Nytänkandet i de projekt som har sökt bidrag har varit begränsat, och det finns inga tydliga exempel på innovativ miljöteknik eller möjligheter till ökad svensk miljöteknikexport. Gruppen betonar att det inte är realistiskt att ha alltför stora förhoppningar på att verksamheten ska leda till teknikutveckling.

Ansökningsprocessen för det ekonomiska stödet har varit relativt enkel, även om det har funnits delar av den som har varit svåra att hantera för framför allt mindre aktörer. Gruppen konstaterar att inrättandet av en särskild delegation för att hantera en begränsad summa bidragsmedel innebär att en relativt stor andel av de resurser som finns tillgängliga läggs på administration. När satsningen är slut bör det utvärderas om administrationen kring bidragsgivningen har varit effektiv.

Gruppen menar att en utvärdering av satsningens mer långsiktiga effekter bör göras om några år och omfatta bl.a. frågan huruvida små kommuner har kunnat ta till vara de erfarenheter som har gjorts från satsningen. Gruppen pekar på vikten av mätbarhet och jämförbarhet i förhållande till andra statliga satsningar inom klimatområdet som t.ex. LIP och Klimp. Det är vidare viktigt att tydliggöra vilken myndighet som är mottagare av de uppföljningar och utvärderingar som görs. Det är viktigt att satsningens resultat och den kunskap som har samlats inom delegationen och i projekten tas om hand när satsningen är slut och delegationen avvecklad. Gruppen vill särskilt peka på vikten av att de lärdomar som delegationen har dragit förs vidare.

Gruppen konstaterar slutligen att regeringen redovisar ett antal insatser för hållbar stadsutveckling i sin resultatredovisning till riksdagen. Gruppen understryker vikten av att regeringen i de årliga resultatredovisningarna till riksdagen redovisar och bedömer de resultat som uppnås genom statens olika insatser för en hållbar stadsutveckling och att det är viktigt att fortsatt följa denna fråga.

1 Inledning

1.1 Uppföljningen

Bakgrund

Riksdagen har i olika sammanhang behandlat frågor som rör utvecklingen i städerna. Vid behandlingen av de senaste budgetpropositionerna har miljö- och jordbruksutskottet tillstyrkt regeringens förslag att anslå medel till bl.a. satsningen på hållbara städer. Det har i olika sammanhang konstaterats att städerna blir allt viktigare för miljö, ekonomisk utveckling och social sammanhållning. Regeringen har framfört att utvecklingen i städerna påverkar hur staterna kan motverka klimatförändringar och andra miljöhot och samtidigt uppnå en hållbar tillväxt och goda livsvillkor. Regeringen har vidare konstaterat att Sverige har en internationellt sett stark position inom hållbar stadsutveckling och att svenska miljöteknikföretag ligger i framkant inom flera områden. Enligt regeringen finns förutsättningar för ett ännu större internationellt genomslag för svenskt kunnande kring stadsutvecklingsfrågor och svensk miljöteknikexport.

Satsningen på hållbara städer

Utvecklingen i städerna är i första hand ett kommunalt ansvar som utövas i enlighet med riksdagens beslut i lagstiftning om kommunalt självbestämmande och planmonopol. Därutöver har ett flertal statliga beslut och åtgärder i olika frågor stor betydelse för städernas utveckling. År 2008 inledde staten en satsning på hållbara städer genom att regeringen tillsatte en delegation med uppgiften att t.o.m. 2010 verka för en hållbar utveckling av städer, tätorter och bostadsområden. Delegationen har ett brett uppdrag och ska genomföra olika åtgärder som sätter fokus på och långsiktigt bidrar till förbättrade förutsättningar för utvecklingen av hållbara städer.

Som en del i satsningen har riksdagen efter förslag från regeringen anslagit medel till ett ekonomiskt stöd till hållbara städer under perioden 2009–2010 om totalt 340 miljoner kronor. Stödet ska avse främst ny- och ombyggnadsåtgärder inom en särskild stadsdel, ett särskilt bostadsområde eller kvarter som bidrar till integrerade lösningar för hållbar stadsutveckling. Stödet syftar till att främja en hållbar stadsutveckling genom åtgärder som vidtas i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser. Åtgärderna kan också utgöra förebilder nationellt och internationellt för hållbart stadsbyggande och tillämpad miljöteknik. Riksdagsbesluten om att anslå medel till satsningen på hållbara städer har beretts av miljö- och jordbruksutskottet men det kan konstateras att frågan berör även flera andra utskotts beredningsområden, inte minst frågor rörande bostäder, byggande och samhällsplanering, vilka i riksdagen bereds av civilutskottet. I budgetpropositionen för 2011 föreslår regeringen att satsningen på hållbara städer fortsätter under två år, främst för att säkerställa

kunskapsspridning, uppföljning av projekten och att erfarenheterna ska kunna tas till vara och utvecklas inom forskning och miljöteknikutveckling.

Även inom EU är frågor kring hållbar stadsutveckling aktuella, bl.a. arrangerade det svenska ordförandeskapet en högnivåkonferens om hållbar stadsutveckling hösten 2009. Hållbara städer har även varit ett tema under världsutställningen i Shanghai under perioden maj–oktober 2010.

Uppföljningen

I utskottens beredning av ärenden ingår uppgiften att följa upp och utvärdera riksdagsbeslut.¹ Riksdagen har under våren 2010 antagit regeringens förslag som vilande att en bestämmelse ska införas i regeringsformen om utskottens skyldighet att följa upp och utvärdera riksdagsbeslut inom sina ämnesområden.² Riksdagen beslutade i juni 2006 om riktlinjer för att fortsätta utveckla riksdagens arbete med uppföljning och utvärdering. Av dessa framgår att utskottens uppföljnings- och utvärderingsverksamhet omfattar dels fördjupade uppföljningar och utvärderingar, dels uppföljningar och utvärderingar av den resultatinformation som regeringen lämnar i budgetproposition och resultat-skrivelser.³

Miljö- och jordbruksutskottet har under senare år vid flera tillfällen betonat vikten av att följa upp och utvärdera resultatet av de insatser som staten vidtar. Utskottets uppföljnings- och utvärderingsgrupp gjorde vid sitt möte den 7 maj 2009 bedömningen att stödet till hållbara städer var ett aktuellt tema där det var intressant för utskottet att få ökad kunskap om området, vad staten gjort och vilka resultat insatserna fått. Eftersom stödet nyligen införts menade gruppen att en uppföljning i första hand borde riktas in mot att följa regeringens genomförande av projektet och hur det har definierats, hur det konkreta arbetet planerats och fortskridit samt delegationens aktiviteter och planering av uppföljningsarbete. Utskottet beslutade vid sitt sammanträde den 21 januari 2010 att genomföra den av gruppen föreslagna uppföljningen av statens satsning på hållbara städer.⁴ Uppföljningen inriktas i första hand på att studera hur arbetet med hållbara städer har organiserats och lagts upp, vilka insatser som gjorts av Delegationen för hållbara städer samt vilka andra insatser som gjorts för en hållbar stadsutveckling. Utskottet beslutade vidare att bjuda in civilutskottet att delta i uppföljningen. Den 14 oktober 2010 bekräftade miljö- och jordbruksutskottet beslutet att genomföra uppföljningen.⁵

Civilutskottet behandlade vid sitt sammanträde den 28 januari 2010 miljö- och jordbruksutskottets inbjudan om deltagande i uppföljningen. Utskottet beslutade utse tre ledamöter som skulle delta i uppföljnings- och utvärderingsgruppens uppföljningsprojekt om hållbara städer.⁶ Civilutskottets ledamöter deltog i gruppens arbete under våren 2010.

¹ 4 kap. 18 § riksdagsordningen (1974:153).

² 4 kap. 8 § regeringsformen. Prop. 2009/10:80, bet. 2009/10:KU19.

³ Framst. 2005/06:RS3, bet. 2005/06:KU21.

⁴ Protokoll utskottssammanträde 2009/10:12, miljö- och jordbruksutskottet 2010-01-21.

⁵ Protokoll utskottssammanträde 2010/11:2, miljö- och jordbruksutskottet 2010-10-14.

⁶ Protokoll utskottssammanträde 2009/10:12, civilutskottet 2010-01-28.

1.2 Syfte och inriktning

Syftet med uppföljningen av satsningen på hållbara städer är att ta fram ett fördjupat kunskapsunderlag inför behandlingen av budgetpropositionen för 2011 och beredningen av eventuella motioner i ämnet.

Uppföljningen har inriktats på att belysa följande frågor:

- Hur har arbetet med hållbara städer organiserats och lagts upp? Hur ser arbets- och ansvarsfördelning ut mellan delegation, myndigheter och övriga aktörer på central, regional och lokal nivå?
- Vilka insatser har hittills genomförts av delegationen? Hur ser övriga aktörer på dessa insatser? Hur kommer insatserna att följas upp och utvärderas?
- Vilka andra insatser görs av staten? Vad görs internationellt?

1.3 Genomförande

Uppföljningsarbetet har genomförts av miljö- och jordbruksutskottets uppföljnings- och utvärderingsgrupp bestående av ledamöter från samtliga partier. Under våren 2010 deltog även ledamöter från civilutskottet i arbetet. Underlagen till uppföljnings- och utvärderingsgruppens arbete har tagits fram av utvärderings- och forskningsfunktionen vid riksdagens utredningstjänst i samarbete med utskottskanslierna.

I arbetet har ingått att genom dokumentstudier och intervjuer bl.a. kartlägga hur Delegationen för hållbara städer och andra statliga aktörer arbetar med frågor som rör hållbara städer. En genomgång har gjorts av vilka projekt som har ansökt om medel 2009 och 2010 och vilka projekt som har tilldelats medel 2009. Vidare har en genomgång gjorts av hur olika aktörer ser på satsningen på hållbara städer, se vidare referensförteckningen.

I uppföljningen har information lämnats av länsstyrelser, kommunförvaltningar och projekt i tre län (Skåne, Stockholms och Västerbottens län) och fyra kommuner (Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå). I uppföljningen ingår de projekt som 2009 ansökte om bidrag, både de som har beviljats bidrag och de som har fått avslag på bidragsansökningar. De tre länen ger en geografisk spridning i Sverige från norr till söder och de fyra valda kommunerna ger exempel på städer i olika storlekar. Under de olika iakttagelseavsnitten redovisas vad som har framkommit i intervjuer och skriftliga underlag. Dessa avsnitt inleds med en ruta där de viktigaste iakttagelserna sammanfattas. Uppföljningens internationella utblick har genomförts genom i huvudsak dokumentstudier och inhämtande av information från olika webbplatser.

Det kan här även nämnas att när det i rapporten refereras till regeringen avses i normalfallet regeringen under mandatperioden 2006–2010.

Miljödepartementet, Delegationen för hållbara städer, Boverket och Formas har haft möjlighet att ge synpunkter på delar av rapporten i utkastform.

1.4 Avgränsningar

Satsningen på hållbara städer inleddes 2008, vilket innebär att det är för tidigt att utvärdera vilka faktiska effekter som stödet och delegationens arbete har fått på olika aspekter på stadsutvecklingen. När det gäller det ekonomiska stödet har uppföljningen huvudsakligen inriktats på de bidrag som Delegationen för hållbara städer delade ut 2009.

Statens insatser för hållbara städer är ett mycket brett område som berör ett flertal politikområden. Exempelvis visar delegationens sammansättning att sex departement är involverade i regeringens arbete med frågan. Denna uppföljning har i huvudsak inriktats på delegationens arbete och användningen av stödet utifrån de ämnesområden som i riksdagen bereds av miljö- och jordbruksutskottet och civilutskottet. Övriga insatser beskrivs mer översiktligt.

1.5 Rapportens disposition

Rapporten inleds med en sammanfattning och ett inledningsavsnitt. I avsnitt 2 görs en kort genomgång av begreppen hållbar utveckling och hållbara städer och därefter ges i avsnitt 3 en kort beskrivning av stadsutvecklingen ur ett globalt perspektiv. Detta följs av en beskrivning av arbetet med hållbara städer inom några internationella organisationer och i ett antal länder. I avsnitt 4 beskrivs stadsutvecklingen i Sverige, varefter det görs en genomgång av hur den statliga styrningen i form av mål, regler och ekonomiska styrmedel ser ut. En beskrivning görs också av de statliga och kommunala aktörer som finns inom området. I avsnitt 5 beskrivs den statliga satsningen på hållbara städer, bl.a. bakgrund, syfte och upplägg. I detta ingår både Delegationen för hållbara städer och det ekonomiska stöd till utveckling av hållbara städer som delegationen fördelar. Genomgångar görs bl.a. av vilka projekt som har tilldelats bidrag och hur projekten följs upp och redovisas. I avsnitt 6 redovisas exempel på vilka insatser i övrigt som staten gör för en hållbar stadsutveckling. I avsnitt 7 redovisas uppföljnings- och utvärderingsgruppens bedömningar.

2 Hållbarhet, hållbar utveckling och hållbara städer

2.1 Definitioner

I dagens debatt kring naturresurskonsumtion och miljöproblem är konceptet hållbar utveckling ett välanvänt begrepp. Flera forskare har framhållit att det ofta använda begreppet hållbarhet är oprecist och att dess frekventa användning kan bero på möjligheten till fri tolkning. Samtidigt innebär det att olika definitioner av hållbarhet inte nödvändigtvis överensstämmer med varandra. Första gången begreppet hållbar utveckling (sustainable development) registreras i en ordbok är i Oxford English Dictionary 1972. Sjutton år senare, 1989, dyker begreppet hållbar stad (sustainable city) upp i samma verk. Det var dock framför allt den s.k. Brundtlandrapporten från 1987 som populariserade begreppet hållbar utveckling.⁷

Rapporten *Vår gemensamma framtid*, ofta kallad Brundtlandrapporten, skrevs av Världskommissionen för miljö och utveckling på uppdrag av FN.⁸ Rapporten gav upphov till följande välanvända definition av hållbar utveckling:

En hållbar utveckling är en utveckling som uppfyller dagens behov utan att förstöra möjligheterna för kommande generationer att uppfylla sina egna behov.⁹

Brundtlandrapporten betonar vikten av att konceptet hållbar utveckling förstås utifrån ett helhetsperspektiv ur vilket såväl ekonomiska och sociala som ekologiska aspekter beaktas. Ekonomisk tillväxt ses som en förutsättning för hållbar utveckling, men det krävs att denna blir mindre material- och energiintensiv. Den ekologiska dimensionen innebär att en hållbar utveckling måste harmonisera med det globala ekosystemet utan att utarma naturkapitalet och att detta bl.a. kräver en minimerad påverkan på luft- och vattenkvaliteten. En socialt hållbar samhällsutveckling beskrivs som en utveckling som tillgodoser mänskliga behov och leder till rättvisa möjligheter för alla samhällsgrupper och generationer.

Ett avsnitt om urbana utmaningar i Brundtlandrapporten behandlar specifikt städernas roll för en hållbar utveckling, som i rapporten beskrivs som en av sex globala utmaningar. Fokus i detta avsnitt läggs framför allt på städer i utvecklingsländer och hur dessa kan utvecklas i en hållbar riktning. En del i avsnittet behandlar även den industrialiserade världens städer i egenskap av stora resurs- och energiförbrukare samt i hög grad ansvariga för de globala miljöföroreningarna. Även städers beroende av omkringliggande landsbygd

⁷ Se bl.a. Konjunkturinstitutet, 2010.

⁸ Kommissionen leddes av den förra norska statsministern Gro Harlem Brundtland.

⁹ World Commission on Environment and Development, 1988.

och andra geografiska områden för sin resurs- och energianvändning diskuteras. Detta innebär att städer har en indirekt social, ekonomisk och ekologisk påverkan långt utanför sin geografiska utbredning. I rapporten påpekas att många städer står inför problem kring försämrad infrastruktur, miljöförstöring och en negativ spiral av social segregation. En hållbar stad framställs i kontrast till detta som en stad som svarar mot mänskliga behov och strävanden både i dagsläget och i framtiden.

Inom ramen för denna uppföljning har en genomgång gjorts av hur forskningen ser på hur hållbar utveckling kan definieras (se bilaga 8).

2.2 Iakttagelser kring definitionen av hållbara städer

Hållbar utveckling är ett brett begrepp. Delegationen har valt att inte ta fram någon egen definition av hållbara städer. En alltför tydlig och ensidig definition hade å ena sidan kunnat bli låsande för arbetet, men å andra sidan kan det uppstå problem om olika aktörer tolkar begreppet på olika sätt. Det är viktigt att ha en helhetssyn på hållbar stadsutveckling och att det finns synergieffekter mellan de ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensionerna.

Hållbar utveckling är ett brett begrepp

Hållbar utveckling och hållbara städer är breda begrepp som används ofta och i olika sammanhang. I uppföljningen har framkommit att det inom såväl forskning som praktik finns ett behov av att hålla definitionen av hållbar utveckling och hållbara städer så öppen som möjligt för att så många aspekter som möjligt ska kunna ingå. Samtidigt har det pekats på att tydlighet är viktig för att kunna påverka städernas utveckling mot ökad hållbarhet. Uppföljningen visar att det med andra ord finns en inneboende paradox i begreppet som kan fungera både som en svaghet och en styrka. Å ena sidan kan utvecklingen av konkreta strategier försvåras på grund av otydligheten i begreppet men å andra sidan är det kanske just det som gör det möjligt att bryta ned konceptet till att passa en stor mängd verksamheter och aktiviteter.

Delegationen har ingen egen definition av hållbar stadsutveckling

Delegationen för hållbara städer har framfört att man inte har tagit fram någon egen definition av vad som är en hållbar stad. Delegationen har i stället valt att göra på följande sätt:

- Inom den del av delegationens uppdrag som handlar om att vara en nationell arena behandlar delegationen alla aspekter av hållbar stadsutveckling.
- Inom den del av uppdraget som handlar om det ekonomiska stödet utgår delegationen från att regeringen i förordningen om statligt stöd för hållbara städer har valt att fokusera klimataspekten av hållbar stadsutveckling.

När det gäller den del av uppdraget som handlar om att vara en arena fördes en diskussion i delegationen om behovet av en definition av hållbara städer

men det var svårt att ta fram *en* definition. Detta innebar att delegationen i sitt arbete kom att ha en mer pragmatisk utgångspunkt och har låtit allt som har med hållbar stadsutveckling att göra ingå i delegationens arbete. När det gäller den del av uppdraget som handlar om det ekonomiska stödet innebär förordningen att bidrag ges till åtgärder där klimatet är i fokus, men där det även i övrigt finns en tydlig hållbarhetssyn och ett helhetsperspektiv på stadsutveckling. Delegationens uppdrag beskrivs närmare i avsnitt 5.2.

Flera av de aktörer som har ingått i uppföljningen menar att det är bra att hållbara städer inte har definierats av delegationen. Från Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) ses satsningen i sig som ett försök från staten att skapa en gemensam bild av hur en hållbar stadsutveckling ser ut. Från t.ex. Naturvårdsverket har framförts att en alltför tydlig och ensidig definition hade kunnat bli låsande; det är enklare att definiera bort vad som *inte* ingår i en hållbar stadsutveckling. Även flera av de forskare som har ingått i uppföljningen ser hållbar stadsutveckling mer som en riktning. Trafikverket har betonat att det är viktigt att betona att hållbar stadsutveckling handlar om just utveckling och inte ett statiskt läge som uppnås en gång för alla.

Bland dem som har ansökt om bidrag från delegationen finns det en viss osäkerhet om vad som avses med hållbar stadsutveckling och hur de olika dimensionerna i hållbarhet ska viktas. De flesta myndigheter har inte heller tagit fram någon egen definition för hållbar utveckling eller hållbara städer utan ansluter sig till den gängse definitionen från Brundtlandrapporten. De flesta aktörer upplever inte att det är något problem att myndigheter inte har tagit fram någon entydig definition. Från några aktörer, bl.a. Länsstyrelsen i Västerbottens län, har dock framförts att det kan vara ett problem om samhällsbyggandets aktörer tolkar begreppet på olika sätt och har olika perspektiv när det gäller hållbar utveckling. I Stockholms stad anser de intervjuade däremot att det kan vara både en fördel och en nackdel med olikartade definitioner av hållbar stadsutveckling.

Flera aktörer har framhållit att de olika myndigheterna har sina huvudprofessioner inom olika områden och därmed olika infallsvinklar vad gäller hållbar stadsutveckling. Bland annat Sveriges Arkitekter konstaterar att myndigheternas respektive verksamhetsområde avspeglas i deras arbete med hållbar utveckling. Boverket menar att olika huvudprofessioner måste vara med för att det ska fungera; ingen myndighet kan ordna en hållbar stadsutveckling på egen hand.

Det pågår ett arbete med att göra en uttolkning av hållbar stadsutveckling. Ett sådant arbete sker t.ex. inom de fyra myndigheter som har fått ett gemensamt regeringsuppdrag om hållbar stadsutveckling. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har framfört att det är viktigt att de fyra myndigheterna är ense om en definition för att kunna arbeta gemensamt. Ett annat exempel är det arbete med att definiera begreppet hållbara städer som pågår vid Länsstyrelsen i Stockholms län. När detta arbete är klart vill länsstyrelsen kunna kommunicera stadsutvecklingsfrågor både externt och internt. Länsstyrelsen har ambition

nen att uttrycka länsstyrelsens roll och funktion i arbetet med den hållbara staden gentemot ledande politiker, kommundirektörer och tjänstemän.

Viktigt att ha en helhetssyn på hållbar stadsutveckling

Det finns en samsyn bland aktörerna om vikten av att ha ett helhetsperspektiv på hållbar stadsutveckling där alla de tre dimensionerna ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet ingår. Flera har pekat på att hållbar utveckling kräver ett holistiskt tänkande, och från t.ex. SKL har framförts att man vill se mer av ett helhetsperspektiv samtidigt som det även behövs sektorskunskap. Tillväxtverket har framhållit vikten av att verksamheten är balanserad mellan alla tre dimensionerna men att konkreta insatser i olika delar kan fokusera på enskilda aspekter av en eller flera dimensioner. Boverket har tagit ställning för ett helhetstänkande där även de mjuka värdena är viktiga, vilket kan sägas vara en vidare tolkning av de krav som ställs i förordningen. Sveriges Arkitekter uppfattar att de statliga myndigheterna i stort arbetar med en helhetssyn där hållbar utveckling utgör en avvägning mellan de olika dimensionerna.

Boverket har betonat att varje stads hållbarhet måste utvecklas från sina förutsättningar, från medborgarnas behov och i samarbete med dessa, och att de tre dimensionerna i hållbarhetsbegreppet kan ses som ringar som delvis täcker varandra och där det gäller att hitta lösningar där ringarna överlappar varandra. Länsstyrelsen i Stockholms län konstaterar att det i planprocessen till stor del handlar om att göra en vägning mellan de olika dimensionerna, att väga för- och nackdelar mellan miljömässiga, sociala och ekonomiska hänsyn. Tillväxtverket anser att viktningen mellan de tre dimensionerna i arbetet för en hållbar stadsutveckling ska bygga på de möjligheter och utmaningar som städerna konkret står inför. För enskilda stadsområden varierar naturligtvis vilka frågor som är av störst betydelse och där kan viktningen mellan dimensionerna variera. Man bör utgå från en långsiktig helhetssyn i sin analys för att sedan genomföra insatser inom prioriterade avgränsade områden och utifrån tillgängliga verktyg och resurser för att uppnå bästa effekt. Det är bättre att göra en riktad insats som får en önskad effekt än att försöka uppnå för många mål samtidigt. Men valet av insats ska enligt Tillväxtverket vara baserat på helhetssyn och långsiktighet.

Det finns synergieffekter mellan de tre dimensionerna

Flera aktörer har pekat på att det finns synergieffekter mellan hållbarhetens tre dimensioner, t.ex. att insatser för ökad miljömässig hållbarhet ofta även bidrar till att stärka den sociala dimensionen av hållbar utveckling, vilket i sin tur kan ha effekter på den ekonomiska dimensionen. Sida betonar att de olika dimensionerna är ömsesidigt förstärkande; det är omöjligt att t.ex. bekämpa fattigdomen om man inte tar hänsyn till de naturresurser och den miljö som människor är beroende av och ska bygga sin försörjning på.

3 Internationell utblick

3.1 Stadsutvecklingen i ett globalt perspektiv

Den globala urbaniseringsprocessen går snabbt och sedan 2008 bor över hälften av jordens befolkning i städer. Urbaniseringen går särskilt snabbt i Afrika och Asien, och enligt FN:s befolkningsfond UNFPA¹⁰ kommer den fortsatta befolkningsökningen framför allt att ske i städer med färre än 500 000 invånare.

Bland annat FN har uppmärksammat att fattigdomen växer snabbare i städerna än på landsbygden. Enligt UNFPA lever i dag en miljard av världens människor i urbana slumområden som präglas av trångboddhet, föroreningar, sanitära olägenheter och brist på t.ex. service och rent vatten. Regeringen har i sin skrivelse till riksdagen om Sveriges politik för global utveckling konstaterat att världens städer och deras slumområden växer med 190 000 personer per dag och att nästan hela ökningen sker i utvecklingsländer. En stor del av energiförbrukningen, miljöproblemen och den globala fattigdomen koncentreras till dessa områden. Delegationen för hållbara städer har pekat på att den snabba urbaniseringen leder till slum, kåkstäder och misär. Många unga i städer saknar förhoppningar och förväntningar. Delegationen har framfört att det därför är viktigt att skapa en socialt hållbar utveckling och se till att det finns en koppling mellan lokalt, regionalt och globalt.

Delegationen för hållbara städer har framfört att de växande städerna är ett av vår tids stora problem och leder till utsläpp av växthusgaser. Städerna står enligt olika organ för 30–80 % av världens energirelaterade utsläpp av koldioxid. Bland annat det internationella energisamarbetet IEA¹¹ bedömer att städernas roll kommer att öka i betydelse i klimatsammanhang på grund av ökande urbanisering. Biståndsmyndigheten Sida har betonat att befolkningsökningen på landsbygden kommer att förbytas i en befolkningsminskning i och med att all framtida befolkningstillväxt kommer att ske i städer. I dag svarar städerna för mer än hälften av BNP och i allt fler länder närmar sig denna andel 75 %. De urbana miljöerna måste kunna möta denna utmaning och både generera ekonomisk tillväxt, en god social miljö och samtidigt inte rasera den naturresursbas på vilken försörjningen av mat, vatten, luft och mark är baserad. Det krävs en styrningsstruktur som kan hantera de svåra avvägningsfrågorna mellan miljö och tillväxt, social integration och demokratiskt deltagande i beslutsprocesser. I många länder är klimatförändringar och utarmning av ekosystem redan påtagliga och har fått stora konsekvenser för människors hälsa och möjlighet att försörja sig.

Samtidigt betonar olika aktörer att staden som problem också kan bli staden som möjlighet. Bland annat Delegationen för hållbara städer menar att

¹⁰ United Nations Population Fund, UNFPA.

¹¹ International Energy Agency, IEA.

stadsutvecklingen är ett problem, men att städerna också kan vara en del av lösningen. Städer kan anpassas till en ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar utveckling. Exempelvis UNFPA betonar att urbaniseringen innebär möjligheter att komma ifrån fattigdom och att städer utgör en god grund för att ta itu med sociala och miljömässiga problem. Städer skapar arbetstillfällen och inkomster och kan med god styrning ge t.ex. utbildning och hälsovård på ett mer effektivt sätt än landsbygden.¹²

Städerna har länge stått i fokus för olika initiativ, både internationellt och nationellt. Den hållbara staden har varit ett centralt tema både i det internationella samarbetet och i den nationella politiken i många europeiska länder.¹³

3.2 Internationella insatser för hållbar stadsutveckling

FN-programmet Habitat och World Urban Forum

FN:s boende- och bebyggelseprogram Habitat arbetar för en hållbar utveckling och bra boendeförhållanden i världens städer. Startpunkten för FN:s arbete med boendefrågor var 1976 års Vancouverkonferens, vilken följdes upp med en andra världskongress om boende, bebyggelse och stadsplanering i Istanbul 1996. I Istanbul enades länderna om ett handlingsprogram för en hållbar stadsutveckling, som betonade boende, bebyggelse och stadsplanering.

I Habitatagendan redovisas mål, principer och åtaganden samt ett globalt handlingsprogram med genomförandestrategier.¹⁴ Där beskrivs hur stadsmiljöer kan utvecklas på ett hållbart sätt med hänsyn till såväl miljömässiga angelägenheter som människors hälsa och välbefinnande. Dokumentet innehåller två övergripande mål: en rimlig bostad för alla och en hållbar utveckling av människors boplatser i en värld karakteriserad av kraftig urbanisering. Habitatagendans slutsatser är bl.a. att social utslagning, otrygghet och våldsamheter samt miljöförstöring måste motverkas för att uppnå en hållbar livsmiljö. Habitatagendan innehåller ett stort antal mål, principer och rekommendationer och har ratificerats av 171 länder, däribland Sverige.¹⁵ Den svenska regeringen har deklarerat att Sverige verkar inom Habitat i syfte att bygga upp kompetens som syftar till att stödja mekanismer för fattiga människors finansiering av sitt boende samt bilateralt samarbete för hållbar stadsutveckling. Syftet är vidare att verka för ökad internationell samverkan och erfarenhetsutbyte inom urbana frågeställningar och hållbar stadsutveckling samt för samarbete, handel och offentlig-privat samverkan inom miljöteknik och samhällsplanering.¹⁶

¹² Webbplatsen www.unfpa.org; skr. 2007/08:89; Konjunkturinstitutet, 2010; Urban World, 2009; UN-Habitat, 2008; IEA, 2008; Sida, e-brev 2010-08-20; webbplatsen www.c40cities.org; Delegationen för hållbara städer, seminarium 2010-01-19 och 2010-03-30 samt Forum för miljöforskning, 2010-02-09.

¹³ Se bl.a. Schulman, 2000, och Konjunkturinstitutet, 2010.

¹⁴ Boverket, 2004a.

¹⁵ Webbplatsen www.unhabitat.org.

¹⁶ Skr. 2007/08:89.

Vartannat år anordnas World Urban Forum (WUF) som är Habitats internationella mötesplats om hållbar stadsutveckling. Syftet är att ge utrymme för internationell debatt och kunskapsförmedling om boende och bebyggelse. Första gången WUF anordnades var i Nairobi 2002.¹⁷ Temat för WUF4 i Nanjing 2008 var hållbar stadsutveckling och boendefrågor. Våren 2010 anordnades WUF5 i Rio de Janeiro. Vid konferensen visades bl.a. sociala och kulturella aspekter på hållbar stadsutveckling i Sverige. Från svensk sida deltog förutom Delegationen för hållbara städer även Riksantikvarieämbetet, Boverket, Formas och Arkitekturmuseet. De fyra myndigheterna har ett gemensamt regeringsuppdrag om hållbar stadsutveckling där ett deluppdrag var att delta i WUF.¹⁸ Det svenska deltagandet syftade både till att kunna presentera viktiga frågor inom området hållbar stadsutveckling i Sverige och till att lära mer om hur de internationella aktörerna arbetar för att främja goda livsmiljöer för alla människor i världens växande städer. Dessutom presenterades projektet Stockholm Järva vid ett seminarium av en representant för projektet.

Andra insatser från FN

FN:s millenniedeklaration från 2000 är ett annat viktigt dokument som bl.a. innehåller de åtta s.k. millenniemålen för att halvera fattigdomen till 2015, vilka kan sägas vara centrala för arbetet med hållbar utveckling. Millenniemål 7 innebär att en miljömässigt hållbar utveckling ska skapas i världen. Målet innebär bl.a. att livsvillkoren för minst 100 miljoner människor som lever i slumområden ska ha förbättrats avsevärt till 2020. FN:s världshälsoorganisation WHO¹⁹ startade 1986 ett nätverk för folkhälsoarbete i städer för att visa hur WHO:s övergripande mål, formulerade i dokumentet Hälsa för alla, kan tillämpas i praktiskt folkhälsoarbete. Nätverket fick namnet Healthy Cities. Statens folkhälsoinstitut har ansvar för kontakt och utbetalning av medel för Healthy Cities nätverk.²⁰

Världsbanken och OECD

Inom Världsbanken pågår olika projekt och annat arbete kring hållbara städer, bl.a. Ecological Cities as Economic Cities. Banken har tagit fram en ny global strategi för stadsutveckling där bl.a. urbaniseringens roll tas upp. Det konstateras att den snabba urbaniseringen kommer att öka fattigdomen om den inte kan styras på ett bra sätt. Det behövs mer samarbete och om urbaniseringen sköts på ett bra sätt kan den hjälpa till i klimatarbetet, bl.a. genom att skapa tätare och effektivare städer. Även samarbetsorganisationen OECD²¹ arbetar med hållbara städer och stadsutveckling. Arbetet handlar bl.a. om att lyfta

¹⁷ Habitat har en databas med "best practices", se www.bestpractices.org.

¹⁸ Regeringskansliet, 2009a.

¹⁹ World Health Organization (WHO).

²⁰ Webbplatsen www.millenniemalen.nu; Boverket, 2004a; www.healthycities.se.

²¹ Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling, OECD.

fram städernas roll för att möta klimatförändringar. Städerna ses som en möjlighet och ett flertal projekt inom detta område drivs av OECD.²²

3.3 EU:s politik för stadsutveckling m.m.

Europeiska kommissionen tog 1990 fram en grönbok om stadsmiljö, vilken har följts upp av olika insatser och projekt, bl.a. som ett led i genomförandet av Agenda 21 i Europas städer. Europeiska rådet antog 2006 en EU-strategi för hållbar utveckling. I strategin anges att arbetet för en hållbar utveckling utgör det övergripande långsiktiga målet för unionen. Kommissionen beskriver urbana miljöer som de områden där mötet mellan den miljömässiga, ekonomiska och sociala dimensionen är som tydligast.²³

Inom EU pågår arbete som har bäring på hållbara städer inom flera politikområden. EU-arbetet rör både lagstiftning, finansiellt stöd till olika program och projekt samt olika typer av mjukare samordning av medlemsstaternas politik, t.ex. genom riktlinjer och andra policydokument. En mer detaljerad genomgång av EU-arbetet finns i bilaga 5. Där görs även en genomgång av vilka möjligheter som finns att söka EU-stöd för projekt kring hållbar stadsutveckling.

3.4 Exempel från fyra länder

Frågan om hållbara städer har varit ett centralt tema i den nationella politiken i ett flertal länder. Flera aktörer har pekat på att det händer mycket kring hållbara städer i andra länder men att det är svårt att peka på något särskilt land när det gäller goda exempel. I denna uppföljning har arbetet med hållbar stadsutveckling studerats närmare i fyra europeiska länder: Frankrike, Storbritannien, Tyskland och Österrike. I bilaga 1 görs en genomgång av hur arbetet har lagts upp i dessa länder.

Dessutom kan nämnas att Delegationen för hållbara städer med hjälp av Sveriges ambassader har samlat in exempel på nationell politik för hållbar stadsutveckling och utvecklingsprojekt från 20 länder. Delegationen konstaterar att ett flertal länder har nationella satsningar som till viss del kan jämföras med delegationens uppdrag med kopplingar till ekonomiskt stöd och andra former av stöd. Flera länder lyfter fram goda exempel som ska fungera som inspiration och som ska marknadsföras internationellt. Enligt delegationen är det dock svårt att hitta motsvarigheter som visar helhetsbilden. Flera av pro-

²² Webbplatserna www.worldbank.org/eco2 och www.oecd.org/gov/urbandevelopment.

²³ Europeiska rådet, 2006. Europeiska kommissionen, 2006.

jekten satsar på att bli koldioxidneutrala eller helt fria från koldioxidutsläpp genom satsningar på förnybar energi och klimatsmarta transportlösningar.²⁴

²⁴ Delegationen för hållbara städer, 2009c.

4 Staten och stadsutvecklingen

4.1 Stadsutveckling i Sverige

Utvecklingen i städer och tätorter

Utvecklingen i städerna är i Sverige primärt ett kommunalt ansvar som utövas i enlighet med riksdagens beslut i lagstiftning om kommunalt självbestämmande och planmonopol. Därutöver har ett flertal statliga beslut och åtgärder i olika frågor stor betydelse för städernas utveckling. Stadsutveckling kan sägas vara resultatet av olika åtgärder inom ett stort antal politikområden. Det kan gälla både indirekt verkande beslut och åtgärder som gäller t.ex. miljöfrågor, bostäder och hållbart samhällsbyggande och beslut som är mer direkt riktade mot städerna vad gäller olika åtgärder, som t.ex. satsningen på hållbara städer. Boverket har i ett förslag till strategi för hållbar stadsutveckling påtalat att en hållbar stadsutveckling förutsätter en medvetenhet om det sammanlagda resultatet av olika kommunala och statliga beslut.²⁵

Ur ett europeiskt perspektiv är Sverige ett glesbefolkat land med små städer. Exempelvis klassificerar OECD endast Stockholms län som övervägande urbant. Västra Götaland och Skåne hamnar i den mellanliggande klassen, medan övriga landet definieras som övervägande ruralt.²⁶ Den svenska tätortsstrukturen består av många små och medelstora orter i ett glest nätverk. I jämförelse med stora delar av övriga Europa är de svenska städerna förhållandevis glesa och gröna och har nära till den omgivande landsbygden. Under perioden 1960–2000 har tätorterna i inlandet minskat i folkmängd. Detta gäller särskilt i norra Sveriges inland, Bergslagen och östra Småland.²⁷

Det finns många sätt att redovisa hur ett lands befolkning är fördelad mellan städer och landsbygd. Enligt Statistiska centralbyrån (SCB) finns ca 1 940 tätorter i Sverige, dvs. samhällen med minst 200 invånare som bor i hus som ligger högst 200 meter från varandra. År 2005 bodde 84 % av Sveriges befolkning i tätorter. Ungefär 25 % bodde i tätorter med fler än 100 000 invånare. Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, Tillväxtanalys, konstaterar att befolkningen i sin helhet ökar i Sverige, men att fördelningen av befolkningsökningen är ojäm. Den enda områdestyp i Sverige som haft en tydlig befolkningsökning är tätorterna. Urbaniseringen fortsätter och enligt Tillväxtanalys avfolkas glesbygderna mer och mer. Den tätortsnära landsbygden visar däremot en ganska oförändrad utveckling.²⁸

²⁵ Boverket, 2004a.

²⁶ Tillväxtanalys, 2009.

²⁷ Boverket, 2004a.

²⁸ Tillväxtanalys, 2009.

Utveckling mot mer förtätning och blandstad

De svenska städerna har formats utifrån olika tiders förutsättningar, behov och ideal, från medeltidsstäder som Stockholms gamla stad till rutnätsstäder som Kristianstad, trädgårdsstäder som Enskede i Stockholm och miljonprogramsområden som Rosengård i Malmö. Tillgången till kommunikationer har varit en viktig fråga för städernas utveckling. Städerna har byggts längs vattendrag, landsvägar och spårvägar. Boverket har konstaterat att de senaste årtiondena har stadsbyggnadsprinciper, ökad bostadsyta och bilens krav på plats lett till att städerna har tillåtits att breda ut sig ytmässigt. I städernas ytterkanter har t.ex. glest liggande bostadshus och platskrävande köpcentrum för bilburna placerats. Allt större trafiksystem har byggts och jordbruksmark och naturområden har tagits i anspråk. Samtidigt som befolkningen under perioden 1960–1995 ökade med drygt 50 % mer än sexdubblades tätortsarea-len. Stadsutglesningen innebär att resbehovet och bilberoendet har ökat.

Utgångspunkten för stadsbyggnad i dag är att i första hand bygga staden inåt, dvs. att använda nedlagda industri- och hamnområden och att förtäta befintliga stadsdelar. Samtidigt betonas ofta att en ökad förtätning inte får innebära att kvalitativa grönområden tas i anspråk för bebyggelse. En utgångspunkt för hållbar stadsutveckling är vikten av en integrerad stadsplanering där bl.a. trafik-, bebyggelse- och grönstruktur ingår. En annan utgångspunkt som det ofta hänvisas till i dag är att bygga en blandad stad med ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur. Fram till 1940-talets slut kännetecknades svenska städer av en blandning av funktioner. Under efterkrigstiden kom dock funktionalismens planprinciper att användas, vilket innebar att bostäder, arbetsplatser och andra verksamheter skildes åt. Boverket menar att behovet av att dela arbetsplatsområden från bostadsområden numera är mindre men att städerna ändå fortfarande präglas av funktionsindelade områden.

Staden har alltid varit en plats för handel. Boverket har pekat på att handel och service är väsentliga funktioner för att skapa attraktiva och levande stads-kärnor och stadsdelar. Samtidigt har antalet dagligvarubutiker i Sverige minskat betydligt och externa storskaliga detaljhandelsetableringar växer fram. Avståndet till service har blivit större både på landsbygden och i städerna. Stad och land är ömsesidigt beroende av varandra. Stadslivet de senaste årtiondena har varit organiserat så att sambanden mellan stad och land när det gäller t.ex. livsmedels- och energiproduktion samt avfallshantering har blivit osynliga. En stor del av stadens miljöbelastning kommer från energi- och vattenanvändning, och de viktigaste källorna till utsläpp av växthusgaser är trafiken i tätbebyggda områden samt uppvärmningen av bostäder och andra lokaler. Gränsen mellan stad och land utgörs i dag ofta av en utbredd, diffus och svårorienterad miljö som kan upplevas som en barriär för stadsinvånarna att ta sig ut ur staden och för besökaren att närma sig den.²⁹

²⁹ Boverket, 2004a.

Stadens miljö

Utvecklingen i städerna är viktig för hur klimatutmaningen kan mötas. Bebyggelse och transporter i städer står för en stor andel av energianvändningen.³⁰ De totala utsläppen av växthusgaser i Sverige, räknat som koldioxidekvivalenter,³¹ var 2007 ca 65,4 miljoner ton, varav 79 % koldioxid. Drygt 90 % av koldioxidutsläppen kom från energi- och transportsektorerna. Mellan 1990 och 2007 minskade utsläppen med 6,5 miljoner ton (9 %). Utsläppen från bostäder och lokaler har minskat främst beroende på att olja för uppvärmning har ersatts med biobränslebaserad fjärrvärme och under senare år även med värmepumpar och pellets pannor.³²

Naturvårdsverket har karakteriserat den attraktiva staden som att den har en fungerande infrastruktur, tillgängliga grönområden och en trygg och hälsosam miljö. En god livsmiljö för stadens invånare innebär bl.a. att det finns tillgång till ren luft, bullerfria miljöer, en fungerande vattenförsörjning, avfallshantering och kollektivtrafik. Tillgång till vatten och natur i och nära staden är en källa till rekreation och ett rikt friluftsliv som enligt Naturvårdsverket ökar folkhälsan och bidrar till den biologiska mångfalden. I den stadsnära naturen finns många arter och den har stor betydelse för den biologiska mångfalden. Naturvårdsverket betonar även att stadens grönområden bidrar till stadens hälsa genom att rena luften, reglera mikroklimatet och minska buller. Naturen i staden fungerar t.ex. som en buffertzon mot sjöar och vattendrag och kan minska risken för översvämningar.³³

Stadsutveckling genom nybyggnation och ombyggnation

När det gäller nybyggnation finns sedan tidigare flera exempel på städer och stadsdelar där man i planeringen har sett till helheten för att åstadkomma stadsdelar som är miljömässigt, ekonomiskt och socialt hållbara. Det kan handla om stadsdelar där man har utgått från ett helhetsperspektiv för att lösa bl.a. avfalls- och avloppshantering, energiförsörjning samt infrastruktur och transporter. I arbetet med hållbar stadsutveckling brukar ofta Hammarby Sjöstad i Stockholm och Västra Hamnen i Malmö framhållas.

När det gäller omdaning av befintliga stadsdelar betonas ofta att det ger stora möjligheter att samtidigt förbättra miljön. Det kan handla om t.ex. planering för miljövänliga transporter, smarta byggnader, effektiv uppvärmning, kretsloppsanpassade VA-system, effektivt omhändertagande av avfall, natur i och nära staden och staden som attraktiv livsmiljö. Ett exempel som ofta framhålls är Augustenborg i Malmö som i augusti 2010 erhöll FN-priset World Habitat Awards.³⁴

³⁰ Se bl.a. prop. 2008/09:162, bet. 2008/09:MJU28.

³¹ Koldioxidekvivalent (CO₂e) är en gemensam måttenhet för utsläpp av växthusgaser. Den anger mängd av en växthusgas uttryckt som den mängd koldioxid som ger samma klimatpåverkan.

³² Ds 2009:63.

³³ Webbplatsen www.naturvardsverket.se.

³⁴ Se bl.a. webbplatsen www.naturvardsverket.se.

I bilaga 3 görs en närmare genomgång av hur de fyra kommunerna Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå arbetar med hållbar stadsutveckling. En närmare genomgång görs där av stadsbyggnadsprojekten i Hammarby Sjöstad, Västra Hamnen och Augustenborg, vilka har studerats närmare i denna uppföljning. Det kan konstateras att flertalet aktörer i denna uppföljning har lyft fram just dessa nybyggnads- och ombyggnadsprojekt som intressanta exempel på arbetet med hållbar stadsutveckling.

4.2 Mål som beslutats av riksdagen

Insatser för hållbar stadsutveckling styrs av mål för ett antal olika områden, t.ex. miljö, bostadsmarknaden, hållbart samhällsbyggande, energi, trafik, kultur, folkhälsa och integration. I detta avsnitt redovisas kort de mål som bereds av miljö- och jordbruksutskottet och civilutskottet.

Mål för miljöpolitiken

Riksdagen har beslutat att det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen i Sverige är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser (generationsmålet). Vidare har riksdagen vid olika tillfällen beslutat att koppla totalt 16 nationella miljökvalitetsmål till det övergripande målet för miljöpolitiken. Dessutom finns ett antal etappmål som anger steg på vägen till miljökvalitetsmålen och generationsmålet.³⁵

När det gäller hållbar stadsutveckling är miljökvalitetsmålet God bebyggd miljö av särskilt intresse. Målet innebär att städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas. Sju delmål anger inriktning och tidsperspektiv i det fortsatta miljöarbetet för att nå miljökvalitetsmålet. Delmålen gäller planeringsunderlag, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, buller, uttag av naturgrus, avfall, energieffektivisering i bebyggelsen samt inomhusmiljön.

Även flera andra miljökvalitetsmål är styrande för arbetet med hållbar stadsutveckling och då särskilt Begränsad klimatpåverkan. Riksdagen har beslutat att delmålet ska ersättas av ett etappmål med samma lydelse, dvs. utsläppen för Sverige bör för 2020 vara 40 % lägre än utsläppen för 1990.³⁶

Mål för bostadsmarknaden och hållbart samhällsbyggande

Hösten 2008 beslutade riksdagen på förslag av regeringen att godkänna ett mål med samma lydelse som tidigare för det nyinrättade området Bostads-

³⁵ Prop. 2009/10:155, bet. 2009/10:MJU25.

³⁶ Prop. 2009/10:155, bet. 2009/10:MJU25.

marknad. Målet för Bostadsmarknad är långsiktigt väl fungerande bostadsmarknader där konsumenternas efterfrågan möter ett utbud av bostäder som svarar mot behoven.

För området Hållbart samhällsbyggande redovisade regeringen ett mål, vilket emellertid inte underställdes riksdagen för beslut. Civilutskottet ansåg dock att målet för Hållbart samhällsbyggande väl avspeglar och sammanfattar inriktningen av riksdagens och regeringens arbete med frågor som i vid bemärkelse omfattar samhällsplanering och bebyggelseutveckling, byggande och förvaltning samt lantmäteriverksamhet, varför det fanns goda skäl för riksdagen att ställa sig bakom och godkänna även det målet. Målet för Hållbart samhällsbyggande är att fysisk planering, byggande och lantmäteriverksamhet ska vara ändamålsenliga. Syftet är att ge alla människor en från social synpunkt god livsmiljö där en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, naturresurser och energi samt ekonomisk tillväxt och utveckling främjas. Hållbart samhällsbyggande ska bidra till en minskad påverkan på klimatet.³⁷

4.3 Regelverk

De lagar som reglerar frågor om hållbar stadsutveckling är främst plan- och bygglagen (1987:10), byggnadsverkslagen (1994:847) och miljöbalken (1998:808) samt tillhörande förordningar. Lagarna innehåller bl.a. bestämmelser som styr hur de olika aktörerna som är inblandade i planering och byggande ska agera i plan- och byggprocessen. I Sverige har kommunerna en stark ställning när det gäller planering och byggande, men byggherrar, entreprenörer, arkitekter, enskilda och statliga myndigheter påverkas också av plan- och bygglagen.³⁸

I plan- och bygglagen finns bestämmelser om planläggning av mark och vatten samt bestämmelser om tillstånd för byggande i form av bygglov m.m. I lagen finns vidare vissa krav på placering av byggnader och allmänt om lämplig utformning med hänsyn till stads- eller landskapsbild och till natur- och kulturvärden. Av plan- och bygglagen framgår att det är en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten. Varje kommun ska ha en aktuell översiktsplan som ska ge vägledning för beslut om användningen av mark- och vattenområden samt om hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras. Regleringen av markens användning och av bebyggelsen inom kommunen sker genom detaljplaner. Planläggning ska, med beaktande av natur- och kulturvärden, främja en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden, kommunikationsleder och andra anläggningar. Även en från social synpunkt god livsmiljö, goda miljöförhållanden i övrigt samt en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror ska främjas. En god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens ska främjas.

³⁷ Prop. 2008/09:1 utg.omr. 18, bet. 2008/09:CU1.

³⁸ Webbplatsen www.regeringen.se.

I byggnadsverkslagen anges de tekniska egenskapskrav som samhället ställer på byggnader, anläggningar och byggprodukter. Miljöbalken ska tillämpas så att mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas. Vidare ska människors hälsa och miljö skyddas mot skador och olägenheter.

Plan- och bygglagstiftningen har setts över, och en proposition behandlades av riksdagen våren 2010. Riksdagens beslut innebär att plan- och byggprocessen förenklas samtidigt som kontrollen av byggandet skärps. Det införs bl.a. nya bestämmelser som innebär att miljö- och klimataspekter ska beaktas vid planläggning och byggande. Översiktsplanens strategiska funktion stärks och kraven på detaljplanens utformning nyanseras i förenklande syfte. Bland förändringarna kan nämnas att frågor om avfallshantering och elektronisk kommunikation ska finnas med vid planläggning och annan prövning. Kravet förtydligas på att behov av grönområden nära bostadsområden alltid ska beaktas och när planer tas fram ska det göras med hänsyn till att det i närheten av bostäder bl.a. ska finnas torg, parker och andra grönområden. Det ska även finnas lämpliga friytor och platser för lek, motion och annan utevistelse. Bestämmelsen om att grönområde går före t.ex. parkering om det inte finns utrymme för båda stärks. Kommunerna ska i planeringen ta hänsyn till miljö- kvalitetsmålen, regionala klimat- och energistrategier, länsplaner för transportinfrastruktur samt de transportpolitiska målen. Även i ärenden om bygglov ska klimatförhållanden beaktas.³⁹

Dessutom kan nämnas lagen om energideklarationer av byggnader som trädde i kraft den 1 oktober 2006. Lagen, som innebär ett genomförande av EG-direktivet om byggnaders energiprestanda⁴⁰, syftar till att främja en effektiv energianvändning och en god inomhusmiljö i byggnader. Konsumenter ska genom lättillgänglig och saklig information ges möjlighet att fatta beslut om sin energianvändning och därmed minska sina energikostnader.

4.4 Ekonomiska styrmedel

Staten har på olika sätt gett ekonomiska stöd till hållbar utveckling. Inom det miljöpolitiska området har det under senare år funnits bl.a. de lokala investeringsprogrammen (LIP) och klimatinvesteringsprogrammet (Klimp), vilka beskrivs närmare i bilaga 7. Sammanlagt avsatte riksdagen 6,2 miljarder kronor till LIP och drygt 1,8 miljarder kronor till Klimp. Preliminärt uppskattas LIP och Klimp tillsammans komma att bidra med upp till 1,8 miljoner ton lägre utsläpp per år från 2010.⁴¹ Ett annat exempel är stödet till investeringar i energieffektivisering och konvertering till förnybara energikällor i lokaler som används för offentlig verksamhet (OFFrot-stödet). Stödet, som infördes i

³⁹ Prop. 2009/10:170, bet. 2009/10:CU25. Regeringskansliet, 2010a.

⁴⁰ Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/91/EG om byggnaders energiprestanda.

⁴¹ Ds 2009:63.

maj 2005 och avslutades i december 2008, syftade till att främja ökad energieffektivitet och ökad användning av förnybara energikällor. Boverket har under 2009 utvärderat stödet.⁴² Det nuvarande statliga stödet till hållbara städer uppgår till totalt 340 miljoner kronor under de två åren 2009 och 2010. Stödet beskrivs närmare i avsnitt 5.3.

Staten styr även utvecklingen i städerna genom skatter och avgifter. Till exempel införde staten 1991 energi- och koldioxidskatt på fossila bränslen för att minska utsläppen av växthusgaser från bl.a. bostäder och lokaler. Enligt olika utredningar har skatten bidragit till utsläppsminskningar i sektorn bostäder och lokaler.⁴³

4.5 Statliga och kommunala aktörer

Frågor med anknytning till hållbar stadsutveckling handläggs inom olika riksdagsutskott, departement och myndigheter. Ett flertal statliga och kommunala aktörer är därmed engagerade i arbetet för en hållbar stadsutveckling.

Inom riksdagen bereds ärenden med bäring på hållbar stadsutveckling av flera olika utskott. För denna uppföljning är miljö- och jordbruksutskottet och civilutskottet av särskilt intresse. Miljö- och jordbruksutskottet bereder ärenden om bl.a. naturvård och miljövård samt ärenden om anslag inom utgiftsområde 20, bl.a. anslaget till Hållbara städer. Civilutskottet bereder ärenden om bl.a. bostadspolitik, bebyggelseplanläggning, byggnadsväsendet, fysisk planering samt ärenden om anslag inom utgiftsområde 18, bl.a. anslaget till Boverket.

Inom Regeringskansliet bereds frågorna av olika departement och ansvaret är fördelat på olika statsråd i regeringen.

- Miljödepartementet är ansvarigt departement för frågor som rör hållbar stadsutveckling och satsningen på hållbara städer. Departementet är ansvarigt för frågor om hållbar samhällsplanering, stadsutveckling, plan- och bygglagen, boendemiljö, buller och luftföroreningar.
- Finansdepartementet (kommun- och finansmarknadsministern) ansvarar för förvaltnings- och lagstiftningsärenden som gäller bostadsförsörjningsfrågor, bostadsfinansiering och allmännyttiga bostadsföretag.
- Näringsdepartementet (näringsministern) är ansvarigt för frågor om bl.a. näringslivsutveckling och regional utveckling. I detta ingår bl.a. frågor om miljöteknik.
- Näringsdepartementet (infrastrukturministern) är ansvarigt för transporter och infrastruktur.
- Utrikesdepartementet (handelsministern) är ansvarigt departement för bl.a. handelspolitik, främjande av export, import och utländska investeringar i Sverige samt Sverige-bilden i utlandet. I detta ingår bl.a. den nya export-

⁴² Boverket, 2010a.

⁴³ Ds 2009:63. Konjunkturinstitutet, 2010.

plattformen Symbio city som ska marknadsföra svensk miljöteknik och hållbart byggande runt om i världen.

- Utrikesdepartementet (biståndsministern) är ansvarigt för Sveriges politik för global utveckling där bl.a. hållbar stadsutveckling lyfts fram som ett prioriterat område.
- Kulturdepartementet är ansvarigt för kulturmiljö- och arkitekturfrågor.
- Integrations- och jämställdhetsdepartementet är ansvarigt för samordning av regeringens integrationspolitik. Storstadspolitiken ska främja en långsiktigt hållbar tillväxt i storstäderna och bidra till att utveckla de mest utsatta stadsdelarna. Den urbana utvecklingspolitiken och det urbana utvecklingsarbetet⁴⁴ syftar till att finna effektiva metoder för att bryta utanförskapet i stadsdelar med hög arbetslöshet, otrygghet och ohälsa.⁴⁵

Frågor med anknytning till hållbar stadsutveckling handläggs av en rad olika centrala myndigheter. Bland dessa kan Boverket, Socialstyrelsen, Naturvårdsverket, Statens folkhälsoinstitut, Riksantikvarieämbetet, Arkitekturmu-seet, Energimyndigheten, Formas, Transportstyrelsen, Trafikverket, Vinnova, Tillväxtverket och Sida nämnas. Dessutom kan bl.a. Exportrådet, Swentec Sveriges miljöteknikråd och Sekretariatet för miljöteknikexport till Kina nämnas. På regional nivå har länsstyrelserna uppgifter för miljöfrågor, samhällsplanering m.m. På lokal nivå har kommunerna det samlade ansvaret för den lokala samhällsutvecklingen och bebyggelseplaneringen inom sitt geogra-fiska område. De olika aktörernas uppgifter beskrivs mer utförligt i bilaga 6.

4.6 Iakttagelser kring mål, regler och ansvarsfördelning

Många aktörer arbetar med hållbar stadsutveckling. Det är otydligt vilken myndighet som har det övergripande ansvaret. Även arbets- och ansvarsfördelningen mellan myndigheterna är otydlig. Samarbete bör bygga på tydlighet och jämbördiga myndigheter. Boverket är en redan hårt belastad myndighet. Stadsmiljörådet och Bygga-bo-dialogen har upphört och särskilt Bygga-bo-dialogen uppges ha varit en positiv satsning med goda effekter. Samarbetet mellan myndigheterna under senare år har utökats. Det är viktigt med god samordning inom Regeringskansliet och att frågor om hållbar stadsutveckling ingår i miljömålsarbetet. Det finns målkonflikter och exempel på hinder i regelverket för att utveckla en blandad stad. Upphandlingsreglerna upplevs både som hinder och möjlighet för att prova ny teknik.

⁴⁴ Förordning (2008:348) om urbant utvecklingsarbete.

⁴⁵ Sammanställning av information på webbplatsen www.regeringen.se.

Hållbar stadsutveckling bör ingå i miljömålsarbetet

Stadsutveckling har ofta inbyggda konflikter mellan motstridiga intressen, politiska mål och värderingar.⁴⁶ Flera aktörer anser att det kan uppstå målkonflikter på grund av att olika myndigheter prioriterar olika mål mellan och inom de tre dimensionerna av hållbar stadsutveckling (ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet).

Det har i uppföljningen framförts att arbetet med hållbar stadsutveckling inte har samordnats i särskilt stor utsträckning med miljömålsarbetet eller övrigt miljöarbete. Flera aktörer menar att hållbar stadsutveckling borde ingå i miljömålsarbetet. Exempelvis Länsstyrelsen i Skåne har pekat på att det borde kunna läggas in delmål under miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Världsnaturfonden (WWF) menar att det saknas skarpa mål för de statliga myndigheternas arbete med hållbar stadsutveckling, vilket riskerar att göra det svårt att gå från övergripande diskussion till praktik:

Svåra frågor som riskerar att tappas bort på grund av otydliga målsättningar är storstädernas tillväxt i Sverige, som inte ifrågasätts trots betydande nackdelar och bilismens överordnade roll i stadsplaneringen.⁴⁷

Sveriges Arkitekter betonar att det finns ett stort behov av samordning av målen som berör den fysiska miljön på regional nivå för att uppnå en långsiktig hållbar utveckling.

Det finns hinder för att utveckla en förtätad och blandad stad

Flertalet av de aktörer som har intervjuats i uppföljningen förespråkar en bebyggelseutveckling med blandade stadsfunktioner, men flera pekar på att det kan finnas hinder som gör det svårt att t.ex. omvandla industriområden i staden till mer blandade kvarter med både bostäder, arbetsplatser och service. Flera aktörer har pekat på att det finns miljö kvalitetsnormer som hindrar en förtätning, t.ex. när det gäller buller eller luftkvalitet. En forskare menar att det behövs en revision av regelverk som styr mot en gles, funktionsuppdelad och transportintensiv stad. Arkitekturmuseet har i uppföljningen framfört att det borde göras en genomgång av de lagar och föreskrifter som motarbetar varandra, t.ex. vad gäller bullerskydd. Socialstyrelsen har framfört att hållbarhetsaspekten bör integreras i relevanta regelverk och i rättstillämpningen. Tillämpningen av den nya plan- och bygglagen bör utvärderas ur ett hållbarhetsperspektiv. Eventuella konflikter mellan t.ex. miljöbalken, miljö målen och plan- och byggregelverket bör enligt Socialstyrelsen identifieras, analyseras och lösas på ett sätt som gagnar en hållbar stadsutveckling. Från Malmö stad har framförts att det finns flera problem i regelverket som försvårar förtätning, blandning av verksamheter och att skapa en levande stad dygnet runt. Det statliga regelverket vad gäller bullerregler kan försvåra en förtätning eftersom den ofta innebär risk för ökade bullernivåer. De intervjuade tjänstemännen har vidare framfört att det är olyckligt att det inte finns tydliga regler

⁴⁶ Nolmark, Jarnhammar & Edfeldt-Sjöling, 2009.

⁴⁷ Världsnaturfonden WWF, brev 2010-07-09.

kring markföreningar och hur kommunerna ska handskas med detta i samband med byggande.

De olika aktörerna i Skåne menar att blandstadsfrågan är viktig och avgörande i flera skånska städer, inte minst i Malmö som omvandlas från industristad till kunskapsstad och där man inte vill expandera staden på den bördiga och lättbebyggda jordbruksmarken. Malmö vill förtäta staden genom att bl.a. bygga på gammal industrimark men regelverket upplevs som en hämsko. Om det finns kvar en industri i ett område så måste den i dag väntas ut innan t.ex. bostäder får byggas.

Riksrevisionen har konstaterat att regelverket kring planläggning och byggande av bostäder i bullerutsatta miljöer är komplext när det gäller att minska hälsoriskerna för de boende. Riksrevisionen genomförde 2009 en granskning av om statens insatser i frågor om buller försvårar en effektiv och transparent plan- och byggprocess. Riksrevisionen menar bl.a. att regeringen inte har klargjort hur buller ska bedömas i plan- och byggprocessen och att Boverkets, Naturvårdsverkets och Socialstyrelsens allmänna råd och byggreglerna inte är samordnade. Dessa brister har bl.a. medfört att kommunerna gör olika bedömningar av buller vid planering och byggande av bostäder.⁴⁸ Civilutskottet har konstaterat att regeringen, efter att Riksrevisionens styrelse lämnade sin redogörelse, lagt fram flera förslag till riksdagen och vidtagit åtgärder som kan bidra till en bättre transparens och förutsägbarhet i plan- och byggprocessen vad gäller bl.a. bullerfrågorna.⁴⁹

Upphandlingsregler upplevs både som hinder och möjlighet

Flera aktörer menar att lagen om offentlig upphandling kan vara ett hinder när kommunerna vill testa och introducera ny miljöteknik som ett led i en hållbar stadsutveckling. Malmö stad menar att kommunerna borde ha möjlighet att testa små företag som har utvecklat någon ny teknik utan att hindras av upphandlingslagen. Om en kommun i dag vill introducera en ny miljöteknik så kan man inte bara sätta upp en testanläggning eftersom det först måste till en upphandling. Risken är då stor att kommunen i stället köper en redan beprövad produkt eller tjänst. Här kan nämnas att regeringen nyligen har beslutat att lagen om offentlig upphandling ska utvärderas fram till 2012.⁵⁰

Upphandlingsprocessen innebär även möjligheter. Naturvårdsverket har betonat att offentlig upphandling är ett exempel på ett viktigt styrmedel för att uppnå en hållbar stadsutveckling. Naturvårdsverket följer utvecklingen vad gäller miljöanpassad upphandling och försöker stimulera den offentliga sektorn att upphandla miljöanpassade varor och tjänster. Swentec menar att den pågående satsningen på hållbara städer stimulerar fler kommuner att göra upphandlingar av ny teknik. Som en följd av delegationens arbete har Swentec fått fler förfrågningar från kommuner som deltar i projekt där man söker specifika miljöteknikleverantörer. Swentec menar att detta är positivt och att

⁴⁸ Riksrevisionen, 2009.

⁴⁹ Bet. 2009/10:CU26.

⁵⁰ Dir. 2010:86.

det visar på vikten av att fortsätta arbeta med offentlig upphandling som ett verktyg för att svensk miljötekniksektor ska växa. Swentec bedriver för närvarande ett projekt om offentlig upphandling med pilotprojekt bl.a. i Umeå.

Samordning inom Regeringskansliet

Ett flertal departement bereder frågor kring hållbar stadsutveckling. Koordineringen mellan departementen sker på olika sätt. Miljödepartementet har framfört att den huvudsakliga samordningen sker genom att alla frågor kring satsningen och delegationen bereds gemensamt mellan departementen. Dessutom deltar tjänstemän från sex departement i delegationen i form av experter. Det finns ingen statssekreterargrupp eller liknande för regeringens arbete med hållbara städer. När det gäller det näraliggande arbetet med miljöteknik samt frågor om miljöteknikexport till Kina finns dock en statssekreterargrupp med representanter för tre departement. Det svenska arbetet inom EU och FN samordnas av berörda departement.

Huvudansvaret för satsningen på hållbara städer ligger på Miljödepartementet. Statssekreteraren vid Miljödepartementet har vid ett seminarium om hållbara städer framfört att samarbetet mellan departementen har varit ovanligt bra. Även ett antal andra aktörer har i uppföljningen kommentarer kring frågor om samordningen mellan departementen. SKL konstaterar att insatserna för hållbar stadsutveckling inte har samordnats fullt ut på departementsnivå. Som exempel nämns att Integrations- och jämställdhetsdepartementets arbete med stadsutvecklingens sociala dimension borde ha samordnats med de miljömässiga insatserna för hållbara städer. Sida har framfört att en bättre samordning inom Regeringskansliet av exportfrämjande och fattigdomsbekämpning inom det urbana området skulle vara välkommen. Även Swentec har pekat på att samordningen mellan departementen är mycket viktig:

Swentec anser att det politiska ledarskapet är viktigt och att en tydlighet finns så att inte olika offentliga aktörer agerar parallellt. Swentec anser att det är viktigt att satsningar som görs från olika departement samordnas på ett tydligt sätt.⁵¹

Många aktörer arbetar med hållbar stadsutveckling

Många aktörer på nationell, regional och lokal nivå arbetar med hållbar stadsutveckling. Flertalet aktörer menar att detta är en styrka, medan några har pekat på att det också kan leda till otydligheter i arbets- och ansvarsfördelningen mellan myndigheterna. Många myndigheter uppger att hållbara städer är en viktig fråga men betonar samtidigt att de inte själva har något tydligt utpekat uppdrag. Flera aktörer har pekat på att de statliga myndigheternas uppdrag är vagt formulerade när det gäller deras roll i det mer allmänna arbetet för en hållbar stadsutveckling. Dessutom upplevs den nationella samordningen vara svag. Boverket menar att man har en tydlig roll i satsningen och

⁵¹ Swentec, e-brev 2010-08-18.

att verkets roll där är tydligare än i det mer allmänna arbetet för en hållbar utveckling.

Otydligt vilken myndighet som har övergripande ansvar för hållbar stadsutveckling

Regeringen har uttalat att Boverket som regeringens myndighet för stadsutvecklingsfrågor har en central roll i arbetet med hållbara städer. I uppdraget till delegationen pekas bl.a. på att Boverkets stadsmiljöråd samlar olika kompetenser för hållbar stadsutveckling och att Boverket ska ta över delar av delegationens uppgifter fr.o.m. 2011. Miljödepartementet har betonat att Boverket är den centrala myndigheten men att flera andra myndigheter har viktiga uppgifter inom hållbar stadsutveckling. Utredningen om Boverket konstaterade i sitt betänkande 2009 att Boverket har det långsiktiga och övergripande ansvaret för arbetet med hållbar stadsutveckling. Utredningen menade att delegationens ansvar och uppgifter ansluter mycket nära till Boverkets allmänna ansvar för att främja ett hållbart stadsbyggande.

För flera aktörer är det otydligt vilken myndighet som har det övergripande sektorsansvaret för hållbar stadsutveckling. Exempelvis Sveriges Arkitekter betonar vikten av att alla myndigheter måste ta sitt delansvar men någonstans måste också ett helhetsansvar placeras. Flertalet aktörer menar att Boverket är den myndighet som har detta helhetsansvar, medan ett antal andra aktörer menar att det är otydligt. Från delegationen har uppgetts att man ser Boverket som ansvarig myndighet för stadsplanering och hållbar stadsutveckling.

Boverket har redovisat att man har en rad olika uppgifter inom området hållbar stadsutveckling. Boverket ansvarar t.ex. för miljökvalitetsmålet God bebyggd miljö och har under flera år genomfört insatser inom hållbar stadsutveckling som spänner över ett flertal olika fält. Boverket har framfört att det inte alltid är tydligt vad Boverket ska göra och vad andra myndigheter ska göra när det gäller det mer allmänna arbetet med hållbar stadsutveckling. Från verket konstateras att det mer allmänna arbetet för en hållbar stadsutveckling inte kan utföras av en myndighet utan många myndigheter måste samarbeta. Flera av Boverkets enheter är involverade i arbetet men kunskapen om helheten i verkets arbete med stadsutvecklingsfrågor uppges internt vara delvis mer begränsad. Den nya verksstrukturen som föreslås bli införd hösten 2010 uppges innebära förbättrade möjligheter för ett mer sammanhållet arbete med hållbar stadsutveckling, både internt och externt.

Boverket är en hårt belastad myndighet

Flera aktörer har konstaterat att Boverket är en förhållandevis liten och hårt belastad myndighet och i jämförelse med en del andra myndigheter uppfattas Boverket vara svagt, vilket kan vara ett problem för arbetet med en hållbar stadsutveckling. Exempelvis SKL har framfört att man har varit relativt kritisk till hur Boverket arbetar och Länsstyrelsen i Skåne menar att Boverket har varit passivt under senare år när det gäller arbetet med hållbar stadsutveckling, vilket kan bero på att delegationen har inrättats. Boverket hade

tidigare projekt som var kunskapsutvecklande, men denna roll upplevs inte längre lika tydlig. Boverket upplevs ha varit mer aktivt tidigare då ett antal olika projekt drevs. Naturvårdsverket har framfört att det i dag är svårt att se att Boverket har en mer drivande roll i arbetet med hållbara städer. Naturvårdsverket menar därför att regeringen tydligt måste ange vad de vill att Boverket ska göra och vad regeringen vill få ut av Boverket och andra myndigheter när det gäller hållbar stadsutveckling.

Synen på Boverket och dess arbete med hållbar stadsutveckling skiljer sig åt mellan de kommuner som har ingått i uppföljningen. Exempelvis Lomma kommun har framfört att det är förvånansvärt att Boverket inte har en mer aktiv roll inom stadsutvecklingsfrågorna, medan grannkommunen Malmö menar att Boverket är intresserat av hållbara städer. Från Stockholms stad har framförts att Boverket är den ledande statliga aktören på området, men samtidigt en av de osynligaste aktörerna i hållbarhetssammanhang. De satsningar som Boverket har stått för anses vara punktinsatser. En förhoppning från en av de intervjuade förvaltningarna är att Boverket antar en mer aktiv roll som ledande aktör i hållbarhetsarbetet genom att visa på goda exempel samt bidra med seminarier och övergripande debatt som inkluderar såväl byggherrar, kommuner som övriga inblandade aktörer i syfte att fortsätta utveckla gemensamma arbetsmodeller. Från Stockholms stad har vidare framförts att om det hade funnits en myndighet som mer långsiktigt engagerade sig i projekt – både i form av expertkompetens, kontakter och ekonomiskt stöd – skulle processen troligen ha kommit längre än i dagsläget.

Otydligheter i arbets- och ansvarsfördelning mellan myndigheter

Aktörerna ser olika på frågan om huruvida arbets- och ansvarsfördelningen mellan myndigheterna är tydlig när det gäller hållbar stadsutveckling. En del centrala myndigheter menar att det inte finns några större problem kring arbets- och ansvarsfördelning. Exempelvis Energimyndigheten menar att mycket handlar om hur enskilda individer på myndigheterna kan samarbeta och att det är viktigt att det är tydligt vem som har ansvaret, men också att se möjligheterna i samarbetet.

På lokal och regional nivå har däremot otydligheten i arbets- och ansvarsfördelningen lyfts fram. Exempelvis Umeå kommun menar att de statliga myndigheterna ofta inte är samlade i sin syn på hållbar stadsutveckling och att det saknas en permanent nationell arena för hållbar stadsutveckling. En sådan arena skulle kunna vara Boverket, Tillväxtverket eller Energimyndigheten, samtidigt som det är svårare att säga var ansvaret för den sociala dimensionen av hållbar utveckling ska läggas. De intervjuade tjänstemännen vid Stockholms stads olika förvaltningar upplever oklarheter i olika aktörers och myndigheters roller i stadsutvecklingsprocessen. Tjänstemännen har bl.a. fört fram önskemål om en statlig paraplyfunktion för hållbara städer inom en befintlig myndighet, t.ex. Boverket. Delegationen för hållbara städer uppfattas delvis ha en sådan funktion, men eftersom delegationen endast finns under en begränsad tidsperiod tvingas kommunerna snart åter vända sig till en mängd

olika myndigheter beroende på vilken aspekt av hållbar stadsutveckling man fokuserar på. Trästad 2012 menar att det är svårt för kommunerna att kunna nyttiggöra den kompetens som finns på centrala myndigheter och att länsstyrelsen kan vara en länk i att informera kommunerna om t.ex. hållbar stadsutveckling. Länsstyrelsen i Stockholms län konstaterar att arbets- och ansvarsfördelningen mellan de centrala verken inte är tydlig och att verken är dåliga på att samarbeta. Hållbarhet bygger på att olika sektorer kan samarbeta. Statens insatser borde samordnas bättre, annars uppstår förvirring hos kommunerna.

Från SKL konstateras att den rådande sektorspolitiken från statens sida är ett problem för kommunerna. SKL menar att de statliga myndigheternas arbete borde samordnas på nationell nivå, och nämner som exempel statens insatser för att minska buller i stadsmiljöer där tre statliga myndigheter är inblandade: Naturvårdsverket reglerar buller vid t.ex. flygplatser, Boverket reglerar buller i bebyggelse och Socialstyrelsen har regler för bullernivåer inomhus. Bland övriga aktörer har t.ex. Sveriges Arkitekter framfört att det utifrån sett inte är tydligt hur arbets- och ansvarsfördelningen egentligen ser ut. Världsnaturfonden (WWF) har framfört att samarbete och samordning mellan myndigheter kan och bör stärkas, inte minst eftersom spretiga insatser får mindre effekt. Många projekt tycks bedrivas parallellt och utan central samordning.

Från delegationen uppges att man inte har trängt in i frågan om hur arbets- och ansvarsfördelningen mellan de olika myndigheterna ser ut när det gäller hållbara städer. Från delegationens kansli betonas att det inte ingår i delegationens direktiv att samordna arbetsfördelningen mellan olika myndigheter. Trots att delegationen inte har haft uppdraget att samordna myndigheters arbete har delegationen dock t.ex. samlat forskningsaktörer kring gemensamma frågeställningar.

Myndigheterna har otydlig roll i arbetet med hållbar stadsutveckling

Frågor om hållbar stadsutveckling hanteras i olika omfattning av de myndigheter som har ingått i denna uppföljning. Exempelvis Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen har endast i begränsad utsträckning arbetat specifikt med frågan, medan t.ex. Boverket, Energimyndigheten, Naturvårdsverket, RAÄ och Trafikverket på olika sätt är engagerade i arbetet. Flera av aktörerna har uttryckt att de olika myndigheterna har en otydlig roll i stadsutvecklingsarbetet.

Från kommunal nivå har det framförts att Naturvårdsverket har en otydlig roll när det gäller hållbar stadsutveckling. Exempelvis miljöförvaltningen i Malmö stad upplever att man inte får någon respons och att verket inte tar ställning. Kommunerna skulle behöva mer vägledning från Naturvårdsverket. Från kommunerna har framförts att liksom flera andra statliga myndigheter hinner Naturvårdsverket inte med så mycket mer än vad de absolut måste göra, vilket innebär att verket blir reaktivt och inte så drivande i hållbarhetsarbetet. Flera aktörer har uppmärksammat att verket inte är med i delega-

tionens arbete med hållbara städer. Från delegationens kansli har det dock betonats att verket är med i bedömningarna av ansökningarna och att delegationen har samverkat med Naturvårdsverket i en studie om samverkan mellan det offentliga och näringslivet. Delegationen har även tagit del av erfarenheter från Naturvårdsverket kring bl.a. LIP, Klimp, uppföljning och utvärdering samt begreppet bidragsgrundande kostnader. Naturvårdsverket är även del i det nätverk kring goda och intressanta exempel som delegationens kansli har tagit initiativ till. Naturvårdsverket bekräftar att det är svårt att ta ett helhetsgrepp på området eftersom man inte har sektorsansvaret för frågan. Däremot ingår hållbar stadsutveckling i Naturvårdsverkets mer allmänna uppdrag att se till att de miljöpolitiska besluten genomförs genom ett långsiktigt och förebyggande arbete för en hållbar samhällsutveckling.

Bland andra statliga myndigheter har t.ex. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) framfört att ämbetets instruktion pekar ut en tydlig inriktning när det gäller ämbetets roll för samhällsplanering, stadspolitik, hållbar utveckling och goda livsmiljöer. Frågor om städer utgör en del i ämbetets löpande arbete, bl.a. eftersom kulturmiljöer av riksintresse finns representerade i de flesta städer.

Samarbete bör bygga på tydlighet och jämbördiga myndigheter

Energimyndigheten har framfört att det hittills inte har varit svårt att enas med de andra myndigheterna i frågor som gäller hållbara städer. Boverket har samtidigt betonat att det behövs jämbördiga myndigheter vad beträffar ansvar, makt och medel samt bra samordning mellan departementen för att samarbetet ska fungera bra. Alla myndigheter måste ges goda förutsättningar, både vad gäller resurser och möjligheter att agera, t.ex. utifrån lagstiftning. Boverket menar att alla berörda myndigheter måste få uppdrag anpassade till sina politikområden och att det är av vikt att parterna också har en ömsesidig nytta av samarbetet. Det betonas samtidigt att för att samarbetet ska fungera måste det vara tydligt vilka roller som de olika aktörerna har. Dessutom måste regeringen vara tydlig i sina uppdrag till myndigheterna när det gäller behovet av samarbete. Om det finns t.ex. målkonflikter är det viktigt att dessa blottläggs, medvetandegörs och i möjligaste mån åtgärdas.

Utökat samarbete mellan myndigheterna under senare år

Boverket har pekat på att samarbetet mellan myndigheterna har ökat på senare år, och Energimyndigheten har betonat att det är positivt att arbeta med andra myndigheter om en gemensam fråga som hållbara städer. Flera aktörer menar att det är naturligt att olika myndigheter ibland har olika syn på olika sakfrågor. Arkitekturmuseet har betonat att genom ökad samverkan och starkare nationell samordning skulle utvecklingen av städerna kunna ske mycket mer hållbart. Museet menar att samverkan alltid kan bli bättre och för att uppnå ett hållbart utvecklingsarbete borde olika perspektiv lyftas i större utsträckning än vad som görs i dag – även med pågående satsning.

Samarbete på regional nivå kring hållbar stadsutveckling

Det finns olika former av samarbete kring hållbar stadsutveckling på regional och lokal nivå. Flera aktörer har framhållit att mycket pågår i Skåne när det gäller hållbara städer. Där finns ett regionalt nätverk för hållbara städer, vars syfte är att utgöra en plattform för kunskaps- och idéutbyte mellan skånska aktörer och initiativ för hållbar stadsutveckling. Länsstyrelsen har konstaterat att nätverket har lett till att fler aktörer har kommit med i ansökningarna och att samarbetsprojekt har skapats. En del samarbeten har inletts, även om de inte har lett till att bidrag söktes från delegationen. Länsstyrelsen har varit ledande i nätverket, bl.a. genom att uppmuntra de små kommunerna i Skåne att söka bidrag från delegationen. Landshövdingen har kallat till möten med kommunerna var tredje månad. Mötena har ägt rum på residenset och bl.a. kommunalråden har bjudits in, vilket enligt bl.a. Lomma kommun har varit mycket positivt för att förankra arbetet med hållbar stadsutveckling i kommunerna. På lägre nivå har det hållits nätverksträffar där de olika aktörerna i nätverket har informerat varandra om hur man arbetar med hållbar stadsutveckling m.m. Även ansökningar till delegationen har diskuterats. Malmö stad har betonat att länsstyrelsen är ett stöd i kommunernas planarbete och har ett samordningsansvar för de nationella myndigheterna på länsnivå.

Stadsmiljörådet och Bygga-bo-dialogen har upphört

Det stadsmiljöråd som omnämns i regeringens uppdrag till delegationen är sedan en tid tillbaka nedlagt. Stadsmiljörådet fanns tidigare vid Boverket och var ett rådgivande organ till verket. Enligt uppgift från Boverket är en orsak till nedläggningen att stadsmiljörådet inte var så aktivt. En annan orsak är att behovet av stadsmiljörådet minskade i takt med att samarbetet med andra myndigheter i det löpande arbetet har ökat. I uppföljningen har bl.a. Lomma kommun uppmärksammat att stadsmiljörådet har lagts ned, trots att stadsfrågor under senare år har blivit aktuella och att rådet just hade börjat bli framskridet.

I regeringens uppdrag till delegationen omnämns även att Boverket administrerar Bygga-bo-dialogen, vilken syftar till att främja hållbar utveckling inom bygg- och anläggningssektorn. Dialogen upphörde vid årsskiftet 2010 men delar av det arbete som har bedrivits lever vidare genom bl.a. Boverket och Delegationen för hållbara städer. I uppföljningen har flera aktörer framhållit Bygga-bo-dialogen och dess betydelse. Dialogen har setts som en positiv satsning och från Boverket har framförts att dialogen har varit bra och gett goda effekter. Länsstyrelsen i Västerbottens län konstaterar att dialogarbetet kom långt men att den nu då den har börjat få effekter inte längre får statligt stöd. Från Stockholms stad har framförts att delegationen inte på ett fungerande sätt har tagit vara på det arbete som dialogen bidrog till. Att ersätta dialogen med en tvåårig delegation uttrycks som orimligt. Från intervjuade tjänstemän vid Stockholms stad har framförts att det kontaktnät, de samsamarbetsformer, den kunskapsbas och den kontinuitet som dialogen stod för inte har tagits till vara.

Delegationens kansli har betonat att delegationen inte har haft i uppdrag att ersätta Bygga-bo-dialogen. I delegationens uppdrag ingår inte att fungera som fortsatt samordningskansli för dialogens aktörer. Inom ramen för dialogens styrgrupp fördes flera diskussioner om hur dialogens samverkansform skulle kunna fortsätta utan regeringens finansiella bidrag. Dessa diskussioner fördes också med andra frivilliga intresseorganisationer inom byggsektorn. Delegationen har i flera olika sammanhang lyft fram och använt sig av erfarenheter från dialogen. Bland annat anordnades hösten 2009 ett seminarium om samverkan mellan kommun och näringsliv med syfte att lyfta frågan om samverkansformer. Dialogens aktörer ingår i delegationens kontaktnät och bjuds in till seminarier och möten. Dessutom finns goda exempel från Bygga-bo-dialogen med under delegationens exempelsamlingar.

5 Statens satsning på hållbara städer

5.1 Allmänt om satsningen

5.1.1 Riksdagens beslut om hållbara städer

Bakgrund

Regeringen har i olika sammanhang framfört att det finns en stor potential att minska utsläppen av växthusgaser och städernas miljöpåverkan genom att utveckla byggande och planering. Genom att sluta kretsloppen för vatten, avlopp, avfall och uppvärmning menar regeringen att resursförbrukningen kan minskas. Byggmateriel kan väljas utifrån hållbarhetskriterier. Stadsplanering kan underlätta de mest miljövänliga transportalternativen, som cykel och kollektivtrafik, och ny miljöteknik uppmuntrar medborgarna till miljöeffektiva val. Regeringen har framfört att det finns en stor hållbarhetspotential i den täta och mångfunktionella staden med levande och trygga stadsmiljöer, gott underlag för klimativänlig kollektivtrafik, möjligheter till effektiv uppvärmning och låga utsläpp av växthusgaser per capita.⁵²

Den statliga satsningen på hållbara städer aviserades i september 2007 då regeringen i budgetpropositionen för 2008 konstaterade att klimatförändringarna är en av vår tids största utmaningar. De sociala, ekonomiska och miljömässiga effekterna av klimatförändringarna riskerar att bli mycket allvarliga. Regeringen framförde att insatser behövs både på nationell och internationell nivå och bedömde att ytterligare insatser behövs för bl.a. hållbara städer. Under dåvarande anslaget 34:10 Stöd till klimatinvesteringar aviserade regeringen en satsning på hållbara städer inom ramen för den s.k. klimatomiljarden. Syftet angavs vara att stödja stadsbyggnadsprojekt som med användande av ny teknik och integrerad planering kan bidra till väsentligt förbättrad miljöprestanda och minskad klimotpåverkan. För detta ändamål beräknades anslaget uppgå till 140 miljoner kronor 2009 och ytterligare 200 miljoner kronor 2010, dvs. sammanlagt 340 miljoner kronor.

Miljö- och jordbruksutskottet konstaterade hösten 2007 i sin beredning av budgetpropositionen att regeringen redan året innan hade aviserat att medel inte skulle komma att avsättas till klimatinvesteringsprogram (Klimp) efter 2008. Avsikten var i stället att anslaget under 2009 och 2010 skulle användas till satsningen på hållbara städer. Utskottet instämde i regeringens bedömning att stödet till Klimp kunde fasas ut till förmån för andra investeringar eller stödsystem och att motionsförslagen om fortsatta satsningar på klimatinvesteringsprogrammet därför borde lämnas utan åtgärd.⁵³

Hösten 2008 återkom regeringen i frågan och föreslog att 140 miljoner kronor skulle anvisas för 2009 under anslaget 1:15 Hållbara städer. För 2010

⁵² Prop. 2009/10:1 utg.omr. 20.

⁵³ Prop. 2007/08:1 utg.omr. 20, bet. 2007/08:MJU1.

beräknades anslaget till 200 miljoner kronor. Miljö- och jordbruksutskottet välkomnade i sitt budgetbetänkande regeringens satsning för att uppnå en hållbar tillväxt och goda livsvillkor samt utgick från att grönområdets betydelse och möjligheterna till lokal odling skulle komma att vägas in i detta arbete.⁵⁴

Hösten 2009 hänvisade regeringen till att den 2008 inrättade en delegation för hållbara städer för att stimulera utvecklingen inom hållbart byggande och planering. I enlighet med beräkningar i tidigare budgetpropositioner föreslog regeringen att 200 miljoner kronor skulle anvisas under anslaget 1:15 Hållbara städer för 2010. Utskottet tillstyrkte regeringens förslag och samtliga motioner avstyrktes.⁵⁵

I budgetpropositionen för 2011 föreslår regeringen att satsningen på hållbara städer fortsätter under två år, främst för att säkerställa kunskapsspridning, uppföljning av projekten och att erfarenheterna ska kunna tas till vara och utvecklas inom forskning och miljöteknikutveckling. Regeringens förslag innebär att anslaget 1:15 Hållbara städer tillförs 30 miljoner kronor per år 2011–2012 för att fasa ut verksamheten.

Anslaget Hållbara städer

Anslaget 1:15 Hållbara städer är ett ramanslag som regeringen har delat upp i tre anslagsposter (se tabell nedan). Anslagsposten 1 disponeras av Boverket för utbetalning av bidrag. Av medlen får 2010 högst 1 miljon kronor användas i Boverket för administration och eget arbete med anknytning till medlen. Under 2009 fick högst 500 000 kr användas i Boverket för administration och eget arbete med anknytning till medlen. Anslagsposten 2 disponeras av Regeringskansliet för delegationen för hållbara städer. År 2009 skulle 150 000 kr av medlen utbetalas efter rekvisition till Konjunkturinstitutet för ett uppdrag att utvärdera det ekonomiska stödet till åtgärder för att främja utvecklingen av hållbara städer. Anslagspost 3 disponeras av Regeringskansliet.

TABELL 1 ANSLAG 1:15 HÅLLBARA STÄDER (UTG.OMR. 20), TKR

Anslagspost	Syfte	Belopp 2009	Belopp 2010
1	Hållbara städer – del till Boverkets disposition	133 000	191 500
2	Hållbara städer – del till regeringens disposition	0	0
3	Hållbara städer – del till Regeringskansliets, Miljödepartementets disposition	7 000	8 500
Summa		140 000	200 000

Källa: Regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende Boverket, regeringsbeslut 2009-12-21 och Regleringsbrev för budgetåret 2009 avseende Boverket, regeringsbeslut 2008-12-18.

⁵⁴ Prop. 2008/09:1 utg.omr. 20, bet. 2008/09:MJU1.

⁵⁵ Prop. 2009/10:1 utg.omr. 20, bet. 2009/10:MJU1.

5.1.2 Satsningens syfte och upplägg

I samband med att satsningen på hållbara städer aviserades av regeringen i september 2007 framförde bl.a. miljöministern att regeringen nu höjer ambitionen och går in för att utveckla en ny sorts städer för framtidens behov.⁵⁶ Statens satsning på hållbara städer inleddes hösten 2008 och består av följande två delar:

- Inrättandet av en delegation som började sitt arbete hösten 2008 och som ska avsluta sitt arbete i slutet av 2010. Delegationen har ett brett uppdrag och ska genomföra olika åtgärder som sätter fokus på och långsiktigt bidrar till förbättrade förutsättningar för utveckling av hållbara städer.
- Ett ekonomiskt stöd till hållbara städer på sammanlagt 340 miljoner kronor under perioden 2009–2010.

Syftet med satsningen och det ekonomiska stödet har beskrivits på följande sätt i olika dokument:

Budgetpropositionen för 2008	– Att stödja stadsbyggnadsprojekt som med användande av ny teknik och integrerad planering kan bidra till väsentligt förbättrad miljöprestanda och minskad klimatpåverkan.
Budgetpropositionen för 2009	– Att stimulera utveckling av attraktiva stadsmiljöer med minskad klimat- och miljöpåverkan som kan utgöra förebilder nationellt och internationellt för hållbart stadsbyggande och tillämpad miljöteknik. – Att främja en hållbar stadsutveckling genom åtgärder som vidtas i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser; åtgärder kan också utgöra förebilder nationellt och internationellt för hållbart stadsbyggande och tillämpad miljöteknik.
Budgetpropositionen för 2010	– Att främja en hållbar stadsutveckling genom åtgärder som vidtas i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser; åtgärder kan också utgöra förebilder nationellt och internationellt för hållbart stadsbyggande och tillämpad miljöteknik.
Budgetpropositionen för 2011	– Delegationen ska bl.a. främja tillkomst av goda exempel, sprida information och underlätta export av miljöteknik. – Syftet med stödet är att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser. Åtgärder som kan få stöd ska även bidra till att skapa attraktiva och ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbara stadsmiljöer som kan vara förebilder och underlätta kunskapsspridning.

⁵⁶ Regeringskansliet, 2007b.

Regeringens webbplats	– Att stimulera stadsbyggnadsprojekt som både bidrar till förbättrad miljö och minskad klimatpåverkan och som underlättar svensk miljöteknikexport.
Regeringskansliet, broschyr 2010	– Att i partnerskap samla stat, näringsliv och kommuner för att stimulera stadsbyggnadsprojekt som visar upp det senaste inom miljöteknik i svenskt byggande. Delegationen ska bidra till förbättrad miljö och minskad klimatpåverkan, satsningar som därmed kan underlätta för svensk miljöteknikexport.
Förordning (2008:1407) om statligt stöd för hållbara städer	– Att främja hållbar stadsutveckling i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser genom att bidra till att skapa sådana attraktiva och ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbara stadsmiljöer som kan vara förebilder för en integrerad hållbar stadsplanering och tillämpad miljöteknik och underlättar spridning av kunskap om sådana stadsmiljöer inom Sverige och till andra länder.

Förutom de särskilda insatser som görs inom ramen för satsningen uppmärksammas hållbar stadsutveckling också i övrigt av staten och statsförvaltningen (se avsnitt 6) liksom inom ramen för t.ex. EU-samarbetet (se avsnitt 3.3).

5.1.3 Iakttagelser kring satsningens betydelse, syfte och upplägg

Det finns en positiv inställning till att staten satsar på hållbar stadsutveckling. Satsningen har lyft fram hållbar stadsutveckling men har haft begränsat inflytande på flera statliga myndigheters arbete. Det finns viss otydlighet kring satsningens syfte och inriktning. Den miljömässiga dimensionen har betonats i flertalet projekt, liksom att den miljömässiga dimensionen inte bara handlar om klimat. Den sociala dimensionen upplevs vara svår att definiera, men bör enligt aktörerna lyftas fram ytterligare. Den ekonomiska dimensionen har fått minst uppmärksamhet. Flera betonar att kulturen är en del av hållbar stadsutveckling. Satsningen uppfattas inte som långsiktig och flera betonar att effekter kan ses först efter flera år. Från de projekt som har ingått i uppföljningen har en majoritet framfört att projekten skulle ha genomförts även utan statligt bidrag. Delegationen menar att stödet har bidragit till att projektens mål med avseende på hållbarhet har stärkts.

Positiv inställning till att staten satsar på hållbar stadsutveckling

Urbaniseringen har lett till att en allt större andel av Sveriges befolkning bor i städer. Städerna har därmed kommit att bli allt viktigare för den miljömässiga, ekonomiska och sociala utvecklingen och möjligheten att uppnå nationella mål kring en långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Av plan- och bygglagen framgår att det är en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av

mark och vatten, men även från statens sida görs olika insatser inom området samhällsplanering för att främja en hållbar stadsutveckling.

Frågan om hållbar stadsutveckling har uppmärksamats tidigare. Den är heller inte avgränsad till de insatser som görs inom ramen för den pågående satsningen på hållbara städer. Ett flertal insatser har under senare år gjorts av olika myndigheter och andra aktörer. Bland annat tog Boverket 2004 på uppdrag av den dåvarande regeringen fram ett förslag till strategi för arbetet med en hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige. Vidare har arbetet med investeringsbidragen LIP och Klimp delvis haft inriktning mot hållbar stadsutveckling. Dessutom pågår ett stort antal aktiviteter inom bl.a. statliga myndigheter i syfte att främja olika aspekter av en hållbar stadsutveckling. Det kan bl.a. nämnas att Boverket har haft i uppdrag att sammanställa erfarenheter och redovisa hur översiktsplaner och detaljplaner kan fungera som styrmedel för att minska utsläppen av växthusgaser.

I uppföljningen har aktörerna framfört att det är positivt att staten nu satsar på hållbara städer och att staten genom satsningen tar ett samlat grepp kring olika åtgärder för att åstadkomma hållbar stadsutveckling.

Satsningen har lyft fram hållbar stadsutveckling

Den statliga satsningen på hållbara städer har gjort att frågan om hållbarhet i stadsutvecklingen har kommit i fokus, både i samhällsdebatten och i statliga och kommunala myndigheters arbete. Flera aktörer pekar på att satsningen har fått stor uppmärksamhet i medierna. Exempelvis Länsstyrelsen i Stockholms län framhåller att delegationen har fått en mycket stark framtoning och att det stora mediala genomslaget för satsningen indirekt har påverkat agendan i den offentliga debatten och inom myndigheter. Bland annat Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har konstaterat att staten genom satsningen visar en viljeinriktning och att hållbara städer är en fråga som alla pratar om just nu. Sveriges Arkitekter anser att hållbar stadsutveckling har lyfts fram i många sammanhang och att fler nu arbetar med detta. Samtidigt ökar förväntningarna på resultat.

Andra aktörer menar att delegationens arbete inte har blivit särskilt känt. Exempelvis City i samverkan menar att det mediala utfallet av satsningen kanske hade blivit större om mer synliga projekt hade getts bidrag, t.ex. gröna fasader, synliggörande av kretsloppsbyggande i tät stadsmiljö eller stadsodling.⁵⁷

Satsningen har haft begränsat inflytande på myndigheters arbete

Samtidigt som aktörerna är positiva till satsningen har flera myndigheter uppgett att den i realiteten endast har haft en begränsad påverkan på deras eget arbete med hållbar stadsutveckling. I uppföljningen har även ett antal

⁵⁷ Delegationens kansli har i en kommentar betonat att investeringsprojektet i Malmö år 2009 fick stöd för åtgärder som rör gröna fasader. Kansliet menar att i flera av de projekt som har fått stöd synliggörs kretsloppstänkande genom integrerade tekniska system.

konkreta exempel redovisats som visar att satsningen har haft betydelse för myndigheternas eget arbete. Från t.ex. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) framförs att satsningen har bidragit till att skapa utrymme för att de frågor som ämbetet företräder ska få större uppmärksamhet, och från Naturvårdsverket framförs att satsningen har lett till att verket särskilt uppmärksammar hållbara städer, bl.a. på verkets webbplats. Forskningsfinansiärer har under 2010 haft en särskild utlysning kring hållbara städer. På regional nivå kan t.ex. Länsstyrelsen i Skåne län nämnas, där satsningen har lett till att länsstyrelsen har lagt särskild vikt vid arbetet med hållbara städer. Länsstyrelsens arbete har blivit mer aktivt och mer externt inriktat, och målgruppen har breddats till att även omfatta högskolor och näringsliv. Samtidigt konstateras att stadsbyggnadsfrågor ligger i tiden och att länsstyrelsen förmodligen hade gjort något även om satsningen inte hade inletts. Sida har pekat på att satsningen har haft en positiv effekt för utvecklingssamarbetet eftersom svenska erfarenheter inom stadsbyggnad är efterfrågade internationellt. Sida konstaterar dock att en policy för utvecklingssamarbetet inte i samma utsträckning har integrerat stadsutvecklingsfrågor.

Viss otydlighet kring satsningens syfte och inriktning

Uppföljningen visar att inriktningen på och syftet med statens satsning på hållbara städer har uppfattats på delvis olika sätt i skilda sammanhang och av olika aktörer. En orsak till detta är att delegationens mer allmänna uppdrag är mycket brett, medan huvudinriktningen på det statliga bidraget är smalare, nämligen att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser och ha ett helhetsperspektiv på hållbar stadsutveckling. Det har även framförts att satsningens mål upplevs som otydliga och inte kvantifierade. Från delegationens kansli betonas att delegationen har formulerat ett antal kriterier (se bilaga 9).

Miljödepartementet har konstaterat att staden är ett brett begrepp, varför också statens satsning på hållbara städer är bred. Det stöd som ges ska dels ha en helhetssyn på hållbar stadsutveckling, dels ha en tonvikt mot klimat och miljöteknikfrågor. Dessutom betonar man att de projekt som ges stöd t.ex. ska skapa skyltfönster för god svensk kommunal planering och för svenska miljötekniklösningar. Satsningen har fått en inriktning mot klimat och miljöteknik, bl.a. eftersom den har sitt ursprung i klimatom miljarden och som ersättning för Klimp.

Formas har konstaterat att det verkar som att ambitionerna med satsningen har varit höga men att de som sökt bidrag från Delegationen för hållbara städer inte riktigt förstått vad som efterfrågas eller också inte haft resurser eller tid att utforma dessa. Från de tre kommuner som har fått bidrag för investeringsprojekt har i uppföljningen betonats att projekten inte bara handlar om klimat. I Skåne har man tolkat att bidragen är mest inriktade på miljöteknik och exportmöjligheter. Malmö stad menar att en svårighet med bidraget är att det så tydligt ska ha klimatförtecken. De intervjuade tjänstemännen menar att det i och för sig är viktigt med tydlighet, men samtidigt handlar hållbar stadsutveckling om så mycket mer än klimatet. Stockholms stadsbyggnadskontor

har framfört att satsningen borde vara tydligare kopplad till hållbarhetsmålen. Satsningens fokus upplevs ligga alltför mycket på miljöteknik och för lite på kunskapsutveckling. Det framförs att projektens stora nytta ur ett globalt perspektiv inte är den minskning av växthusgasutsläpp projekten bidrar till, utan den kunskapsöverföring som sker när företrädare för andra länder kommer på studiebesök.

Delegationens ordförande har framfört att man har tolkat uppdraget som att den innersta kärnan i delegationens arbete ska vara klimatfrågan. När det gäller bidragsgivningen har helhetstänkande efterlysts, men när konkurrerande ansökningar vägs mot varandra har climateffekter i enlighet med förordningen varit avgörande när beslut om bidrag skulle fattas. Delegationen har formulerat det som att det är viktigt att arbetet med klimatfrågorna sker inom ramen för ett helhetsperspektiv på hållbar stadsutveckling där såväl ekologiska som ekonomiska och sociala aspekter beaktas. Det är också viktigt att anpassning till kommande klimatförändringar beaktas. Från delegationens kansli har man tolkat uppdraget som att det finns behov av en nationell arena och att ett annat viktigt syfte förutom klimatet är att visa upp och få fram nya skyltfönster för bra svensk stadsbyggnad, bl.a. inom miljöteknikområdet.

Boverket har konstaterat att teknikexport och climateffekter lyfts fram i stödet, medan de mjuka värdena lyfts fram av delegationen i andra sammanhang. I en intervju med representanter för Boverket har det framförts att det är tveksamt om det är bra att teknikexporten och climateffekterna lyfts fram så tydligt – en socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbar utveckling består av många fler delar. Boverket kan konstatera att bidragsansökningarna inte har haft samma fokusering på klimat och export som förordningen har haft. Från Boverkets sida har man i beredningsarbetet utgått från de projektansökningar som bedömdes vara bra på klimat och export och som samtidigt har försökt se till helheten. Formas har konstaterat att satsningen har haft en ganska svag koppling till forskningsfrågorna inom byggsektorn.

Tillväxtverket sammanfattar otydligheten kring satsningens syfte och inriktning på följande sätt. Det ekonomiska stödet är inriktat på stadsbyggnadsprojekt som bidrar till att minska utsläppen av växthusgaser men som ändå har ansatsen hållbar stadsutveckling. Konsekvensen blir otydlighet gentemot stödets målgrupper och bristande höjd i ansökningarna. Å ena sidan ska stödet främja helhetssyn och sammanhängande insatser medan de konkreta effekterna av åtgärderna å andra sidan ska kunna mätas i minskade utsläpp av koldioxid.

Betoning av olika myndigheters ansvarsområden

I uppföljningen har ett antal myndigheter fört fram att deras egna ansvarsområden borde ha fått en större roll i satsningen. Ett exempel på detta är Arkitekturmuseet som menar att arkitekturens roll för den hållbara utvecklingen och de sociala aspekterna av hållbar stadsutveckling möjligen har fått för lite utrymme i satsningen och bidragsgivningen. Ett annat exempel är Trafikverket som menar att trafik och transporter har en relativt liten eller obefintlig

roll i flertalet av de projekt som har fått stöd. Det finns också exempel på myndigheter som menar att deras frågor har uppmärksamats i satsningen. Ett exempel på detta är Folkhälsoinstitutet som konstaterar att satsningen har medfört ett vidare planeringsperspektiv där hälsoaspekter är en mycket viktig faktor.

Delegationens kansli har i en kommentar framfört att delegationen efter 2009 års ansökningsomgång konstaterade och kommunicerade att det vore önskvärt med satsningar som i högre grad utvecklar den sociala dimensionen och satsningar som rör transportområdet. I viss mån har även stadsgrönska och stadsodling nämnts i detta sammanhang.

Den miljömässiga dimensionen har betonats

Ett flertal av de insatser som har fått stöd från delegationen är tydligt inriktade på i första hand miljödimensionen. Ett flertal aktörer har framfört att den miljömässiga dimensionen har kommit att betonas mest i satsningen, inte minst mot bakgrund av förordningens fokusering på klimatet. Samtidigt har det betonats från bl.a. forskare som har intervjuats att städer är ett komplext system där det blir märkligt att bara framhålla miljödimensionen. Länsstyrelsen i Skåne betonar att ett helhetsperspektiv har saknats – miljö och klimatfrågor är viktiga men det finns andra värden som också är viktiga när det gäller hållbar utveckling. En förklaring till betoningen av miljödimensionen kan vara att miljöfrågorna historiskt ofta har lyfts fram inom arbetet med hållbar utveckling. Trafikverket har konstaterat att det i Sverige under lång tid har varit en betoning av den miljömässiga dimensionen, vilket verket menar har varit olyckligt eftersom det handlar om att hitta en balans där dimensionerna stöder varandra och att hitta synergier mellan dem.

En annan förklaring kan vara att miljödimensionen i arbetet med hållbara städer bland aktörerna uppfattas som mer tydlig och enklare att mäta än t.ex. den sociala dimensionen. Boverket har konstaterat att uppföljningen av projekten till övervägande delen kommer att ske genom miljömässiga effekter. Miljöaspekterna har även ofta betonats av projekten under de besök som uppföljningen har gjort i Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå.

Delegationens kansli har betonat att de projekt som har getts stöd utgår från ett helhetsperspektiv och har tydliga klimatfördelar.

Den miljömässiga dimensionen handlar inte bara om klimat

Miljömässigt hållbar stadsutveckling handlar om mer än enbart klimatfrågor. Exempelvis delegationens kansli har konstaterat att klimataspekterna är prioriterade men att det finns en rad andra miljöfrågor som ingår, bl.a. vatten, avlopp och avfall. Bland annat Världsnaturfonden har framfört att satsningen skulle behöva ställa högre och tidssatta mål för t.ex. konkreta utsläppsminskningar, mindre ekologiska fotavtryck och bevarande av biologisk mångfald i städerna för att bli mer pådrivande.

Den sociala dimensionen är svår att definiera

I uppföljningen har flera aktörer pekat på svårigheten att identifiera vad som ingår i den sociala dimensionen och hur den ska hanteras. Flera menar att social hållbarhet är mer svårgreppbar och svårare att mäta än miljödimensionen. Delegationen har bl.a. framfört att det finns ett stort behov av att få ett bättre grepp om vad den sociala dimensionen av hållbar stadsutveckling innebär och hur den bör integreras i planeringen. Konjunkturinstitutet (KI) har exempelvis i sin utvärdering av bidraget till hållbara städer konstaterat att det är svårt att utvärdera projektens sociala hållbarhet, bl.a. eftersom begreppet inte är väldefinierat.

Olika exempel har förts fram på vad som kan ingå i den sociala dimensionen. Från t.ex. delegationens kansli nämns att det kan handla om integrationsaspekter, funktionshinder, tillgänglighet och allmänhetens tillgång till mötesplatser i staden. Stockholms stad har framfört att det kan handla om frågor kring människors engagemang och livsstil, och Trafikverket har pekat på att det kan handla om tillgänglighet, jämställdhet, trygghet och en väl fungerande kollektivtrafik.

Den sociala dimensionen bör lyftas fram ytterligare

De tre investeringsprojekt som har ingått i denna uppföljning har alla, i enlighet med delegationens kriterier, inslag som kan knytas till den sociala dimensionen, bl.a. vad gäller ökad integration och att öka tillgången till mötesplatser. De tre projekten är helt eller delvis knutna till miljonprogramsområden i Malmö, Stockholm och Umeå. Projekten beskrivs närmare i avsnitt 5.3.

Boverket har i sina yttranden över bidragsansökningarna pekat på att den sociala dimensionen generellt är dåligt beskriven och bör utvecklas vidare. Bland annat har verket tagit upp frågor kring delaktighet, folkhälsa och hänsyn till behov hos barn, äldre och grupper med funktionsnedsättning. Verket har pekat på att det är oklart hur de ansökande projekten påverkar t.ex. människors hälsa. KI konstaterar att det av ansökningarna framgår att det finns en varierad ambitionsnivå när det gäller projektens sociala hållbarhet och att det antagligen har påverkat delegationens bedömning. Även från Naturvårdsverket har framförts att projektansökningarna har innehållit mycket lite av den sociala aspekten, t.ex. integrationsfrågor, vilket är en skillnad gentemot det arbete med hållbara städer som pågår i många andra länder. Formas har konstaterat att delegationens uppdrag främst är inriktat på miljöfrågor och att fyra myndigheter därför har fått ett gemensamt regeringsuppdrag för att lyfta fram de sociala och kulturella aspekterna av hållbar stadsutveckling samt arkitekturfrågor som en pendang till delegationen. Bland annat ska forskningsbehovet inom området hållbar stadsutveckling definieras och analyseras. Fokus ligger här på sociala frågor och kultur samt ett sammanhållet perspektiv på hållbar utveckling där även miljöaspekter ingår.

Flera aktörer har framfört att den sociala dimensionen ofta är starkare i det stadsutvecklingsarbete som sker i andra länder. I bl.a. Frankrike och Tyskland betonas den sociala dimensionen, liksom i flera av EU:s åtgärder (se bilaga 1

och 5). Flera aktörer har framfört att den sociala dimensionen i det svenska arbetet med hållbara städer inte får tillräcklig uppmärksamhet utan borde lyftas fram mer. Socialstyrelsen anser att den sociala dimensionen i allmänhet och folkhälsan i synnerhet betonas för lite i förhållande till de miljömässiga och ekonomiska dimensionerna. Från forskare som har ingått i uppföljningen har framförts att den sociala måste stå i centrum eftersom det gäller att skapa bra miljöer för stadens invånare där invånarna mår bra. Folkhälsoinstitutet ser det som positivt att den sociala dimensionen lyfts fram i hållbarhetsaspekten.

Boverket har uppmärksammat att inga ansökningar har lyft fram det urbana utvecklingsarbetet och de lokala utvecklingsavtalen (LUA). Det kan vidare konstateras att t.ex. tillgängligheten för funktionshindrade inte har uppmärksamats särskilt i de projekt som har studerats närmare i uppföljningen. Enligt Boverket uppgavs i många ansökningar att de socialt inriktade åtgärderna i projekten skulle prioriteras ned om de inte fick de bidrag som de sökte. Från Miljödepartementet har hänvisats till att exempelvis integrationsfrågor och de mer sociala aspekterna av stadsutveckling ingår i det urbana utvecklingsarbete som drivs av Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

Den ekonomiska dimensionen har fått minst uppmärksamhet

Den dimension som i uppföljningen har fått minst uppmärksamhet från de olika aktörerna är den ekonomiska dimensionen. De flesta aktörer har här hänvisat till satsningens betydelse för miljöteknikexporten. Det har också framförts att en hållbar stad är en viktig del i konkurrensen mellan städer. Tillväxtverket är en av de aktörer som har ingått i uppföljningen som lägger tyngdpunkten i den ekonomiska dimensionen.

Kulturen är en del av hållbar stadsutveckling

En del aktörer har fört fram kulturen som en fjärde dimension av hållbar stadsutveckling. Exempelvis Arkitekturmuseet ser det som att miljötänkande och sund ekonomi bör kombineras med socialt ansvar och funktionell och estetisk utformning. Från RAÄ framförs däremot att man inte brukar se kulturellt hållbar utveckling som en egen dimension, utan att kulturen ingår i de tre övriga dimensionerna. RAÄ betonar att den miljömässiga dimensionen av hållbar utveckling inte ska ses som enbart ekologisk.

Ett av de projekt som har fått stöd, Ålidhem i Umeå, lyfter tydligt fram den kulturella dimensionen i hållbar utveckling. Projektet genomförs i en mångkulturell stadsdel och handlar bl.a. om miljonprogrammets kulturhistoriska värde. I detta ingår att exteriören i stadsdelen kommer att bevaras. Umeå kommun menar att projektet ligger nära temat för kulturhuvudstadsåret 2014 då Umeå är kulturhuvudstad i Europa, vilket ska bygga på engagemang och dialog och sätta in Umeå i ett europeiskt sammanhang.

Satsningen uppfattas inte som långsiktig

Satsningen på hållbara städer pågår under drygt två år. I uppföljningen har de flesta aktörer framfört att två år är en alltför kort tid för att på ett långsiktigt sätt arbeta med hållbar stadsutveckling. Delegationens ordförande har kommenterat att det kanske är en något för begränsad tid – det skulle ha varit bra om arbetet hade fått fortsätta ytterligare ett år. Delegationens kansli har framfört att i princip skulle delegationens arbete kunna fortsätta ännu längre eftersom det finns många olika frågeställningar att behandla och ansökningarna om ekonomiskt stöd visar att det finns ett stort intresse.

Flertalet aktörer har framfört att arbetet för en hållbar stadsutveckling kräver långsiktighet och mål på både kort och lång sikt. Från t.ex. Naturvårdsverket och Boverket har framförts att satsningen borde vara minst fyra till fem år, bl.a. eftersom kortsiktiga satsningar har mindre effekt än långsiktiga. Om ett stöd finns under en längre period kan de som får avslag på sin ansökan komma tillbaka senare med nya ansökningar, vilket gör det enklare att hantera de förväntningar på stöd som finns i olika kommuner. En del aktörer har även pekat på att den ökade användningen av projektarbetsformen kan innebära en risk för bristande kontinuitet i stadsutvecklingsarbetet. Flera myndigheter har konstaterat att satsningen på hållbara städer kräver snabb planering och snabba investeringar som förutsätts ge lång verkan för viktiga samhällsmål. Bland annat Trafikverket har pekat på att detta kan vara problematiskt och att det är minst lika viktigt att stimulera ett successivt arbete med relativt små extra insatser men som kontinuerligt vrider utvecklingen i den önskade riktningen. Från Exportrådet har framförts att en del statliga satsningar och uppdrag upplevs som kortsiktiga, vilket är ett problem för företagen. Företagen måste få veta vilka spelregler som gäller på lång sikt.

Även från kommunal nivå har det konstaterats att två år är en kort tid, men å andra sidan konstaterar t.ex. Malmö stad att det gör att delegationen måste arbeta intensivt under den tid som den har till sitt förfogande. Intervjuade tjänstemän i Stockholms stad har framfört att den korta tidsperioden skapar begränsningar. Om delegationen hade fått ett utrymme på fem eller tio år så hade den upplevts som såväl mer intressant som relevant. Ett mer långsiktigt stöd skulle vara mer anpassningsbart till de behov som finns och på så sätt också få en högre verkningsgrad. Tjänstemän i Stockholms stad har även påpekat att satsningen fungerar som en injektion för innovation och nytänkande just på grund av den begränsade tidsperioden. Denna roll är viktig och delegationen har fullföljt den på ett utmärkt sätt.

Effekter kan ses först efter flera år

Det kan ofta ta många år innan relevanta miljöeffekter av olika projekt kan ses. I uppföljningen har flertalet aktörer pekat på att det inte går att utvärdera effekter redan efter två år. Exempelvis är de intervjuade tjänstemännen i Stockholms stad försiktiga med att spekulera i vad stödet skulle kunna innebära för den mer allmänna stadsutvecklingen i Stockholms stad, då potentiell kunskapsöverföring fortfarande ligger långt in i framtiden. Flera aktörer har

framfört att det därför bör göras fortsatta utvärderingar vid senare tillfällen då verksamheten är i full drift för att kunna följa vilka effekter som projekten får på längre sikt. Annars finns alltid risken att projekten menar att "det är för tidigt att utvärdera effekterna redan nu".

En majoritet av projekten skulle ha genomförts även utan bidrag

En av de frågor som har uppmärksammats i uppföljningen har varit om de olika stadsutvecklingsprojekten skulle ha genomförts även utan bidrag från delegationen eller om redan befintliga projekt endast får en extra finansiering genom att ett bidrag införs. KI konstaterar att tidigare utvärderingar av bl.a. LIP, Klimp och OFFrot visar att en del av åtgärderna skulle ha genomförts även utan stöd. KI menar att det inte är orimligt att utgå från att även stödet till hållbara städer har lågt mervärde, s.k. additionalitet.

Bland annat Boverket har framfört att de projekt som har ansökt om bidrag från delegationen ofta avser utvecklingsarbete som redan är på gång och där projekten ofta är delar i ett större pågående utvecklingsarbete. Enligt Boverket handlar många ansökningar om sådant som ändå med stor sannolikhet skulle ha genomförts, oavsett om det hade funnits något bidrag för hållbara städer, om än eventuellt i annan omfattning och utsträckning. Boverket har framfört att deras mer allmänna känsla är att de projekt som har ansökt om bidrag till stor del genomförs även om de inte får bidrag, dvs. mervärdet av bidraget är tämligen lågt. Boverket menar att det dock inte är fel att genom ett bidrag premiera de kommuner som är duktiga och framåt. Bidragets konstruktion gör att det är svårt att få fram något som är helt nytt (se nedan).

Från Naturvårdsverket har framförts att många ansökningar om planeringsbidrag kändes som om projekten redan var färdigplanerade, och att de sökande hade formulerat om ansökningarna utifrån de bidragsvillkor som finns. I flera fall fick tjänstemännen intrycket att projekten skulle genomföras även utan statligt bidrag. Vid en forskningskonferens om hållbara städer framställdes det som att "gamla åtgärder blir som nya när delegationen delar ut pengar." SKL menar att projekten antagligen skulle ha genomförts även utan bidrag men då kanske ha fått en annan profil.

Från de projekt som har ingått i uppföljningen (se avsnitt 5.3) har det framförts delvis skiftande bilder vad avser om projekten skulle ha genomförts även utan statligt bidrag. Av de studerade projekten skulle en majoritet ha genomförts även om bidraget inte hade funnits, men de flesta uppger att projekten då skulle ha fått en annan utformning. Samtliga studerade investeringsprojekt och hälften av de studerade planeringsprojekten skulle ha genomförts även utan bidrag.

Länsstyrelsen i Skåne konstaterar att idéerna om de projekt som har fått bidrag fanns sedan tidigare men kom fram i och med att bidraget till hållbara städer infördes. Länsstyrelsen konstaterar att investeringsprojekten antagligen genomförs även utan bidrag, medan t.ex. stadsodlingsprojektet vid SLU Alnarp antagligen inte hade kunnat genomföras utan bidrag. För exempelvis miljöuppföljningsprojektet i Lomma Hamn innebär bidraget att ambitionsni-

vån har kunnat höjas och att arbetet har kunnat genomföras mer systematiskt. Fler personer har kunnat involveras i projektet, fler aktörer kan ingå i arbetet och fler aspekter kan belysas. Om projektet inte hade fått medel från delegationen hade t.ex. enkäterna till byggherrarna förmodligen ändå genomförts men troligen inte med samma ambitionsnivå. Bidraget innebär att enkäterna kan kompletteras med intervjuer och öppna seminarier kan hållas, vilket inte hade varit möjligt utan bidrag.

Norra Djurgårdsstaden i Stockholm har betonat att projektidéerna var utvecklade sedan lång tid tillbaka. Arbetet var därför inte kopplat till den statliga satsningen på hållbara städer. Stockholms ansökan om planeringsbidrag handlade snarare om att strukturera och kommunicera redan existerande ambitioner. Inför ansökan om planeringsstöd till Norra Djurgårdsstaden diskuterades dock vilka typer av utredningar det fanns behov av för vidare framåtskridande i processen. Ansökan handlade specifikt om bl.a. energi och informations- och kommunikationsteknik, och dessa utredningar togs möjligen längre tack vare planeringsbidraget. Vidare har Stockholms exploateringskontor nyligen startat utredningar baserade på planeringsstödet. När det gäller investeringsdelen prioriterades flera egna tekniska lösningar bort som en effekt av avslaget på investeringsstöd. I stället studerar man nu andra projekt och försöker att ta in existerande lösningar. Det uttrycks en besvikelse över avslaget på investeringsstödet, och flera anser att Norra Djurgårdsstaden har tappat en del av sin styrka i och med det negativa utfallet på ansökan om investeringsstöd.

Ett annat Stockholmsprojekt som har ingått i uppföljningen är Albano, som fick avslag på ansökningar om både investerings- och planeringsstöd. Från projektet har i uppföljningen framförts besvikelse över avslaget. Avslaget ses som en missad chans till vidareutveckling av de helhetsambitioner som finns i Albanoprojektet, vilket hade kunnat göra Albano världsunikt ur hållbarhetsperspektiv. Avslaget uppges sätta stopp för flera samarbeten och innovativa idéer då det inte blir ekonomiskt gångbart. Samtidigt påpekas dock att Albanoprojektet genomförs och att även om man känner sig tvungen att skära i ambitionerna kan slutresultatet likväl bli fullgott. City i samverkan har framfört att projektidéerna inte skulle ha tagits fram om stödet inte hade funnits. Eftersom City i samverkan inte fick något bidrag från delegationen kommer projektet inte att genomföras.

Umeå kommun menar att deras arbete med hållbar stadsutveckling inte har påverkats i sig av delegationens bidrag. Kommunen skulle ha arbetat vidare med hållbar stadsutveckling även utan bidrag, men bidraget från delegationen gör att man kan vara lite modigare.

5.2 Delegationen för hållbara städer

5.2.1 Delegationens uppgifter och sammansättning

Uppgifter

Delegationen för hållbara städer sorterar under Miljövårdsberedningen och ska fram t.o.m. 2010 verka för en hållbar utveckling av städer, tätorter och bostadsområden.⁵⁸ I september 2008 beslutade Miljödepartementet om uppdraget till Delegationen för hållbara städer. Delegationen ska

- dels vara en nationell arena för utveckling av hållbara städer,
- dels hantera det ekonomiska stödet till utveckling av hållbara städer.⁵⁹

Delegationen ska i samarbete med kommunerna, marknadens aktörer och andra parter underlätta och stimulera arbetet med att genom integrerad, sektorsövergripande planering, höjda ambitionsnivåer och användande av ny teknik åstadkomma välfungerande och attraktiva stadsmiljöer där hög livskvalitet går hand i hand med förbättrad miljö, ekonomisk tillväxt, social sammanhållning och minimerad klimatpåverkan. Delegationen ska genomföra olika åtgärder som sätter fokus på och långsiktigt bidrar till förbättrade förutsättningar för utveckling av hållbara städer samt bidra till kunskapsutveckling, stödja befintliga initiativ, samla och sprida information om goda exempel, främja dialog och samordning mellan olika sektorer och kompetenser, underlätta offentlig-privat samverkan, understödja utveckling, användning och export av miljöteknik och främja internationellt samarbete kring utveckling av hållbara städer. Delegationen ska slutredovisa sina erfarenheter av arbetet med hållbar stadsutveckling i en rapport som ska lämnas till regeringen senast den 30 juni 2011.

Sammansättning

Delegationen består av 15 ledamöter som förfogar över ett kansli med 5 tjänstemän. Delegationen leds av en ordförande och består i övrigt av 14 ledamöter från Boverket, Exportrådet, kommuner, universitet, företag m.m. Till delegationen har vidare knutits experter från sex olika departement (Miljödepartementet, Finansdepartementet, Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Utrikesdepartementet, Näringsdepartementet och Kulturdepartementet). Delegationen tillsattes den 5 september 2008. Under 2008 hade delegationen tre möten och under 2009 sex möten. Under 2010 planeras totalt sex möten. Till och med september 2010 hade fyra möten genomförts. Delegatio-

⁵⁸ Miljövårdsberedningen (Jo 1968:A) är regeringens råd i miljöfrågor sedan 1968. Beredningen har haft olika sammansättning och olika uppgifter under skilda perioder. En viktig uppgift är att ge råd till regeringen i aktuella frågor eller framtidsfrågor med miljöanknytning. Från och med hösten 2008 har regeringen omformat Miljövårdsberedningen till att innefatta Delegationen för hållbara städer.

⁵⁹ Regeringskansliet, 2008c.

nen har följande sex arbetsgrupper som enligt uppgift varit verksamma under hela eller delar av perioden:

- Klimat
- Integrerad planering
- Samverkan näringsliv och kommuner
- Allmänhetens deltagande
- Miljöteknikexport
- Kunskapsutveckling.

Boverket ska enligt regleringsbrev bistå delegationen med att ta fram blanketter och annat administrativt och juridiskt stöd för ansökningar om bidrag, analys och bedömningar av ansökningar samt underlagsmaterial och analyser i delegationens arbete. Boverket ska överta delegationens roll beträffande det ekonomiska stödet den 1 januari 2011.⁶⁰

5.2.2 Nationell arena för utveckling av hållbara städer

En av delegationens två huvuduppgifter är att vara en nationell arena för utveckling av hållbara städer. Delegationen ska samla goda initiativ och bidra till att skapa ännu bättre förutsättningar för hållbar stadsutveckling. I det följande görs en genomgång av de insatser som delegationen har genomfört under 2008, 2009 och början av 2010 inom ramen för uppgiften att vara en nationell arena.⁶¹

Främja en integrerad sektorsövergripande planering

En av delegationens uppgifter är att främja en integrerad sektorsövergripande planering. Delegationen har i sin verksamhetsrapport för 2009 redovisat sina insatser, bl.a. i form av ett seminarium. Delegationen konstaterar att värdet av att involvera ett brett spektrum av aktörer i planeringen ofta uppmärksammas i de ansökningar om bidrag som har kommit in till delegationen. Av ett flertal ansökningar framgår hur sektorsövergripande planering, samverkan med näringsliv och medborgardialoger går in i varandra och utgör delar i samma process.

Främja samverkan mellan näringsliv och kommun

Ett av delegationens uppdrag är att främja samverkan mellan kommuner och näringsliv i stadsbyggnadsprojekt. Delegationen tog våren 2009, i samarbete med Naturvårdsverket, fram en rapport om framgångsfaktorer i samverkan mellan kommuner och näringslivet kring stadsbyggnadsprojekt. Studien byggde på ett antal LIP- och Klimpprojekt och syftet var att ta fram ett beslutsunderlag för hur man inför nya liknande projekt ska kunna säkerställa

⁶⁰ Förordning (2008:1407) om statligt stöd för hållbara städer. Delegationen för hållbara städer, e-brev 2010-10-11.

⁶¹ Delegationen deltar även i andra aktörers arrangemang med koppling till hållbar stadsutveckling.

framgångsrik samverkan mellan näringslivet och det offentliga. Enligt rapporten var många projektledare mycket nöjda med hur samverkan bedrivits mellan näringsliv och kommun, men det fanns också stora skillnader mellan olika projekt. Närmare 30 % av de 150 projektledare som ingick i studien ansåg att projekten fungerat föredömligt från samverkanssynpunkt. Det finns ett mycket starkt samband som visar att om samverkan mellan näringslivet och det offentliga fungerar väl så kommer också den övergripande måluppfyllelsen i projektet att bli mycket hög. Av rapporten framgår att fem faktorer som identifierades i undersökningen är särskilt avgörande för att samverkan mellan kommuner och näringslivet ska fungera bra:

- Näringslivets förståelse för och kunskap om det offentliga intressen och villkor. Ju bättre kunskaper inom näringslivet för det offentliga intressen och villkor desto bättre har samverkan fungerat.
- Hur väl målen var förankrade hos näringslivet. Utan väl förankrade mål fungerar inte samarbetet mellan näringslivet och det offentliga tillfredsställande.
- Det offentliga kunskap om och insikter i näringslivets intressen och villkor.
- Ekonomisk nytta. Det är av avgörande betydelse att näringslivet har direkt ekonomisk nytta av sitt deltagande, både på kort sikt och framför allt på lång sikt. Ju större ekonomisk nytta näringslivet ser, desto bättre fungerar samverkan.
- Organisatoriska förutsättningar för samarbete mellan det offentliga och näringslivet bör vara väl utarbetade för att ge god samverkan.⁶²

Till de organisatoriska förutsättningarna som lyfts fram i undersökningen hör täta kontakter i början av projektet, tydliggörande av avtalets innebörd, tydliga mandat och tydlig ansvarsfördelning. Framgångsfaktorerna gäller oavsett graden av komplexitet och nytänkande i projektet, antal inblandade aktörer, vilken aktör som tog initiativ till samverkan eller om projektledaren kom från kommunen eller näringslivet. Delegationens ordförande har kommenterat studien på följande sätt:

Undersökningen har gett oss värdefull information om vilka faktorer som är viktiga för att samverkan ska fungera väl och hur dessa faktorer i sin tur leder till att projektmålen uppfylls. Dessutom, för att kunna ta del av de 340 miljoner kronor som Delegationen beslutar om, måste den som söker kunna visa att man utvecklar processen kring samverkan.⁶³

Främja allmänhetens deltagande

Delegationen har en arbetsgrupp för allmänhetens deltagande som under 2009 anordnade ett seminarium för att diskutera olika frågor med betoning på den sociala dimensionen. Hösten 2009 arrangerade delegationen ett s.k. open space-möte för att diskutera metoder och processer för deltagande.

⁶² Bernow, 2009.

⁶³ Regeringskansliet, 2009d.

Uppmärksamma städers och tätorters roll i klimatarbetet

Delegationen har uppmärksammat klimatfrågan i samband med bidragsgivningen. Delegationen får ge stöd till åtgärder som främjar hållbar stadsutveckling med ett särskilt fokus på åtgärder som väsentligen minskar utsläppen av växthusgaser (se vidare avsnitt 5.3). Klimatfrågan uppmärksammades även under högnivåkonferensen hösten 2009 inom ramen för det svenska ordförandeskapet i EU (se nedan). Därtill genomförde delegationen under våren 2010 tillsammans med Energimyndigheten seminarier på fem orter i Sverige. Temat för dessa seminarier var energieffektivisering och klimatsmart stadsplanering. Delegationen menar att det finns en stor medvetenhet om vikten av att ta sig an klimateffekterna i utvecklingen av våra städer. Ett exempel på detta är det EU-direktiv om byggnaders energiprestanda som antogs i december 2009 (se bilaga 5).

Stödja export av miljöteknik

Delegationen anordnade under 2009 tillsammans med Exportrådet och Sveriges Arkitekter en utfrågning kring export av hållbara städer. Där behandlades utmaningar och möjligheter på den internationella marknaden för företag som är verksamma inom arkitektur och hållbar stadsbyggnad. En slutsats var att samarbetet mellan arkitekter och teknikkonsulter bör utvecklas för att möjliggöra gemensamma satsningar på olika marknader i en allt hårdare konkurrens med andra länder. Delegationen har även medverkat till att ta fram en simuleringsövning för hållbar stadsutveckling som bl.a. används vid Expo 2010 i Shanghai. Delegationen har vidare deltagit i andra sammanhang med syfte att främja export av svensk miljöteknik och svenskt miljökunnande, vilket beskrivs senare i denna rapport.

Bidra till kunskapsutveckling och kunskapsspridning

Delegation har inriktat sitt arbete på att åstadkomma förbättringar inom fyra områden:

- ökad samverkan om forskning om hållbara städer
- påverkan på EU:s åttonde ramprogram för forskning
- förändrade utbildningar på olika nivåer
- effektivare spridning av forskningsresultat.

Enligt uppgift från kansliet har de tre första punkterna prioriterats under 2009 och 2010 av den arbetsgrupp inom delegationen som svarar för detta område. Tre möten om samordning mellan de organ som beviljar medel till forskning inom ramen för hållbar stadsutveckling har genomförts och ett sista fjärde möte hålls i november 2010. Syftet med mötena har varit att diskutera hur samverkan ser ut och hur den skulle kunna utvecklas. Vid mötena har det framkommit att samverkan tidigare inte har varit så stor, men att det nu finns en vilja att samverka mera. Formas har i uppföljningen betonat att man upplevde det som positiva möten.

Delegationen har låtit genomföra en kartläggning av forskning om städer och hållbar stadsutveckling som är systeminriktad och praktisknära samt omfattar flera ämnen och discipliner. Kartläggningen visar att olika finansiärer i huvudsak stöder forskning och utveckling inriktad på sektorsspecifika frågor, medan helhetsperspektiv och sektorsövergripande frågor har svårt att finna finansiering. En samordning mellan finansiärerna behövs för att främja forskning som griper över olika discipliner och traditionella administrativa gränser och som kan ske i samverkan med praktiken. Behovet av forskning med en integrerad ansats är uppenbart.

Under bl.a. de samordningsmöten som delegationen har anordnat framkom idéer om behovet av ett gemensamt forskningsprogram kring hållbara städer. I maj 2010 hade delegationen en workshop utifrån vad som kom fram i delegationens kartläggning av forskningen om hållbara städer. Under detta tredje möte med forskningsfinansiärerna presenterades ett förslag till strategiska utgångspunkter för hur forskningsfältet kan stärkas.⁶⁴ Bland annat som en följd av delegationens arbete hade Formas, Energimyndigheten, Naturvårdsverket, RAÄ och Trafikverket våren 2010 en första gemensam utlysning av medel för forsknings- och utvecklingsprojekt inom området Samordnad stadsutveckling – en förutsättning för hållbarhet. Formas har uppgett att det var flera faktorer som samverkade inför beslutet om den gemensamma utlysningen men att delegationens initiativ fällde avgörandet (se vidare avsnitt 6).

Delegationen verkar för att stärka hållbara städer som eget forskningsområde med betydande resurser till forskningsområdet under en femårsperiod. Delegationen driver även på frågan om vilka som bär ansvaret för att driva frågan om ökad forskningssamordning vidare när delegationen har upphört. Delegationen verkar för att städer eller stadsforskning ska finnas med som ett eget tema i EU:s åttonde ramprogram för forskning. I ärendet har ett pm med kommentarer till Lundadeklarationen överlämnats till Miljödepartementet och Utbildningsdepartementet. Delegationen har även agerat i frågan i samband med ett UDG-möte⁶⁵ i Stockholm hösten 2009.

Delegationen har vidare beställt en kartläggning av hur och i vilken utsträckning utbildningar på högskolor och universitet förbereder sina studenter för framtida arbetsuppgifter som innebär komplex problemlösning i samverkan med andra yrkeskategorier. Kartläggningen omfattar ett urval av utbildningsinriktningar inom stadsutveckling. Rapporten ska vara klar i november 2010. Kartläggningen tas som utgångspunkt för ett samtal om behoven av tvärssektoriella perspektiv i högre utbildning, och förutsättningar och hinder för dessa. Syftet är att delegationen vill få synpunkter inför fortsatta kontakter med departement och myndigheter om utbildningarnas roll för kompetensutvecklingen inom området.⁶⁶

⁶⁴ Delegationen för hållbara städer, 2009c, och e-brev 2010-10-11.

⁶⁵ Urban Development Group (UDG) är en tjänstemannagruppering som lyder under EU-kommissionen och som arbetar främst med urbana policyfrågor.

⁶⁶ Delegationen för hållbara städer, e-brev 2010-09-21.

Delegationens arbetsgrupp för kunskapsutveckling och forskning har arbetat fram en strategisk forskningsvision, vilken innebär en samlad satsning och en utökning av forskningsanslagen inom stadsutvecklingsområdet med motsvarande 200–250 miljoner kronor per år under sex år för att säkra ett svenskt fungerande kunskaps- och innovationssystem för stadsutveckling. Medlen ska användas till att stärka systeminriktad forskning och utvecklingsarbete, att bygga upp ett nationellt nätverk av tre fyra nationella forskningscenter som komplement till Mistra Urban Center i Göteborg och till satsningar på forskning och utveckling samt pilotanläggningar, inklusive experimentella satsningar med täta kopplingar mellan praktik och forskning. Vid delegationens möte den 14 september 2010 antogs arbetsgruppens förslag. Dessutom kan nämnas att i februari 2010 arrangerade delegationen, Formas, Naturvårdsverket och Mistra konferensen Forum för miljöforskning – staden, med syftet att vara en mötesplats för dialog om framtidens hållbara stad.

Samla in och sprida information om intressanta svenska och internationella exempel

Under 2009 har delegationen inventerat befintliga exempelsamlingar och arrangerat möten med aktörer som har eller avser att utveckla egna exempelsamlingar, t.ex. Boverket, Naturvårdsverket, Vägverket, Bygga-bo-dialogen, Swentec och Sveriges Arkitekter. En referensgrupp har bildats för att utbyta information och erfarenheter samt undersöka vilken typ av samordning som kan behövas. Delegationen konstaterar att det finns en mängd exempelsamlingar med relevans för hållbar stadsutveckling, men det saknas en portal som ställer de enskilda exempelsamlingarna i relation till varandra och den övergripande uppgiften att bygga hållbara städer och samhällen. Delegationen har med hjälp av Sveriges ambassader samlat in intressanta exempel från 20 utvalda länder. Under våren 2010 anordnade delegationen och Energimyndigheten en rad seminarier i olika delar av Sverige för att bl.a. samla och sprida exempel på hur kommuner och företag arbetar med hållbar stadsutveckling.

Delegationens kansli har tillsammans med de projekt som har fått bidrag för hållbara städer tagit fram en gemensam informationsbroschyr för att kunna ge en nationell bild av arbetet för hållbara städer. Under 2010 har exempel som ses som intressanta presenterats på delegationens webbplats. Under Almedalsveckan 2010 arrangerade delegationen och Öresundskommittén tillsammans ett politikerseminarium som handlade om konsten att arbeta gränsöverskridande.

5.2.3 Högnivåkonferens och världsutställning

Högnivåkonferens under ordförandeskapet i EU

Regeringen har tagit en rad olika initiativ när det gäller hållbara städer. I uppdraget till Delegationen för hållbara städer ingår att ha beredskap för att

bidra till utveckling och genomförande av svenskt deltagande vid olika konferenser och aktiviteter kring hållbar stadsutveckling, särskilt aktiviteter under det svenska EU-ordförandeskapet 2009 respektive vid Expo 2010 i Shanghai.

Under Sveriges ordförandeskap i EU hölls en högnivåkonferens i september 2009 i Stockholm med rubriken Europas städer och den globala klimatutmaningen. Ett hundrafemtio-tal särskilt inbjudna högnivåtjänstemän och experter samlades för att diskutera hållbar stadsutveckling. Syftet med konferensen var att stärka Sveriges och EU:s arbete med hållbar stadsutveckling och energi- och klimatsmart byggande.⁶⁷ Konferensen anordnades i samarbete mellan Miljödepartementet, delegationen och Stockholms stad. Miljödepartementet och delegationen organiserade arbetet och tog fram program för konferensen. Delegationens ordförande var moderator och talare.

Delegationen stod som värd för en del av programmet under konferensens första dag. Temat för seminariet var nationella program för att stödja hållbar stadsutveckling med fokus på klimat. Syftet med seminariet var dels att få input från andra EU-länder till den svenska satsningen på hållbara städer, dels att jämföra delegationens uppdrag och pågående arbete med andra nationella stödprogram inom EU. Under seminariet presenterade Linköping och Umeå sina arbeten med hållbara städer utifrån de båda kommunernas ansökningar om ekonomiskt bidrag från delegationen (projekten Linköping 2.0 och Umeå-Ålidhem). Det noterades att de båda kommunernas arbete omfattade en lång rad av olika typer av projekt och att målen för deras arbete var långtgående.

En representant för Österrikes miljö- och jordbruksministerium presenterade arbetet med mobilitet i och kring städer. I arbetet ingår även frågor kring energieffektivitet, byggande och renovering samt förnybar energi. Det konstaterades att arbetet har en integrerad inriktning baserad på rådgivning, ekonomiskt stöd, informationskampanjer, utmärkelser m.m. En representant för Frankrikes miljöministerium redogjorde för hur den lokala och centrala nivån arbetar tillsammans för att ta fram handlingsplaner för hållbara städer som ska se till att åtgärder vidtas lokalt i s.k. ekodistrikt. Det pågår också ett arbete som handlar om transporter, stadens natur och att upprätta ett nätverk med hållbara städer. En representant för Storbritanniens kommunministerium redogjorde för den brittiska regeringens projekt kring s.k. ekostäder. Målet är att det ska finnas tio ekostäder 2020.⁶⁸ I bilaga 1 ges ytterligare beskrivning av de olika ländernas arbete med hållbar stadsutveckling.

Två av delegationens ledamöter stod även som värdar för en av de workshops som anordnades på högnivåkonferensens andra dag. Seminariet hade rubriken Internationellt samarbete – fallgropar och framgångsfaktorer. I uppföljningen har man från delegationen framfört att konferensen gavs ett brett perspektiv men med en inriktning på klimatfrågan.

⁶⁷ Regeringskansliet, 2009b.

⁶⁸ Delegationen för hållbara städer, 2009a.

Världsutställningen i Shanghai 2010

Regeringen beslutade i juni 2007 att Sverige ska delta i Expo 2010. Syftet med det svenska deltagandet angavs vara att stärka en allsidig och positiv bild av Sverige i utlandet, att främja svenskt näringslivs konkurrenskraft och kreativitet samt att stärka Sveriges attraktionskraft för turism och investeringar samt för forsknings- och kulturutbyte.⁶⁹ Regeringen tillsatte i oktober 2007 en kommitté för att förbereda och ansvara för det svenska deltagandet.⁷⁰ Kommittén är ett beslutsfattande organ som ansvarar för ekonomi, personalfrågor, förberedelser och genomförande av Sveriges deltagande m.m. Dessutom har även en rådgivande nationalkommitté inrättats bestående av ca 40 företrädare för offentlig och privat sektor. Nationalkommittén är ett diskussions-, referens- och samordningsforum. För hantering av det operativa arbetet med det svenska deltagandet har ett svenskt Expokansli etablerats.⁷¹

Världsutställningen ägde rum den 1 maj–31 oktober 2010 och har förväntats bli den största genom tiderna. Enligt kommittén har 225 länder och internationella organisationer anmält sitt deltagande. Världsutställningen har beräknats få ca 70 miljoner besökare, av vilka 95 % förväntas vara från Kina.

Temat för Expo 2010 har varit Better City, Better Life (bättre stad, bättre liv). Kommittén menar att temat i vid bemärkelse fokuserar på en strävan efter bättre livsvillkor i städer. Kommittén uppger att valet av tema anknyter till den explosionsartade befolkningstillväxt som ägt rum i städer runt om i världen. Huvudtemat kompletteras av fem underteman:

- sammansmältning av olika kulturer i staden
- ekonomiskt välstånd i staden
- innovationer inom vetenskap och teknologi i staden
- omformning av samhällsgemenskapen i staden
- växelverkan mellan städer och landsbygd.⁷²

Ledorden för det svenska deltagandet har varit innovation, hållbarhet och kommunikation. Den svenska paviljongen har haft Spirit of Innovation som motto. Budgeten för Sveriges medverkan uppgick till ca 140 miljoner kronor, varav staten betalar hälften och företagen andra hälften.⁷³ Den 1–2 juli anordnades ett forum om hållbara städer, Sustainable City Forum. Fyra myndigheter, Boverket, Formas, Riksantikvarieämbetet och Arkitekturmuseet, har fått i uppdrag att bidra till aktiviteter om hållbart samhällsbyggande under världsutställningen. Aktiviteterna ska skapa internationell uppmärksamhet för svensk hållbar arkitektur och stadsplanering (se bilaga 6).

Delegationen har ingått i olika förberedelsegrupper. Här samarbetar delegationen med i första hand Exportrådet som finns med i delegationen. En av

⁶⁹ Dir. 2007:142.

⁷⁰ Se kommitténs webbplats www.eea.europa.eu.

⁷¹ Webbplatsen www.expo2010.se.

⁷² Webbplatsen www.expo2010.se.

⁷³ Sedan hösten 2008 har riksdagen anslagit medel till det svenska deltagandet, totalt ca 70 miljoner kronor. Medlen finns under anslag 2:3 Exportfrämjande verksamhet, utg.omr. 24.

delegationens arbetsgrupper har tagit initiativ till framtagandet av borgmästarspelet om hållbar stadsutveckling där Exportrådet har ett samordningsansvar. Delegationen har vidare med framgång arbetat för att tydligare få in stadsperspektivet i den svenska utställningen. Stadsperspektivet var inte så tydligt från början i arbetet med den svenska utställningen. Den 1–2 juli 2010 åkte delegationen med bl.a. statssekreterare från Miljödepartementet och Näringsdepartementet och regeringens särskilda samordnare för Kina och Sverigesamarbetet till Shanghai. Delegationen deltog i planeringen för tvådagarsforumet och arrangerade en workshop om kriterier för hållbar stadsutveckling som en del i programmet. Delegationen arrangerade också ett seminarium den 30 juni 2010 i FN-paviljongen där allmänhet och inbjudna bl.a. fick spela Symbio city Scenarios (Borgmästarspelet). Delegationens ordförande var moderator för delegationens workshopp. Detta var delegationens tydligaste bidrag till världsutställningen.

Delegationen har också tillsammans med Miljödepartementet och Integrations- och jämställdhetsdepartementet arrangerat ett seminarium på World Urban Forum i Rio de Janeiro. Delegationen deltog också i samverkan med bl.a. Exportrådet och Energimyndigheten på fastighetsmässan Mipim i Cannes, Frankrike. Delegationen arrangerade också ett seminarium i oktober 2010 inom ramen för Stockholms miljöhuvudstadsår. Delegationen arrangerar i november 2010 ett seminarium om svenska erfarenheter av hållbar stadsutveckling på svenska ambassaden i Washington samt deltar i ett seminarium arrangerat av Exportrådet i Chicago på Green Build-konferensen i Chicago.⁷⁴

5.2.4 Iakttagelser kring Delegationen för hållbara städer

Organisationsformen delegation har både för- och nackdelar. Delegationen har strävat efter att utgå från tidigare erfarenheter. Det kan uppstå problem med att föra vidare delegationens kunskap. Det finns en övervägande positiv syn på delegationens arbete hittills. Aktörerna är positiva till samarbetet med delegationen, men på regional och lokal nivå finns olika erfarenheter.

Organisationsformen delegation har både för- och nackdelar

De flesta aktörer menar att inrättandet av en delegation för hållbara städer har varit ett bra sätt för staten att arbeta med hållbara städer. Från delegationens kansli har framförts att man har uppfattat att regeringen genom valet av organisationsform ville betona att det är en tydlig satsning och att man därför lade ansvaret för hållbara städer på en tidsbegränsad delegation. I uppföljningen har delegationens kansli betonat att man inte har några synpunkter på att regeringen har valt att lägga ansvaret på en delegation i stället för på en myndighet eller på ett departement, annat än att det är ett sätt att lyfta fram frågan och ge den en nationell arena. Kansliet konstaterar att ansvaret för hantering-

⁷⁴ Delegationen för hållbara städer, e-brev 2010-10-11. Utrikesdepartementet, e-brev 2010-10-11.

en av de tidigare investeringsstöden LIP och Klimp till en början låg på ett departement men sedan flyttades till en myndighet, Naturvårdsverket.

Följande fördelar med organisationsformen delegation har förts fram.

- Den kan fungera som en arena utanför den ordinarie myndighetsstrukturen; en neutral plattform där olika frågor och sakområden kan mötas.
- Den kan pröva nya arbetssätt och öppna nya dörrar; den ger en informell samarbetsmiljö där något nytt kan skapas; arbetet blir inte institutionaliserat och formaliserat och det blir lätt att få med andra aktörer.
- Den har en friare och bredare roll och kan fungera som en fri aktör vid sidan av myndigheterna för att arbeta med stadsutvecklingsfrågor; myndigheter kan ha svårt att förändra sig och de kan vara alltför reaktiva eftersom deras huvuduppgift är att se till att regler följs.
- Den finns under en avgränsad period, vilket gör att man kan arbeta mer koncentrerat.
- Den betonar att det är en särskild insats som staten gör och att utvecklingsarbetet får en tydlig start och ett tydligt slut, till skillnad från om uppgiften läggs på en myndighet.
- Den kan ta tag i frågor som har fallit mellan stolarna och hitta länkar mellan myndigheternas arbete.
- Den kan göra avvägningar mellan olika mål.
- Den innebär att kompetenta och starka personer samlas och att ledamöter från olika aktörer sitter med på lika villkor; delegationens ledamöter behöver inte förankra sin syn innan de fattar beslut; om arbetet hade lagts på en myndighet hade det varit svårare att samla sådan kompetens.
- Den kan blanda olika aktörer och t.ex. tillåta att olika grupperingar tävlar mot varandra.
- För att stärka exportkraften kan en delegation vara ett bra sätt att arbeta främjande.

Det har dock även framförts kritik. Följande nackdelar med organisationsformen delegation har förts fram.

- Att skapa en delegation för en kort tidsperiod för att arbeta med långsiktig hållbar stadsutveckling är kortsiktigt och ad hoc-mässigt; att lägga satsningen på en delegation i stället för på en befintlig myndighet är en tveksam konstruktion om det ska vara en långsiktig uppgift.
- De statliga insatserna splittras om både en delegation och befintliga myndigheter ska arbeta med hållbar stadsutveckling; en delegation blir svagare om även andra myndigheter arbetar med frågan utifrån sina utgångspunkter.
- Det kan bli svårt att förankra delegationens arbete i ordinarie förvaltningsstrukturer och att genomföra resultat och erfarenheter i ordinarie organisationer.
- Det kan vara svårt att föra vidare den kunskap som har samlats och de erfarenheter som har gjorts av delegationen.

Flera aktörer har betonat att det är viktigt att ta till vara delegationens erfarenheter och lärdomar och att det finns en plan för hur resultaten långsiktigt ska tas om hand när delegationen inte längre finns. Energimyndigheten har t.ex. framfört att myndigheterna har en viktig uppgift när det gäller att sprida goda exempel från de projekt som har fått bidrag från delegationen.

Några aktörer har konstaterat att det är få statliga myndigheter som finns representerade i delegationen. Exempelvis menar intervjuade tjänstemän på Naturvårdsverket att det är förvånansvärt att detta verk inte har varit representerat i delegationen. Sex departement har experter som finns med i delegationen. Det kan konstateras att t.ex. Socialdepartementet inte är representerat.

Tidigare föreslog Utredningen om Boverket att delegationen borde placeras direkt under Boverket eftersom den har ansvar och uppgifter som mycket nära ansluter till Boverkets allmänna ansvar.⁷⁵ Flera aktörer menar att ett alternativ till att inrätta en delegation under regeringen hade varit att placera satsningen på Boverket, men flertalet aktörer har ändå varit skeptiska till en sådan lösning. Det har bl.a. framförts att Boverket inte längre upplevs vara så drivande i dessa frågor. Tjänstemän i Malmö stad har uttryckt det på följande sätt:

Det alternativ bland befintliga myndigheter som finns är antagligen Boverket som har det bredaste uppdraget, men om arbetet skulle ha lagts där skulle det ändå ha fått en annan tyngdpunkt. Om uppgifterna läggs på en myndighet finns det risk för att andra aktörer inte känner samma ansvar för arbetet utan överlåter det till myndigheten. Det är viktigt för trovärdigheten att arbetet läggs på en delegation. Det betonar att alla har ansvar för den hållbara utvecklingen.⁷⁶

Delegationen har strävat efter att utgå från tidigare erfarenheter

Ett problem med organisationsformen delegation är att det kan vara svårt att bygga vidare på tidigare erfarenheter som har gjorts inom bl.a. statliga myndigheter. Delegationen har i sitt arbete försökt att utgå från vad som har gjorts tidigare, men att det har varit en utmaning att kunna komplettera tidigare insatser utan att störa det som nu görs av olika aktörer. Från delegationens kansli har framförts att delegationen i sin bidragsgivning har försökt att ta vara på de erfarenheter som har gjorts tidigare från LIP och Klimp. Kansliet har fört samtal med Boverket och Naturvårdsverket kring detta. Delegationen har i sin rapport om verksamheten 2008 uppgett att delegationens andra möte ägnades åt att behandla erfarenheter från LIP och Klimp. En av medarbetarna inom delegationens kansli har dessutom tidigare arbetat med LIP, vilket uppges ha varit viktigt för delegationen. Samtidigt betonar kansliet att delegationens bidragsgivning ser annorlunda ut och att det är stora skillnader i stödets karaktär jämfört med LIP och Klimp. Dessa stöd var inriktade på enskilda projekt och hade fokus på tekniska lösningar, medan stödet för hållbara städer är inriktat på hela stadsutvecklingsprojekt.

⁷⁵ SOU 2009:57.

⁷⁶ Malmö stad, intervju 2010-05-19.

En delvis annan bild har lämnats av Naturvårdsverket som i uppföljningen har framfört att det är olyckligt att bidraget till hållbara städer inte bygger vidare på LIP och Klimp vad gäller t.ex. hantering. De intervjuade tjänstemännen menar att Naturvårdsverkets erfarenhet av att hantera dessa stöd inte har använts i någon större utsträckning, i och med att bidraget har lagts på delegationen och Boverket. Från Malmö stad konstateras att delegationen har velat profilera sitt bidrag gentemot LIP och Klimp, medan man från Malmö ser att det finns stora likheter mellan de tidigare investeringsstöden och nuvarande bidrag.

Ett annat exempel rör trähusbyggande i städer. Enligt regeringens uppdrag till delegationen bör erfarenheterna från Nationella träbyggnadsstrategin tas till vara. I uppföljningen har kritik framförts från projektet Trästad 2012 mot att delegationen inte har tagit till vara erfarenheterna från träbyggnadsstrategin eller haft kontakter med projektet. Från delegationen har dock betonats att erfarenheter från Nationella träbyggnadsstrategin har tagits till vara på olika sätt. I samband med ett av delegationens möten 2009 gjorde delegationen studiebesök på trähusbyggen i Växjö, och information om trähusbyggande hämtades in. Delegationens ordförande har talat vid träbyggnadsstrategins slutkonferens och tillsammans med några ledamöter och tjänstemän från kansliet har han medverkat i Växjösamtalet, där samtal fördes om bl.a. att bygga med trä. Från delegationens kansli uppges vidare att informella kontakter har tagits vid ett flertal tillfällen med främst Sveriges Träbyggnadskansli för att diskutera möjlig samverkan med anledning av uppdragsbeskrivningen. Ett uppslag som diskuterats har varit ett gemensamt seminarium med anledning av EU-direktiven om byggnaders energiprestanda. Då direktiven kring egenproduktion av energi och nära-noll-användning av energi i nya byggnader förtydligades föll dock idén. När det gäller kontakter med Trästad 2012 hänvisar delegationens kansli till trästadsprojektets uppdrag där det framgår att Delegationen för hållbara städer bör ges möjlighet att ta del av kunskap och erfarenheter från projektet. Enligt kansliet har Trästad 2012 inte förmedlat någon skriftlig information till delegationen om projektets utveckling. Delegationens ordförande deltog som talare i Trästad 2012:s konferens i Stockholm i mars 2010. Ett flertal informella kontakter uppges ha förekommit mellan kansliet och Sveriges Träbyggnadskansli.

Övervägande positiv syn på delegationens arbete

De olika aktörerna har en övervägande positiv syn på delegationen och dess arbetsinsatser hittills. De flesta aktörer menar att delegationen fungerar bra och har fått en god sammansättning och att arbetet har varit framgångsrikt.⁷⁷ Det har framförts bl.a. att delegationen på kort tid har lyft fram och uppmärksammat de olika dimensionerna i en hållbar stad och kommit att delta i många olika sammanhang. Delegationen har tagit flera initiativ och satt i gång sådant

⁷⁷ Se även Regeringskansliet, 2010c.

som det sedan har blivit något mer av. Bland annat Energimyndigheten menar att delegationens arbete snabbt har gett konkreta resultat:

Delegationen har gett ett nytt och fräscht intryck som har inneburit nya inspel gentemot kommunerna. Det finns sedan tidigare olika plattformar för t.ex. arkitekter, byggherrar etc., men delegationen har kunnat samla helheten inom hållbar stadsutveckling. Delegationens nätverkstänkande är bra, dvs. att de aktörer som vill vara med kan hoppa på men de som inte vill behöver inte vara med. Delegationen är en typ av aktör som har saknats tidigare.⁷⁸

Tillväxtverket har framfört att delegationens roll inte har hunnit bli etablerad:

Delegationens uppdrag löper endast i två år och ett sådant brett uppdrag kräver långsiktighet och tydliga mål. Med så korta tidsramar borde uppdraget ha avgränsats för att kunna ge bestående effekter.⁷⁹

På lokal nivå har de kommuner som ingått i uppföljningen framfört att delegationen har varit en tillgång och en samlad plattform för arbetet med hållbar stadsutveckling, bl.a. för att kunna visa upp svenska pilotprojekt inom hållbar stadsutveckling. Det har framhållits att delegationen har blivit en aktör på den nationella arenan med samlat fokus och genom att ge medel till projekt har olika aktiviteter satts i gång. Exempelvis Länsstyrelsen i Skåne län har framfört att inrättandet av delegationen även har inneburit att arbetet har fått en tidsplan.

Aktörerna positiva till samverkan med delegationen

I uppdraget till Delegationen för hållbara städer betonas att samverkan över sektorsgränser och mellan olika aktörer är viktig. Delegationen ska verka för att främja dialog och samverkan, bl.a. genom att ge en övergripande inramning till arbetet. I uppdraget betonas att delegationen ska ha en central roll i samarbetet. Ett antal myndigheter är på olika sätt mer direkt involverade i satsningen på hållbara städer. Från delegationen har uppgetts att man har kontakt med departement och ett flertal myndigheter, i första hand Boverket. Delegationen har vidare kontakt med Naturvårdsverket, bl.a. eftersom klimatfrågan är viktig när det gäller bidragsgivningen, och ett flertal andra myndigheter. Kansliet betonar att arbetet också innebär omfattande kontakter med ett stort antal andra aktörer, bl.a. Energimyndigheten, Exportrådet och forskningsfinansiärer. Kansliet har konstaterat att samarbetet med övriga myndigheter och andra aktörer fungerar bra.

De flesta aktörer är mycket positiva till samarbetet med delegationen och dess kansli. Bland annat Boverket, Formas och Energimyndigheten har haft ett väl utvecklat samarbete med delegationen, medan det i andra fall har handlat om mer begränsade insatser. Från de centrala myndigheterna, bl.a. Naturvårdsverket, har framförts att delegationen och dess kansli har varit duktiga på att knyta till sig och samarbeta med olika aktörer. Exempelvis Energimyndigheten upplever att delegationen har varit mycket inlyssnande när det gäller

⁷⁸ Energimyndigheten, intervju 2010-06-09.

⁷⁹ Tillväxtverket, brev 2010-06-30.

att ta till vara Energimyndighetens erfarenheter från hållbar stadsutveckling. Swentec har beskrivit att man har haft ett antal möten och avstämningar med delegationen under arbetets gång, där det till en början diskuterades om man kunde samordna de bådas arbete mer. Samarbetet kom dock inte att fördjupas. En orsak till detta har varit att uppdragen till viss del skiljer sig åt, bl.a. för att Swentec inte har sociala aspekter med i uppdraget.

Olika erfarenheter på regional och lokal nivå

Från regional nivå har det kommit olika signaler om samarbetet med delegationen. Länsstyrelsen i Skåne har framfört att de hade en dialog med delegationen om bidragsansökningarna från länet när delegationen var i Skåne på besök. Från länsstyrelsen har man haft mycket kontakt med delegationen, både per e-post och genom telefonkontakter, men man har inte yttrat sig till delegationen över bidragsansökningarna. De två övriga länsstyrelserna som har ingått i uppföljningen har konstaterat att delegationen inte har tagit kontakt med eller informerat dem om sitt sätt att arbeta på den regionala nivån. Länsstyrelsen i Västerbottens län har i uppföljningen uppgett att delegationen gav bidrag till Ålidhemsprojektet utan att ta kontakt med samhällsutvecklingsenheten på länsstyrelsen i ärendet, vilket upplevdes som förvånande eftersom länsstyrelsen är statens representant på regional nivå och har i uppgift att samordna statliga intressen i den kommunala fysiska planeringen. Länsstyrelsen i Stockholms län har konstaterat att man inte har någon roll i den pågående satsningen, vilket är en skillnad gentemot t.ex. arbetet med LIP och Klimp, där länsstyrelsen var med och samrådde kring bidragsansökningarna. Delegationens kansli har uppgett att man inför 2010 års ansökningsomgång har bitt Boverket att involvera berörda länsstyrelser i beredningen av ansökningarna och inför verkets yttrande över ansökningarna.

SKL har i uppföljningen uppgett att man har haft mycket kontakter med delegationen och dess kansli. Förutom att ordföranden i SKL:s beredning för samhällsbyggnad är ledamot i delegationen har tjänstemännen på SKL arbetat nära delegationens kansli, bl.a. genom att samordna möten med kommuner inför t.ex. ansökningstillfällen för delegationens bidrag. SKL har även varit med och spridit information om delegationen genom att t.ex. lägga ut information och länkar på SKL:s webbplats.

När det gäller de projekt som har ingått i denna uppföljning har dessa till största del varit positiva till de kontakter som man har haft med delegationen och dess kansli. Samtliga tre investeringsprojekt som beviljades bidrag 2009 hade goda kontakter med delegationen. Bland planeringsprojekten hade däremot endast ett fåtal direktkontakt med delegationen.

5.3 Det ekonomiska stödet till utveckling av hållbara städer

5.3.1 Stödets syfte och inriktning

Delegationen för hållbara städer har regeringens uppdrag att hantera och besluta om det ekonomiska stöd till utveckling av hållbara städer som finns under perioden 2009–2010. I december 2008 beslutade regeringen om den förordning som styr hanteringen av stödet.⁸⁰ Förordningen trädde i kraft den 15 januari 2009, och Boverkets föreskrifter beslutades den 24 mars 2009.

Enligt förordningen får statligt stöd ges till investeringar för åtgärder som främjar hållbar stadsutveckling i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser. Stöd får enligt förordningen endast ges till en eller flera åtgärder som var för sig eller sammantaget bidrar till att främja hållbar stadsutveckling i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser. Stöd ska

- företrädesvis ges till åtgärder som avser *ny- eller ombyggnad* inom en särskild *stadsdel* eller ett särskilt *bostadsområde* eller *kvarter* och rör energi, vatten, avfall eller transporter
- i en mer begränsad omfattning ges till åtgärder som avser genomförande av *förstudier*, *programskrivning* eller sektorsövergripande *planering* eller *informationsinsatser*.

Stöd får *inte* ges till en åtgärd som

- följer av skyldighet i lag eller annan författning
- avser löpande underhåll
- ändå skulle ha genomförts inom ramen för sökandens normala verksamhet
- har påbörjats innan beslut om stöd har fattats eller i det fall sökanden är ett företag, innan en ansökan om stöd har lämnats in
- är lönsam på kort sikt, eller
- utförs av någon som inte har F-skattebevis eller ett intyg eller annan handling som visar att utföraren i sitt hemland genom registrering eller på annat sätt är underkastad motsvarande kontroll i fråga om betalning av skatter och avgifter.

Med åtgärd avses en åtgärd som främjar en hållbar stadsutveckling i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser genom att bidra till att skapa sådana attraktiva och ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbara stadsmiljöer som

- kan vara *förebilder* för en integrerad hållbar stadsplanering och tillämpad miljöteknik

⁸⁰ Stödet regleras i förordningen (2008:1407) om statligt stöd för hållbara städer. Vidare har Boverket beslutat om föreskrifter om statligt stöd för hållbara städer (BFS 2009:7).

- underlättar *spridning* av kunskap om sådana stadsmiljöer inom Sverige och till andra länder.

Med företag avses varje fysisk eller juridisk person som utövar verksamhet som består i att erbjuda varor eller tjänster på en viss marknad, oavsett personens rättsliga form, om verksamheten bedrivs i enskild eller offentlig regi eller om verksamheten bedrivs i vinstsyfte eller inte.

Delegationen har i sitt informationsmaterial beskrivit stödets inriktning på följande sätt: Viktiga utgångspunkter för projekten är attraktiva lösningar för de människor som ska bo och vistas i den miljö som ska byggas eller byggas om, liksom innovativa lösningar och nytänkande. Ett särskilt fokus kommer också att ligga på åtgärder som förväntas ge den största minskningen av utsläpp av växthusgaser i förhållande till stödets storlek.⁸¹

5.3.2 Regler och ansökningsprocess

Regelverket

Enlig förordningen ska ansökan om stöd ges in till delegationen vid de tidpunkter och på det sätt som Boverket bestämmer efter samråd med delegationen. En kopia av ansökan ska skickas till Boverket. Ansökan ska innehålla en översiktlig beskrivning av den eller de åtgärder för vilka stöd söks och en redogörelse för hur åtgärderna uppfyller förordningens krav, inklusive en beräkning av hur åtgärderna minskar utsläppen av växthusgaser. Ansökan ska göras skriftligen och vara egenhändigt undertecknad av en behörig företrädare för sökanden. I ansökan ska det intygas att de uppgifter som lämnas i ansökan är riktiga.

Av förordningen om statligt stöd för hållbara städer framgår att en ansökan om stöd prövas genom att delegationen först bedömer om ansökan bör bli föremål för en fördjupad prövning. Innan delegationen tar ställning till om en ansökan bör bli föremål för en fördjupad prövning ska delegationen hämta in yttrande från Boverket. Om delegationen kommer fram till att ansökan bör bli föremål för en fördjupad prövning, ska delegationen underrätta sökanden om detta och ge sökanden tillfälle att komma in med de ytterligare uppgifter som behövs för prövningen.

Den fördjupade prövningen innebär en avvägning mot andra konkurrerande ansökningar. Vid prövningen av vilka ansökningar som bör leda till beslut om stöd ska delegationen, enligt förordningen, särskilt se till att stöd ges till olika typer av projekt. Delegationen ska koncentrera stödet till så få mottagare att stödet i så hög utsträckning som möjligt främjar en hållbar stadsutveckling. Delegationen ska vid prövningen också beakta

- åtgärdernas effekt på energianvändning, på nationella miljökvalitetsmål och på social och ekonomisk hållbarhet
- möjligheterna att med åtgärderna skapa bra förebilder för en integrerad hållbar stadsplanering och tillämpad miljöteknik

⁸¹ Delegationen för hållbara städer, 2010a.

- vilken organisation och andra förutsättningar som finns för att genomföra åtgärderna och sprida information och erfarenheter om dem
- andra omständigheter som har betydelse för möjligheterna att uppfylla syftet med stödet.

I förordningen anges vidare att om ansökningarna om stöd beräknas överstiga tillgången på medel, ska stöd i första hand ges till de åtgärder som i sin helhet och i ett långsiktigt perspektiv bedöms ha bäst förutsättningar att i förhållande till stödets storlek bidra till den största minskningen av utsläpp av växthusgaser.

Om delegationen kommer fram till att stöd bör ges, ska delegationen beräkna den stödberättigade kostnaden, bestämma stödets storlek och bestämma de villkor som behövs med hänsyn till stödets ändamål. Innan delegationen beslutar att stöd ges ska delegationen få ett yttrande från Boverket. Vid beräkningen av stödets storlek ska den stödberättigade kostnaden beräknas som

- investeringskostnaden minskad med den kostnad som krävs för att åtgärden ska uppfylla tillämpliga bestämmelser och byggregler och med annat offentligt finansieringsstöd som har getts till samma åtgärd
- den faktiska kostnaden för förstudier, programskrivning och sektorsövergripande planering för hållbar stadsutveckling.

Stödet får uppgå till högst 30 % av den stödberättigade kostnaden. Boverket beslutar om utbetalning av stödet. Högst 75 % av det totala stödet får enligt förordningen betalas ut innan åtgärden eller åtgärderna har slutrapporterats.

Enligt förordningen ska en stödberättigad åtgärd vara avslutad och ha slutrapporterats senast den 31 december 2014.

Stöd till delegationen från Boverket och Energimyndigheten

Boverket har i uppgift att bistå delegationen med analys och bedömningar av ansökningar om bidrag samt att även i övrigt bistå delegationen med underlagsmaterial och analyser i delegationens arbete. Boverket har fått i uppgift av regeringen att bistå delegationen med att ta fram blanketter och annat administrativt och juridiskt stöd gällande ansökningar om bidrag.⁸² I delegationens verksamhetsrapport för 2008 uppges att delegationen under hösten 2008 arbetade med att förtydliga Boverkets roll i hanteringen av stödet.

Boverket har i uppföljningen sammanfattat sina tre uppgifter då det gäller satsningen på hållbara städer på följande sätt:

- att yttra sig över bidragsansökningarna
- att administrera det ekonomiska stödet
- att följa och utvärdera satsningen.⁸³

⁸² Regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende Boverket. Regeringsbeslut 2009-12-21.

⁸³ Boverket, intervju 2010-06-10.

Av en intervju med representanter för Boverket framgår att verket redan tidigt framförde att man har ett system för bidragshantering och att Boverket på så sätt blev tidigt involverat i arbetet med det nya stödet till hållbara städer. Boverket gav olika former av stöd till delegationen och kansliet i förberedelsearbetet. När det gäller det ekonomiska stödet har Boverket yttrat sig både inför det första urvalet till den fördjupade prövningen och inför de slutliga besluten om stöd. Boverket har inför sina yttranden berett ansökningarna med andra relevanta myndigheter genom samrådsmöten. Delegationen har tagit fram mer preciserade kriterier för stödet (se bilaga 9).

Delegationen tog fram de blanketter som användes för bidragsansökan. År 2009 användes samma ansökningsblankett för både investerings- och planeringsprojekten. De ansökningar som kom in under 2009 och 2010 registrerades och bearbetades i Boverkets befintliga datasystem för bidragshantering (Bofinc).

Boverket konstaterade i sitt yttrande över bidragsansökningarna 2009 att för att kunna bedöma energieffektiviseringspotentialen för bebyggelse borde samtliga sökande komplettera med en beräkning av besparingspotentialen som finns genom de åtgärder som föreslås i förhållande till om sökanden i stället hade valt en traditionell lösning. Verket menade att för att kunna ha en uppfattning om utfallet av investeringen vore det en fördel om det fanns en gemensam mall för att bedöma energisparpotentialen eller reduktionen av CO₂-ekvivalenter. Boverket pekade i sitt yttrande på att Energimyndigheten menade att det dock inte var lämpligt eller möjligt att ta fram en sådan mall. Enligt Energimyndigheten fick förslagen därför bedömas utifrån de uppgifter och beräkningssätt som respektive sökande redovisat.

För att kunna göra en rättvis bedömning av projektens klimatkonsekvenser valde delegationen att som ett komplement till ansökningsblanketten och med stöd från Energimyndigheten ta fram en tabell för kompletterande uppgifter om klimateffekter och ekonomi som de sökande skulle fylla i inför den fördjupade prövningen. I denna tabell skulle förändrad energianvändning och tillhörande utsläpp till följd av åtgärder som rör byggnader och byggnadsverk, transporter, livsstil, teknisk försörjning och annat redovisas. Tabellen används också för att redovisa hur utsläppen påverkas av investeringar i ny energitillförsel samt åtgärdernas ekonomiska livslängd. Ett syfte med tabellen var att få in ytterligare underlag för att göra ansökningarna om stöd till investeringsprojekt så jämförbara som möjligt vad gäller klimatnytta per bidragskrona. Tabellen togs fram av delegationen i samarbete med Boverket och Energimyndigheten. Enligt uppgift från delegationen svarade Boverket för att kontrollera att de uppgifter som de sökande lämnade i tabellen återfanns i den fördjupade ansökan. Energimyndigheten gjorde rimlighetsbedömningar av de uppgifter som de sökande lämnade och genomförde beräkningarna. Delegationens kansli har redovisat en sammanställning av de uppgifter om klimatkriteriet som lämnades i ansökningarna om stöd till investeringsprojekt 2009 (se bilaga 3).

Energimyndigheten tog i november 2009 fram ett yttrande där man värderade klimatkriteriet i de projekt som hade gått till fördjupad prövning. Myndigheten använde sig av flera alternativa miljövärderingar eftersom det inte finns någon allmänt accepterad princip för hur energi ska miljövärderas. Beroende på viktningen av hur den energi som sparats eller ersatts har utgjorts av medelenergi, kontrakterad energi eller av marginalvärderad energi blev de förväntade växthusgasminskningarna olika stora. Viktningsvariablerna beslutades av delegationen. Givet förutsättningarna och de värden som angavs i ansökningarna menade Energimyndigheten i sitt yttrande att ansökningarna för 2009 års bidrag kunde delas in i tre grupper när det gäller kostnadseffektivitet:

- Ansökningen från Linköping är den som indikeras ge störst reduktion av växthusgaser per investerad krona eller stödkrona. Linköping har för avsikt att genomföra flera konverteringsåtgärder från fossila bränslen till förnybara.
- En andra grupp kan skapas av ansökningarna från Stockholm, Malmö och Umeå. När det gäller Stockholms ansökan är den jämförbar med ansökan från Linköping om åtgärder efter 2014 beaktas.
- De ansökningar som indikeras ge minst effekt på utsläppen av växthusgaser per investerad krona är Växjö, Mölndal och Lund. Den sistnämnda kan givet vissa förutsättningar i klimatvärderingen vara konkurrenskraftig med Malmö, Stockholm och Umeå.⁸⁴

TABELL 2 KOSTNADSEFFEKTIVITET I PROJEKTANSÖKNINGAR

Projekt	Växthusgasminskning (ton/år)	Kostnadseffektivitet (kr/kg minskade växthusgasutsläpp) per sökt belopp	Kostnadseffektivitet (kr/kg minskade växthusgasutsläpp) per total investerings- kostnad
Linköping	59 498	0,2	1,8
Malmö ⁸⁵	5 655	1,1	22,6
Järva 2014	3 458	1,3	5,3
Järva 2022	11 239	0,4	1,6
Umeå	1 212	2,3	15,3
Lund	95	3,1	10,5
Mölndal	504	4,7	94,5
Växjö	367	6,0	193,6

Källa: Energimyndigheten, 2009a. I tabellen ovan redovisas en viktning mellan de i ansökningarna angivna lokala emissionsfaktorerna (60 %), en nationell emissionsfaktor (20 %) och höga marginalvärden (20 %).

Som framgår av tabellen tog Energimyndighetens yttrande upp kostnadseffektivitet dels per sökt bidragsbelopp, dels per total investeringskostnad. Delegationens kansli betonar att det endast är kostnadseffektiviteten per sökt bi-

⁸⁴ Energimyndigheten, 2009a.

⁸⁵ Enligt uppgift från delegationens kansli har uppgifterna för Malmös del ändrats något sedan sammanställningen gjordes, men beräkningarna med de uppdaterade uppgifterna uppges inte ha påverkat så mycket att Malmös ansökan faller ut annorlunda jämfört med de andra ansökningarna.

dragsbelopp som är avgörande enligt förordningen. Från delegationen har konstaterats att de sökande har redovisat totala investeringskostnader olika. Kansliet har inte gjort ytterligare förfrågningar kring investeringskostnaden eftersom delegationen inte har utgått från dessa uppgifter.

Utifrån Energimyndighetens underlag gjorde Boverket en sammanställning av bidragseffektiviteten. Boverket tog hänsyn till bl.a. vilken rangordning de olika projekten fick vid olika viktningar av emissionsfaktorer (lokala emissionsfaktorer, nationell emissionsfaktor och höga marginalvärden).

Ansökningsprocessens två steg

Ansökan om bidrag för hållbara städer har i enlighet med förordningen gjorts i två steg. En tanke med detta upplägg var att det första steget skulle vara enkelt och öppet för alla och att det sedan i andra steget skulle vara möjligt att utveckla projektets tankar. En sådan ansökningsprocess skulle öppna upp för många sökande; det skulle t.ex. inte vara alltför administrativt betungande att lämna in en första ansökan.⁸⁶

Boverket yttrade sig både inför det första urvalet till den fördjupade prövningen och inför de slutliga besluten om stöd.⁸⁷ Boverket valde att samarbeta med andra myndigheter inom olika expertområden. Boverkets yttranden utarbetades av en intern beredningsgrupp inom Boverket efter samråd med nio myndigheter 2009 och tio myndigheter 2010:

- Socialstyrelsen
- Naturvårdsverket
- Statens folkhälsoinstitut
- Riksantikvarieämbetet
- Energimyndigheten
- Formas
- Transportstyrelsen
- Vägverket/Trafikverket
- Vinnova
- Tillväxtverket.⁸⁸

Varje myndighet skulle bedöma ansökningarna utifrån sitt ansvars- och kompetensområde. Den interna arbetsgruppen vid Boverket hade i uppgift att bedöma ansökningarna och se i vilken utsträckning kriterierna var uppfyllda. Efter att Boverket hade samlat in synpunkter, både genom fysiska möten och e-postkontakter, från de övriga myndigheterna lämnades ett yttrande till delegationen. För att vid behov kunna förtydliga och komplettera sitt yttrande deltog representanter för Boverket vid delegationens sammanträden då bi-

⁸⁶ Boverket, intervju 2010-06-10.

⁸⁷ Boverket, 2009b, 2009c, 2010b och 2010c.

⁸⁸ År 2010 ingick även Tillväxtverket i beredningsgruppen samtidigt som det nybildade Trafikverket ersatte Vägverket. Inför 2010 års ansökningar tas länsstyrelser med på anmodan av delegationen.

dragsansökningarna behandlades.⁸⁹ När det gäller 2010 års ansökningar har Boverket inte beaktat information som sökande har lämnat i bilagor eftersom det på ansökningsblanketterna har angetts att bilagor inte beaktas. För 2010 års ansökningar har Boverket i samråd med övriga myndigheter gjort en rangordning av ansökningarna i tre grupper.

Delegationens kansli har bedömt ansökningarna parallellt med Boverket samt vid behov ställt kompletterande frågor till de sökande i syfte att klara ut eventuella oklarheter och kvalitetssäkra beslutsunderlaget till delegationen. Kansliet har utifrån Boverkets yttrande och annan tillgänglig information om ansökningarna ställt samman beslutsunderlag och lämnat förslag till beslut till delegationen. Delegationen har tagit del av Boverkets yttrande. Boverket har deltagit i de punkter vid delegationsmöten då ansökningar har behandlats.

Utifrån ansökningsprocessens steg 1 beslutade delegationen vilka ansökningar som skulle gå vidare till steg 2, dvs. den fördjupade prövningen. I den fördjupade prövningen ska det göras en avvägning mot andra konkurrerande ansökningar. Vid prövningen av vilka ansökningar som ska få stöd ska delegationen särskilt se till att stöd ges till olika typer av projekt och att stödet ska koncentreras till så få mottagare som möjligt. I den fördjupade prövningen i september gavs de sökande möjlighet att utveckla och förtydliga projektet. I kompletteringarna fick de sökande prioritera bland delåtgärderna och prissätta dem om denna information saknades i ansökningshandlingarna. Utifrån ansökningsprocessens steg 2 fattade delegationen sitt slutliga beslut. Även om stödet skulle koncentreras till få mottagare kunde konstateras att tillgängliga medel inte skulle räcka till de sökta beloppen för dessa. År 2009 valde därför delegationen utifrån inlämnade prioriteringslistor ut de delåtgärder som fick bidrag.

5.3.3 Bidragsansökningar 2009 och 2010

2009 års ansökningar

Ansökan om 2009 års ekonomiska stöd skulle lämnas in till den 1 juni 2009. Det inkom totalt 78 ansökningar, fördelade på 24 investeringsprojekt och 54 planeringsprojekt. De ansökta bidragsbeloppen uppgick sammanlagt till över 1,3 miljarder kronor.

Därefter ombads Boverket att yttra sig över 16 ansökningar om stöd till investeringsprojekt och 34 ansökningar om stöd till planeringsprojekt. Urvalet av vilka ansökningar som Boverket skulle yttra sig över meddelades efter delegationens möte den 26 juni 2009.⁹⁰ Av de inkomna ansökningarna gick 7 investeringsprojekt och 17 planeringsprojekt vidare till en fördjupad prövning, dvs. ca 30 % av projekten. Den 14 december 2009 beslutade Delegationen för hållbara städer att tilldela drygt 132 miljoner kronor till 3 investeringsprojekt och 14 planeringsprojekt, vilket innebär att 3 av 7 projekt som

⁸⁹ Boverket, intervju 2010-06-10.

⁹⁰ Boverket, 2009b och 2009c.

gick vidare till fördjupad prövning (43 %) fick investeringsbidrag och 14 av 17 (82 %) fick planeringsbidrag.

Redan i delegationens verksamhetsrapport för 2008 uppgavs att det fanns ett stort intresse för det ekonomiska stödet och att många företrädare för kommuner, näringsliv och andra organisationer hade kontaktat delegationen för att få mer information om villkoren för stödet och för att berätta om sina avsikter att söka stöd. Även i verksamhetsrapporten för 2009 konstaterade delegationen att det fanns ett stort intresse för det ekonomiska stödet från framför allt offentliga aktörer och att stödet var ”kraftigt översökt”.

Delegationen har i sin verksamhetsrapport för 2009 konstaterat att de flesta ansökningarna var kvalificerade men ett mindre antal var inte i enlighet med förordningen. Delegationen menar att ansökningarna 2009 avsåg en rik variation av projekt och att det var en god geografisk spridning där såväl stora, medelstora som små kommuner fanns representerade. Det var dock en viss överrepresentation från storstadsområdena. Ansökningarna innehöll både ombyggnads- och nybyggnadsprojekt. Projekt på stadsdelsnivå dominerade i förhållande till projekt på områdes- och kvartersnivå bland både investerings- och planeringsprojekt. De projekt som fick bidrag hade enligt delegationen tydlig hållbarhetsprofil. Delegationens ordförande kommenterade valet av projekt på följande sätt i ett pressmeddelande:

Flera ansökningar skiljde ut sig från mängden, särskilt vad gäller energieffektivitet, positiva miljö- och klimateffekter och en helhetssyn på hållbar stadsutveckling. Projekten speglar att Sverige kan inta en ledande roll när det gäller utvecklingen av hållbara städer.⁹¹

2010 års ansökningar

Ansökan om 2010 års ekonomiska stöd skulle lämnas in till den 1 mars 2010. År 2010 inkom totalt 92 ansökningar, fördelade på 33 investeringsprojekt och 59 planeringsprojekt. Ansökningarna uppgick sammanlagt till drygt 1 miljard kronor. Delegationen valde ut 17 investeringsansökningar och 20 planeringsansökningar för närmare bedömning. Den 31 maj 2010 beslutade delegationen att 8 investeringsprojekt och 16 planeringsprojekt skulle gå vidare till fördjupad prövning, vilka i augusti fick lämna in kompletterande uppgifter.⁹² Delegationen avser att fatta beslut om bidragsfördelning i november/december 2010. Enligt delegationen handlar det om många intressanta ansökningar av god kvalitet.

TABELL 3: BIDRAGSANSÖKNINGARNA 2009 OCH 2010

	2009	2010
Totalt antal bidragsansökningar	78	92
– varav investering	24	33
– varav planering	54	59
Antal bidragsansökningar i fördjupad prövning	24	24
– varav investering	7	8

⁹¹ Regeringskansliet, 2009c.

⁹² Boverket, 2010b och 2010c.

	2009	2010
– varav planering	17	16
Antal beviljade bidragsansökningar	17	–
– varav investering	3	–
– varav planering	14	–
Andel av samtliga ansökningar som fick bidrag	22 %	–
– varav investering	12 %	–
– varav planering	26 %	–
Andel av ansökningar i fördjupad prövning som fick bidrag	71 %	–
– varav investering	43 %	–
– varav planering	82 %	–

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

Beviljade investeringsbidrag 2009

År 2009 beviljades tre projekt investeringsstöd med sammanlagt 118,7 miljoner kronor: Malmö, Stockholm-Järva och Umeå-Ålidhem. Delegationens beslut avser ombyggnadsprojekt i Stockholm och Umeå samt nybyggnadsprojekt i Malmö. Av beslutsmotiveringarna för de tre projekt som fick stöd anges att delegationen särskilt har beaktat ansökningarnas förutsättningar att i förhållande till stödets storlek bidra till den största minskningen av utsläpp av växthusgaser och för ett helhetsperspektiv på hållbar stadsutveckling. Enligt delegationen uppfyller de tre ansökningarna syftet med stödet och bidrar i högre grad än andra ansökningar till den största minskningen av utsläpp av växthusgaser och har ett helhetsperspektiv på hållbar stadsutveckling.⁹³ Delegationen har framfört att de investeringsprojekt som fick stöd 2009 ger väsentliga climateffekter, har ett helhetsperspektiv med alla tre hållbarhetsdimensionerna (miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet) och omfattar flera åtgärdsområden inom stadsdelen, bostadsområdet eller kvarteret. Delegationen menar att de valda projekten kan bli goda skyltfönster för att visa upp svensk miljöteknik och kunnande. De utvecklar och till varatar synergier mellan olika tekniska system, och inom projekten planeras för nära samverkan med och deltagande från berörda aktörer (kommuner, näringsliv, boende m.fl.). Delegationen bedömde att de tre ansökningarna från Malmö, Stockholm och Umeå var relativt likvärdiga och valde därför att stödja delar av de tre ansökningarna som respektive sökande i huvudsak hade prioriterat. I bilaga 2 redovisas de projekt som blev föremål för fördjupad prövning. Där framgår att andelen beviljat bidrag i förhållande till det sökta beloppet varierar mellan 26 % (Malmö) och 74 % (Umeå).

Beviljade planeringsbidrag 2009

År 2009 beviljades 14 projekt planeringsstöd med sammanlagt 13,8 miljoner kronor. Bidragsandelen i förhållande till sökt belopp varierar mellan 22 och 100 %. Flera av de planeringsprojekt som ansökte om mindre belopp fick hela beloppet beviljat. Delegationens beslut för 2009 innebar att ett något större

⁹³ Delegationen för hållbara städer, 2009d.

antal planeringsprojekt gavs stöd som därmed kan bidra till att sprida kunskaper och erfarenheter som ger effekter i andra projekt. Enligt delegationen gavs stöd till de projekt som bäst uppfyller delegationens och förordningens krav, och klimatkriteriet gavs särskild uppmärksamhet samtidigt som helheten och andra enskilda kriterier bedömdes.

Boverket konstaterade i sitt yttrande 2009 att de sökande planeringsprojekten var av varierande karaktär och omfattade allt från tekniska förstudier till informationsinsatser. Verket menade att det var svårt att göra en jämförande bedömning av ansökningarna och deras kostnadseffektivitet. Många projektansökningar handlade om visioner och mål som eventuellt kan nås om de beskrivna åtgärderna genomförs. I yttrandet 2010 framförde Boverket att detta års ansökningar var annorlunda jämfört med föregående år. Flera ansökningar handlar om att ta fram olika metoder för att identifiera och analysera hållbarhetsaspekter, medan andra är förstudier för att studera olika fysiska åtgärder.

Bidragsansökningars och beviljade bidrags fördelning på olika kategorier

Av tabeller i bilaga 2 framgår att ansökningar om bidrag har inkommit från både små och stora kommuner. Av de beviljade investeringsbidragen 2009 gick 100 % till kommuner med mer än 100 000 invånare, medan drygt 35 % av planeringsbidragen gick till de stora kommunerna.

Ungefär hälften av ansökningarna om investeringsbidrag kom från kommunerna i södra Sverige (Götaland). För planeringsbidragen utgjorde kommunerna i mellersta Sverige (Svealand) den största gruppen. Av de beviljade investeringsbidragen 2009 gick knappt halva summan till mellersta Sverige (Svealand) och ungefär en fjärdedel vardera till södra respektive norra Sverige. För planeringsbidragen gick den största andelen av bidragssumman till södra Sverige (39 %) och ca 30 % vardera till mellersta och norra Sverige.

Kommunerna är den största gruppen sökande, både 2009 och 2010 och för både investerings- och planeringsbidrag. För investeringsbidragen har ca hälften av ansökningarna kommit från kommuner. För planeringsbidragen har kommunernas andel bland ansökningarna sjunkit något från 2009 till 2010, då kommuner och privata företag utgjorde de två största grupperna sökande. År 2009 gick 100 % av investeringsbidragen och 72 % av planeringsbidragen till kommuner. Delegationen har i olika sammanhang framfört att man ville se fler privata sökande inför 2010. Delegationen menar dock att förordningens krav på sammanhållen syn på hållbar stadsutveckling i stadsdel, bostadsområde och kvarter oftast är en kommunal uppgift.

5.3.4 Investeringsprojekt i Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå

I detta avsnitt görs en genomgång av projekt i de fyra kommuner som har ingått i denna uppföljning och som 2009 ansökte om investerings- och plane-

ringsbidrag från Delegationen för hållbara städer. Genomgången omfattar både ansökningar som beviljades och ansökningar som fick avslag.

Hållbar stadsutveckling Malmö – från öst till väst

Sex av de projekt som ansökte om investeringsbidrag 2009 fanns i de fyra kommuner som har ingått i denna uppföljning; Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå. Ett av dessa är Malmös projekt från öst till väst.

I uppföljningen har det från Malmö stad framförts att det redan från början var självklart för både politiker och tjänstemän att Malmö skulle söka bidrag från Delegationen för hållbara städer. Malmös ansökan uppgick till 116,3 miljoner kronor för 14 åtgärder i stadsdelarna Rosengård och Västra Hamnen. Den totala investeringen beräknades till 2,2 miljarder kronor, varav ca 454,3 miljoner kronor avsåg miljöinvesteringar.⁹⁴

Boverket framförde följande i sitt yttrande över Malmös ansökan:

Ett projekt med bra helhetsgrepp där man tänker strukturellt och vill binda ihop staden. Flera av demokratisatsningarna är intressanta att föra ut. Det är svårare att se demonstrationsvärdet av de tekniska åtgärderna. Helheten i projektet är dess styrka, liksom den höga ambitionsnivån när det gäller delaktighet.⁹⁵

Delegationen beslutade att ge bidrag till 5 av de 14 åtgärderna:

- Kv. Fullriggaren, Västra Hamnen: 20 558 000 kr. Kvarteret är nästa nybyggnadsområde i Västra Hamnen. Elva byggherrar har gått samman i en Bygga Bo-dialog som ska resultera i Sveriges största samling av lågenergi- och passivhus och rymmer bostäder, förskola och kontorslokaler samt ett energisnålt parkeringshus som till 50 % är självförsörjande på energi. Organiskt avfall tas om hand och används till områdets biogasbilpool. Totalt omfattar området ca 72 000 kvm nyproduktion och minst hälften av de knappt 600 bostäderna ska vara hyresrätter.
- P-huset Fullriggaren, Västra Hamnen: 1 837 000 kr
- Rosengårdsstråket: 4 800 000 kr. Gång- och cykelstråket mellan Rosengård och Möllevången binder samman östra och västra Malmö, både geografiskt och sociokulturellt. Genom att höja statusen på stråket och utveckla det till en trygg, social mötesplats ska fler välja att gå och cykla. Bland annat testas nya lösningar för framtidens cykelbanor (democykelstråk), belysningen byts till lågenergilampor, två nya mötesplatser skapas i anslutning till stråket och träd planteras.
- Klimatneutrala modellstadsdelar: 600 000 kr
- Projektsamordning: 1 945 000 kr.

Malmö stad fick sammanlagt 29,7 miljoner kronor. De delar som bidrag gavs till omfattar investeringar på ca 1,3 miljarder kronor, varav miljöinvesteringarna uppgår till ca 115 miljoner kronor.

⁹⁴ Malmö stad, intervju 2010-05-19.

⁹⁵ Boverket, 2009b.

Insatserna i Västra Hamnen handlar om att bygga energieffektivt, att påverka beteende och energianvändning och att skapa förnybar energiproduktion genom t.ex. vertikala vindkraftverk på P-huset i Fullriggaren. En tredjedel av husen i Fullriggaren ska byggas som passivhus och två tredjedelar som lågenergihus. Dessutom ska bl.a. nya tekniker tas fram för att anlägga gröna tak och väggar. I och med att förtätning blir allt vanligare ska det undersökas om t.ex. gräsmattor kan bytas ut mot gröna väggar. Ett problem med gröna tak är att de inte syns för besökare och alla boende. I projektet ingår även att de boende ska få fem års medlemskap i bilpool och att laddningsstolpar för elbilar byggs samt att det ska finnas cykelservice. Insatserna gällande Rosengårdsstråket handlar om att det bl.a. ska få ny beläggning och ny lågenergibelysning. Stråket går förbi en ny järnvägsstation som kommer att öppnas i Rosengård. Dessutom kommer trygghetsskapande åtgärder att vidtas. Insatser för klimatneutrala modellstadsdelar handlar om att ta fram beräkningsverktyg för lokal klimatpåverkan. Systemlösningar och beskrivningar ska tas fram vad gäller hur Rosengård och Västra Hamnen kan utvecklas till klimatneutrala stadsdelar.

Från Malmö stad är man överraskad över att man inte fick medel från delegationen för den del av projektet som rör ombyggnad av husen i en bostadsrättsförening i Rosengård eller för trafiklösningar. Navet i arbetet skulle vara bostadsrättsföreningen. Att delegationen valde att ge bidrag till Rosengårdsstråket överraskade staden, eftersom det blir svårt att hålla ihop projektet på ett logiskt sätt då Rosengårdsstråket blir en isolerad satellit i ett program som helt domineras av åtgärder i Västra Hamnen. I Rosengård hade man också planerat att bygga ett nytt polishus som lågenergihus. Enligt uppgift hade delegationen en lång diskussion då Malmös ansökan behandlades.

I uppföljningen har Malmö stad uppgett att genom delegationens bidragsbeslut har projektet Malmö från öst till väst inte kommit att hålla ihop riktigt. Delegationens beslut innebär att det har blivit två disparata delar och det är enligt tjänstemännen vid Malmö stad svårt att kommunicera både internt och externt att det är ett sammanhållet projekt. Tanken med projektet var ursprungligen att knyta ihop Rosengård i Öst med Västra Hamnen i Väst för att öka den ekonomiska och sociala integrationen mellan stadsdelarna. Genom att delegationen gav bidrag till endast några delar föll tanken med det ursprungliga upplägget.

Från staden uppges att Malmö dock fortfarande har ambitionen kvar att genomföra projektet i sin helhet. Malmö har i 2010 års ansökningsomgång därför kommit tillbaka och sökt bidrag för Rosengård, även om många åtgärder är nya. Den nya ansökan om investeringsbidrag, Hållbar stadsomvandling Malmö – Fokus Rosengård, omfattar både ombyggnad av miljonprogramshus och nybyggnad med fokus på bl.a. lokal produktion av förnybar energi, energieffektiv renovering och förtätning, hållbara resor och stadsodling. Boverket har i sitt yttrande framfört att det är ett väl genomtänkt projekt med mycket bra helhetssyn och en hög grad av medverkan från boende och lokala närings-

idkare. Projektet är ett av de tre investeringsprojekt 2010 som Boverket bedömer ha störst potential att främja hållbar stadsutveckling.

I en intervju har representanter för Malmö stad uppgett att om staden inte får bidrag så kommer delar av projektet ändå att genomföras i Rosengård, men ett bidrag skulle ge mer spets åt arbetet och medföra att staden kan göra så mycket mer. Renoveringarna i Rosengård kommer antagligen att göras även utan bidrag, men man kommer inte att t.ex. kunna sätta in avfallskvarnar eller installera vindkraftverk på taken. Polishuset kommer att byggas i alla fall men det blir inte något som kommer att visas upp för internationella besökare. Om man får bidrag innebär det att också andra aktörer vågar vara med i Rosengård. Västra Hamnen har inte samma problem eftersom det projektet är mer känt bland t.ex. byggherrarna. Behoven uppges vara störst i områden som är i behov av ombyggnad.

Provgrundläggning för byggnation på avvecklad deponi i Lomma Hamn

Ett av de företag som 2009 ansökte om bidrag till investeringsprojekt har verksamhet i Lomma. Företaget fick information om bidraget från Lomma kommun. Bidragsansökan gällde att genomföra en provgrundläggning för byggnation på avvecklad deponi för att testa hur lämpligt området är för att bygga bostäder. Området är under detaljplanläggning och från länsstyrelsen var man orolig för att kraven inte skulle kunna uppnås. För att länsstyrelsen skulle kunna känna sig trygg ville företaget genomföra provgrundläggningen. Företaget uppger att man hade samråd med länsstyrelsen om detta. Informationen om möjlighet att söka bidrag kom några veckor innan ansökan skulle vara inne. Företaget hade kontakter med kommunen men inte med delegationen. Från företaget uppges att det var svårt att uppskatta kostnaderna för projektet eftersom programmet för vad som skulle ingå inte var helt klart.

Företaget ska exploatera en del av Lomma Hamn som omfattar 450 bostäder. Bostadsområdet ligger på en avvecklad deponi för byggavfall och till viss del även hushållsavfall. Företaget har tagit fram en idé om att skapa en speciell typ av ventilerad grund som skulle kunna eliminera de risker som metanogas i marken medför. För att utreda om metoden fungerar krävs att fingerade tomtgrunder anläggs på den aktuella marken.

Detta projekt beviljades *inte* stöd från Delegationen för hållbara städer. I uppföljningen har Lomma kommun framfört att det var synd att företaget inte fick något bidrag, men konstaterar att det hade så litet tid på sig för sin ansökan. Kommunen uppmanade även de två andra byggherrarna i Lomma Hamn att söka bidrag, vilket de inte gjorde. Delegationen tog ingen kontakt med företaget och beskedet om avslag kom skriftligt. Från företagets sida blev man dock inte överraskad över avslaget och man hade heller inte räknat med att få bidraget. Företaget har efter avslaget genomfört den provgrundläggning som ansökan avsåg. Detta har finansierats med egna medel. För företaget utgjorde kostnaden för detta ingen stor kostnad i det stora hela. Delegationens kansli har betonat att delegationen, i enlighet med förordningen, endast kan

ge ekonomiskt stöd till ett fåtal projekt, och det fanns flera projekt som i högre grad uppfyllde kraven enligt förordningen på helhetsperspektiv och klimatnytta.

Stockholm Järva

Stockholm har tre miljöprofilområden: Norra Djurgårdsstaden, Västra Liljeholmen och miljonprogramsområdena. Miljonprogramsområdena har dålig energieffektivitet och det finns behov av upprustning. Ett sådant miljonprogramsområde är Järva som byggdes åren 1966–1980. Där finns i dag 25 400 lägenheter och mer än 50 000 boende i stadsdelar som Rinkeby, Tensta, Hjulsta och Kista. Stockholms stad sökte 2009 bidrag från delegationen för ett investeringsprojekt i Järva.

I sitt yttrande konstaterade Boverket att projektet har ett stort demonstrationsvärde då det är brett. Den stora potentialen för energibesparing finns i att bygga om och effektivisera befintlig bebyggelse. Verket menade att styrkan ligger i att det rör miljonprogrammet som är en vanlig form av bebyggelse och att det finns en tydlig tanke om att resultatet ska föras ut i Europa.

Projektet Stockholm Järva planeras kosta 200 miljoner kronor, varav delegationen ger ett bidrag på 55,29 miljoner kronor. Delegationen har beslutat att ge bidrag till fem av de åtta åtgärder som projektet hade sökt bidrag för:

- Energieffektivisering i Svenska Bostäders hus: 24 750 000 kr. Energiförbrukningen ska sänkas från 188 till max 88 kWh/kvm/år. Detta ska uppnås genom energieffektivisering, takisolering, vakumisolering, ventilation, värmeåtervinning av avloppsvatten, installation av S-box (energiinfo m.m.). Ledbelysning införs i allmänna utrymmen, och hushållen får energisnål utrustning. I projektet ingår tre hustyper och två metoder (dels platsbyggnad, dels förtillverkade element). Den metod som är bäst vid en sammanvägning av ekonomi, teknik, miljö och kulturhistoriska aspekter kommer att väljas för det fortsatta renoveringsarbetet. Till och med 2014 ska konceptet tillämpas på 1 500 lägenheter och till och med 2022 på hela Svenska Bostäders bestånd på Järva, 5 600 lägenheter. Stadsmuseet har kommit med i processen för att följa den kulturmiljö som finns inom miljonprogramsområdena. Projektet innebär först en test på tre hus, vilket ska utvärderas av KTH. Testade metoder ska sedan användas på alla hus.
- Förnybar energi, solfångare, solceller, vindkraftverk: 13 680 000 kr. Här ingår dels egenproducerad el (solceller, vindkraft), dels egenproducerad värme och kyla. Idrotts- och skollokaler samt bostäder ska förses med solceller och solfångare för el- och varmvattenproduktion. Värme till bostäder lagras i borrhålslager och tas upp med värmepump som drivs med lokal vindkraft, eventuellt kan centrumanläggning kylas med hjälp av systemet. I övrigt ska fossilfri fjärrvärme användas i området.
- Transporter: 10 050 000 kr. För att uppmuntra ett mer hållbart resande kommer staden bl.a. att satsa på att höja standarden på det befintliga cykelvägnätet, öka separeringen mellan gående och cyklister, skapa bättre

cykelparkeringar och erbjuda cykelpumpar i området. Staden ska även förbättra kommunikationerna för gående och cyklister som ska ta sig till eller mellan stadsdelarna på Järva. Informationsinsatser och cykelkurser för vuxna ska öka cyklandets status. Svenska Bostäder ska uppmuntra bilpooler att etablera sig i området. Vid renoveringsarbete ska byggtransporterna samordnas för att minska transportarbetet och krav ställs på miljövänliga bränslen.

- Ökad delaktighet och information: 4 350 000 kr. I varje hus ska det finnas en miljövård. Förskolor, skolor, gymnasieskolor och föreningar ska få utbildning. En kulturhistorisk stig ska anläggas. Erfarenheter ska spridas till övriga landet och även utomlands, främst genom att en handbok tas fram. Dessutom ska det finnas en webbplats och studiebesök ska tas emot.
- Utvärdering: 2 460 000 kr. Denna genomförs av KTH som tidigare har utvärderat Hammarby Sjöstad. KTH ska även utvärdera Norra Djurgårdsstaden.⁹⁶

Det förväntade resultatet av Järvaprojektet är att skapa en förebild i hållbar förnyelse, att utvärdera prefabricerade element, att uppnå ändrade brukarvanor, hållbarare transporter, spara energi och att därmed ge ett starkt bidrag till miljömålen. Från projektledaren har framförts att bidraget har lett till att Stockholms stad kan lyfta fram miljöaspekterna i arbetet med Järva.

Stockholm Albano

Akademiska Hus Stockholm AB sökte 2009 både planerings- och investeringsbidrag för sitt projekt Albano i Stockholm. När det gäller investeringsdelen uppgick det sökta bidraget till 300 miljoner kronor för en investering på 4 miljarder kronor. När det gäller planeringsdelen uppgick det sökta bidraget till 30 miljoner kronor.

Albano är ett tidigare industriområde i Stockholm som ska bli en ny stadsdel med huvudsakligen universitetsverksamhet. Enligt ansökan ska Albano ha en urban bebyggelse som samverkar med landskapets struktur och kulturmiljö med goda förutsättningar för rekreation i omgivande landskap. Stadsdelen ska vara och upplevas som säker och lättillgänglig. Bland de planerade investeringsåtgärderna kan nämnas marklager för värme och kyla, förvärmningskammare för luft i lågflödes- och självdragssystem, integrerad kyla och värme, isolerings- och täthetskrav för högenergieffektiva byggnader. Grönska ska integreras i byggnader och lokal hantering ska till varata regnvatten som resurs för området. Andra åtgärder är sopsug och central hämtning av sopor. För att pröva genomförbarheten utreds massiva trästommar för energieffektivitet och CO₂-lagring, ekodesignprodukter, lokal produktion av el, småskalig bioeldad kraftvärme. Spårtaxi anläggs som komplement till andra transportmedel.

⁹⁶ Stockholms stad, information till uppföljnings- och utvärderingsgruppen 2010-04-29. Delegationen för hållbara städer, 2009d. Forum för miljöforskning, 2010-02-09. Delegationen för hållbara städer, seminarium 2010-01-18.

I sitt yttrande över ansökan konstaterade Boverket att det teknikmässigt kan vara ett intressant investeringsprojekt och att det kan ha goda spridningseffekter. Samtidigt konstaterades att det handlar om ett campusområde och därför inte är representativt för samhället i övrigt. När det gäller planeringsdelen konstaterade Boverket att det var svårt att identifiera vilka insatser som planerades. Projektet beviljades *inte* stöd från Delegationen för hållbara städer. Delegationens kansli har kommenterat detta med att enligt förordningen kan delegationen endast ge ekonomiskt stöd till ett fåtal projekt, och det fanns flera projekt som i högre grad uppfyllde kraven enligt förordningen på helhetsperspektiv och klimatnytta.

År 2010 återkom Akademiska Hus med två nya ansökningar, dels om investeringsbidrag till spårbil (Via Academica), dels om planeringsbidrag till Mötesplats Albano – Stadsutveckling i kunskapsmiljö. Inget av projekten har valts ut av delegationen för närmare granskning.

Ålidhem – den hållbara kulturstadsdelen

Umeå kommun arbetar sedan tidigare med frågor som rör en hållbar stadsutveckling. Kommunen har bl.a. beslutat att arbeta för att staden ska bli ett nordligt nav för miljöteknik. När kommunens tjänstemän genom kontakter fick kunskap om det nya stödet till hållbara städer tog man fram underlag till kommunens politiker. Kommunens tjänstemän fick i februari 2009 uppdrag från den politiska ledningen att ta fram ett förslag till bidragsansökan till Delegationen för hållbara städer. Tjänstemännen började då diskutera olika förslag med bl.a. olika byggherrar. Efter ett tag kom man fram till att föreslå insatser i samverkan med de kommunala bolagen Bostaden och Umeå Energi i stadsdelen Ålidhem. Bostaden har i uppföljningen uppgett att redan innan stödet för hållbara städer blev känt hade man tänkt att bygga om i Ålidhem.

Ålidhem är ett centralt beläget miljonprogramsområde i Umeå som i huvudsak består av hyresrätter. Stadsdelen byggdes under perioden 1966–1973, och byggnaderna förbrukar mycket energi och har stora renoveringsbehov. Julen 2008 brann dessutom ett kvarter på Geografigränd i Ålidhem ned.

I april 2009 beslutade kommunen att söka bidrag för Ålidhemsprojektet. Ansökan skrevs i partnerskap med Bostaden och Umeå Energi och lämnades in till den 1 juni 2009. Samordningsansvaret för projektet ligger hos Umeå kommun. Man valde att enbart söka för ett investeringsprojekt och inte för något planeringsprojekt. De sökande uppfattade att det bara var möjligt att söka stöd för investeringar, men efteråt har man insett att det hade varit möjligt att söka även för utvärderingsdelen av projektet. Signalerna från delegationens kansli var i ett tidigt skede av ansökningsprocessen att det skulle kunna vara en konkurrensnackdel att söka medel för utvärdering eftersom den totala klimatnyttan per krona då skulle bli lägre. Delegationens kansli har kommenterat detta med att det måste ha varit en del i ett större resonemang att man i princip kan söka för vad som helst, men att man ska vara medveten om att det i den slutliga bedömningen är klimatnyttan per bidragskrona som granskas.

Det finns sju mål för Ålidhemsprojektet, vilka utgör grunden för projektets uppföljning.

- Den totala energianvändningen ska minska med 50 % till 2014 (från dagens 206 kWh/m²/år till 104 kWh/m²/år).
- El- och fossilbränsleanvändningen ska minska med 20 % till 2014.
- Användningen av tappvarmvatten ska minska med 20 %.
- Volymen återvinningsbart material ska öka från 36 kg/kvartal/hushåll till 45 kg.
- Minst 55 % av alla resor för boende till och från stadsdelen ska göras med kollektivtrafik, cykel eller till fots 2014.
- Upplevd demokrati, delaktighet, trygghet och trivsel ska öka.
- Besök av delegationer eller allmänhet ska uppleva gott värdskap.⁹⁷

Bidragsansökan uppgick till 45,7 miljoner kronor och avsåg 14 åtgärder. I sitt yttrande konstaterade Boverket att projektet innehåller innovativa inslag, bl.a. test av nya tunna isoleringsmaterial. Verket menade vidare att Umeås mål att bli ett centrum för hållbart byggande i kallt klimat i sig borde kunna ge en god spridningseffekt. Verket lyfte även fram projektets fokus på deltagande av boende. Delegationen beslutade att ge bidrag till 4 av 14 åtgärder:

- innovativa tätningsmaterial och värmeåtervinning 405 lägenheter: 8 110 000 kr
- tak med integrerade vindkraftverk/solceller: 17 160 000 kr
- vinterträdgård med returvärme: 3 000 000 kr
- omvandling Studentvägen: 5 400 000 kr.⁹⁸

Delegationen motiverade inte sitt val av vilka delåtgärder som fick bidrag. Umeå kommun menar att det var positivt att det var de stora åtgärderna som fick stöd. Umeå kommuns åtagande i Ålidhemsprojektet handlar om ombyggnaden av genomfartsleden Studentvägen och om parkerna i området. Från kommunens sida var man överraskad över att delegationen valde att ge bidrag till omvandlingen av Studentvägen. Detta är en åtgärd som förväntas ge stora sociala fördelar och genom att flytta trafiken förväntas ökad trygghet uppnås, men klimatnyttan bedöms vara mycket marginell. Kommunen fick inte bidrag för ombyggnad av gator och parker. En sådan åtgärd skulle enligt kommunen ha gett tydliga resultat för de boende. För tillfället går kommunen igenom vad som kan göras även utan bidrag. Det verkar som om även de flesta åtgärderna som inte fick bidrag kan genomföras, men att det då blir i mindre skala. Exempelvis lågenergiförskolan som var tänkt att byggas i Ålidhem kommer att byggas i en annan stadsdel. Det planerade grönvita gång- och cykelstråket kommer dock inte att genomföras enligt planerna i ansökan.

Om delegationen inte hade gett bidrag till Ålidhemsprojektet hade det enligt deltagande forskare antagligen inte gjorts någon ordentlig utvärdering.

⁹⁷ Umeå kommun, intervju 2010-05-03.

⁹⁸ Umeå kommun, intervju 2010-05-03.

och det intensiva samarbetet mellan olika aktörer hade inte haft den nuvarande omfattningen om det ens hade förekommit. Det kommunala bolaget Bostaden har i uppföljningen framfört att stödet har gjort att man har kunnat höja ribban på ambitionerna avsevärt. Bostaden kommer i projektet att pröva saker som man hoppas och tror sedan ska gå att använda i andra bostadsområden. Man vill hitta en nivå på renoveringsarbetet som är mer än minimum men samtidigt inte är så omfattande att man tvingas till stora hyreshöjningar. Om Bostaden inte hade fått bidraget skulle projektet ändå ha genomförts, men ambitionsnivån hade varit mycket lägre.

- *Solceller* hade inte tagits med eftersom dessa i dag är dyra i förhållande till effekten.
- *Fönsterbyte* skulle eventuellt ha genomförts även utan bidrag eftersom det ger en relativt stor energibesparing och inte är så dyrt att genomföra.
- *Tilläggsisolering* skulle inte ha gjorts utan bidrag. Det är en dyr åtgärd som inte är företagsekonomiskt lönsam eftersom besparingen inte är så stor (kalkylen är dock beroende av hur energipriserna kommer att utvecklas). Samtidigt är det en viktig åtgärd eftersom tilläggsisolering innebär att man får en bättre utväxling på ventilationsåtgärderna.
- *Ventilationsåtgärderna* skulle ha genomförts även utan bidrag eftersom de ger mest energimässigt och inte är så dyra. Dessa åtgärder är företagsekonomiskt lönsamma att göra. Ungefär hälften av den energiminskning som åtgärderna sammantaget ska leda till kommer från ventilationsåtgärderna. En kombination av ventilationsåtgärder och tätning av husen ger bäst effekt.
- *Taken* skulle eventuellt ha byggts om även utan bidrag.
- *Miljöhus* har Bostaden inte fått bidrag för. Dessa kommer ändå att byggas, men andra områden kan komma att prioriteras före.
- *Ledbelysning* är en fråga som man arbetar med kontinuerligt, oavsett om man får bidrag eller inte. Detta är dock ett område där man i dagsläget inte kan göra några energibesparingar. Tekniken utvecklas dock snabbt, varför detta troligen kommer att ändras.
- *Individuell mätning* av energiförbrukning installeras i nyproduktion, oavsett om man får bidrag eller inte. Däremot gör frånvaron av bidrag att det är tveksamt om åtgärden kan utföras i de 400 lägenheter som ska renoveras.⁹⁹

Umeå universitets institution för tillämpad fysik och elektronik har i uppdrag att utvärdera Ålidhemsprojektets byggtekniska energimål. Det finns inga särskilda medel för forskare att följa projektets utveckling genom s.k. följeforskning eller för utvärdering av Ålidhemsprojektet, men Umeå universitet och Bostaden samfinansierar en doktorand som följer projektet. När ansökan fylldes i använde man sig av IVL:s rekommendationer för hur växthusgasreduktioner kan beräknas. I utvärderingen kommer utvecklingen av utsläppen

⁹⁹ Bostaden Umeå, intervju 2010-05-03.

av växthusgaser att följas. I slutredovisningen ska bl.a. redovisas hur målen för projektet har uppnåtts. För de andra delarna som ingår i Ålidhemsprojektet görs ingen utvärdering av universitetet. Exempelvis det sociala perspektivet följs upp i Bostadens årliga kundenkät. Universitetet genom Centrum för regionalvetenskap har lämnat in en ansökan till Formas för att utvärdera Ålidhemsprojektets övriga delar, t.ex. boendemedverkan.

Utvärderingen består av två på varandra följande delar:

- Utvärdering under tiden som projektet pågår, bl.a. för att hitta de mest effektiva metoderna.
- Slututvärdering av Ålidhemsprojektet, bl.a. inför slutrapporteringen till Delegationen för hållbara städer.

För närvarande pågår nuvärdesbestämningen av energiförbrukningen för att ta fram nollnivån. Dessa historiska data ska sedan jämföras med energiförbrukningen när ombyggnationerna är klara. Universitetet genomför mätningar i två hus: ett hus som snart ska byggas om och ett referenshus som inte ska byggas om under det kommande året. Mätningarna avser bl.a. inomhustemperatur, varmvattensförbrukning, ventilation, värme- och elförbrukning. Termografering och täthetsprovning kommer att genomföras både före och efter genomförda åtgärder. En utmaning i utvärderingen är att energiförbrukningen beror på två saker: dels byggnaden och tekniken (t.ex. hur välisolerat ett hus är), dels de boendes beteende (t.ex. hur varmt man vill ha det i bostaden och hur mycket varmvatten man använder). Detta gör att det är svårt att validera och bedöma om byggherrarna har kunnat hålla vad de har lovat vad gäller t.ex. byggnadens energiförbrukning. Forskning pågår om hur människors beteende kan skiljas från byggnadens tekniska prestanda när det gäller att mäta energiförbrukningen.¹⁰⁰

Av de totala kostnaderna för Ålidhemsprojektet betalas ca 90 % av Bostaden, Umeå kommun och Umeå Energi, medan ca 10 % finansieras av bidraget från delegationen. År 2010 återkom Umeå kommun med en ny ansökan om planeringsbidrag för Ålidhem, denna gång med inriktning mot visualisering, besök och transporter. Denna ansökan har inte valts ut för närmare granskning.

5.3.5 Planeringsprojekt i Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå

Miljöuppföljning i Lomma Hamn

Projektet Miljöuppföljning i Lomma Hamn ansökte 2009 om 2,1 miljoner kronor i planeringsbidrag och fick 1,2 miljoner kronor från delegationen enligt slutbeslutet, dvs. drygt 50 % av de ansökta medlen. Bidraget utgör 30 % av projektets kostnader. Miljöuppföljning i Lomma Hamn är ett samarbetsprojekt mellan i första hand Lomma kommun, SLU Alnarp och Interna-

¹⁰⁰ Umeå universitet, institutionen för tillämpad fysik och elektronik, intervju 2010-05-03.

tionella miljöinstitutet IIIIE vid Lunds universitet. Boverket konstaterade i sitt yttrande att sökanden har ett mycket bra nätverk och att projektets spridningsegenskaper är goda. Boverket menade att projektet utgår från alla tre hållbarhetsperspektiven och omfattar även medborgarperspektivet.

Lomma kommun fick på ett tidigt stadium information om det nya bidraget till hållbara städer. Kommunen har i uppföljningen framfört att det inte rådde något tvivel om för vilket projekt som kommunen skulle söka bidrag. Lomma Hamn är en ny stadsdel som är under utbyggnad och innehåller ca 1 500 nya bostäder, verksamheter, kultur och rekreation. Parallellt förtätas Lomma centrum med 400 bostäder och handel. Stadsdelen byggs på återanvänd industrimark och deponier med byggavfall, vilket krävt omfattande miljö-, säkerhets- och riskutredningar. Från början fanns inte någon särskild miljötanke kring byggandet i Lomma Hamn, men ambitionerna i det miljöprogram och den miljöpolicy som sedan togs fram kom att bli höga. Sedan några år baseras miljöarbetet i Lomma Hamn på det miljöprogram och den miljöpolicy som togs fram i samarbete mellan kommunen, IIIIE och byggherrarna. Avsikten är att utforma bebyggelsen i Lomma Hamn med minsta möjliga miljöbelastning. Det anges att miljöarbetet ska fokuseras på sex strategiska miljömål. Miljömålen är utformade så att de kan gälla under hela utbyggnadstiden och är inte låsta vid specifika nivåer eller krav.

I uppföljningen har det framförts att det inledningsvis var svårt för kommunen att följa upp vad som faktiskt genomfördes av byggherrarna. Från kommunen fanns därför en önskan om att föra in en kontinuerlig miljöuppföljning av utbyggnaden i Lomma Hamn. För att lyfta upp miljöfrågorna och få byggherrarna att faktiskt genomföra sina visioner är det viktigt att fakta tas fram. Miljöuppföljningen i Lomma Hamn görs genom bl.a. enkäter till byggherrar och boende. Alla byggherrar måste enligt avtal lämna uppgifter till miljöuppföljningen. Miljöarbetet i Lomma Hamn bygger på en kontinuerlig dialog med byggherrarna där erfarenheter och lärande ska överföras mellan de olika etapperna för att nå så hög miljöprestanda som möjligt. Uppföljningen ska ge förutsättningar för förbättringar och kompetensutveckling under byggnationstiden. I projektet ingår referensstudier, forskningskontakter och uppföljningssamtal om de enkäter som skickas till byggherrar och boende. Det kommer även att anordnas öppna seminarier där resultaten redovisas och diskuteras. Projektet inleddes med ett seminarium i början av maj 2010 och att uppföljningsverktygen ska vara klara efter tre år. Det är tänkt att uppföljningsarbetet ska fortsätta även efter projektslut fram tills utbyggnaden av Lomma Hamn är klar.

Bidraget från delegationen har gjort det möjligt för kommunen att knyta till sig SLU Alnarp och IIIIE för att göra uppföljningsstudien och hjälpa till vid enkätutformningen. I projektet ingår att följa upp den gröna miljön och hur man bygger en levande stadsmiljö – exempelvis hur grönstrukturen (vegetation, dagvatten m.m.) och energiförsörjningen integreras i målen. I projektet utgår man bl.a. från klimatmodeller för bebyggda strukturer. Det kan handla om t.ex. hur grönstrukturer placeras så att människor vill vara ute och gå trots

att det blåser eller om landanvändningens betydelse för det framtida klimatet. Ett ökat antal träd leder t.ex. till lägre temperaturökning. Grönska och hälsa är en annan aspekt som uppmärksammas.

Bidraget har även möjliggjort att en handläggare på kommunen kan arbeta i princip heltid med detta, i stället för att driva projektet vid sidan av sitt ordinarie arbete. Det faktum att man fick endast hälften av det ansökta bidraget gjorde att kommunen först blev osäker på vad man skulle göra. Kommunen fick ingen automatisk återkoppling utan fick ringa och fråga både delegationen och Boverket om vad de skulle göra. Det har bl.a. gjort att projekttiden har minskat från fem till tre år. Dessutom kommer olika delar att genomföras mindre fördjupat än vad som var tänkt. Om man inte alls hade fått något bidrag skulle miljöuppföljning ändå ha genomförts men hade då fått genomföras i mån av tid. Man hade inte kunnat lägga upp uppföljningen som en lärandeprocess i dialog.¹⁰¹

Stadsodling som drivkraft för hållbar stadsutveckling

SLU Alnarp i Lomma ansökte 2009 om bidrag för ett planeringsprojekt om stadsodling. SLU:s projekt utgår från att interaktionen mellan odling och stad bär på utforskade möjligheter för en hållbar stadsutveckling med positiva effekter för klimat, hälsa, integration, småföretagande och stadsmiljö. I ansökan framförs att stadsodling kan utgöra ett förnyelseverktyg för städer där små åtgärder kan få stort genomslag.

I uppföljningen har konstaterats att stadsodling är en fråga som har blivit alltmer aktuell. Projektledaren vid SLU Alnarp menar att det i Sverige mest handlar om att genom stadsodling öka den sociala hållbarheten i stadsutvecklingen, medan det i t.ex. tredje världen handlar om att odla för att överleva. I Sverige är stadsodling därmed i första hand kopplad till den hållbara utvecklingens sociala dimension, dvs. att t.ex. skapa en hälsosam fritid och mötesplatser i staden. Forskaren menar att stadsodling främst kommer att bli aktuell i parker och kvartersgårdar men att det antagligen blir för dyrt att odla på tak.

Stadsodling kan genom positiva sociala effekter även ge positiva ekonomiska effekter för bostadsförvaltarna och staden genom t.ex. mindre skadegörelse. Stadsodling kan också leda fram till olika näringsverksamheter. I framtiden kan stadsodling bli ett komplement till livsmedelsförsörjningen, men det är enligt forskaren svårt att säga hur nära eller långt borta denna framtid är. När det gäller den miljömässiga dimensionen handlar det om att på ett mer effektivt sätt använda de näringsämnen som produceras inom staden, ett mer lokalt kretslopp där t.ex. stadens avlopp tas om hand. Stadsodling handlar också om att kunna minska transporter. Dessutom ger en grönare stad ett bättre klimat. SLU-forskaren menar vidare att det finns anledning att studera om och i så fall hur stadsodling påverkas av urbana föroreningar.

¹⁰¹ Lomma kommun och SLU Alnarp, Landskapsarkitektur, intervju 2010-05-18; IIIIE, intervju 2010-05-17.

SLU:s planeringsprojekt handlar om att utifrån litteraturstudier mer ingående definiera och beskriva formerna för stadsodling, beskriva vilka positiva värden som stadsodling kan bidra med samt analysera hinder och möjligheter för att utveckla stadsodling i tre olika typer av miljöer (innerstad, glest bostadsområde och nybyggnadsområde). Studierna genomförs i Malmö och drivs i nära samarbete med Malmö stad. Tanken är att resultaten av projektet ska byggas in i stadens planeringsarbete. Stadsodlingsprojektet består av tre delar.

- Litteraturstudien handlar om vilka förutsättningar som finns för urban odling och vilka olika typer av urban odling som finns, exempelvis odling i växthus, på kolonilott etc. Studien ska utmynna i att bl.a. beskriva vad som krävs för att stadsodling ska komma till stånd.
- Tre fallstudier genomförs i Malmö. Fallstudierna syftar till att undersöka vad som gör att urban odling fungerar på denna plats och hur dessa erfarenheter kan föras vidare. I fallstudierna ingår att följa stadsodlingsprojekten, bl.a. genom att intervjua barn och deras upplevelser av att odla:
 - Sevedsplan, ett befintligt tätbebyggt innerstadskvarter med sociala problem och hög kriminalitet. Stadsodlingen har påbörjats.
 - Herrgården i Rosengård, ett glest ytterstadskvarter med sociala problem och hög kriminalitet. Stadsodlingen inleds sommaren 2010.
 - Hyllie, ett nybyggnadsområde där bl.a. en järnvägsstation öppnas i december 2010. Nybyggnationen sker på Sveriges bästa åkermark. Det kommer att finnas mycket odling runt bostäderna.
- Seminarier. Ett seminarium anordnades den 17 maj 2010 i Malmö. I seminariet ingick både utåtriktad information och tillfälle att diskutera stadsodlingsfrågor och på så sätt generera kunskap. Till hösten 2010 planeras ett seminarium i Stockholm.¹⁰²

I uppföljningen har ett studiebesök genomförts vid Sevedsplan där stadsodling har påbörjats av organisationen Barn i stan. Här fanns tidigare ett av Malmös många koloniområden och sambandet mellan stadsodling förr och nu blir därigenom synligt och konkret för de boende. Odlingen sker mitt på Sevedsplan. Barn i stan konstaterar:

Redan nu, medan kolonilotten skapas, stannar boende och förbipasserande till vid kolonin. Spontant uppstår samtal om odling, maträtter, grönsaker, blommor, kryddor, smaker, lukter och minnen.¹⁰³

Boverket konstaterade i sitt yttrande över SLU:s ansökan att det är ett projekt med bred ambition där alla tre hållbarhetsdimensionerna finns med. Boverket konstaterade att idén är intressant men att den ännu känns för outvecklad för att leda till planering eller investering. Projektet beviljades 150 000 kr i bidrag från Delegationen för hållbara städer. Enligt uppgift från SLU finansie-

¹⁰² SLU Alnarp landskapsutveckling, intervju 2010-05-17.

¹⁰³ Barn i stan, Sevedsplan, Malmö, studiebesök 2010-05-17 samt webbplatsen www.barnistan.info.

ras projektet till 30 % av delegationen, medan resterande finansiering kommer från andra projekt och internt inom SLU. I uppföljningen uppger SLU att det genom bidraget har blivit möjligt för SLU Alnarp att arbeta med stadsodlingsfrågan. Den typ av förstudie som nu genomförs hade inte varit möjlig att genomföra utan bidrag från delegationen med hjälp av vanliga forskningsmedel. Om de inte hade beviljats bidrag hade projektet inte genomförts. Idén till och intresset för urban odling fanns sedan tidigare, men delegationen gav möjlighet att förverkliga detta. Länsstyrelsens nätverk för hållbara städer var en aktör som tryckte på för att få till stånd en ansökan om urban odling.

Öppen idétävling för omformulering av miljonprogramsområden

Länsstyrelsen i Skåne län lämnade 2009 in en ansökan om planeringsbidrag för ett projekt som syftar till att finna nya förhållningssätt till förnyelsen av miljonprogramsområdena, vilka inte har sin värdegrund i den historiska staden. I ansökan framförs att miljonprogramsområdena har välkända problem men att dessa områden också har en potential. Under senare tid har områdena ofta omnämnts i diskussionen om energieffektivisering och klimatanpassning. I ansökan konstateras att miljonprogrammet motsvarar 25 % av det totala svenska bostadsbeståndet, och när dessa områden nu står inför en förnyelse bör deras unika tekniska, sociala och rumsliga organisation vara utgångspunkt.

Länsstyrelsens projektförslag handlade om att genomföra en öppen idétävling där resultatet skulle visa på olika möjligheter för ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet samt nya stadsbyggnadsstrategier. I ansökan framförde länsstyrelsen att en tävling är en bra metod för att generera många förslag och strategier och att den skulle vara öppen, internationell och idébaserad. I uppföljningen har uppgetts att projektiden kom fram i dialog inom nätverket om att hitta nya förhållningssätt till förnyelsen av miljonprogramsområdena.

Boverket konstaterade i sitt yttrande att hållbarhetsmålen är beaktade och att tävlingsförslaget sätter fokus på ett aktuellt problemområde, men att mycket syntes vara på idéstadiet. Boverket menade att utgångspunkten var intressant och viktig, men att det är ett projekt med osäker utgång eftersom tävlingsarrangören har liten kontroll över kvaliteten på tävlingsförslagen. Projektet beviljades *inte* stöd från Delegationen för hållbara städer.

På länsstyrelsen fick man motiveringen till avslaget i samband med att delegationen erbjöd ett uppföljande telefonmöte. Från delegationen var man enligt länsstyrelsen tveksam till tävlingsförfarandet och om länsstyrelsen skulle hinna genomföra projektet. Länsstyrelsen hade önskat sig en skriftlig motivering till delegationens avslagsbeslut. Avslaget innebär att projektet inte genomförs. Om projektet hade genomförts skulle kontakt med olika forskare ha varit en väsentlig del. Kommunerna arbetar nu var och en för sig vidare med miljonprogramsområdena. Nätverket för hållbara städer har dock haft en träff som har handlat om miljonprogramsområdena.

Länsstyrelsen i Skåne lämnade 2010 in en ny ansökan om planeringsstöd. Denna gång handlade ansökan om att vidareutveckla ett befintligt planerings-

verktyg för beräkning av koldioxidutsläpp i blandstad. Boverket konstaterade i sitt yttrande att projektet kan ge ett bra planeringsverktyg till låg kostnad och placerade ansökan i en grupp med projekt som troligen har god möjlighet att bidra till hållbar stadsutveckling men där kompletteringar är nödvändiga för att bättre kunna bedöma projektens potential.

Norra Djurgårdsstaden – en miljöprofilerad stadsdel i världsklass

Stockholms stad ansökte 2009 om både investerings- och planeringsstöd för sitt arbete med Norra Djurgårdsstaden. Stockholms stads ambition är att Norra Djurgårdsstaden ska bli en miljöstadsdel med mycket högt satta mål. Miljö- och energifrågor uppges genomsyra planeringen, och inriktningsmålen för stadsdelen kommer att omfatta klimatmål och mål för ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet. Avsikten är att det för de boende och verksamma i området ska vara lätt att göra rätt. Enligt planeringen för Norra Djurgårdsstaden ska det där 2030 finnas 12 000 lägenheter, 35 000 arbetsplatser samt en modern hamn och kryssningsterminal. Den nya bebyggelsen ska integreras med den befintliga. Miljöprofilområdet Norra Djurgårdsstaden är ett av 17 projekt som stöds av Climate Positive Development Program. Syftet är att Norra Djurgårdsstaden och de andra projekten ska bli goda föredömen för ekonomisk och miljömässig utveckling.¹⁰⁴

Erfarenheter från stadens första miljöprojekt, Hammarby Sjöstad, ska tas till vara i Norra Djurgårdsstaden. Staden utvecklar en modell för kontinuerlig uppföljning där krav och mål stäms av i varje skede av planerings-, bygg- och driftsfasen mot de hållbarhetsindikatorer för världsklass som finns i visionen för området. Några mål för Norra Djurgårdsstaden:

- Fossilbränslefri 2030
- CO₂-utsläppen < 1,5 ton per person 2020
- Nettoutsläppen av växthusgaser < 0
- Stadsdelen anpassad till kommande klimatförändringar.

Staden arbetar med att beräkna livscykelkostnader och att ta fram framtidsbilder och mål för olika fokusområden. För fokusområdet energi finns för närvarande bl.a. följande förslag till mål:

- Dokumenterat mycket låg energianvändning
- Kraftvärmesystem som är fossilbränslefrött och till varatar lokala avfallsresurser och spillenergi till 2020
- Smarta energinät
- Elektriciteten i byggskedet och i infrastrukturen ska vara miljömärkt och klimatneutral
- Regelbunden mätning och visualisering av energianvändningen och dess klimatpåverkan

¹⁰⁴ Climate Positive Development Program är en del av Clinton Climate Initiative (CCI), en organisation som uppmärksammar storskaliga urbana projekt som visar att städer kan växa klimatsmart och minska koldioxidanvändningen.

- Byggnader har inledningsvis en energiprestanda motsvarande passivhus, med målet att plushus utvecklas i senare faser
- Generera sin egen fastighetsel baserad på förnybar energi och att leverera överskott till smarta elnätet
- Koncept för att behovet av komfortkyla ska minimeras. Aktiva: konstruktionsåtgärder som t.ex. fasta solavskärmningar och solskyddsglas. Passiva: utanpåliggande jalousier, nedgrävd värmeväxlare från mark till luft, djupa marksonder och frikyla baserad på grund- och havsvatten.

Hållbara transporter ska åstadkommas i Norra Djurgårdsstaden genom en trafikhierarki. Gaturummet ska signalera prioriteringen av transportslagen enligt följande prioriteringsordning:

1. gång och cykel
2. kollektivtrafik och godstrafik (miljöeffektiva fordon)
3. bilpool (miljöbilar)
4. privatbilar (miljöbilar såsom biogas och elbilar).¹⁰⁵

När det gäller Stockholms ansökan om investeringsstöd konstaterade Boverket i sitt yttrande att projektbeskrivningen innehöll få konkreta investeringsåtgärder och att många förstudier skulle göras. När det gäller ansökan om planeringsstöd konstaterade Boverket att alla tre hållbarhetsaspekterna togs upp men att ansökan var svår att bedöma eftersom förstudier skulle ligga till grund för kommande åtgärder. Projektet beviljades planeringsstöd från Delegationen för hållbara städer (1 560 000 kr), men projektet beviljades *inte* investeringsstöd.

Hållbar stadskärneutveckling i Stockholms city

City i Samverkan Stockholm AB är en samarbetsorganisation mellan Stockholms stad, fastighetsägare, handeln och andra aktörer i Stockholms city med målet att utveckla Stockholms centrala del till Sveriges främsta företrädare för en hållbar och attraktiv stadsmiljö. City i Samverkan menar att Stockholms city är en utmärkt plats för att kommunicera hållbar stadsförnyelse, länkat till de företag och organisationer som arbetar med framtidens tekniska och estetiska lösningar på urbaniseringens utmaningar. Bolaget ansökte 2009 om projektbidrag för två faser. I fas 1 ingick produktion av ett strategidokument, att förbereda genomförandet av gröna förnyelseprojekt med ekologisk profil och ambitionen att utgöra skyltfönster för svensk teknik och design. Projekten skulle ge ett mervärde för Stockholms city och på ett pedagogiskt sätt visa upp framtida möjligheter för en bred allmänhet. I en andra fas ingick samordning och genomförande av byggprojekt. Bolagets roll i fas två skulle vara begränsad till lansering, förankring, samordning av kontakter och att se till att projekten utformas till en helhet och kan genomföras under kort tid.

¹⁰⁵ Information från Stockholms stad, exploateringskontoret vid seminarium 2010-03-30, Delegationen för hållbara städer.

Projektet ingick inte bland de projekt som Boverket ombads yttra sig över. Projektet beviljades *inte* stöd från Delegationen för hållbara städer.

Trästad 2012

Länsstyrelsen i Västerbottens län lämnade 2009 in en ansökan för ett planeringsprojekt om Trästad 2012. Projektet syftar till att vidareutveckla det industriella och klimatanpassade träbyggandet i den hållbara staden. Detta innebär att deltagande kommuner under perioden 2009–2011 ska genomföra tre huvudinsatser: konceptutveckling, kunskapsstafett och klusterutveckling. Med konceptutveckling avses planering och genomförandet av insatser som syftar till en stadsdelsförnyelse genom nybyggnad eller anpassning av befintliga byggnader för att skapa socialt och ekologiskt hållbara och attraktiva stadsmiljöer. I kunskapsstafetten på lokal nivå tillförs kunskap via externa experter och samarbetspartner inom projektet som redan påbörjat utvecklingsarbetet. Genom projektets s.k. träbyggnadsakademi ges tillgång till den expertis som finns hos Sveriges universitet och forskningsinstitut inom träbyggnadsområdet. Inom ramen för denna kunskapsstafett skapas en arena för alla berörda aktörsgrupper, dvs. fastighetsbolag, byggföretag, arkitekter, konsulter och leverantörer, vilket därmed skapar förutsättningar för nya samverkansformer och klusterbildningar.

Projektet omfattar tre län, tre regioner, femton kommuner och fyra institutioner och inleder sitt arbete 2009. Genom de bidrag som söktes skulle ytterligare tre–fyra kommuner i de fyra strukturfondsområden som inte omfattas av projektet ges möjlighet att medverka i projektet. Ansökan uppgick till 4,8 miljoner kronor. De sökta medlen utgör ca 10 % av totalkostnaden exklusive privata insatser. Boverket konstaterade i sitt yttrande att ansökan omfattade flertalet av de efterfrågade kriterierna men att den i liten utsträckning beskrev hur arbetet ska genomföras. Projektet beviljades *inte* stöd från Delegationen för hållbara städer.

Enligt uppgift från Trästad 2012 fanns från delegationens sida en osäkerhet kring hur man skulle agera eftersom det upplevdes som svårt att passa in trästadsprojektet i delegationens arbete. Upprepade kontakter togs med delegationens ordförande och kansli, men från projektet konstateras att delegationen inte såg någon nytta med att använda trästadsprojektet i sitt arbete med hållbar stadsutveckling. Från projektet uppges dock att man redan när ansökan lämnades in insåg att den inte passade in i delegationens upplägg eftersom den inte avsåg en enskild åtgärd. Ansökan avsåg insatser i 16 kommuner, medan delegationens fokus var mot ett specifikt projekt som skulle kunna visas upp.

Delegationens kansli har kommenterat denna uppgift med att delegationen har varit väl medveten om att erfarenheter från träbyggnadsstrategin skulle tas till vara. Enligt kansliet kan det ha uttryckts tveksamhet om huruvida upplägget i projektets ansökan om ekonomiskt stöd stämde överens med kraven i förordningen. Ansökan avslogs av delegationen, och den gick heller inte vidare till den fördjupade prövningen. Från Trästad 2012 uppges att ingen

från delegationen tog kontakt och att projektet inte heller fick någon återkoppling, fransett beslutet om avslag. Från delegationens kansli uppges där emot att kansliet då man fick kännedom om att stöd skulle lämnas till projektet via Näringsdepartementet försökte få kontakt med projektet angående detta men inte fick något svar från projektet.

Tillväxtverket beslutade i april 2010 att gå in med EU-pengar i trästädsprojektet. Hittills har de kommuner och länsstyrelser som har arbetat i projektet gjort det utan extern finansiering.¹⁰⁶

5.4 Iakttagelser om stödet till hållbara städer

5.4.1 Bidragsgivning

Bidrag är ett sätt att styra mot hållbar stadsutveckling. Bidraget höjer projektens status och sätter hållbar stadsutveckling i fokus, samtidigt som bidrag även kan få en del negativa konsekvenser. Det är viktigt att stöd ges till projekt som är relaterade till de senaste forskningsresultaten.

Bidrag är ett sätt att styra mot hållbar stadsutveckling

Bidragsgivning är ett sätt för staten att styra samhället mot en mer hållbar utveckling. Andra sätt att styra kan vara genom lagstiftning, beskattning, rådgivning och informationsinsatser. Uppföljningen visar att bidragsgivning kan leda till att positiva initiativ inom hållbar stadsutveckling initieras. Flertalet aktörer som har ingått i uppföljningen menar att det är bra att det finns möjlighet att söka bidrag från staten för särskilda insatser för hållbar stadsutveckling. Exempelvis Länsstyrelsen i Stockholms län menar att statliga medel ger kraft åt vad staten gör men att det är viktigt att medlen sätts in i ett sammanhang och inte bara portioneras ut. Flera aktörer menar att bidrag kan ge betydande mervärden om de används på rätt sätt.

Bidraget sätter hållbara städer i fokus

Bidraget för hållbara städer har medverkat till att öka intresset för och främja utvecklingen av hållbara stadsutvecklingsprojekt, både bland dem som söker och bland andra. En av de intervjuade kommunerna menar att bidraget gör att många aktörer anstränger sig extra mycket och att många känner att de uppskattas för det de gör. Arbetet sprids även till andra berörda.

Energimyndigheten anser t.ex. att bidraget är ett sätt att få aktörer inom samhällsplanering och byggande att flytta fram sina positioner, och Länsstyrelsen i Skåne menar att stödpengar motiverar intresse och "spetsar till" projekt att bli ännu bättre. Samtidigt framhålls att samtal och dialog om hållbara städer är lika viktigt. En av de forskare som har ingått i uppföljningen menar att satsningar kan driva på utvecklingen eftersom exemplet är stort och

¹⁰⁶ Trästad 2012, intervju 2010-05-03.

ett bidrag möjliggör att man kan göra något extra, och om det visar sig att det är lönsamt sprider det sig antagligen till andra byggnadsprojekt. Bidrag är morötter, och i de fyra kommuner som har ingått i uppföljningen har bidraget lett till ett stort engagemang och samarbete mellan olika förvaltningar och lokala aktörer.

Möjligheten att ansöka om bidrag för hållbara städer har vidare bidragit till att dammsuga Sverige på idéer, och bidragsansökningarna från 2009 och 2010 kan sägas ha gett en bild av läget i Sverige vad avser pågående aktiviteter för en hållbar stadsutveckling. Delegationen har i sin årliga rapport till regeringen gett en beskrivning av detta. Utifrån de ansökningar som har inkommit menar delegationen att man kan se tendenser i vad som ingår i en hållbar stad. Från bl.a. Malmö stad har konstaterats att även om resultatet av ansökningarna av vissa kan uppfattas som klen så visar det att läget i kommunerna inte är bättre än så här när det gäller arbetet med hållbar stadsutveckling.

De företag som har ansökt om bidrag från delegationen och som har ingått i uppföljningen menar att stödet från delegationen är viktigt. Bidrag ses som ett bra sätt att stimulera en hållbar stadsutveckling eftersom det är svårt att finansiera stora åtgärder inom den löpande verksamheten, t.ex. genom hyresintäkter.

Bidrag höjer projektens status

Ett statligt bidrag kan höja stadsutvecklingsprojektens status. Exempelvis har flera av kommunerna framfört att det upplevs som mycket positivt att de har fått bidrag från delegationen och därmed pekats ut som en viktig kommun när det gäller arbetet med hållbar stadsutveckling i Sverige. Bidrag kan öppna upp inom t.ex. en kommun, och det kan bli lättare för den att skjuta till egna pengar till projektet. Att en kommun får bidrag uppmärksammas även externt i medier, och arbetet får ett annat tryck då det blir mer systematiskt och får kraft i genomförandet. En av aktörerna har uttryckt det som att bidrag kan fungera som en transistor – lite pengar kan starta ett stort projekt som får hög prioritet. Som exempel kan nämnas Norra Djurgårdsstaden där ansvariga upplever det som mycket positivt att få ett planeringsbidrag i och med att det var så många som ansökte. Även om bidraget är litet ses det som ett förtroende. Man anser att det finns en symbolisk och psykologisk förankringsaspekt av att ha ett statligt stöd.

Bidrag kan även få en del negativa konsekvenser

Det har även framförts farhågor kring bidragsgivningen. Tillväxtverket menar att det är positivt att staten gör särskilda satsningar inom prioriterade områden med utvecklings- och tillväxtpotential och att stöd till ny teknik och systemlösningar för energieffektivitet och minskade utsläpp kan vara viktigt i tidiga skeden av kommersialisering och för storskalig test av nya lösningar. Samtidigt riskerar stöd till etablerad teknik och beprövade lösningar att endast bli statliga subventioner utan verkliga mervärden, trots att de genomförs i stads-

områden med stora behov eller i kommuner där tekniken ännu inte används. Från Länsstyrelsen i Västerbottens län har det pekats på att bidragsgivning även kan leda till en bidragskultur, där aktörer inväntar att bidragen blir tillräckligt stora innan de engagerar sig. Aktörer kanske väntar med att vidta nödvändiga åtgärder tills de får bidrag. Ett av de företag som har ingått i uppföljningen betonar att det kan vara svårt att få bidragsgivningen helt rättvis. För att företag ska söka statliga bidrag måste företagen för det första känna till att bidraget finns. Sedan måste företagen hitta en del i projektet som de kan delfinansiera.

Viktigt att stöd ges till projekt som är relaterade till de senaste forskningsresultaten

Formas har i uppföljningen uppgett att man redan på ett tidigt stadium hade kontakt med Delegationen för hållbara städer. I dessa kontakter betonade Formas vikten av att delegationen ger bidrag till de projekt som är relaterade till de senaste forskningsresultaten. Detta är viktigt, inte minst för att se till att staten satsar medel på rätt saker. När det gäller tidigare satsningar som staten har gjort, bl.a. genom LIP och Klimp, har Formas och tidigare Bygghöjningsrådet också lyft fram behovet av en sådan tydlig koppling till forskningen. Från delegationens kansli har framförts att de synpunkter som Formas framförde till Boverkets beredningsgrupp inte syntes så tydligt i det yttrande som Boverket sedan lämnade till delegationen. Av yttrandet framgick inte tydligt vilka projekt som var respektive inte var underbyggda av forskning.

5.4.2 Bidragets inriktning

Stadsbegreppet upplevs vara oklart. Bidragsansökningar har inkommit från kommuner i hälften av Sveriges län. Två av tre investeringsstöd avser omdaning av befintlig bebyggelse, men ändå har det uppfattats som att mycket uppmärksamhet har riktats mot nybyggnadsprojekt. Sambandet mellan stad och land har inte fått samma uppmärksamhet. Förtätning är en trend inom stadsutveckling. Trafik och handel är viktiga delar i hållbar stadsutveckling, liksom samverkan mellan näringsliv och kommun samt medborgarnas deltagande och inflytande. Bidragen har gått till ett begränsat antal bidragsmottagare, huvudsakligen offentliga aktörer. Flera aktörer har betonat att hållbar stadsutveckling kräver ändring i människors beteende.

Stadsbegreppet upplevs vara oklart

Enligt förordningen riktas det statliga stödet för hållbara städer till stadsdelar, bostadsområden och kvarter. I förordningen talas också om stadsmiljöer. I uppdraget till Delegationen för hållbara städer sägs att uppdraget handlar om att verka för en hållbar utveckling av städer, tätorter och bostadsområden.

Det kan konstateras att det inte finns någon allmänt och internationellt vedertagen definition av en stad och att begreppet stad inte definieras i regering-

ens förordning om hållbara städer.¹⁰⁷ I uppföljningen har några aktörer tagit upp att det är oklart om bidraget utgår från det gamla stadsbegreppet eller om också andra tätorter avses. I ett av de län som har ingått i uppföljningen, Västerbotten, uppges att de små kommuner som inte är städer upplever att de inte ingår i satsningen. De har tolkat det som att bidraget enbart riktar sig till de kommuner som tidigare hade stadsrättigheter. Detta har inte förts fram som något problem i Skåne eller Stockholms län. Länsstyrelsen i Skåne konstaterar att alla som definierar sig som stad eller tätort har varit välkomna att söka bidrag från delegationen. Man upplever inte att någon har blivit utestängd på grund av stads- eller tätortsbegreppen.

Bidragsansökningar har inkommit från hälften av Sveriges län

Ansökningar om bidrag har inkommit från ungefär hälften av länen. År 2009 inkom ansökningar om investeringsbidrag från 12 län och ansökningar om planeringsbidrag från 13 län. Knappt hälften av investeringsbidragets summa gick 2009 till Stockholm, medan planeringsbidragen fördelades mer lika mellan de olika landsdelarna.

En del aktörer har uppfattat att satsningen på hållbara städer förefaller främst rikta sig mot tillväxtområden och större städer. Från framför allt aktörer i Västerbotten har framförts att en begränsning och svaghet i satsningen är att den till stor del utgår från den situation som råder i städer med tillväxt. En satsning på hållbarhet i de delar av Sverige där t.ex. husens värde sjunker kräver mera och annorlunda stöd än i de delar där det råder tillväxt. Exempelvis projektet Trästad 2012 menar att delegationen därför borde utgå från den problembild som finns lokalt och föra en dialog med berörda aktörer om vad som behöver göras och hur. Det är viktigt att åtgärda befintliga bostäder och existerande stadsdelar, inte minst i alla de kommuner som står inför en stagnation. Delegationens kansli har i en kommentar betonat att hänsyn till om kommuner är i stagnation inte omfattas av förordningen som styr stödet.

Mycket uppmärksamhet har riktats mot nybyggnadsprojekt

Av regeringens uppdrag till delegationen framgår att delegationens arbete och det ekonomiska stödet ska leda till att ytterligare exempel på stadsutvecklingsåtgärder tillkommer. Enligt den förordning som styr bidragsgivningen ska bidrag företrädesvis ges till åtgärder som avser ny- eller ombyggnad. Två av tre undersökta investeringsprojekt har en tydlig inriktning på ombyggnad. Trots detta har flertalet aktörer framfört att mycket av det som görs kring hållbara städer är inriktat mot nybyggnad. Flera av aktörerna har pekat på att

¹⁰⁷ Nationalencyklopedin anger att en stad är en stor ort där husen ligger tätt och där många människor bor. Wikipedia definierar en stad som en plats med koncentrerad bebyggelse där sådan verksamhet bedrivs som gör att orten skiljer sig från andra samlingar av bebyggelse. Ofta är staden också förknippad med ett lokaladministrativt område som har annan rättsstatus än omgivande landsbygd och historiskt var handel av någon större betydelse ofta bara tillåten i städer. I Sverige försvann stad som juridiskt begrepp med kommunreformen 1971. Stad används i dag vanligen om större tätorter, oftast sådana som haft stadsrättigheter.

en förklaring till detta är att det inte upplevs som lika spännande och intressant att arbeta med ombyggnadsprojekt och att ombyggnad inte har lika hög status som nybyggnad av stadsdelar. Ombyggnadsprojekt kan dessutom vara svårare än nybyggnadsprojekt:

Att satsa på hållbarhet i nybyggnation är tämligen enkelt; det handlar om teknik och ekonomi. Att satsa på hållbarhet i ombyggnad av befintliga bostäder är däremot en komplex utmaning eftersom det handlar om dem som redan bor i husen. I nybyggnadsprojekt är hållbarhetsfrågor redan relativt väletablerade och behöver därför kanske inte få extra stöd från staten. Men för att öka hållbarheten i det befintliga beståndet behövs mer stöd och uppmuntran från staten. I diskussionerna om stadsutveckling har fokus till stor del varit inriktat på innerstäder och nybyggda stadsdelar, men de delar av städerna där det stora flertalet bor har inte rönt samma intresse. Ett positivt undantag från detta är Järvaprojektet i Stockholm.¹⁰⁸

De flesta är ense om att den stora utmaningen är att förvalta och förbättra befintliga stadsdelar. Dagens befintliga bebyggelse utgör en helt dominerande andel av morgondagens hållbara stad. Flertalet aktörer har lyft fram ombyggnadsbehoven i städernas miljonprogramsområden. Bland annat de centrala myndigheterna Boverket, Energimyndigheten och Naturvårdsverket menar att både Sverige och andra länder står inför en utmaning när det gäller att renovera miljonprogramsområdena. Boverket har betonat att det är positivt med bidrag till utvecklingsprojekt i miljonprogramsområdena inte bara utifrån förvaltningsperspektivet, utan också eftersom insatser där berör många boende och det finns en exportpotential. Även bl.a. Energimyndigheten och Exportrådet har lyft fram att det utifrån exportperspektivet inte enbart handlar om att bygga nya stadsdelar utan att det finns en stor exportpotential i ombyggnad. Det finns många miljonprogramsområden i utlandet som är i stort behov av upprustning och dit svenska erfarenheter kan exporteras. Delegationen har framfört att nybyggnadsprojekt behövs som testplatser för ny teknik och nya lösningar som så småningom kan leda fram till nya lösningar för befintlig bebyggelse.

Sambandet mellan stad och land

En av de frågor som har ingått i uppföljningen har handlat om hur sambandet mellan stad och land har uppmärksammats i satsningen på hållbara städer. Forskningen visar att de växande städerna konsumerar alltmer och därför blir alltmer beroende av allt större omkringliggande geografiska områden. Flertalet aktörer har framfört att frågan om sambandet mellan staden och omlandet inte har varit uppe till diskussion, men de flesta konstaterar att det finns en koppling mellan stadens och landsbygdens hållbara utveckling. Delegationens ordförande har betonat att det är städer och tätorter som ingår i uppdraget, inte landsbygden. Dock tas samspelet mellan stad och land upp i delegationens arbete. Ordföranden menar att det t.ex. är viktigt med väl fungerande kom-

¹⁰⁸ Länsstyrelsen i Stockholms län, intervju 2010-08-26.

munikationer mellan staden och omlandet. En annan viktig aspekt är odling i staden.

Forskare vid Internationella miljöinstitutet IIIIEE har framfört att det i huvudsak inte finns någon motsättning mellan stads- och landsbygdsutveckling. Det behövs snarare en bättre interaktion mellan stad och närliggande landsbygd. Flera aktörer har betonat att städer aldrig i sig kan vara hållbara; de är beroende av varandra, och flera har pekat på att konsumtionen av livsmedel och biobränslen till stor del sker i städerna medan produktionen sker på landet. Städer måste i ökad grad producera vad de behöver, och de måste kretsloppsanpassas genom att näringsämnena återförs från staden till den omkringliggande landsbygden. Ingen stad kan vara hållbar utan att ha en omgivning som är hållbar och ett utbyte mellan stad och landsbygd som är hållbart. Exempelvis Länsstyrelsen i Västerbottens län menar att sambandet mellan staden och den omkringliggande landsbygden måste hanteras för att man ska uppnå hållbarhet, varför fokus bör riktas mot en hållbar samhällsutveckling i stället för hållbara städer, en samhällsutveckling som säkerställer att såväl städernas som landsbygdens utveckling blir hållbar. Städer bör inte hanteras för sig eftersom de är beroende av sitt omland.

Flera aktörer har framhållit att transporter skapar problem, varför det är viktigt med lokal försörjning och att t.ex. stadsodling kommer tillbaka. Forskare har pekat på att stadsodling utöver miljömässiga aspekter även kan bidra med estetik och social interaktion. I Skåne har länsstyrelsen bl.a. uppmärksammat att boende på landsbygden ofta pendlar in till arbetet i staden med bil. Medan bilismen har minskat i städerna har den ökat på landsbygden. En av de intervjuade forskarna vid SLU menar att det är viktigt att se helheten och hur stad och land hänger ihop. I Skåne har Malmö–Lund utvecklats till ett urbant stadslandskap, och forskaren menar att landsbygden har utvecklats till en teaterscen och ett upplevelselandskap för stadsborna, i stället för att ses som en integrerad del i regionens utveckling. Frågor om t.ex. stadsodling och extern handel hänger ihop med detta, t.ex. vad som kommer att hända med externa handelscentrum på lång sikt och om dessa kommer att byggas om till städer, som har skett i USA.

I Malmö betonas att staden nyligen har beslutat att den ska fortsätta att växa genom förtätning och inte genom exploatering av omgivande landsbygd. Runt Malmö finns mycket jordbruksmark som tidigare sågs som framtida exploateringsmark. En diskussion har nyligen påbörjats om vad staden vill med sin landsbygd och hur sambandet mellan stad och land ser ut. Detta innebär att den stadsnära jordbruksmarken kan komma att användas för t.ex. energiproduktion eller livsmedelsproduktion. Denna fråga ingår dock inte i det Malmöprojekt som har fått bidrag från delegationen.

Förtätning och blandstad är en trend inom stadsutveckling

Förtätning och blandning av verksamheter kan sägas vara en trend inom stadsutveckling i dag. Boverket har konstaterat att flera av projektansökningarna 2009 avsåg projekt med förtätningsåtgärder, och delegationen har be-

skrivit det som att ansökningarna visar att den dominerande stadsbyggnadsmodellen handlar om den täta, attraktiva staden med höga urbana kvaliteter. Vanliga strategier i ansökningarna för att uppnå dessa kvaliteter är att låta staden växa inåt för att skapa en tätare och effektivare stad med bättre kollektivtrafik och skapa funktionellt blandade områden.

Flertalet aktörer menar att en hållbar stadsutveckling kräver mer förtätning så att städerna blir mer kompakta och därmed mer resurseffektiva. Flertalet aktörer menar att det är positivt i de fall som förtätning innebär ett effektivare markutnyttjande genom att t.ex. gamla industriområden och hamnar bebyggs med bostäder. Ett antal aktörer har dock varnat för att förtätning också kan innebära att t.ex. gröna kvaliteter bebyggs och att kulturmiljöer förändras. Naturvårdsverket har lyft fram frågan om hur kompakt staden ska vara och RAÄ om vad förtätningen innebär för städernas kulturarv. Boverket har framfört att det är viktigt att visa hur förtätningsprojekt påverkar buller, grönområden, boendekvalitet och tillgång till allmänna platser. En av forskarna i uppföljningen menar att många landskapsarkitekter vänder sig mot förtätning och att frågan är hur förtätning kan ske så att hållbarheten förstärks. En annan av de forskare som har intervjuats menar att på grund av förtätning måste befintlig och ny grönstruktur planeras och integreras från ett mer dimensionellt perspektiv, med betoning på bl.a. vertikal grönstruktur och som en integrerad ekosystemtjänst till stadslandskapet. Forskaren menar att det finns risk för låsningar om man fortsätter att likställa grönstrukturens kvaliteter med areal och yta, och som ett senare tillägg till byggd och hård struktur.

Trafik och handel är två viktiga delar i hållbar stadsutveckling

Trafik och handel är exempel på två frågor som har lyfts fram i denna uppföljning. Det kan konstateras att trafik- och transportfrågor ingår i de investeringsprojekt som fick stöd 2009 men att deras del inte är så stor. Trafikverket har betonat att städernas täthet, struktur och grad av funktionsblandning har stor betydelse för medborgarnas tillgänglighet till arbete, utbildning, service och fritidsaktiviteter. Som exempel har angetts att om verksamheter lokaliseras i centrum minskar transportbehoven och tillgängligheten ökar, även för dem som inte har tillgång till bil. Samtidigt kan en sådan förtätning medföra att det blir trångt och sämre miljö i stadskärnan. Trafikverket framför att den bästa lösningen nås om planeringen av trafik och bebyggelse samordnas. Väl fungerande kollektivtrafik med rimlig ekonomi är beroende av en kollektivtrafik-anpassad stadsstruktur och en relativt hög bebyggelsetäthet. Vidare är parkeringsfrågor något som hänger samman med stadsutveckling och transportsystem för hållbar utveckling. Parkeringsfrågor kan även användas som styrmedel för hållbar stadsutveckling.

Flera aktörer har pekat på handelns betydelse för att skapa attraktiva och levande stadskärnor och stadsdelar. I flera av de kommuner som har ingått i uppföljningen har frågan om handeln i stadskärnorna uppmärksamats. Trafikverket har framfört att kommuner ofta inte har den framförhållning i planeringen och sådana starka policydokument som krävs för att styra lokalisering-

ar på ett sätt som bidrar till den önskade stadsutvecklingen. En undersökning från Stockholm, Göteborg och Malmö visar att intentioner om en tätare stad har inneburit att bostäder i hög grad tillkommit i centrala delar, medan byggande för handel och arbetsplatser mestadels tillkommit i storstädernas utkanter. En av de frågor som Trafikverket arbetar med är hur stadskärnor kan stärkas och hur stadens handel ska stå sig mot den externa handelns dragningskraft. Verket menar att för företag och verksamma i staden är stadens attraktionskraft en tillväxtfråga.

Samverkan mellan näringsliv och kommun är viktig

I uppdraget till delegationen ingår att främja samverkan med näringsliv och kommuner. Det konstateras att de enskilt viktigaste aktörerna för hållbar stadsutveckling på det lokala planet är kommunerna samt bygg- och fastighetssektorn. Tidigare utvärderingar har visat på vikten av att få med näringslivet i utvecklingsarbetet och betydelsen av samverkan mellan bl.a. kommuner och det lokala näringslivet.¹⁰⁹

Samverkan mellan näringslivet och kommunen har varit ett kriterium i bidragsgivningen. Boverket konstaterade dock i sitt yttrande från 2009 att det i många ansökningar beskrevs endast översiktligt hur en sådan samverkan skulle komma att se ut. Boverket framförde i sitt yttrande att ansökningarna borde kompletteras med en närmare förklaring av de processer och modeller för samverkan som skulle användas. Delegationen uppmärksammade brister i flera ansökningar vad gäller dessa aspekter och påtalade det, varvid Boverket i sitt yttrande underströk detsamma.

Som exempel kan nämnas att Malmö stad har betonat att kommunerna bör arbeta mer tillsammans med privata aktörer. Erfarenheter från Malmö visar att samarbete med det lokala näringslivet kring hållbar utveckling stärker projektet och demonstrationsvärdet. Även i bl.a. Umeå uppges det finnas ett stort engagemang från näringslivet när det gäller arbetet med en hållbar stadsutveckling. I Umeå finns ett nätverk för hållbart byggande och förvaltande, där alla som har del i byggkedjan finns representerade.

Bidragen gick huvudsakligen till offentliga aktörer

Uppföljningen visar att kommuner samt kommunala och statliga bolag 2009 svarade för en mycket stor del av ansökningarna om investeringsbidrag (93 % av de ansökta beloppen). För ansökningarna om planeringsbidrag var den offentliga dominansen något mindre. Av de beviljade investeringsbidragen gick 100 % till kommuner, medan över 80 % av de beviljade beloppen för planeringsbidrag gick till kommuner, kommunala bolag och statliga myndigheter. Få ansökningar inkom från privata aktörer.

Flera aktörer har framfört att detta utfall är naturligt eftersom det är kommunerna som ansvarar för stadsutvecklingsfrågorna, vilket gör det svårt för privata aktörer att ansöka om bidrag. Delegationens ordförande har även

¹⁰⁹ Naturvårdsverket, 2008a.

pekat på tidsaspekten och att det var svårt för privata företag att få fram projekt så snabbt 2009. Det har även konstaterats att t.ex. byggsektorn inför 2009 års bidragsansökan inte hade uppmärksammat möjligheten att ansöka om bidrag. Inför 2010 års ansökningsomgång har delegationen uppmuntrat privata aktörer att söka bidrag. Delegationen har framfört detta budskap på seminarier och liknande. I uppföljningen har framkommit att de privata företagens andel av bidragsansökningarna har ökat från 7 till 22 % vad avser investeringsbidrag och från 8 till 33 % vad avser planeringsbidrag.

Medborgarnas deltagande och inflytande

Delegationen har framfört att några av de bärande elementen i ett framgångsrikt arbetssätt för att förändra bostadsområden som behöver utvecklas verkar vara lyhördhet och respekt gentemot de boende och att aktivt engagera dem. Delegationen lyfter även fram att det är viktigt att vara uppmärksam på att det i processer för deltagande och inflytande ofta kan uppträda problem med representativiteten. Delegationen menar att bra resultat nås om de boende och allmänheten deltar redan från början i ett stadsutvecklingsprojekt. Det är viktigt att vara mottaglig för att de boende ofta lyfter fram andra frågor och lösningsförslag.

Boverket har i sina yttranden framfört att det i flera bidragsansökningar till delegationen har varit svårt att tydligt utläsa hur samspelet mellan projektet och omgivningen skulle ske. I yttrandet 2010 utvecklas detta ytterligare:

Hållbar utveckling förutsätter att alla bidrar och det i sin tur innebär att information om och bred delaktighet i de projekt som planeras är väsentlig för att förväntade mål ska kunna nås. Hur och vilka som kommer att involveras behöver i många fall utvecklas.¹¹⁰

I flera av de projekt som har ingått i denna uppföljning har frågor om medborgarnas deltagande och inflytande uppmärksamats. Stockholms stad har t.ex. tagit upp den form och det utrymme som medborgardeltagandet har i processen. I Norra Djurgårdsstaden har man framför allt vänt sig till boende i stadsdelen Hjorthagen och diverse aktiva intresseföreningar. Arbetet har skett på ett annat sätt än normalt i form av tre möten, rundturer och fokusgrupper. Även i Albanoprojektet uttrycks vikten av ett välutvecklat medborgarinflytande, men denna process uppges inte ha kommit så långt att man bestämt vilken form detta ska ta. Samtidigt konstateras att det finns en medvetenhet om att i princip alla förslag som läggs fram kommer att överklagas. Från Järvaprojektet konstateras att stadens satsningar på information till och kommunikation med föreningar, skolor och boende innebär en förstärkning av det sociala arbetet i området.

I Älidhemsprojektet i Umeå har det kommunala bostadsbolaget anställt en dialogledare som ska ha kontakter med de boende i samband med ombyggnaden och hitta nya former för dialog. Det uppges att dialogen har lyfts fram eftersom delegationen särskilt efterfrågade medskapande i ansökningsproces-

¹¹⁰ Boverket, 2010b.

sen. Bland annat genomförs hållbarhetsvandringar både inomhus och utomhus, intervjuer och reportage görs liksom försök att involvera olika näringsidkare i stadsdelen. Webben används för att ta in förslag och ge återkoppling. Det finns en medvetenhet om att det är viktigt att de synpunkter som kommer fram också tas till vara. I Åliden har en del nya former prövats när det gäller att få in synpunkter från de boende, bl.a. en omröstning om vilken verksamhet som skulle flytta in i den gamla fritidsgården.

Hållbar stadsutveckling kräver ändring i människors beteende

Flera aktörer har pekat på vikten av människors beteende för en långsiktigt hållbar utveckling i städerna. När utvecklingsinsatser har genomförts är det de boende som ska kunna hantera nya system och ändra sina beteenden. Hur stor t.ex. den faktiska energianvändningen blir i en bostad är beroende av de boendes beteende. I exempelvis miljöuppföljningsprojektet i Lomma Hamn betonar en av de deltagande forskarna att det är de boende som ska ta över när byggherrarna är klara och att det därför är viktigt att de får förståelse för hållbarhetstankarna bakom ett byggprojekt. I t.ex. Hammarby Sjöstad uppskattas att 75 % av målen uppnås genom planering och byggande, medan 25 % uppnås genom de boendes beteende.

Kommunikation och förebilder är viktiga för att skapa nya beteendemönster. I flera projekt har det pekats på vikten av samverkan med de boende, kanske särskilt i miljonprogramsområden, för att ändra beteenden. Ett exempel som har ingått i uppföljningen är stadsdelen Augustenborg i Malmö, där omkring 20 % av de boende har varit med i dialogen om t.ex. gröna tak, sortsortering och kompostering. Dialogen uppges ha haft goda resultat, bl.a. återvinns numera ca 70 % av avfallet (se bilaga 3). Från Umeå universitet har framförts att det är viktigt att alla berörda får information inför och under tiden som ett projekt pågår. Detta har bl.a. Bygga-bo-dialogen pekat på. Det är viktigt att boende får tydlig information om bl.a. energiförbrukningen, t.ex. på en display i bostaden.

Från Stockholms stad har även framhållits att när inflyttning sker i ett nytt område skapas snabbt rutiner för hela levnadssättet. Dessa kan vara svåra att bryta eller förändra i efterhand. Om inte behov tillgodoses i form av förskolor, skolor, parker och andra grönområden, idrottsplatser etc. söker sig människor till andra platser i staden varpå ett ohållbart livsstilsmönster snabbt kan formas. I Hammarby Sjöstad uppges Glashus Ett att de goda resultaten när det gäller kollektivtrafikanvändningen beror på att de nyinflyttade tidigt kom in i sina resvanor. City i samverkan har framfört att det hade varit positivt om delegationen hade reserverat en viss del av bidraget till mindre och mer profilerade spetsprojekt som t.ex. kunde synliggöra vägen fram mot den hållbara staden på mer offentligt tillgängliga platser, t.ex. i form av skyltfönster, som bl.a. Glashus Ett i Hammarby Sjöstad. Från delegationens kansli har framförts att det inte vore förenligt med förordningen att reservera en del av bidraget på det sätt som föreslås.

5.4.3 Bidragets konstruktion

Bidrag har ofta gått till större städer, delvis på grund av bidragets konstruktion. Bidragsansökningar har kommit från redan aktiva kommuner, och många projektidéer fanns redan sedan tidigare. Små kommuner har mindre resurser för bidragsansökning. Uppdelningen på investerings- och planeringsstöd upplevs vara ändamålsenlig. Bidragets ekonomiska omfattning är begränsad, och aktörerna upplever att bidragsandelen är förhållandevis låg. Bidrag har inte getts till hela investeringsprojekt. Det är svårt att fastställa en stödberättigad kostnad i ett projekt. Bidragets konkurrensaspekter har inte diskuterats. Projektens genomförandetid är relativt begränsad.

Bidrag har ofta gått till större städer

En av de frågor som har ingått i uppföljningen är i vilken grad bidraget är inriktat mot stora respektive små städer. Detta är en fråga som inte regleras i förordningen. Flera av aktörerna menar att bidraget främst har lockat de större kommunerna. Boverket har konstaterat att ansökningarna 2009 till stor del kom från större kommuner i södra Sverige men att de mindre kommunerna har börjat bli mer aktiva 2010, liksom även företag och privatpersoner.

Delegationens ordförande har betonat att delegationen måste utgå från den förordning som styr bidragsgivningen, varför mindre kommuner inte kan prioriteras. Med andra ord ställs ansökan mot ansökan oavsett den sökande kommunens storlek. Från delegationen har framförts att ansökningarna har haft en bred spridning över landet och kommer från både stora och små kommuner men med en viss koncentration till storstadsområdena. Ordföranden menar att det eventuellt har blivit en snedfördelning till större städer. Delegationens kansli har i en kommentar betonat att vad gäller det ekonomiska stödet styrs urvalet av ansökningar som får stöd av vilka ansökningar som kommer in och kraven i förordningen. Kansliet betonar att det inte finns något i uppdragsbeskrivningen eller förordningen som tar upp storleken på städer och tätorter. Vad gäller arenauppdraget har delegationen däremot medvetet valt att genomföra seminarier på mindre orter, t.ex. Alvesta och Falköping, i syfte att fånga upp goda exempel i städer av den storleken.

När det gäller fördelningen av beslutade medel kan det konstateras att investeringsbidragen för 2009 gick till stora kommuner. De tre beviljade investeringsbidragen 2009 gick till kommuner med över 100 000 invånare (se bilaga 2). Enligt delegationens kansli berodde detta på att dessa kommuner hade bättre projekt som gav störst klimatnytta per bidragskrona och ett brett perspektiv på hållbar stadsutveckling. Delegationens ordförande har framfört att dessa projekt var de som ger störst reduktion av växthusgaser och som har ett helhetsperspektiv på hållbar stadsutveckling, men han hoppas dock att någon mindre kommun kommer att få bidrag under 2010. När det gäller planeringsprojekten var utfallet mer spritt mellan stora och små kommuner. Knappt hälften av de beviljade planeringsbidragen gick till kommuner med

mellan 50 000 och 100 000 invånare. Delegationens ordförande har bl.a. pekat på att även mindre städer, t.ex. Lomma, fått bidrag.

Bidragets konstruktion styr mot stora städer

Ett antal aktörer har framfört att bidragets konstruktion styr mot att större städer premieras och att de stora aktörerna får bidrag. Enligt förordningen ska bidrag lämnas till ett fåtal större projekt, och bidrag får ges med högst 30 % av den stödberättigade kostnaden. Flera aktörer har konstaterat att även om bidraget har en generell utformning har små orter inte kunnat konkurrera med stora städer. På lokal nivå har bl.a. Malmö stad framfört att det mot bakgrund av stödets utformning har varit naturligt att det är de stora städerna som söker och får bidrag eftersom stödet ska gå till stora demonstrations- och spjutspetsprojekt som ska fungera som skyltfönster. Om stöd skulle gå även till små kommuner borde stödet ha utformats på ett annat sätt. Länsstyrelsen i Stockholms län har även lyft fram att mycket av det som ingår i satsningen är tekniskt baserat och att det krävs städer av en viss storlek för att sådana insatser ska bli genomförbara. Exempelvis Energimyndigheten menar att det är bra att de stora kommunerna med de stora resurserna går före i arbetet för en hållbar stadsutveckling. Övriga kommuner kan dra lärdomar av det och kopiera positiva erfarenheter. Bidraget för hållbara städer kan väcka tankar även i mindre kommuner. Boverket har betonat att hållbar stadsutveckling dock handlar om något mer än att bara satsa på storstadsregioner.

I Västerbotten sökte endast länets största kommun, Umeå, bidrag, medan i Skåne har även mindre orter varit aktiva. I det regionala nätverk som bildats för att bl.a. få skånska aktörer att söka bidrag från delegationen har man inte sett till kommunens storlek utan mer till projektens innehåll. Länsstyrelsen konstaterar dock att länets små kommuner befarade de skulle sållas bort av delegationen. Länsstyrelsen upplever inte att det finns någon konflikt mellan små och stora kommuner när det gäller bidragen till hållbar stadsutveckling. De stora kommunerna i länet uppges gärna dela med sig av sina erfarenheter till de mindre kommunerna, och det betonas att även de mindre kommunerna kan vara framgångsrika utifrån sina resurser.

Bidragsansökningar från redan aktiva kommuner

Bidraget för hållbara städer har endast funnits i två år, och enligt reglerna ska de projekt som får bidrag inte vara påbörjade, men de måste ändå vara så långt komna att de kan avslutas senast 2014. Flera aktörer har uppmärksammat att detta har gjort det svårt att ge bidrag till helt nya projektidéer. I första hand var det de erfarna och lite större kommunerna som har arbetat länge med hållbar stadsutveckling som ansökte om bidrag 2009. Delegationens kansli har konstaterat att flera av de kommuner som ansökte om bidrag var sådana som man vet är långt framme när det gäller miljö- och klimatarbete. Från bl.a. Boverket har påpekats att detta inte är förvånande eftersom bidraget infördes med kort varsel och därmed med kort ansökningstid, vilket innebar att det 2009 i mycket blev de med redan färdiga förslag som sökte.

Boverket har pekat på att det i bidragsgivningen är en avvägning mellan att ge bidrag till aktörer med erfarenhet från stadsutvecklingsfrågor och att satsa på dem som är nya inom området. Eftersom bidraget bara finns under två år och har som syfte att bl.a. lyfta fram flaggskepp inom svensk stadsutveckling menar Boverket att utrymmet för misslyckande är litet och fortsätter:

Rent allmänt säger Boverkets tidigare erfarenheter att stöd bör finnas i minst fem år för att ha avsedd effekt. Långsiktiga bidrag fungerar bättre. De hastiga rycken och snabba idéerna är ofta inte så bra. Boverket menar att det inte är en nackdel att bevilja medel till färre och större ansökningar, i stället för att sprida pengarna på många, mindre investeringsprojekt. Men för att få ut mesta möjliga för pengarna måste det finnas tid för att ta fram bra projekt, så att det inte bara blir det som redan är tänkt att genomföras utan bidrag.¹¹¹

Många projektidéer fanns sedan tidigare

Flera aktörer har betonat att det har varit omöjligt att på kort tid ta fram helt nya projektidéer. Naturvårdsverket menar att det är fullt förståeligt att kommuner och andra inte kan komma fram med förslag om t.ex. nya stadsdelar på så kort tid, varför det är naturligt att ansökningarna till stor del har handlat om redan färdigplanerade projektförslag. SKL konstaterar att de kommuner som sökte bidrag 2009 hade projekt som troligen redan var på gång och att kommunerna antagligen byggde sina ansökningar på befintliga projekt.

Små kommuner har mindre resurser för bidragsansökning

Erfarenheterna från Naturvårdsverkets arbete med investeringsstöd visar att resurssvagare kommuner behöver stöd för att kunna ta fram och genomföra stora program. I små kommuner kan det vara svårare att avsätta resurser för miljöutvecklingsarbete och att skriva omfattande ansökningar. Det kan behövas extern kunskap för att skriva ansökan.¹¹² Dessa iakttagelser från tidigare undersökningar får stöd även i denna uppföljning. Flera aktörer har framfört att delegationens ansökningssätt inte har tagit hänsyn till att små och stora kommuner har olika förutsättningar. Bland annat SKL har pekat på att små kommuner har svårt att skriva bidragsansökningar och delta i denna typ av projekt. I Västerbotten har framförts att detta medför att de små kommunerna känner sig diskvalificerade redan från början och att det finns en skepsis hos flera kommuner att arbeta med att ta fram en ansökan och sedan kanske ändå inte få några bidrag. Umeå kommun menar att den här typen av bidrag därför kan bli exkluderande gentemot små kommuner. Delegationens kansli har dock betonat att den första ansökan som görs inte är så omfattande.

¹¹¹ Boverket, intervju 2010-06-10.

¹¹² Naturvårdsverket, 2008a.

Uppdelningen på investerings- och planeringsstöd är bra

Bidrag till hållbara städer kan enligt förordningen lämnas till både investerings- och planeringsprojekt. Flertalet intervjuade har framfört att denna uppdelning på investerings- och planeringsstöd är bra.

Ett flertal aktörer har framfört att det finns behov av stöd för att stimulera investeringar i syfte att uppnå hållbara städer. Kommuner har sällan extra resurser att rikta mot stadsutvecklingsinsatser. Samtidigt har bl.a. Stockholms stad pekat på vikten av en medvetenhet om att bidrag inte är en lösning för alla projekt. Det har även pekats på behovet av ett planeringsstöd för att stödja en hållbar stadsutveckling. Boverket har konstaterat att det finns många intressanta frågor i ansökningarna som gäller planeringsprojekt. Från en av de kommuner som har ansökt om planeringsbidrag, Stockholm, har framförts att det finns ett stort behov av ett ekonomiskt planeringsstöd för att utveckla arbetsmodeller. Stadsbyggnadskontoret anser dock att planeringsstödet bör vara mer långsiktigt och inte nödvändigtvis projektbundet i den grad som har varit fallet inom satsningen på hållbara städer.

Från Boverket har framförts att ett alternativ till den nuvarande modellen kunde ha varit att genomföra satsningen på hållbara städer i två steg: först en utredande planeringsdel och sedan en investerande genomförandedel. I ett första steg kunde staten satsa på att ge mindre bidrag till planeringsprojekt i syfte att få fram nya idéer. Att planera ett projekt kring hållbar stadsutveckling tar ett par år och kommunerna kan ibland behöva få bidrag för att arbeta med sådana frågor. Då kan även de små kommunerna med mindre erfarenhet av dessa frågor vara med. I ett andra steg kunde staten några år senare satsa på att ge lite större bidrag till de bästa investeringsprojekten som kom fram i planeringen. Ett sådant upplägg skulle behöva pågå under flera år men borde enligt Boverket kunna ge bättre effekter. Även ett av projekten i Stockholm, Norra Djurgårdsstaden, har framfört att det hade varit bra om man i ett första steg hade kunnat göra förstudier för planeringsbidraget för att sedan i ett andra steg kunna avgöra vad som var meningsfulla investeringar med hög verkningsgrad och utifrån det formulera ansökan för investeringsbidrag. Delegationens kansli har betonat att detta förfaringssätt dock bara delvis har varit möjligt inom delegationens ramar.

Begränsat antal bidragsmottagare

Av förordningen framgår att bidraget är så konstruerat att det endast är ett fåtal sökande som ska få bidrag. Detta är något som delegationen har klargjort för presumtiva sökande vid bl.a. seminarier. Bland annat dessa insatser har enligt delegationens kansli gjort att det har varit förvånansvärt lite kritik och besvikelse från sökande som inte har fått bidrag. Aktörer som har sökt bidrag har haft en förståelse för denna inriktning på bidraget och en medvetenhet om att bidrag endast skulle gå till ett begränsat antal projekt. Från t.ex. Malmö stad och Länsstyrelsen i Skåne hade man till och med förväntat sig att investeringsbidragen 2009 skulle gå till färre projekt än tre och att de enskilda projekten därmed skulle ha kunnat ges större bidrag. Intervjuade tjänstemän

vid Naturvårdsverket menar däremot att det har varit svårt att hantera de förväntningar som fanns på bidraget i och med att så få har kunnat beviljas bidrag.

Bidragets ekonomiska omfattning är begränsad

År 2009 inkom bidragsansökningar som uppgick till sammanlagt över 1 miljard kronor, medan drygt 130 miljoner kronor fanns tillgängliga. Flera aktörer har pekat på att den totala omfattningen av stödet till hållbara städer är förhållandevis liten, bl.a. i förhållande till LIP och Klimp och i jämförelse med de satsningar på hållbara städer som görs i andra länder. Flera menar att staten har avsatt ett alltför litet belopp för satsningen för att den ska spela någon avgörande roll, och flera menar att de begränsade bidragsmedlen innebär att bidraget antagligen inte kan få någon större effekt. Från Norra Djurgårdsstaden har framförts att det praktiska hållbarhetsarbetet inte har påverkats nämnvärt av det faktum att man fick planeringsstöd, då summan (1,5 miljoner kronor) är mycket liten sett i stadsutvecklingssammanhang. När det gäller just Norra Djurgårdsstaden har från både delegationens ordförande och Naturvårdsverket framförts att det kan ses som ett exempel på ett investeringsprojekt som delvis borde kunna genomföras utan statligt bidrag.

Det har vidare framkommit att de förhållandevis små bidragen från delegationen har lett till att ett antal projekt inte sökte bidrag. De flesta aktörer menar dock att även om bidragsmedlen är förhållandevis små har de ändå medverkat till att mycket har satts i gång. Länsstyrelsen i Västerbotten har framfört att medlen kan ses som en viljeinriktning. Delegationens ordförande har formulerat det som att stödet kan medverka till att ”projekten kan spänna sig lite extra och lägga ytterligare en ambition på stadsbyggnadsområdet” och att bidragets mervärde ligger i att pengarna får en hävstångseffekt. Från det kommunala bostadsbolaget i Umeå har framförts att stödet har gjort att man ”har kunnat höja ribban på ambitionerna avsevärt” och att man kan pröva saker som man hoppas och tror sedan ska gå att använda i andra bostadsområden.

Bidraget har en förhållandevis låg bidragsprocent

Stödet får uppgå till högst 30 % av den stödberättigade kostnaden.¹¹³ Bidragets konstruktion innebär således att den sökande ska finansiera minst 70 % av kostnaden på annat sätt. Boverket har inte värderat hur denna finansiering kan ske, bara att det är viktigt att den sökande har finansiering så att projektet verkligen blir av. Boverket betonade i sina yttranden 2009 och 2010 vikten av att de sökande kan redovisa hur projektets totala finansiering kommer att lösas. Boverket menar att om den totala finansieringen inte är löst från början

¹¹³ För Klimp beslutade Naturvårdsverket om bidragets storlek enligt förordning (2003:262) om statliga bidrag till klimatinvesteringsprogram. För vinstdrivande verksamhet fick bidrag lämnas med högst 30 % av den skäligen kostnaden som tillkom.

finns det stor risk för att projektet inte kommer att genomföras även om bidrag lämnas.

Flera aktörer har pekat på vikten av att staten kan ge högre bidragsandelar för mer riskfyllda innovativa lösningar. Tjänstemän vid Naturvårdsverket menar att 30 % är en låg bidragsprocent, vilket innebär en risk att bidraget inte leder till att kommuner och andra törs satsa på innovativa högriskprojekt. Verkets tjänstemän menar att detta innebär att bidraget antagligen inte är effektivt när det gäller att ta fram nya flaggskepp, och det framförs att det borde ha funnits möjlighet att ge en högre bidragsandel till högriskprojekt. Ett av de intervjuade företagen menar att om staten ger alltför små bidrag är det kanske inte värt mödan att ansöka om bidrag. Länsstyrelsen i Skåne har konstaterat att bidragen har varit alldeles för små men att aktörerna som deltar inte gör det för pengarnas skull; vinsten ligger snarare i samarbetet.

Bidrag har endast lämnats till delar av investeringsprojekt

De tre projekt som fick investeringsbidrag 2009 fick det för endast delar av projekten. Boverket har i sina yttranden om investeringsprojekten pekat på att flera ansökningar bygger på att hela projektet genomförs. Om inte sökanden får bidrag för hela det sökta beloppet kanske delar av åtgärderna inte genomförs. Boverket pekade på vikten av att de sökande därför måste kunna prioritera de föreslagna åtgärderna med kostnader och konsekvenser för att delegationen ska kunna bedöma projektets kvalitet om den sökta bidragsandelen skulle begränsas.

Denna problematik har tagits upp av de tre investeringsprojekt som fick bidrag 2009. Från exempelvis Malmö stad har framförts att delegationens bidragsbeslut 2009 för projektet Malmö från öst till väst innebar att projektet inte riktigt håller ihop. Genom att delegationen gav bidrag till endast några delar föll helhetstanken med det ursprungliga upplägget, dvs. att knyta samman och öka integrationen mellan stadsdelarna Rosengård och Västra Hamnen. Delegationens kansli har i en kommentar konstaterat att det sökta stödet var cirka tio gånger högre än de tillgängliga medlen. De sökande fick frågan om vilka åtgärder som prioriterades, och prioriteringen användes som stöd vid delegationens beslut. Delegationens utgångspunkt var att sökande med hjälp av stöd till prioriterade åtgärder bedömdes ha kapacitet att gå vidare på egen hand med delar av de åtgärder som inte getts stöd.

Svårt att fastställa stödberättigad kostnad i ett projekt

Av förordningen framgår hur den stödberättigade kostnaden ska beräknas. För den administrerande myndigheten har det dock varit svårt att fastställa vad som är den stödberättigade kostnaden. Boverket menar att det alltid är svårt att fastställa vad som är merkostnaden i ett projekt. De sökande har behandlat detta på olika sätt, vilket gör att det fanns skevheter i 2009 års ansökningar och att det enligt Boverket var svårt att rättvist jämföra dem med varandra. Samtidigt betonas att det är viktigt att bevaka denna fråga för att uppnå så hög kostnadseffektivitet som möjligt.

Boverket pekade i sitt yttrande från 2009 på att det av ansökningarna om investeringsbidrag måste framgå vilka åtgärder som ligger inom ett normalt behov av renovering och upprustning av byggnader och anläggningar. När det gäller planeringsprojekten framförde Boverket att det är viktigt att kunna se vad som görs utöver den lagstadgade processen och vilka mervärden som förväntas uppnås genom ett statligt bidrag till en utökad planeringsprocess. Boverket konstaterade bl.a. att det i många ansökningar om planeringsbidrag var oklart vad som ligger utöver det arbete som redan bedrivs inom organisationen och på vilket sätt erfarenheter från ett planerat projekt kan komma att förbättra framtida insatser. I 2010 års yttrande angav Boverket att det tydligt borde framgå av ansökan att åtgärden inte ingår i kommunens ordinarie planeringsåtgärder.

Även från Naturvårdsverket har det betonats att projektens kostnader och kostnadseffektivitet är en viktig fråga, och att den delvis har glömts bort av delegationen. Frågan om kostnader är intressant även utifrån ett resultatspridningsperspektiv. Naturvårdsverket har framfört att om projekten ska få efterföljare och erfarenheter kunna spridas bör de inte vara alltför dyra att genomföra. Verket menar därför att delegationen borde tänka mer på vad projekten kostar och om det är troligt att andra har råd att ta efter de erfarenheter som görs i de projekt som får bidrag. Delegationens kansli har uppgett att delegationen har bedömt rimligheten i de stödberättigade och sökta beloppen, samt i den fördjupade prövningen jämfört kostnadseffektiviteten för investeringsprojekten.

Bidragets konkurrensaspekter har inte diskuterats

Enligt uppdraget till delegationen skulle stödets förenlighet med EU:s konkurrens- och statsstödsregler säkerställas innan stödverksamheten inleddes. Enligt uppgift från Miljödepartementet har regeringen valt att inte anmäla stödet till kommissionen genom s.k. notifiering. I stället har regeringen utgått från en EU-förordning genom vilken vissa kategorier av stöd förklaras förenliga med den gemensamma marknaden. Regeringen har bedömt att stödet för hållbara städer ingår i det gruppundantag som regleras i förordningen.¹¹⁴

De flesta aktörer menar att det inte finns några problem med delegationens bidrag utifrån konkurrensaspekter; alla kan söka bidrag och alla har glädje av de pilotprojekt som kommer fram. Exempelvis Umeå kommun ser det som att de två kommunala bolag som ingår i Ålidhemsprojektet har belönats för sitt engagemang genom bidraget. Statens stöd går inte till ökade vinstmarginaler eller minskade hyror. Lomma kommun menar att det inte är något problem om företag får bidrag för forskningsinriktade projekt där även andra företag får glädje av resultatet.

¹¹⁴ Kommissionens förordning (EG) nr 800/2008 av den 6 augusti 2008.

Projektens genomförandetid är relativt begränsad

Enligt förordningen ska en stödberättigad åtgärd vara avslutad och ha slutrapporterats senast den 31 december 2014. Flera aktörer har pekat på att problem kan komma att uppstå på grund av den relativt begränsade tid för projektens genomförande som satsningen innebär.

Boverket konstaterade i sitt yttrande 2009 att de flesta ansökningar om investeringsprojekt avsåg projekt som var relativt omfattande och att det inte finns något utrymme till förlängning av projekttiden. Enligt regelverket får projekt som inte färdigställs i tid inte behålla bidraget. I Boverkets yttrande 2010 betonades därför vikten av att sökande tydligt redovisar byggstart och när projektet beräknas vara genomfört för att ansökan ska kunna bedömas. Delegationen har i sin verksamhetsrapport för 2009 konstaterat att den relativt korta tiden för att genomföra projekten kan vara begränsande.

I de studerade investerings- och planeringsprojekt i Skåne, Stockholm och Västerbotten ges delvis skiftande svar när det gäller om det finns några problem med att hinna genomföra projekten. Sammanfattningsvis menar de inblandade aktörerna att det kan bli en utmaning när det gäller investeringsprojekten men att planeringsprojekten borde kunna hinnas med i tid.

5.4.4 Stödets kostnadseffektivitet

Det är svårt att uppskatta kostnadseffektiviteten i bidragsansökningarna. Konjunkturinstitutet menar att stödet inte är ett kostnadseffektivt styrmedel för klimatpolitiken.

Svårt att uppskatta kostnadseffektivitet i bidragsansökningarna

Delegationen har tolkat förordningen som att stöd i första hand ska ges till de åtgärder som i sin helhet och i ett långsiktigt perspektiv bedöms ha bäst förutsättningar att i förhållande till stödets storlek bidra till den största minskningen av utsläpp av växthusgaser och ha ett helhetsperspektiv på hållbar stadsutveckling. De sökande har i sina ansökningar fått uppge mängden utsläpp innan respektive efter att en åtgärd genomförts. Boverket och Energimyndigheten har sedan bedömt rimligheten i uppskattningarna.

Boverket konstaterade i sina yttranden om investeringsprojekten att samtliga (2009) eller många (2010) projektansökningar var svaga när det gäller både begränsning av klimatpåverkande utsläpp och anpassning till ett förändrat klimat. Verket menade både 2009 och 2010 att åtgärderna i stort sett enbart handlade om energieffektivisering i byggnader och i viss mån persontransporter samt att effekterna var dåligt belysta. När det gäller planeringsprojekten menade Boverket att det var svårt att fastställa eller beräkna vilken effekt på energianvändningen eller på utsläppen av växthusgaser som planeringsprojekten har. När det gäller 2010 års projekt konstaterade Boverket att energibesparing och CO₂-reduktion jämfört med ett referensscenario var angivna i de flesta ansökningarna. Verket framhöll dock att det inte gick att beräkna kostnadseffektivitet och bidragseffektivitet eftersom värden för varje

Åtgärds livslängd inte angavs mer än i ett fall. Verket konstaterade att sökande ofta angav en besparing av energi och koldioxid, men utgångsläget framgick inte alltid. När det gäller planeringsprojekten menade verket att det generellt var svårt att på planeringsstadiet kunna förutsäga vilken klimateffekt slutresultatet kunde komma att få. I flera ansökningar var planeringsprojekten av sådan karaktär att det inte var möjligt eller relevant att ange klimateffekter.

Delegationen har konstaterat att det i 2009 års ansökningar om stöd till investeringsprojekt i de flesta fall fanns beskrivningar av åtgärder för att minska utsläppen av växthusgaser. Samtidigt har delegationen konstaterat att många ansökningar angav mål för minskade utsläpp av växthusgaser snarare än kvantifierade utsläppsminskningar till följd av minskad energianvändning eller ökad andel förnybar energi.

Boverket har framfört att det är viktigt att alla bidragssökande fyller i blanketten på samma sätt för att det ska vara möjligt att bedöma ansökningarnas klimateffekter. Enligt Boverket är det inte möjligt att få fullständig likhet i redovisningen, och den modell som valdes kan sägas vara det bästa som gick att få. Den gav vägledning om ansökningarna var bra eller inte från klimatsynpunkt. Det har även påpekats att de sökandes beräkningar vilar på ett flertal osäkerheter, inte minst vad avser antaganden om människors ändrade beteenden och vad utvecklingen kommer att innebära för t.ex. val av transportmedel, hantering av uppvärmningssystem etc.

Även Energimyndigheten har uppmärksammat problem med att bedöma kostnadseffektiviteten i olika projekt utifrån de ansökandes egna uppgifter. Myndigheten menar att det finns stora osäkerheter i att göra en bedömning av ansökningarnas kostnadseffektivitet med avseende på minskade växthusgasutsläpp. I sitt yttrande till delegationen 2009 pekade Energimyndigheten på följande tre stora osäkerhetsfaktorer:

- referensvärden för energianvändningen om inte stödet beviljas (s.k. kontrafaktiska utsläpp)
- eventuella kostnader som inte är medtagna
- värderingen av hur mycket växthusgasutsläppen påverkas av en förändrad energianvändning.

Energimyndigheten uppgav att den sista osäkerhetsfaktorn hade beaktats utförligt i bedömningen men inte den första. Myndigheten konstaterade att det även fanns åtgärder som var svåra att beräkna och därför hade inte de sökande kunnat redovisa dessa.

Ansökan från Linköping indikerade bäst kostnadseffektivitet

Den ansökan som 2009 inkom till delegationen från Linköping var den som enligt Energimyndigheten indikerade ge störst reduktion av växthusgaser per investerad krona eller stödkrona. Boverket konstaterade i ett yttrande till delegationen att oberoende av vilken viktning som användes kom ansökan från Linköping på första plats. Trots detta fick projektet inget bidrag från delegationen.

I uppföljningen har frågan ställts varför Linköpingsprojektet, som visade goda potentiella resultat vad gäller climateffekter, inte beviljades medel. Från både Boverket och delegationens kansli har framförts att upplägget troligen bedömdes vara uppsplittrat på flera, från varandra isolerade platser i staden, vilket inte överensstämde med förordningens krav på att avse en särskild stadsdel. I Konjunkturinstitutets (KI) utvärdering från 2010 framförs att det kan framstå som svårförklarat varför Linköping inte tilldelades något bidrag 2009. I utvärderingen hänvisas till att ett problem med Linköpings ansökan var att den avsåg ett stort bidrag på 127,5 miljoner kronor och att kommunen inte kunde prioritera mellan åtgärderna, vilket man uppmanades att göra i den fördjupade prövningen. Delegationen fick därmed ingen vägledning i vilka åtgärder som Linköping ansåg vara viktigast. Om Linköping skulle ha getts bidrag skulle nästan alla bidrag till investeringsprojekt 2009 ha getts till ett enda projekt. Ansökan avsåg inte heller ett sammanhållet utvecklingsprojekt för en stadsdel utan nio geografiskt spridda delar, vilket enligt delegationen inte kunde ses som integrerad stadsplanering. Dessutom minskar möjligheten att vara ett nationellt och internationellt skyltfönster för svensk miljöteknik om den geografiska spridningen ökar.

KI menar att stödet inte är ett kostnadseffektivt styrmedel för klimatpolitiken

KI har på regeringens uppdrag utvärderat det ekonomiska stödet och då särskilt stödets kostnadseffektivitet. I utvärderingen konstateras att jämfört med koldioxidskatt och handel med utsläppsrätter är stödet till hållbara städer inte ett kostnadseffektivt klimatpolitiskt styrmedel. KI menar att en fortsatt satsning inte kan motiveras utifrån minskningen av växthusgaser men att stödet möjligtvis kan motiveras utifrån övriga positiva effekter, dvs. ett bredare perspektiv på hållbar stadsutveckling.

KI betonar samtidigt att det är omöjligt att uttala sig om stödets övergripande kostnadseffektivitet. Även om huvudsyftet med stödet är att minska utsläppen av växthusgaser finns det enligt KI en grundläggande utvärderingsproblematik i att stödet även syftar till att uppnå andra mål. Dessa underordnade mål är svåra att kvantifiera, vilket innebär att det t.ex. inte är möjligt att avgöra vilket projekt som uppnår mest respektive minst social hållbarhet. En utvärdering av åtgärdernas kostnadseffektivitet med avseende på social hållbarhet är inte möjlig att genomföra eftersom delegationen inte har anmodat de sökande att systematiskt uppges sådana förväntade effekter i ansökningarna. Enligt KI är det inte heller möjligt att bedöma hur kostnadseffektiva åtgärderna är som förebilder för en integrerad hållbar stadsplanering och tillämpad miljöteknik eftersom det saknas kvantifieringar av dessa effekter.

KI betonar att det finns en generell och betydande osäkerhet med att jämföra före och efter en viss insats. Även konstaterade förändringar kan bero på andra faktorer än den vidtagna åtgärden. KI har i sin utvärdering från våren 2010 konstaterat att minskade utsläpp av växthusgaser ska uppnås främst genom projektens energibesparingar, konverteringsåtgärder, nya transportlös-

ningar och nya avfallslösningar. KI menar att effekten av stödet till olika projekt har överskattats eftersom den troligtvis inte skulle ha åstadkommit utan befintliga styrmedel på området, som koldioxid- och energiskatter samt handeln med utsläppsrätter.

Vidare menar KI att bl.a. administrationskostnaderna för stödet underskattas. Detta mildras dock av de positiva effekter som stödet har på innovationer, teknikspridning och demonstrationsprojekt. KI menar att effekten av ett demonstrationsprojekt över tiden kan vara väsentlig eftersom det ofta behövs en lyckad hemmamarknad för att övertyga köpare utomlands.

KI lyfter bl.a. fram att delegationen som beslutsunderlag har använt beräkningar från Energimyndigheten, vilka bygger på ansökt stöd i förhållande till förväntad koldioxidminskning. KI menar att de förväntade utsläppsminskningarna sannolikt är överskattade och att de beviljade åtgärderna därför framstår som billigare än de verkligen är, samtidigt som den samhällsekonomiska lönsamheten sannolikt överskattas. Dessutom fick inget av de tre investeringsprojekt som beviljades bidrag från delegationen 2009 hela det ansökte bidraget. Detta innebär att utsläppsminskningarna från de bidragsbeviljade åtgärderna kommer att vara lägre än utsläppsminskningarna för projekten i sin helhet. KI har konstaterat att det inte har gjorts några uppskattningar av de utsläppsminskningar som de stödbeviljade åtgärderna förväntas leda till. KI menar i sin utvärderingsrapport att sådana beräkningar rimligtvis hade kunnat vara till nytta för delegationen när de fattade beslut. KI menar att det är svårt att översätta energibesparingar uttryckta i kilowattimmar till minskade utsläpp av koldioxidenheter. Två exempel på detta är fjärrvärme och el där utsläppen varierar beroende på hur energin produceras. KI konstaterar vidare att det inte har diskuterats hur de åtgärder som görs inom ramen för bidraget till hållbara städer påverkar de globala utsläppen av växthusgaser. Handeln med utsläppsrätter inom ramen för EU:s handelssystem medför att energieffektiviseringar i den handlande sektorn i Sverige kan medföra omflyttningar av utsläppen inom systemet, inte att de globala utsläppen minskas. Däremot har åtgärderna effekt på de svenska utsläppen och möjligheterna för Sverige att nå sitt eget klimatmål.

KI har även pekat på att det vid beräkningar av åtgärdernas bidragseffektivitet kan vara svårt att beräkna referensvärden, dvs. den energianvändning som uppstår om en åtgärd inte genomförs. KI ställer frågan om det är rimligt att utgå från att referensvärdena är statiska för projekt med en livslängd som överstiger 20 år. KI har framfört att det bör undersökas vad stödet har bidragit med utöver vad som ändå skulle ha skett (de s.k. kontrafaktiska utsläppsminskningarna). KI menar att man inte utan vidare kan påstå att de antagna utsläppsminskningarna i sin helhet kan ses som en effekt av stödet.

KI menar att det är ett dyrare alternativ att minska utsläppen av växthusgaser med hjälp av stödet till hållbara städer än att minska utsläppen genom koldioxidskatt eller handel med utsläppsrätter. KI konstaterar även att stödet är dyrare än tidigare likartade investeringsprogram. KI:s slutsats är att stödet till hållbara städer saknar förutsättningar för att vara ett kostnadseffektivt

styrmedel för att minska utsläppen av växthusgaser. De dynamiska effekter som stödet har på social hållbarhet, innovation och teknikspridning är helt avgörande för stödets samhällsekonomiska lönsamhet.

Delegationens kansli har kommenterat KI:s utvärdering. Kansliet betonar att KI utgår från att ett mål ska ha ett styrmedel och att det i annat fall inte kan utvärderas vad gäller kostnadseffektivitet. Kansliet menar att detta innebär att KI:s definition av kostnadseffektivitet och förordningen som styr mot flera mål har olika utgångspunkter. Kansliet menar att det redan innan utvärderingen gjordes var uppenbart att utgångspunkterna är oförenliga. Kansliet har vidare betonat att delegationen för att göra bidragsansökningarna jämförbara vad gäller bidragseffektivitet har valt att jämföra minskningen av växthusgaser 2014, dvs. det år då investeringsåtgärderna ska vara genomförda. Det är också dessa siffror som KI har utgått från i sin utvärdering. Effekter som uppstår direkt och indirekt till följd av pilotprojekten finns därför inte med i KI:s utvärdering. Projektet Stockholm Järva har exempelvis i sin ansökan gjort beräkningar av de effekter som uppstår då teknik och kunskaper från det projekt som fått bidrag används i större skala i hela Svenska bostäders fastighetsbestånd och fram t.o.m. 2050. Kansliet har framfört att KI inte har tagit hänsyn till dessa effekter i sin utvärdering, trots att uppgifterna fanns lättillgängliga i Stockholm Järvas ansökan.

5.4.5 Nyskapande och miljöteknikexport

Det finns inte några tydliga exempel på innovativ miljöteknik i 2009 års ansökningar. Nytänkandet i projekten har varit begränsat, samtidigt som det finns behov av nya flaggskepp för svensk stadsutveckling. Det finns en skillnad mellan att bygga en hållbar stad och att främja miljöteknikexport.

Inga tydliga exempel på innovativ miljöteknik i 2009 års ansökningar

Ett viktigt mål för satsningen på hållbara städer är enligt regeringens uppdrag att ytterligare förbättra förutsättningarna för miljöteknikexport och internationell samverkan för att stödja överföring av teknik och kunnande kring åtgärder som minskar klimatpåverkan och förbättrar miljön.

Delegationen har i olika sammanhang framfört att de projekt som får stöd ska vara förebilder som kan förevisas för t.ex. utländska besökare och därigenom bidra till svensk export av kunnande och miljöteknik. Delegationen har dock konstaterat att 2009 års ansökningar i och för sig innehåller ett flertal generella bedömningar om marknads- och exportpotentialen men att majoriteten av ansökningarna bortser från att belysa hur denna potential ska kunna realiseras. Det saknas bl.a. konkreta idéer och beskrivningar av hur t.ex. ett utställningscentrum ska koppla an till de berörda leverantörerna och i förlängningen leda till fler affärer. De projekt som fick stöd 2009 har dock enligt delegationens kansli planer för detta. Kansliet konstaterar samtidigt att det är orimligt att förvänta sig att stödet kan stimulera till helt nya och innovativa projekt:

Den korta tidshorisonten mellan projektstart och slutrapportering (för delegationen givna förutsättningar) skapar ett dilemma. De investeringsprojekt som kan komma ifråga för stödet är av nödvändighet redan långt komna i planeringen. Det är därför orimligt att förvänta sig att stödet kan stimulera till helt nya och innovativa projekt. Mycket innovativa projekt kräver en planeringshorisont på minst två år. Vad det ekonomiska stödet har möjliggjort är i stället att lyfta vissa delar – delar som annars hade fått mindre uppmärksamhet – i redan långt gångna projekt. Dessa delar har definitivt fått ökat hållbarhetsfokus.¹¹⁵

Boverket har framfört att det inte har framkommit några stora nya idéer i bidragsansökningarna när det gäller möjligheterna till teknikexport, och Energimyndigheten har framfört att det återstår att se vilka konsekvenser för miljöteknikexporten som bidraget kommer att få. Boverket menar att det är tveksamt om olika projekt på några år hinner utveckla ny teknik som kan få ett sådant genomslag att den kan gå på export. Tidsbegränsningen att alla projekt ska vara klara och slutredovisade 2014 bedöms ha stor påverkan på utfallet av satsningen. Boverket menar vidare att det inte är helt klart hur de projekt som har uppmärksammat möjligheten till miljöteknikexport kan gynna näringslivet i Sverige eftersom upphandlingar sker över nationsgränser. Det har inte funnits några tydliga exempel på miljötekniksatsningar där enbart svenska företag förväntas kunna vara med i upphandlingar. Delegationens kansli menar dock att projekten på ett sätt som inte gjorts tidigare utgår från ett helhetsperspektiv och planerar för många samverkande åtgärder.

Från Naturvårdsverket har konstaterats att det i de projekt som 2009 fick bidrag inte fanns något tydligt exempel på innovativ miljöteknik. För att lyfta miljöteknikutvecklingen borde det vara tydligare fokus på miljöteknik i arbetet med hållbara städer. Naturvårdsverket har vidare pekat på att det även inom miljöteknik kan handla om att uppgradera befintliga system men att detta arbete inte alltid har hög status. Swentec har i uppföljningen uppmanat delegationen att ta del av åtgärdsförslagen i handlingsplanen för svensk miljöteknik. Energimyndigheten menar att Sverige rent allmänt har kommit långt inom miljöteknikområdet, men när det gäller ansökningarna om bidrag för hållbara städer finns inget klart exempel på ett projekt som kan leda till svensk miljöteknikexport.

Det har från flera håll betonats att exportmöjligheterna inte enbart handlar om miljöteknik; många länder är intresserade av t.ex. planeringsprocesser, och Sverige ligger långt framme vad gäller koncept och lösningar för hållbar stadsutveckling. Flera menar att svenska aktörer ofta har en helhetssyn på stadsutveckling och är vana vid att ta fram integrerade systemlösningar. Bland annat Sveriges Arkitekter har konstaterat att svenskt helhetstänkande och stadsbyggande åtnjuter internationell respekt men att satsningen på hållbara städer i stället har varit mer inriktad mot renodlad miljöteknikexport. Delegationens ordförande menar att god stadsplanering och spridningseffekter av det beaktas i hög grad i satsningen.

¹¹⁵ Delegationen för hållbara städer, e-brev 2010-10-13.

Satsningen på hållbara städer ska enligt delegationens uppdrag underlätta och stimulera användande av ny teknik för att åstadkomma välfungerande och attraktiva stadsmiljöer. Boverket konstaterade i sina yttranden från 2009 och 2010 att få ansökningar om investeringsbidrag innehöll åtgärder som var innovativa och nyskapande. Samtidigt konstaterade verket att en del åtgärder ändå var intressanta då de kunde ha högt spridningsvärde om åtgärderna visade sig falla väl ut. Delegationens ordförande har framfört att etablerad teknik, t.ex. solceller, kan finnas med i projekten men att i Stockholm och Umeå provas helt nya isoleringsmaterial.

Energimyndigheten har konstaterat att de stora visionerna saknas i projekt-ansökningarna och att man från myndigheten hade förväntat sig mer av nytänkande. Många projekt som sökte bidrag redovisade inte konkret sina ambitioner i bidragsansökningarna. Från myndigheten har framförts att det inte räcker med att nöja sig med dagens teknik. Från Energimyndigheten hade man förväntat sig mer insatser kring t.ex. utveckling av stadens hållbara transporter. Flera projekt som sökte bidrag kändes ganska nytänkande, men i jämförelse med vad som händer i andra länder kring t.ex. hållbara transporter och byggande av passivhus kanske de svenska projekten ändå inte ligger så långt fram inom vissa områden. Myndigheten menar att man i Sverige inte har flyttat fram positionerna tillräckligt när det gäller helheten, dvs. att både t.ex. transporter, lågenergihus och omhändertagande av dagvatten ingår i ett projekt. Från Energimyndigheten har framförts att man i olika projekt går långt inom ett eller två områden men kanske inte inom samtliga delar när det gäller en hållbar stadsutveckling. Myndigheten konstaterar att det i många projektansökningar uppgavs att man avsåg att satsa på lågenergihus eller passivhus.

Bland övriga aktörer kan nämnas Sveriges Arkitekter som menar att satsningens snäva tidsram och begränsade budget har gjort att stödet i stor utsträckning har inriktats på få och stora projekt med relativt väl beprövad teknik som varit möjliga att färdigställa inom den korta tidsramen. Sveriges Arkitekter har framfört att det finns anledning att begrunda om inte mer långsiktiga utvecklingsprojekt i program- och planskedena och projekt med större inslag av ny teknologi hade kunnat ge mer kunskap och nytta på lång sikt.

Exempel från Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå

Delegationens kansli har framfört att de nya skyltfönster som nu växer fram genom investeringsbidragen till Malmö, Stockholm och Umeå kopplar samman lösningar och processer på ett nytt sätt och att synergier därmed uppnås. När det gäller de projekt som pågår i Skåne ser länsstyrelsen att det finns flera möjligheter till miljöteknikexport. Detta gäller även sådan teknik som i Sverige kan sägas vara vedertagen, t.ex. biogasanläggningar, avloppsrening, dagvattenhantering och vattenrening. När det gäller projektet i Lomma Hamn är det enligt projektgruppen svårt att säga om det finns något som är nytt eller som kan exporteras. Det handlar inte om spjutspets teknik, utan byggarbetet

utgår från det bästa inom konventionell teknik, och den kan ändå vara värd att visa upp för utländska kunder:

Inom miljöteknikexporten fokuseras mycket på hårdvaran, men mjukvaran – service, funktioner, systemlösningarna – kan vara minst lika intressant att visa upp och där är Sverige duktigt på ett internationellt plan. Det handlar om att utveckla stadsrummet, att ekonomisk verksamhet ska finnas, grönstrukturer, gestaltning, hemkänsla, trivsel, minskat slitage etc. Lomma Hamn kan bli en del av skyltfönstret för den konventionella svenska tekniken. Lomma kan bidra med en syn på utveckling av stadsrummet där det ska finnas såväl ekonomisk verksamhet som grönstrukturer, samt att det ska finnas goda pendlingsmöjligheter utan bil. I Lomma har byggherrarna visar på en provkarta av både goda och mindre goda lösningar. Goda lösningar handlar bl.a. om materialval och energisystemlösningar.¹¹⁶

Det företag i Lomma Hamn som har intervjuats menar att stadsdelen kan ses som ett skyltfönster utifrån att den delvis byggs på ett område som tidigare har varit deponi. Lomma kommun har framfört att det är viktigt att man kan dra nytta av olika pilotprojekt i Sverige för att kunna visa upp sig internationellt. När det gäller stadsutvecklingsprojektet i Lomma Hamn menar kommunen att det finns olika delar där erfarenheter bör kunna exporteras:

- Stadsbyggnadskonceptet – att strategiskt arbeta tillsammans med dem som äger marken och dem som ska bebygga marken för att skapa en hållbar stad.
- Byggnad på förorenad mark – lärdomar av erfarenheterna i Lomma bör kunna dras för byggnad på andra platser i världen med liknande problem.
- Integrering av grönstrukturen i stadsplaneringen.
- Miljöuppföljning – enda sättet att se till att byggherrarnas ord också blir till handling och konkret genomförande.¹¹⁷

Ett annat projekt som har studerats i uppföljningen är Västra Hamnen i Malmö, där alla byggherrar har lovat att producera någon form av spjutspets i sitt byggande. I Malmö finns ca 40 miljöteknikföretag inom en rad olika branscher. Västra Hamnen används som ett skyltfönster där miljöteknikföretagen kan visa upp sina produkter och tjänster. Malmö stad menar därför att det är viktigt att miljöteknikföretagen får kunder i området. Malmö stad satsar också på att fler miljöteknikföretag ska startas och har bl.a. anordnat ett möte mellan byggherrar och miljöteknikföretag för att de ska finna varandra. Staden har vidare utformat ett koncept där man tillsammans med näringsliv, högskola och andra aktörer vill skapa en attraktiv plats för att starta, driva och utveckla företag inom miljöteknikområdet. Bland annat lyfts Cleantechcentrum i Västra Hamnen och nätverket Sustainable Business Hub fram samt att Malmö tar emot många utländska besökare.

Från Stockholms stad har framförts att hållbarhetsarbetet i t.ex. Järva ger exportmöjligheter för företagen, inte minst eftersom miljonprogrammet i stora

¹¹⁶ IIIIEE, intervju 2010-05-17.

¹¹⁷ Lomma kommun, intervju 2010-05-18.

delar av Europa behöver åtgärdas. En av målsättningarna med projektet Norra Djurgårdsstaden är att driva på utvecklingen av svensk miljöteknik. Ambitionen är att miljöföretagen ska synas på ett tydligt sätt och att projektet ska fungera som en arena för företag att agera på. Delegationens kansli menar att Järva projektets syfte att hitta lösningar på hur husen kan renoveras industrialiserat har en mycket stor potential både i Sverige och internationellt, dels i effekter på klimat och ekonomi, dels i exportmöjligheter. Kansliet betonar att detta är ett nytt sätt att närma sig problemen i miljonprogramsområdena.

När det gäller Ålidhemsprojektet menar Umeå kommun och bostadsbolaget att det finns en del nytänkande. Bostadsbolaget för bl.a. fram användningen av solceller som exempel på nytänkande. En forskare som ingår i projektet betonar dock att det är etablerad teknik som används. När det gäller de innovativa tätningsmaterial som enligt ansökan ska användas har det kommunala bostadsbolaget fört fram att olika typer av isoleringsmaterial har testats, vilket uppges ha rönt stort intresse. Testerna har lett till att det snarast är metoden som blir det nyskapande, inte isoleringsmaterialet i sig. En forskare vid Umeå universitet som ingår i projektet menar att det kan vara svårt att förklara vad som menas med innovativa tätningsmaterial men menar att det innovativa ligger i att tätning och tilläggsisolering planeras ske från insidan. Genom detta uppges kostnaderna kunna reduceras. En annan grundtanke är att minimera den tid som de boende måste lämna sin bostad eller blir störda av renoveringen. Umeå universitet har tidigare arbetat med att testa olika isoleringsmaterial för det kommunala bostadsbolaget i Umeå. I det nu pågående Ålidhemsprojektet är det ännu inte bestämt vilket isoleringsmaterial som ska användas; det får utvärderingen visa. Enligt vad som har framkommit är det de olika existerande isoleringsmaterialen som finns på marknaden som står till buds.

I Umeå har det bildats ett särskilt kommunalt bolag för att sprida bl.a. miljöteknik. Kompetensspridningsbolaget ska i nära samverkan med kommunen och regionens näringsliv marknadsföra och sälja kommunal kompetens och kommunala innovationer. Från Ålidhemsprojektet i Umeå har framförts att det möjligtvis är systemlösningar som kan bli en företagsidé och sedan leda till kommersialisering. Här handlar det t.ex. om samverkan med fjärrvärme. Delegationens kansli menar att projektet ger ett skyltfönster för energieffektivisering i kallt klimat och medskapande från de boende.

Behov av nya flaggskepp för svensk stadsutveckling

Flera aktörer har konstaterat att Hammarby Sjöstad i Stockholm och Västra Hamnen i Malmö fortfarande är två projekt som ofta förs fram som skyltfönster och flaggskepp. Bland annat Internationella miljöinstitutet har framfört att dessa stadsdelar fortfarande är referenspunkter i internationella diskussioner kring hållbar stadsutveckling och att Sverige ligger bra till i en internationell jämförelse. Länsstyrelsen i Stockholms län konstaterar att Hammarby Sjöstad som en konkret sinnebild och ett åskådningsexempel starkt har bidragit till att öka miljöteknikexporten och att marknadsföra Stockholm och de företag som

var med i projektet. Länsstyrelsen menar att sjöstaden har haft ett stort symbolvärde och att fysiska demonstrationsprojekt är mycket viktiga.

En avsikt med bidraget till hållbara städer har varit att skapa fler nya, goda exempel på stadsbyggnadsåtgärder som visar på potentialen för utveckling av hållbara städer och som kan utgöra demonstrationsobjekt som underlättar spridning och export av miljöteknik och kunnande. I uppföljningen har det från en del aktörer dock framförts viss skepsis mot att bidraget med sin nuvarande konstruktion skulle kunna skapa en typ av demonstrationsobjekt som kan fungera som flaggskepp för en hållbar stadsutveckling. Flera aktörer menar att bidraget borde vara mer långsiktigt, omfatta mer pengar och t.ex. ha differentierade bidragsprocent för att kunna skapa nya flaggskepp. Bland annat Naturvårdsverket och Exportrådet har betonat vikten av att statliga insatser leder till att fler skyltfönster och demonstrationsprojekt tas fram för att visas upp för t.ex. utländska delegationer och företag i syfte att visa på möjligheterna till och främja svensk miljöteknikexport.

Skillnad mellan att bygga hållbar stad och främja miljöteknikexport

Några aktörer har ställt frågan varför en kommun över huvud taget ska bygga utifrån ett skyltfönsterperspektiv. Det har även framförts att det till och med kan vara ett problem om städerna alltför mycket fokuserar på exporten och att bygga demonstrationsprojekt. Exempelvis tjänstemän vid Energimyndigheten konstaterar att det finns mycket kvar att göra på hemmaplan innan det går att exportera svenskt stadsbyggande. En forskare som har intervjuats menar att om man vill främja miljöteknikexport är det bra att satsa på investeringsstöd, men om man vill främja byggandet av hållbara strukturer i en stad kan detta leda fel. I miljöteknikexporten är fokus på investeringar och nybyggnation, medan hållbar stadsutveckling också handlar om ombyggnation och förvaltning.

En annan forskare menar att man inom byggbranschen gärna vill se något som är byggt och fungerar innan man själv går in och använder innovationer. Där kan det vara bra att ge investeringsbidrag till stora projekt. Investeringsbidrag ger också skjuts åt den lokala utvecklingen. Ett exempel på en stad som har varit framgångsrik när det gäller att få investeringsbidrag är Malmö som har fått både LIP och Klimp, vilket har sporrat stadens tjänstemän att bli ännu bättre. Forskaren pekar på att detta dock inte behöver vara helt kompatibelt med hållbar stadsutveckling.

5.4.6 Ansökningsförfarandet

Ett öppet ansökningsförfarande i två steg har både för- och nackdelar. Det har varit enkelt att fylla i ansökningsblanketten men svårt att uppskatta påverkan på utsläppen av växthusgaser. Ansökningstiden har varit kort, och det har tagit olika lång tid att ta fram en bidragsansökan. Aktörerna upplever att kriterierna har varit anpassade till investeringsprojekten, inte planeringsprojekten. Det fanns vissa tekniska problem kring blanketterna 2009. Inga aktörer har haft synpunkter på stödets administrationskostnader.

Öppet ansökningsförfarande i två steg har både för- och nackdelar

Ansökan om bidrag från delegationen har gjorts i två steg och har till stor del byggt på öppna frågor. I steg 1 fylldes en enkel ansökan med en projektidé i, och för dem som gick vidare till fördjupad prövning fanns möjlighet att fördjupa ansökan i steg 2. I uppföljningen har både för- och nackdelar med detta ansökningsförfarande uppmärksammats.

Flertalet aktörer menar att ansökningsförfarandet har fungerat bra. En fördel har varit att det för de sökande som har haft en projektidé har varit relativt enkelt att lämna in en första ansökan utan att alltför höga krav har ställts på att allt skulle vara klart, och därefter har en fördjupad prövning gjorts av de mest intressanta ansökningarna. Boverket har pekat på att en nackdel med denna typ av mer öppna ansökningar är att ansökningsförfarandet inte blir så träffsäkert. Tjänstemän vid verket har konstaterat att de sökande har fyllt i ansökningarna på olika sätt och att det har varit svårt att jämföra dem. Boverket menar att det är en svår balansgång mellan å ena sidan tydlighet och å andra sidan öppenhet. Delegationens kansli menar att arbetet med bidragsgivningen 2009 gick bra. En orsak till detta var enligt kansliet att bidragen ska ges till endast ett fåtal bidragsmottagare. Om bidrag skulle ha getts till ett större antal bidragsmottagare tror kansliet att det hade varit svårare.

Kriterier för bidragsgivningen

Delegationens kansli har redovisat de kriterier för bidragsgivningen som delegationen tog fram utifrån förordningen (se bilaga 9). Det är delegationens mening att handfasta och väldefinierade kriterier har använts i delegationens bedömning: projekt med stor klimatnytta som utgår från ett helhetsperspektiv och omfattar alla tre hållbarhetsdimensionerna samt har åtgärder inom flera åtgärdsområden. De enskilda kriterierna ska också uppfyllas.

Det var en lång process att ta fram kriterierna, och det fördes diskussioner inom delegationen om hur tydliga de skulle vara. Diskussionen slutade med att delegationen valde att ta fram tämligen öppna kriterier, dels eftersom det var svårt att ta fram tydliga kriterier, dels eftersom kriterierna inte skulle vara begränsande utan det skulle vara fritt och innovativt. Kriterierna har endast i

begränsad utsträckning kommenterats av de olika aktörerna. Socialstyrelsen har framfört att det för 2009 saknades tillräckligt tydliga och bra kriterier för fördelningen av bidraget men att detta förbättrades till 2010.

Enligt delegationens kansli var kriterierna desamma 2009 och 2010, där-
emot skilde sig blanketterna åt grafiskt. Inför utformningen av blanketterna
2009 avsåg Boverket att ansökningarna skulle göras digitalt, men på kansliets
initiativ togs även en pappersblankett fram som backup om det digitala an-
sökningsförfarandet inte skulle fungera. För att blanketten skulle fungera för
digital ansökan kunde den förklarande texten enligt Boverket inte ligga till-
sammans med frågorna och kriterierna utan fick samlas i slutet av blanketten
under en särskild rubrik. Inför 2010 års blankett insisterade kansliet på att
anvisningarna skulle läggas tillsammans med frågorna eftersom kansliet
upplevde att många sökande inte hade läst anvisningarna. Därtill kom att
endast ett fåtal ansökte digitalt 2009, varför det var befogat att i första hand
göra pappersblanketten så tydlig som möjligt. Enligt delegationens kansli har
2010 års ansökningar i betydligt högre grad än 2009 års svarat på frågorna
och kriterierna. Boverket valde 2010 att inte kommunicera besluten digitalt
(som var en av de fördelar som låg till grund för prioriteringen av digital
ansökan) till dem som sökt på detta sätt, utan via beslut på papper.

En tjänsteman vid Formas har framfört att bedömningskriterierna var otyd-
liga:

Det är mycket pengar som betalas ut, speciellt till investeringsprojekten
och jag tycker att de inkomna ansökningarna över lag har innehållit allt
för få detaljer. Det har inte svarats på de ställda frågorna om t.ex. beräk-
nad energibesparing och koldioxidutsläpp jämfört med 0-alternativet,
dvs. ingen miljöinvestering. I de fall siffror har redovisats, har underlaget
inte varit transparent eller väldigt svagt. Detta har gjort det svårt att be-
döma projekten kvantitativt, dvs. hur mycket miljö man får för pengarna.
Bedömningskriterierna borde utvecklas och definieras tydligare.¹¹⁸

Delegationens kansli har framfört att kompletterande frågor vid behov har
ställts till de sökande. Vidare har de ansökningar som lämnats stöd svarat på
de ställda frågorna och redovisat underlag så att kostnadseffektivitetsberäk-
ningar kunde genomföras.

Det var enkelt att fylla i ansökningsblanketten

Från de flesta projekt har framförts att ansökningsblanketten var tydlig och att
det var förhållandevis enkelt att fylla i blanketten i steg 1. Denna bild bekräf-
tas av delegationens kansli som menar att det inte har varit administrativt
svårt eller krångligt för kommuner och andra att ansöka om bidrag från dele-
gationen.

I ansökningsprocessens första steg var det noggrant reglerat hur lång tex-
ten i ansökan fick vara. Från en del av projekten har framförts att det var svårt
att få med allt som man ville på det mycket begränsade utrymmet i blanket-
ten. Denna bild delas av Boverket som har konstaterat att många sökande var

¹¹⁸ Formas, e-brev 2010-09-17.

skeptiska till att det antal tecken som man fick använda i ansökningarna var begränsat. I de fördjupade ansökningarna skulle inget formulär fyllas i. I 2009 års ansökningsomgång fanns inga begränsningar i den fördjupade prövningen vad gäller antal tecken för investeringsprojekten. För planeringsprojekten begränsades kompletteringen till att omfatta högst tio sidor. År 2010 begränsades kompletteringen för investeringsprojekten till att omfatta högst 30 sidor, medan planeringsprojekten fortfarande kunde omfatta högst tio sidor. Detta innebär att några sökande lämnade in bilagor, vilka dock inte beaktades av Boverket. I 2010 års fördjupade ansökningar har därför utrymmet höjts till högst 30 sidor. Boverket har i uppföljningen framfört att det är viktigt att alla bidragssökande ges samma förutsättningar, samtidigt som ansökningarnas omfattning begränsas.

Från en av de kommuner som har ingått i uppföljningen, Lomma, har framförts att några dagar innan ansökan skulle lämnas in 2009 ökades antalet tillåtna tecken, vilket upplevdes som mycket frustrerande. Från kommunen har betonats att det är viktigt att spelreglerna hålls. Delegationens kansli har i en kommentar framfört att blanketten konstruerades enligt Boverkets rekommendationer om bl.a. maximalt antal tecken. Efter att kansliet mottagit synpunkter från sökande på att antalet tecken var otillräckligt ändrades blanketten så att fler tecken kunde rymmas. Detta gjordes enligt kansliet inom några dagar efter att blanketten lagts ut på webbplatsen. Från kansliet har framförts att det var beklagligt att denna ändring behövde göras.

Svårt att uppskatta påverkan på utsläpp av växthusgaser

Stöd får enligt förordningen endast ges till åtgärder som bidrar till att främja hållbar stadsutveckling i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser. Från flera av projekten har framförts att det har varit svårt att i ansökan uppskatta projektets effekter på utsläppet av växthusgaser och att det behövdes experter för att redovisa detta. Exempelvis Umeå kommun menar att detta är en komplicerad fråga där det behövdes ingenjörskompetens från Umeå Energi för att ta fram underlag. Kommunen uppskattade förändringarna utifrån schabloner, och man har i uppföljningen uppgett att det fanns en risk för att det kan bli en lek med siffror. Samtidigt konstateras att det inte var några orimliga krav som ställdes av delegationen. Flera aktörer har framfört att de sökande borde ha fått mer vägledning och stöd i ansökningsprocessen från delegationen, t.ex. genom att erbjudas en beräkningsmodell. Forskare har i uppföljningen framfört att delegationen borde ha angett hur uppgiften om förväntad koldioxidreduktion skulle tas fram och beräknas, då det inte finns något enhetligt system för beräkningar. De har betonat att det inte är bra om olika sökande kan redovisa en sådan uppgift på olika sätt med olika verktyg, eftersom det då blir omöjligt att jämföra projekten.

Flera aktörer har vidare ifrågasatt om det var relevant att de sökande skulle ange även hur planeringsprojekten bidrar till reduktionen av utsläppen av växthusgaser. Två av de studerade planeringsprojekten i Skåne menar att det inte var svårt att fylla i ansökan i det första steget, men när projekten gick

vidare till den fördjupade prövningen skulle klimateffekterna kvantifieras. SLU:s stadsodlingsprojekt menar att detta var svårt och innebar att man fick lägga in många olika antaganden. Planeringsprojektet i Lomma valde att inte lämna några uppgifter om förväntad växthusgasreduktion eftersom man ansåg att detta var omöjligt för ett projekt som främst är inriktat på processer med indirekta och framtida effekter. De forskare som ingår i Lommaprojektet menar att man skulle ha kunnat räkna fram några siffror, men det skulle i så fall ha varit med stor osäkerhet. Enligt uppgift fördes samtal med delegationen om detta. Delegationens kansli har betonat att förordningen styr både investerings- och planeringsprojekten, varför samma krav måste ställas.

Kort ansökningstid

Flertalet aktörer har framfört att ansökningstiden för 2009 års stöd var alltför kort. Många av projekten upplevde att de hade lite tid till förfogande för att ta fram en ansökan. Delegationen har betonat att man hade att anpassa processen utifrån de förutsättningar som gällde, dvs. den övergripande tidsplanen var en given förutsättning då delegationen tillsattes.

En av de sökande som har ingått i uppföljningen, Lomma kommun, har dock samtidigt konstaterat att det också kan vara bra med kort ansökningstid. Delegationen har i sin verksamhetsrapport för 2009 framfört att ansökningstiden för 2009 års stöd var väl knapp, vilket troligtvis påverkade kvaliteten. Även Länsstyrelsen i Skåne menar att ansökningstiden var kort men konstaterar samtidigt att det är den alltid. Socialstyrelsen har pekat på att tiden var för knapp även för handläggningen av ansökningarna och att resultatet troligen hade blivit bättre om mer tid hade getts. Socialstyrelsen betonar dock att detta förbättrades till 2010.

Det har tagit olika lång tid att ta fram en bidragsansökan

De olika projekten har lagt ned olika mycket tid på att formulera sin bidragsansökan till delegationen. Omfattningen har av naturliga skäl varit olika för investerings- respektive planeringsbidragen. Som exempel vad gäller investeringsbidragen kan nämnas att det för Malmö tog ca 4–6 personmånader att ta fram ansökan. Från staden uppges att det var ett stort arbete att få med alla aktörer, men samtidigt betonas att det var en insats som förr eller senare behövde göras. I Umeå tog det ca 1,5–2 personmånader för kommunens ansvariga tjänsteman att skriva ansökan i första omgången och därefter ca 1 personmånad för kompletteringarna i den andra omgången. Till detta kommer det arbete som andra parter lade ned på arbetet.

Som exempel vad gäller planeringsbidragen kan nämnas att SLU:s stadsodlingsprojekt uppskattar att det tog mellan 1 och 3 dagar att fylla i ansökan. För miljöuppföljningsprojektet i Lomma uppskattar kommunen att det för de tre inblandade kommuntjänstemännen tog sammanlagt ca 17–18 persondagar att arbeta fram ansökan om planeringsbidraget. Till detta ska läggas den tid som även SLU och IIIIE (14 dagar) lade ned på arbetet. Kommunen menar

att det kan vara svårt för små kommuner att avsätta tid för detta, men i efterhand menar man att det var värt besväret.

Kriterierna var anpassade till investeringsprojekten, inte planeringsprojekten

Ett problem som har uppmärksammats av flera aktörer, bl.a. Boverket, är att många av kriterierna för bidragsgivningen 2009 var anpassade till investeringsprojekten och inte till planeringsprojekten. Eftersom samma ansökningsblankett användes för både investerings- och planeringsprojekt 2009 blev detta ett problem. Boverket har framfört att man redan inledningsvis hade synpunkter på delegationens bidragsblanketter. Verket ansåg att det var olyckligt att både planerings- och investeringsprojekten hade samma kriterier och att ansökningarna 2009 gjordes på samma blankett. Från delegationens kansli uppges dock att man inte har fått några sådana synpunkter. Kansliet hänvisar vidare till att det är samma förordning som styr de olika typerna av projekt.

På kansliets initiativ togs två blanketter fram inför 2010 års ansökningsomgång. Kansliet uppger att man då, efter tvekan från Boverket, fick det utseende på blanketten som avsågs då kriterierna preciserades av delegationen. Boverket uppger att man har framfört att det borde vara två olika blanketter, och den ändringen gjordes också inför 2010 års ansökningsomgång. Däremot gjordes ingen ändring med anledning av påpekandet att det borde vara delvis olika kriterier för planerings- och investeringsprojekten.

Tekniska problem kring blanketterna 2009

Uppföljningen har visat att det 2009 fanns en del tekniska problem kring ansökningsblanketterna och möjligheten att använda e-legitimation, men för 2010 års bidrag uppges att det inte har varit några sådana problem. Enligt uppgift från Boverket kunde verkets befintliga bidragshanteringssystem enkelt anpassas till denna typ av ansökning, men när den elektroniska ansökan skulle anpassas för även juridiska personer konstaterades att det inte fanns ett utarbetat system för elektronisk signatur för denna grupp utan enbart för fysiska personer. Detta medförde att Boverket med hjälp av konsult fick utarbeta ett system för detta. Från verket har framförts att detta tog en del tid, så att det inför 2009 års ansökningstillfälle endast fanns möjlighet att ansöka elektroniskt för den som kunde använda sin personliga signatur. Möjligheten för juridiska personer att använda elektronisk signatur var dock klar till 2010 års ansökningstillfälle. Enligt uppgift från Boverket har denna möjlighet bara använts vid fyra till fem ansökningar vid båda ansökningstillfällena. Boverket har betonat att en positiv bieffekt har varit att alla stöd som hanteras i Boverkets system nu kan använda e-legitimation vid ansökan.

Samråd mellan Boverket och andra myndigheter

Boverket har tagit fram sina yttranden över bidragsansökningarna till delegationen i samråd med ett antal andra myndigheter. De myndigheter som har ingått i samrådet har inte pekat på några större problem i samrådsarbetet. En av myndigheterna, Naturvårdsverket, har beskrivit att samrådsarbetet utgick från en sammanställning av ansökningarna som hade gjorts av Boverket och att den prioritering som gjordes av myndigheterna på samrådsmötet inte kom att ingå i svaret till delegationen. De intervjuade tjänstemännen vid Naturvårdsverket menar att det var stor skillnad på de bidragsansökningar som lämnades in till delegationen men att detta inte kom att framgå av yttrandet till delegationen.

En annan av myndigheterna som deltog i arbetet med att ta fram ett yttrande, Formas, menar att en upplevd svaghet i processen var att det som sades på mötena inte helt återspeglades i de beslut som togs av delegationen. En tjänsteman på Formas formulerar det på följande sätt:

Det verkar finnas mjuka kriterier, som varken har diskuterats eller kommunicerats inom gruppen, som har haft stort inflytande på delegationens beslut framför mer handfasta väldefinierade utvärderingskriterier. Här finns en förbättringspotential.¹¹⁹

Delegationens kansli har betonat att delegationen endast har kunnat ta del av Boverkets yttranden, inte vad som sagts på de möten Boverket hållit med berörda myndigheter. Om Boverkets yttrande inte har avspeglat diskussionen har delegationen alltså inte kännedom om det.

Stödets administrationskostnader

Anslaget till hållbara städer får användas även till administration och utvärdering. KI har i sin utvärdering av bidraget uppskattat att den samhällsekonomiska administrationskostnaden för stödet ligger i storleksordningen 6–10 %, vilket motsvarar administrationskostnaderna för t.ex. Klimp. En del i detta är kostnaden för delegationens kansli, vilken 2009 motsvarade knappt 6 % av de beviljade bidragen. Däri ingår även administrationskostnaderna för att driva den del av uppdraget som rör den nationella arenan. Därtill kommer kostnaden för de sökandes arbetstid för att ta fram ansökningar, både beviljade och avslagna.

Inga aktörer har lämnat synpunkter på stödets administrationskostnader.

¹¹⁹ Formas, e-brev 2010-09-17.

TABELL 4 ADMINISTRATIONSKOSTNADER FÖR STÖDET TILL HÅLLBARA STÄDER (2009)

	<i>tkr</i>
Anslag 1:15 Hållbara städer:	
Beviljade bidrag	132 500
Administration och utvärdering	7 000
– varav till delegationens disposition	6 000
– varav till regeringens disposition	1 000
– varav till KI:s utvärdering	150
Ersättning till Boverket	500
<i>Summa anslag 1:15</i>	<i>140 000</i>
Till delegationens disposition av Miljödepartementets förvaltningsanslag	1 500
<i>Summa administrationskostnader</i>	<i>8 150</i>

Källa: Konjunkturinstitutet, 2010. De poster som ingår i administrationskostnader är markerade med fetstil.

5.5 Kontroll, uppföljning och erfarenhetsspridning

5.5.1 Tillsyn, uppföljning och utvärdering

En stödberättigad åtgärd ska vara avslutad och ha slutrapporterats senast den 31 december 2014. Av förordningen om statligt stöd för hållbara städer framgår att när en stödmottagare har slutfört samtliga åtgärder som omfattas av stödet ska stödmottagaren lämna en slutrapport till delegationen.¹²⁰ Slutrapporten ska innehålla en ekonomisk redovisning av hur stödmedlen har använts och en redovisning av genomförda åtgärder, hur villkoren har följts, hur erfarenheter och kunskaper har spridits, de resultat som uppnåtts och hur resultaten förhåller sig till syftena med stödet. Slutrapporten ska lämnas till delegationen senast sex månader efter det att samtliga åtgärder som omfattas av stödet har slutförts. Av delegationens beslut om stöd framgår att den ekonomiska redovisningens tillförlitlighet ska vara intygad av stödmottagarens revisor. Om delegationen begär det, ska stödmottagaren tillhandahålla det underlag som behövs för granskning av slutrapporten.

Delegationen ska hålla sig informerad om de åtgärder som har fått stöd och utöva tillsyn över att villkoren för givna stöd följs. Stödmottagaren ska ge delegationen tillfälle att granska verksamheten och på begäran lämna ytterligare uppgifter om verksamheten. Av delegationens beslut om stöd framgår att bidragsmottagarna årligen senast den 31 december ska lämna en rapport till Boverket där de ska beskriva hur projektet fortlöper i förhållande till uppsatta projektmål och relatera till den plan för uppföljning av projektet som lämnats i ansökan om stöd.

Delegationen får besluta att helt eller delvis kräva tillbaka stöd från en stödmottagare, om en åtgärd i väsentliga avseenden avviker från de villkor

¹²⁰ Efter den 1 januari 2011 ska rapporten lämnas till Boverket.

som gäller för stödet, en åtgärd inte har genomförts eller väsentligen har ändrat inriktning eller stödet har getts på grund av att stödmottagaren har lämnat oriktiga eller ofullständiga uppgifter.

Av uppdraget till delegationen framgår att utvärdering av gjorda insatser ska vara en utgångspunkt för att få kunskap om insatsernas kvalitet och för att kunna dra lärdomar av arbetsprocesser. Boverket har betonat att uppföljningsprocessen omfattar både den löpande uppföljningen av projekten fram till slutdatum 2014 och effektutvärdering av stödets samhällsnytta även efter 2014. Syftet med uppföljningen och utvärderingen är enligt Boverket

- att kontrollera att stödet har använts som avsetts
- att utbyta och förmedla erfarenheter och resultat mellan projekten och med myndigheter och andra intresserade.¹²¹

Som redan har framgått har regeringen dessutom gett KI i uppdrag att utvärdera det ekonomiska stödet till åtgärder för att främja utvecklingen av hållbara städer. Utvärderingen redovisades till regeringen (Miljödepartementet) i maj 2010. För uppdragets genomförande fick KI under 2009 disponera högst 150 000 kr.¹²²

5.5.2 Erfarenhetsspridning

Av uppdraget till delegationen framgår att genom bl.a. det ekonomiska stödet ska ytterligare exempel på stadsutvecklingsåtgärder tillkomma. Ett av de kriterier som delegationen enligt förordningen ska beakta vid bidragsgivningen är om åtgärderna kan skapa bra förebilder för en integrerad hållbar stadsplanering och tillämpad miljöteknik. De utvärderingsrapporter och andra studier som framkommer ska enligt uppdraget komma berörda aktörer till del. Delegationen ska verka för koordinering mellan olika aktörer, sammanställa och sprida information om goda exempel och verka för att särskilt förebildliga exempel på hållbart stadsbyggande ges uppmärksamhet.

¹²¹ Boverket, intervju 2010-06-10.

¹²² Regleringsbrev för budgetåret 2009. Konjunkturinstitutet, 2010.

5.5.3 Iakttagelser kring uppföljning och erfarenhetsspridning

Uppföljning och utvärdering av satsningen görs på olika sätt. KI har genomfört en utvärdering av bidragets kostnadseffektivitet när det gäller i huvudsak klimateffekter. Vidare ska en slutrapport lämnas till delegationen/Boverket. Aktörerna menar att det är viktigt med uppföljning inom projekten, liksom med lärande och kommunikation. Det ställs inga krav på extern utvärderare och det är otydligt vem som är mottagare av projektens resultat. Kunskapsöverföring sker t.ex. genom studiebesök, men det kan vara svårt att överföra erfarenheter mellan kommuner liksom att genomföra det som har framkommit i pilotprojekt i större skala.

Uppföljning och utvärdering av satsningen görs på olika sätt

Alla aktörer som har ingått i denna uppföljning har betonat vikten av att satsningen på hållbara städer följs upp och utvärderas. Det har framkommit att satsningen och delegationens bidragsgivning följs upp och utvärderas på fem olika sätt. För det första har regeringen gett KI i uppdrag att utvärdera det ekonomiska stödet. För det andra ska varje stödmottagare enligt förordningen lämna en slutrapport till delegationen/Boverket när ett projekt har slutfört samtliga åtgärder som omfattas av stödet. För det tredje ser delegationen gärna att projekten i sig innehåller någon form av uppföljning, och ett av kriterierna i ansökan har varit att beskriva hur projektet ska följas upp. För det fjärde ska delegationen slutredovisa sina erfarenheter av arbetet med hållbar stadsutveckling i en rapport som ska lämnas till regeringen senast den 30 juni 2011.¹²³ En femte form av uppföljning är den utlysning av forsknings- och utvecklingsmedel som Formas, Energimyndigheten, Naturvårdsverket, RAÄ och Trafikverket gör gemensamt inom området. Dessa medel kan användas till bl.a. följeforskning av de projekt som har fått bidrag från delegationen.

Slutrapport ska lämnas till delegationen eller Boverket

När ett projekt som har beviljats bidrag från delegationen har slutfört samtliga åtgärder som omfattas av stödet ska en slutrapport enligt förordningen lämnas till delegationen/Boverket. Där ska finnas med en ekonomisk redovisning av hur stödmedlen har använts och en redovisning av genomförda åtgärder, hur villkoren har följts, hur erfarenheter och kunskaper har spritts, de resultat som uppnåtts och hur resultaten förhåller sig till syftena med stödet.

Boverket har pekat på att det är viktigt med tydliga kriterier så tidigt som möjligt för att underlätta uppföljning och utvärdering av projektens resultat. Enligt uppgift tar Boverket därför tillsammans med dem som har fått bidrag för närvarande fram hur uppföljning och utvärdering ska ske och vad som ska

¹²³ Enligt uppgift från delegationens kansli kommer slutrapporten antagligen att lämnas redan den 31 december 2010 i samband med att delegationens uppdrag avslutas.

följas upp och utvärderas. Utöver skriftliga rapporter diskuteras att genomföra seminarier och möten mellan projekten för erfarenhetsutbyte.

Länsstyrelsen i Skåne har uppgett att det har varit uppe till diskussion hur uppföljningen av de olika projekten som har fått bidrag från delegationen ska ske, men eftersom projekten alldeles nyligen har kommit i gång har den diskussionen inte kommit så långt. Frågan om uppföljning har även varit uppe till diskussion på ett landshövdingemöte. I det skånska nätverket för hållbara städer har det diskuterats om en särskild grupp skulle bildas för de projekt som har fått bidrag från delegationen.

Vid tiden för denna uppföljnings fältintervjuer hade projekten ännu inte fått några direktiv för hur återrapporteringen till delegationen skulle göras. Inget projekt hade ännu slutförts och därmed hade ännu ingen slutrapport lämnats in.

Det är viktigt med uppföljning inom projekten

Delegationen har inga särskilda medel för att följa genomförandet av de olika projekt som får bidrag. Från delegationens kansli har hänvisats till bl.a. de forskningsmedel för hållbara städer som finns i den gemensamma utlysning vars tillkomst delegationen bidragit till. Delegationen har framfört att man gärna ser att projekten i sig innehåller någon form av uppföljning, och Boverket har i sina yttranden pekat på vikten av att projekten redovisar en uppföljningsplan för att kunna utvärdera resultatet av bidraget. Boverket menar att sådan uppföljning bör omfatta alla tre dimensionerna av hållbar utveckling och starta redan under genomförandefasen och fortgå några år efter färdigställandet. Verket har konstaterat att en systematisk uppföljning bl.a. underlättar en senare utvärdering av effekter och ger data som underlättar spridning av resultaten. I 2009 års yttrande menade Boverket dessutom att det är en fördel om universitet eller högskola medverkar i att genomföra detta arbete.

Delegationen har i en genomgång av 2009 års bidragsansökningar konstaterat att samtliga ansökningar angav någon idé om hur projekten skulle följas upp och utvärderas. Några ansökningar betonade värdet av kontinuerlig uppföljning som en grund för en kontinuerlig lärandeprocess. I ett tiotal projekt fanns idéer om kopplingar till uppföljande och följande forskning. Ett flertal ansökningar anger att kommunen kommer att ha ett övergripande ansvar för uppföljning och att uppföljningsmodeller ska arbetas fram som en del av projekten. Delegationen vill se ett ökat inslag av forskare och mer av följeforskning i de olika projekten.

Formas har betonat vikten av att följa upp de projekt som får stöd från delegationen genom följeforskning. Inom stadsutveckling handlar mycket om goda exempel och enligt Formas finns det exempel på stadsutvecklingsprojekt som ofta förs fram men som inte är uppföljda i sin helhet. Det är viktigt att det finns uppföljningar av gjorda insatser som visar att resultaten har varit goda innan projekten sprids som goda exempel. Formas har i uppföljningen betonat att man utifrån sitt mandat inte har medel för att följa upp de resultat

som uppnås inom de projekt som har fått bidrag från delegationen. Detta är enligt Formas en uppgift för delegationen.

När det gäller tidigare stadsutvecklingsprojekt som Hammarby Sjöstad i Stockholm och Västra Hamnen i Malmö har flera aktörer pekat på att målen för dessa projekt inte uppfylldes när det gäller t.ex. energianvändningen. Det har därför framförts att det är viktigt att ta till sig de erfarenheter som har framkommit i utvärderingar (se bilaga 4). För Norra Djurgårdsstaden i Stockholm har en ny uppföljningsmodell utvecklats som bygger på en noggrann uppföljning över flera olika skalor. Det har framförts att uppföljningen har en betydligt mer aktiv roll redan i planeringen än vad som var fallet i t.ex. Hammarby Sjöstad, för att indikera om det finns möjlighet att nå den övergripande visionen. Stockholm-Järva har beviljats knappt 2,5 miljoner kronor i bidrag för att KTH ska utvärdera projektet.

Ett annat av projekten är Älidhemsprojektet i Umeå, där uppföljning ingår som en del i projektarbetet. De intervjuade i Umeå hade uppfattat att de inte kunde söka bidrag för utvärderingsdelen av projektet. Projektet menar att det är viktigt med utvärdering och följeforskning så att man vet att man inte satsar på fel saker. Från Umeå universitet har framförts att det borde finnas tydligare krav på att de projekt som får bidrag ska utvärderas och bli föremål för följeforskning. Forskarna menar att det är viktigt att det ges tydliga riktlinjer om vad som ska mätas och att byggande och utveckling av byggprocessen blir mer evidensbaserad. Umeå kommun har pekat på att en risk i delegationens bidragsprocess är att bidraget inte är villkorat till att de angivna målen uppnås. Detta innebär att en sökande i princip kan ange ett hur ambitiöst mål som helst, utan att behöva uppnå det. Delegationens kansli har i en kommentar dock hänvisat till förordningens krav på att redovisningen ska godkännas innan slutlig utbetalning av bidraget görs.

Inga krav på extern utvärderare

Flera aktörer har konstaterat att det inte har funnits med något krav på extern utvärderare av de projekt som har fått bidrag för hållbara städer. Flera menar att detta borde ha funnits med, och t.ex. Naturvårdsverket menar att det borde vara klart i avtalen att det ska göras en utvärdering. Det konstateras att mätbarheten av förväntade resultat inte har varit i centrum i ansökningsprocessen, vilket har gjort att de som inte har fått bidrag beviljade inte har förstått orsakerna till detta. Naturvårdsverket har framfört att det borde byggas upp ett program för att utvärdera projekten och ta hand om och sprida resultaten. Naturvårdsverket menar att där bör Boverket ha en ledande roll, men även bl.a. Naturvårdsverket och Energimyndigheten bör ingå i arbetet. Naturvårdsverket menar att det är viktigt att i det framtida arbetet med hållbar stadsutveckling kunna nyttja de erfarenheter som kommer att göras av delegationen och inom de projekt som delegationen finansierat.

Från Energimyndighetens sida har man ännu inte funderat över hur satsningen bör följas upp och utvärderas, men man menar att det är viktigt att se även till bidragets spridningseffekter och inte enbart till resultat i form av

minskningen av koldioxidutsläpp när bidragets resultat bedöms. Det är viktigt att uppmärksamma exempelvis vilken kunskapsupbyggnad bidraget ger i kommuner och branscher. Länsstyrelsen i Västerbotten har konstaterat att om arbetet för hållbara städer ska få effekt måste ett mycket stort arbete läggas på att följa upp och utvärdera olika insatser och att erfarenheter sedan dras utifrån detta.

Lärande och kommunikation är en viktig uppgift

Av regeringens uppdrag till delegationen framgår att utvärdering av gjorda insatser ska vara utgångspunkt för att få kunskap om insatsernas kvalitet och för att kunna dra lärdomar av arbetsprocesser. De utvärderingsrapporter och andra studier som genomförs ska enligt uppdraget komma berörda aktörer till del. Naturvårdsverket har tidigare pekat på att det är viktigt att bygga in kunskap från genomförda projekt och deras resultat i förändringsprocesser för att en utveckling ska ske. Verket menar att kunskap som tas om hand blir värdefull, för både den egna kommunen och andra, om det paketeras och exporteras. När det gäller resultat och erfarenheter av LIP-projekten har spridningen främst skett genom studiebesök och genom att projekt har fungerat som skyltfönster för svensk miljöteknik. Projekten har sällan kopierats rakt av, utan snarare fungerat som inspirationskällor. Ibland har delar av tekniker eller enskilda steg i en process och ett arbetssätt kopierats.¹²⁴

Flertalet aktörer har pekat på att lärande och kommunikation är viktiga uppgifter i arbetet med hållbara städer. Sveriges Arkitekter konstaterar att det stora intresse som väckts genom satsningen reser stora förväntningar på resultat. Det kommer att bli mycket viktigt att resultat inte bara nås utan att dessa också kan kommuniceras brett. På så sätt kan kunskapsåterföring ske och ge en generell utveckling. Sveriges Arkitekter menar att här har staten en nyckelroll i att se till att det finns kontinuitet och uppsikt över bl.a. den följeforskning som sker. Tillväxtverket har betonat att när staten genomför satsningar är det betydelsefullt att det finns en plan för hur och av vem resultaten ska förvaltas och på vilket sätt man kan få ett lärande eller andra mervärden från de enskilda åtgärderna. Kunskapsutveckling och kunskapsöverföring är viktigt i den här typen av satsningar och det behövs en långsiktighet för att förvalta resultaten av genomförda åtgärder. Arbetet bygger också på att kommunerna och andra aktörer ser ett mervärde i att aktivt delta i aktiviteter för kunskapsutbyte och andra insatser.

Delegationen har genomfört olika insatser för att sprida erfarenheter från projekten. När det gäller delegationens insatser för att förmedla erfarenheter genom att bl.a. redovisa goda exempel har viss kritik framförts i uppföljningen, bl.a. att det tog relativt lång tid innan exempel redovisades på delegationens webbplats under den valda rubriken Intressanta exempel. Enligt delegationens kansli beror fördröjningen på att kansliet valt att bygga upp en exempelsamling på webbplatsen på de exempel som lyfts fram i olika sammanhang

¹²⁴ Naturvårdsverket, 2008a.

i delegationens egen verksamhet, exempelvis vid seminarier eller i ansökningar om ekonomiskt stöd. Kansliet har pekat på att eftersom kansliets resurser är begränsade har arbetet med exemplen inte kunnat prioriteras lika högt som t.ex. arbetet med det ekonomiska stödet.

Bland annat Arkitekturmuseet har framfört att det kommunikativa arbetet, att informera och skapa debatt som når också en bredare allmänhet, är en del av delegationens arbete som skulle kunna förbättras. Energimyndigheten har också framfört att problemet är att det än så länge inte finns så många goda exempel att sprida. Det tar lång tid innan man kan se resultaten av olika projekt och här måste man vara tålmodig.

I budgetpropositionen för 2011 föreslår regeringen att satsningen på hållbara städer fortsätter under två år, främst för att säkerställa kunskapsspridning, uppföljning av projekten och att erfarenheterna ska kunna tas till vara och utvecklas inom forskning och miljöteknikutveckling.

Otydligt vem som är mottagare av projektens resultat

Boverket har i ett yttrande över bidragsansökningarna pekat på att det ofta är otydligt hur resultaten av projekt ska spridas. I intervju har representanter för Boverket betonat att ett av kriterierna för bidraget är möjligheten till erfarenhetsöverföring. Från Boverket konstateras att detta har redovisats på mycket olika sätt av de sökande, även om många har angett att de kommer att etablera någon form av fysisk eller webbaserad utställning om projektet. De intervjuade tjänstemännen menar att detta är en fråga som bör styras upp efter hand som projekten fortlöper. Det är inte självklart på vilket sätt som erfarenhetsöverföringen bör och kan ske. Från Stockholms stads projekt Norra Djurgårdsstaden har det framförts att det är viktigt att det finns en mottagare av alla uppföljningsrapporter som tas fram kring hållbar stadsutveckling. Projektledningen menar att det i dagsläget inte finns någon som har det ansvaret, varför det borde skapas en gemensam kunskapsbank som ackumuleras på lång sikt av alla erfarenheter från de projekt som pågår nationellt.

Delegationen har tagit initiativ till kontaktetablering mellan de tre investeringsprojekt som fått stöd med syftet att de ska samverka kring erfarenhetsutbyte och informationsspridning. En broschyr har tagits fram av kansliet för spridning till en bred målgrupp. I broschyren beskrivs de projekt som fick ekonomiskt stöd 2009 och kontaktuppgifter anges.

Kunskapsöverföring genom studiebesök

I flera projekt har det pekats på vikten av studiebesök för att överföra kunskap om de projekt som har fått bidrag. Exempelvis Stockholms stad har i uppföljningen redovisat att det redan i dagsläget kommer delegationer på studiebesök till Norra Djurgårdsstaden varje vecka, där även den inkluderande planeringsmodellen är av intresse. Det stora intresset kring Norra Djurgårdsstaden skapar vissa svårigheter då stadens exploateringskontor inte har någon vana att hantera sådana situationer; det finns ett stort behov av fler informatörer och kommunikatörer.

Det kan vara svårt att överföra erfarenheter mellan kommuner

En fråga som har tagits upp gäller om små kommuner kan tillgodogöra sig resultaten av projekt som genomförs i stora kommuner. Här är bilden från uppföljningen inte entydig. Från delegationens kansli har framförts att resultat och erfarenheter från projekten bör kunna överföras till andra stadsutvecklingsinsatser, även i små kommuner. SKL har pekat på att en svårighet är att ingen kommun kan kopiera en annan kommuns arbete rakt av. SKL menar att även små kommuner kan lära av exempel från större kommuner, men att det är särskilt svårt när det gäller den sociala dimensionen. Till exempel kan erfarenheter från projekt rörande integration i stora kommuner vara svåra att överföra till små kommuner. Även andra aktörer har betonat att det är svårare att sprida resultat mellan t.ex. kommunerna när det gäller den sociala dimensionen. En av forskarna menar att det går att exportera vad som har byggts, men det är svårare att förmedla sociala värden. När olika delegationer kommer till t.ex. Västra Hamnen är det byggnader som man studerar, inte sociala kontakter.

Den minsta kommunen som har ingått i uppföljningen, Lomma, anser att erfarenheter från större städers insatser för hållbar stadsutveckling är överförbara även till mindre kommuner. Umeå kommun menar däremot att de erfarenheter som kommer att göras i t.ex. Ålidhemsprojektet antagligen kommer att bli mer relevanta för mellanstora städer med miljonprogramsområden än för små kommuner nära Umeå. Det kommunala bostadsbolaget menar dock att erfarenheter och lärdomar från Ålidhem bör kunna spridas även till mindre kommuner eftersom projektet inte är så storskaligt som en del andra demonstrationsprojekt. Stadsodlingsprojektet vid SLU Alnarp är exempel på ett projekt som enligt projektledaren även små kommuner kan lära mycket av.

Svårt att genomföra pilotprojekt i större skala

Det finns en risk för att pilotprojekt inte blir genomförda i större skala, vilket kan ha olika orsaker. Syftet med pilotprojekt är ofta att spränga gränser och väcka intresse. Ett problem är att det sedan kan upplevas som oglamoröst att omvandla pilotprojektet till normal verksamhet. När det gäller t.ex. byggande kan det vara svårt att gå från utvecklingsprojekt till standardproduktion. Det kan också finnas olika hinder för kontinuitet i utvecklingsprocesser, t.ex. att förändringar görs i stödsystemen och att konjunkturförändringar sker. Pilotprojekt drivs ofta av eldsjälar där projektet är i fokus, inte ekonomin. Flera har pekat på att bidrag därför ofta är nödvändiga för pilotprojekt inom stadsplanering. Från delegationens kansli har framförts att möjligheten att kunna genomföra det som har framkommit i projekt i större skala har varit ett av kriterierna för att få bidrag. I ansökan skulle bl.a. förutsättningar för miljöteknikexport och kunskapsspridning anges.

5.6 Regeringens resultatredovisning av satsningen

Enligt lagen (1996:1059) om statsbudgeten ska regeringen till riksdagen redovisa mål och resultat som uppnåtts inom olika områden. Sedan flera år pågår ett utvecklingsarbete kring ekonomisk styrning inom både riksdagen och Regeringskansliet. Som ett led i detta arbete har miljö- och jordbruksutskottet fr.o.m. 2005 årligen följt upp och analyserat regeringens resultatredovisning i budgetpropositionen.

Inom både det livsmedelspolitiska området (utg.omr. 23) och det miljöpolitiska området (utg.omr. 20) har riksdagen i de senaste budgetberedningarna gett en tydlig återkoppling till regeringen om hur redovisning och bedömning av uppnådda resultat bör utvecklas när det gäller både det faktiska innehållet och strukturen för redovisningen. Synpunkterna har handlat bl.a. om valet av indikatorer och deras koppling till av riksdagen beslutade mål, behovet av att tydliga tidsserier redovisas för samtliga indikatorer, behovet av uppföljningar av olika statliga insatsers resultat och bedömningar av hur insatserna bidrar till att nå målen samt önskemål om att resultatredovisningen tydligare inriktas på att redovisa och analysera resultat i stället för att redovisa nya insatser. Riksdagen har beslutat att godkänna vad utskottet har anfört i dessa frågor.

Regeringen lämnar sin resultatredovisning till riksdagen både under utgiftsområde 20 Allmän miljö- och naturvård och utgiftsområde 18 Samhällsplanering, bostadsförsörjning, byggande samt konsumentpolitik. Regeringen konstaterade i sin resultatredovisning hösten 2009 att städer och stadsutveckling har en avgörande inverkan på bl.a. ekonomisk utveckling, social sammanhållning och miljö. Regeringen hänvisade bl.a. till satsningen på hållbara städer som inleddes under 2008. Regeringen angav att det ekonomiska stödet och delegationens arbete hittills har mött ett stort intresse. Flera välbesökta seminarier uppgavs ha genomförts. En första ansökningsomgång för det ekonomiska stödet genomfördes under 2009.¹²⁵

I sin resultatredovisning hösten 2010 redovisar regeringen under utgiftsområde 20 att delegationen har fördelat ca 120 miljoner kronor till tre investeringsprojekt i Malmö, Stockholm och Umeå samt nära 10 miljoner kronor till olika planeringsprojekt. Regeringen refererar delegationens bedömning att projekten ger väsentliga klimateffekter och uppfyller krav på helhetsperspektiv med olika aspekter på hållbarhet. Projekten kan också utgöra goda skyltfönster för svensk miljöteknik och svenskt miljökunskande. Regeringen refererar delegationens bedömning att stödet generellt bidrar till att främja utvecklingen av hållbara projekt för stadsutveckling, även bland dem som inte söker stöd. Dessutom refereras KI:s utvärdering av satsningen på hållbara städer. Under utgiftsområde 18 konstaterar regeringen att hållbar utveckling av städer och tätorter bidrar till att motverka klimatförändringar och andra miljöhot och samtidigt uppnå hållbar tillväxt och goda livsvillkor.¹²⁶

¹²⁵ Prop. 2009/10:1 utg.omr. 20.

¹²⁶ Prop. 2010/11:1 utg.omr. 20 och 18.

5.7 Iakttagelser kring fortsatt arbete för hållbara städer

Det är viktigt att en aktör tar över efter delegationen. Det kan vara svårt att överföra kunskap från delegationen. Regeringen föreslår att satsningen förlängs under två år för att säkerställa uppföljning och kunskapsspridning.

Regeringen föreslår att satsningen förlängs två år

Satsningen på hållbara städer pågår under drygt två år. När delegationens uppdrag upphör den 31 december 2010 ska Boverket ta över hanteringen, uppföljningen, utvärderingen, utbetalningen och eventuella återkrav av bidraget.

I budgetpropositionen för 2011 föreslår regeringen att satsningen på hållbara städer fortsätter under två år, främst för att säkerställa kunskapsspridning, uppföljning av projekten och att erfarenheterna ska kunna tas till vara och utvecklas inom forskning och miljöteknikutveckling. Regeringens förslag innebär att anslaget 1:15 Hållbara städer tillförs 30 miljoner kronor per år 2011–2012 för att fasa ut verksamheten.

Viktigt att en aktör tar över efter delegationen

De olika aktörerna har uttryckt en undran över vad som kommer att hända efter satsningens slut. Flertalet aktörer har framfört att det är viktigt att någon aktör tar vid när delegationen avslutar sin verksamhet så att arbetet med hållbar stadsutveckling fortsätter. Flertalet aktörer har uttalat förhoppningar om fortsatta insatser från statens sida när den nuvarande satsningen avslutas. Flera har även pekat på vikten av att en aktör håller ihop det fortsatta arbetet och ges ett preciserat uppdrag.

Från Boverket har framförts att det är tydligt att Boverket ska ta över vissa uppgifter kring hanteringen av bidraget men att det är oklart vem som ska ta över de övriga, mer främjande delarna av delegationens arbete. Delegationens kansli har uppgett att Boverket ska ta över bl.a. arbetet med intressanta exempel och ta hand om de erfarenheter som delegationen har vunnit. Flera aktörer har framfört att det finns behov av en fortsatt dialog kring hållbar stadsutveckling. Bland annat Länsstyrelsen i Skåne län har betonat att det är mycket viktigt att det finns en plattform för samtal och att det finns en inspiratör, och Energimyndigheten har betonat behovet av att någon håller samman hållbarhetsfrågorna och lyfter fram städernas och regionernas roll i den hållbara utvecklingen. Flera har fört fram att en sådan möjlig aktör är Boverket, men samtidigt konstaterat att Boverket inte täcker alla frågor som handlar om hållbar stadsutveckling. Flera menar att när Boverket ska ta över frågorna kommer verket antagligen att hantera frågorna på ett annat sätt än delegationen. Det konstateras att varje myndighet har sin egen historia och sin egen instruktion när man närmar sig hållbar stadsutveckling.

Svårt att överföra kunskaper från delegationen

Flera aktörer har pekat på att det finns en osäkerhet kring vad som kommer att hända med de erfarenheter som har gjorts i satsningen och kunskapen om resultaten av delegationens bidragsgivning. Delegationen har under sina två år samlat ihop erfarenheter som kan vara svåra att överföra till en annan myndighet. I uppföljningen har frågan ställts vad som händer med resultaten när delegationen avvecklas. Bland annat Swentec har dessutom pekat på vikten av att de projekt som får bidrag från delegationen också har möjlighet att generera en fortsatt utveckling efter att projekten avslutats.

Flera aktörer har framfört att Boverket behöver få ett resurstillskott för att kunna ta över delegationens uppgifter 2011. Flera menar att det inte går att lägga in detta arbete i Boverkets ordinarie verksamhet om man verkligen vill kunna dra erfarenhet av det arbete som har gjorts. Sveriges Arkitekter formulerar sina farhågor på följande sätt:

Sveriges Arkitekter ser med viss oro på att delegationen läggs ner och att frågorna på kort tid ska överföras till Boverket. Det är dock vår förhoppning att detta ska fungera då trovärdigheten i att staten har ett långsiktigt och allvarligt menat engagemang i hållbar utveckling är avhängig att överföringen lyckas. Sveriges Arkitekter vill framhålla att viktiga förutsättningar för att överföringen ska vara framgångsrik är att ett tydligt uppdrag ges och att tillräckliga resurser och kompetens avsätts för att arbeta med frågorna.¹²⁷

¹²⁷ Sveriges Arkitekter, e-brev 2010-09-09.

6 Andra insatser för en hållbar stadsutveckling

6.1 Exempel från olika politikområden

Förutom de särskilda insatserna inom ramen för satsningen som har beskrivits i de föregående avsnitten genomför staten en rad olika insatser i syfte att främja en hållbar stadsutveckling. I detta avsnitt lämnas några exempel på sådana insatser. En närmare genomgång görs i bilaga 7.

Miljöfrågor

Inom miljöområdet vidtar staten insatser som på olika sätt påverkar möjligheten att uppnå en hållbar stadsutveckling. Som exempel kan nämnas att länsstyrelserna och Naturvårdsverket deltar i arbetet med efterbehandling av förorenade områden. En annan del i miljöarbetet handlar om städernas vatten och avlopp, där bl.a. rening av farliga ämnen och avfallsfrågor uppmärksammas.

Under perioden 1998–2002 avsatte riksdagen 6,2 miljarder kronor till stöd för lokala investeringsprogram (LIP). Totalt beviljades bidrag till drygt 1 800 projekt i 211 investeringsprogram. De sista programmen avslutades 2007 och slutrapporterades 2008. Totalt investerades det mer än 16 miljarder kronor i miljö- och klimatprojekten. Bidragen gick till bl.a. energi- och klimatprojekt, avloppsprojekt, projekt i stora bostadsområden och trafikprojekt. År 2002 ersattes LIP av klimatinvesteringsprogrammen (Klimp). Det nya stödet fokuserade på projekt som minskar utsläppen av växthusgaser och projekt för att minska energianvändningen. Sammanlagt avsattes drygt 1,8 miljarder kronor till Klimp. Syftet har varit att stimulera kommuner, företag och andra aktörer att göra långfristiga investeringar som minskar miljöbelastningen samt att uppmuntra lokalt engagemang och lokala initiativ. Beslut om bidrag till klimatinvesteringsprogram fattades i fem omgångar under perioden 2003–2008. Sammanlagt har 1 783 miljoner kronor fördelats till 913 projekt i 126 program och 23 fristående projekt. Programmen genomförs under fyra år. I juni 2009 hade en fjärdedel av programmen genomförts och fått sina slutrapporter godkända av Naturvårdsverket. De sist beviljade programmen från 2008 kommer att vara genomförda 2012 (se vidare bilaga 7).

Byggande och boende

Byggandet och boendet spelar en stor roll när det gäller möjligheten att nå en hållbar stadsutveckling. Boverket är central myndighet inom området. Länsstyrelsen har tillsyn över plan- och byggnadsväsendet och ska samverka med

kommunerna i deras planläggning, medan Boverket har den allmänna uppsikten över plan- och byggnadsväsendet i riket.

En särskild satsning med bäring på hållbar stadsutveckling har varit Bygga-bo-dialogen, vars sekretariat har funnits vid Boverket. Det gemensamma målet för företag, kommuner, myndigheter och regering har varit att till 2025 nå en hållbar bygg- och fastighetssektor, främst inom områdena hälsosam inomhusmiljö, effektiv energianvändning och effektiv resursanvändning. Vid årsskiftet 2010 upphörde dialogen men delar av det arbete som bedrivits lever vidare genom bl.a. Boverket och Delegationen för hållbara städer. Samarbetsavtalen fortlever, och Boverket har i uppdrag att ansvara för dialogens kompetensutvecklingsprogram för hållbart byggande och förvaltande under 2010.

Staten har även vidtagit olika insatser när det gäller t.ex. frågor om byggande i trä. Här kan nämnas Nationella träbyggnadsstrategin som 2005–2008 arbetade för att främja samverkan med intressenterna inom området och för att åtgärder skulle vidtas som främjade utvecklingen inom byggsektorn vad gäller utbudet av fler och bättre långsiktigt hållbara alternativ. Målet med träbyggnadsstrategin var att trä ska bli ett självklart alternativ i allt byggande, även i stora konstruktioner och att 30 % av alla nya byggnader har trästomme om 10–15 år. I januari 2009 startade Trästad 2012 som ett samarbete mellan staten, kommuner och Sveriges Träbyggnadskansli.

Energifrågor

Sedan flera år har staten genom Energimyndigheten gett stöd till kommunerna inom ramen för arbetet med programmet Uthållig kommun. Uthållig kommun startade som ett femårigt pilotprogram med fem kommuner, men efterhand har programmet anpassats så att fler kommuner kan delta. Det nya energieffektiviseringsprogrammet 2011–2014 innebär att alla 290 kommuner och 21 landsting ska ingå. Energimyndigheten ger stöd till kommunernas egna pågående processer, nätverk och kluster, anordnar seminarier och workshoppar samt arbetar med goda exempel. Vidare kan bl.a. nämnas att Energimyndigheten sedan 1997 ger finansiellt stöd till kommunernas energirådgivning; sedan den 1 januari 2010 kan alla kommuner och landsting söka stöd för strategiskt arbete och åtgärder för energieffektivisering.

Trafik och infrastruktur

Staten gör ett antal olika insatser inom transportområdet för att uppnå en hållbar stadsutveckling. Som exempel kan nämnas att Trafikverket arbetar tillsammans med kommunerna och den kommunala planeringen med bl.a. trafiklösningar i tätort och med att förbättra förutsättningarna för att välja gång-, cykel- och kollektivtrafik. Trafikverket ska tillhandahålla underlag för regional och kommunal planering enligt PBL och miljöbalken. Trafikverket gör även andra insatser, bl.a. genom forsknings- och utvecklingsprojekt. Ett annat exempel är stadsutvecklingsprojektet Den goda staden som genomförs i samarbete mellan Trafikverket, Boverket, Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) och tre kommuner. Projektet syftar till att gemensamt utveckla kun-

skap om och metoder för arbete med stadsutveckling och trafiksystem. Projektet arbetar med aktuella planeringsfrågor utifrån ett antal delprojekt i de tre kommunerna. Ambitionen är att genom samarbete utveckla gemensam kunskap och erfarenhet inom området stadsutveckling och transporter för att ta sig förbi hinder och svårigheter.

Trygghet och säkerhet

Sedan mitten av 1990-talet arbetar Boverket med frågan om brottsförebyggande inom stadsbyggnad och utformning av byggnader. År 1996 presenterade regeringen ett nationellt brottsförebyggande program där det betonades att brottsligheten skulle angripas med en bred ansats och att det krävdes ökad medvetenhet om vikten av förebyggande insatser inom alla samhällsområden, bl.a. vid ny- och ombyggnad av boendemiljöer. Sedan 1998 pågår ett standardiseringsarbete kring brottsförebyggande stadsplanering. Vidare kan nämnas att Boverket har fått i uppdrag att leda och samordna och i samverkan med länsstyrelserna stödja ett konkret utvecklingsarbete för att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv. Arbetet ska slutredovisas i december 2010. I uppdraget ingår kunskapsuppbyggnad, metodutveckling, regionala seminarier samt stöd till kommunala insatser och andra projekt. Stödet till kommunala insatser och andra projekt är en del i regeringens satsning på att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv. I den första omgången (för 2008–2009) fördelades 16,5 miljoner kronor till 70 projekt. I den andra omgången (för 2010) fördelades 17,9 miljoner kronor till 64 projekt.

Kulturmiljö, formgivning och arkitektur

Regeringen gav hösten 2009 Boverket, Formas, Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och Arkitekturmuseet ett samarbetsuppdrag om hållbar stadsutveckling. Ett syfte med uppdraget är att visa vilka möjligheter som finns för att förbättra stadsdelar och förorter med utbrett utanförskap, både fysiskt, socialt och med minskad klimatpåverkan. I uppdraget ingår att långsiktigt arbeta för att större hänsyn ska tas till såväl miljöaspekter som kulturmiljö, arkitektur och formgivning inom stadsplanering. Som en del i arbetet har de fyra myndigheterna deltagit på World Urban Forum i Rio de Janeiro och Expo 2010 i Shanghai. En rapport där myndigheterna redogör för hur de långsiktigt ska samverka och hur man ska kunna ta till vara myndigheternas olika perspektiv i det fortsatta arbetet för en hållbar stadsutveckling ska lämnas senast i mars 2011. Bland andra insatser inom kulturområdet kan nämnas att Statens konstråd har till uppgift att verka för att konsten blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön. Dessutom arbetar staten genom länsstyrelserna och RAÄ för att kulturarvet ska uppmärksammas i arbetet med samhällsplanering och hållbar stadsutveckling.

Tillväxt och utveckling i storstäder

Från statens sida har flera olika insatser vidtagits som handlar om tillväxt och utveckling i storstäderna. År 1998 inledde dåvarande regering sitt arbete med en nationell storstadspolitik, vilken senare har kommit att ersättas av den urbana utvecklingspolitiken och det urbana utvecklingsarbetet som syftar till att finna effektiva metoder för att bryta utanförskapet i stadsdelar med hög arbetslöshet, otrygghet och ohälsa. Grunden för lokal samverkan i arbetet med urban utveckling läggs framför allt genom de lokala utvecklingsavtal (LUA) som träffas mellan staten och berörda kommuner. Ett annat exempel på en statlig insats är Tillväxtverkets storstadsprogram som pågick under perioden 2006–2009 och hade som utgångspunkt att synliggöra storstadsregionernas särskilda egenskaper, inneboende dynamik och betydelse för den ekonomiska tillväxten.

Social välfärd och folkhälsa

Staten vidtar ett flertal åtgärder som har koppling till den hållbara stadsutvecklingen och dess sociala dimension. Dessa görs bl.a. av Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen (se bilaga 6). Det finns flera beröringspunkter mellan Socialstyrelsens verksamhet och de insatser som staten i övrigt gör för hållbar utveckling. Som exempel kan nämnas arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, uppdraget att utveckla kunskap om hemlöshetens omfattning och metoder för att motverka hemlöshet, boendesegregationen i storstadsområden samt arbetet med inomhusmiljö i städer.

Forskning om hållbar stadsutveckling

Staten medfinansierar forsknings- och utvecklingsinsatser med bäring på hållbara städer. En av dessa finansiärer är Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) som har till uppgift att främja och stödja grundforskning och behovsmotiverad forskning inom områdena miljö, areella näringar och samhällsbyggande. Formas får också finansiera utvecklingsverksamhet i begränsad omfattning. En annan aktör är Verket för innovationssystem (Vinnova) som har till uppgift att främja hållbar tillväxt genom finansiering av behovsmotiverad forskning och utveckling av effektiva innovationssystem. Vinnova har ett särskilt ansvar inom teknikområdet samt områdena transport, kommunikation och arbetsliv. Hållbara städer var tema för bl.a. Forum för miljöforskning i februari 2010 och Vinnovas årskonferens i oktober 2010.

Formas har haft årliga öppna utlysningar för att finansiera projekt inom stadsutveckling. Särskilda riktade utlysningar har genomförts 2006 med inriktning på stadsutveckling. Inom ramen för det europeiska samverkansprojektet Urban-Net finansierar Formas de svenska deltagarna i ett antal forskningsprojekt. Hösten 2009 genomförde Vinnova en utlysning kring miljöanpassad teknik som bidrar till hållbar produktion och konsumtion samt hållbara transporter. Ett av delområdena är hållbar stadsutveckling.

Under våren 2010 har Formas, Energimyndigheten, Naturvårdsverket, RAÄ och Trafikverket gemensamt utlyst medel för forsknings- och utvecklingsprojekt inom området samordnad stadsutveckling. I utlysningen har Formas anslagit 15 miljoner kronor, Naturvårdsverket 3 miljoner kronor, RAÄ 3 miljoner kronor, Energimyndigheten 9 miljoner kronor och Trafikverket 3 miljoner kronor för åren 2010–2012. Budgetramen uppgår till sammanlagt 33 miljoner kronor. Utlysningen var bl.a. en följd av delegationens arbete men det anges också i forskningspropositionen att Formas ska samverka med bl.a. Energimyndigheten. Vidare uppges att Formas forskarråd hade beslutat att stödja riktade satsningar med inriktning på nationell samordning.

Tre aktörer kom inte att ingå i utlysningen. Vinnova är inte med i den gemensamma utlysningen eftersom man redan 2009 genomförde en utlysning kring miljöinnovationer, där ett av delområdena var hållbar stadsutveckling. SKL är inte heller med, även om deras FoU-råd inledningsvis var positivt till att delta med 0,5 miljoner kronor för kommunikationsinsatser. I slutskedet konstaterades att de inte hade resurser för att delta. Boverket har inte egna forskningsmedel, men samverkan har skett genom Boverkets deltagande i beredningsprocessen som bedömare av samhälls- och sektorsrelevans.

Utlsyningen skedde i februari 2010. I början av april skulle ansökningarna vara inne. Det kom in totalt 62 ansökningar om sammanlagt ca 350 miljoner kronor. Dessa har beretts av en beredningsgrupp bestående av fem experter och fem användare. Formas menar att det är första gången så många parter är med i en gemensam utlysning inom området, vilket ger stor bredd. Ett beslutsförslag togs fram i början av hösten 2010, där sex projekt ingår. I slutet av september fattades beslut i Formas forskarråd om vilka projekt som får forskningsmedel. Bland ansökningarna ingick bl.a. forskning kring trafikfrågor, kulturminnesfrågor, miljöfrågor och frågor kring stadsbyggnad. De fem myndigheterna kommer att stå gemensamt bakom alla projekt. Av administrativa skäl varierar finansieringen av varje enskilt projekt. Formas betonar att myndigheten utgår från att den bästa forskningen ska ha stöd och att den kan inte fördela medel utifrån t.ex. vilka ämnesområden som projekten tillhör. Detta uppges vara en skillnad mot hur andra myndigheter kan fördela sina forskningsmedel.

Delegationen har hoppats att några ansökningar om forskningsmedel skulle vara kopplade till de projekt som har fått bidrag från Delegationen för hållbara städer. Formas kan konstatera att ett antal av ansökningarna är det, bl.a. en av de sex som ingår i beslutsförslaget. En gång per år kommer en gemensam konferens att anordnas för att sprida kunskaper om projekten och ge synergieffekter. I november 2010 anordnar Energimyndigheten en konferens i Örebro. Där presenteras de forskningsprojekt som har fått stöd inom ramen för Uthållig kommun tillsammans med de sex projekt som får stöd genom den gemensamma utlysningen.

I sammanhanget kan även nämnas att Stiftelsen för miljöstrategisk forskning (Mistra) har beviljat medel till Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet för ett nytt tvärvetenskapligt forskningscentrum om hållbar

stadsutveckling, Mistra Urban Futures. Det nya centrumet startade sin verksamhet våren 2010 och ska enligt Mistra bidra till storstädernas positiva utveckling, socialt, miljömässigt och ekonomiskt och fungera som en plattform för kunskapsutvecklingsprocesser i det internationella samarbetet.

Delegationen har låtit genomföra en kartläggning av forskning om städer och hållbar stadsutveckling. Kartläggningen visar bl.a. att forskningsmiljöer för stadsutveckling finns på många lärosäten och inom näringslivet. En mer samlad kompetensbas för mång- och tvärvetenskaplig kunskapsuppbyggnad har utvecklats i Göteborg, Malmö/Lund, Stockholm, Uppsala och Örebro. Även i Linköping, Luleå och Umeå finns individuella forskare och specialkompetenser av intresse. När det gäller forskningsfinansiärerna visar kartläggningen att endast marginella summor går till tvärsektoriell och praktisknära forskning och stadsutveckling, uppskattningsvis ca 65–70 miljoner kronor per år, vilket motsvarar mindre än 1 % av den totala finansieringsvolymen hos de större finansiärerna (se bilaga 7).

Regeringen har vidare gett i uppdrag till Formas, Boverket, RAÄ och Arkitekturmuseet att bl.a. analysera vilka forskningsbehov som finns inom området hållbar stadsutveckling. Även bl.a. Energimyndigheten medverkar i detta arbete. Det kan dessutom tilläggas att miljö- och jordbruksutskottet, civilutskottet och trafikutskottet har uppdragit till riksdagens utredningstjänst att genomföra en forskningsöversikt och framtidsanalys under 2010 som rör hållbara städer. Syftet har varit att sammanställa befintlig kunskap och att ta fram scenarier och goda exempel för hur hållbara och klimatsmarta städer kan se ut.

Miljöteknikexport

Som framgår av bilaga 7 har omsättningen för miljötekniksektorn ökat under senare år. Även antalet anställda och värdet av exporten har ökat. Sveriges miljöteknikråd (Swentec) har på uppdrag av regeringen tagit fram en handlingsplan för svensk miljöteknik. Planen omfattar 82 åtgärder och syftar till att ge svensk miljöteknik förutsättningar att leverera lösningar till en hållbar framtid. Åtgärderna återfinns inom de fem områdena politisk styrning, kompetens för hållbar utveckling, kommersialisering, utveckling av nya affärsmodeller samt samverkan.

Statens exportråd har ett offentligt finansierat uppdrag att främja svensk export och skapa goda förutsättningar för svenska företag att växa internationellt. Exportrådet har riktade uppdrag för att främja svenskt kunnande inom särskilt prioriterade branscher, för närvarande huvudsakligen miljöteknik och livsmedel. Fem uppdrag som rör miljöteknikexport har lyfts fram av Exportrådet i uppföljningen. Det handlar dels om tre uppdrag från Näringsdepartementet: 30 miljoner kronor 2007–2009 för efterfrågestyrt exportfrämjande inom miljöteknikområdet; 14,5 miljoner kronor 2008–2010 för ökad export för små miljöteknikföretag samt 5 miljoner kronor 2009–2010 för att delta i tre olika aktiviteter kring miljöteknikexport under 2010. Vidare handlar det

om två uppdrag från Utrikesdepartementet: 1 miljon kronor för förvaltning av Symbio city samt 1,5 miljoner kronor för vidareutveckling av Symbio city.

Symbio city har sitt ursprung i konceptet Sustainable City som lanserades inför FN:s miljötoppmöte i Johannesburg 2002 för att främja svensk miljöteknikexport. Exportrådet fick 2006 i uppdrag av regeringen att göra konceptet mer tillgängligt som kommunikationsverktyg. I mars 2008 lanserades därför Symbio city – Sustainability by Sweden. Symbio city lyfter fram helhetstänkande och möjligheten till synergier. Stadens olika problem med trafik, avfall, vattenförsörjning etc. ska inte ses var för sig utan problemen ska lösas som en helhet. Hållbarhet i staden ses som en drivkraft för utveckling. Konceptet har som syfte att skapa intresse för svensk miljöteknik och att påverka beslutsfattare att ha ett helhetstänkande när det gäller hur olika insatser påverkar hela staden och dess utveckling. Tanken är att svenska företag ska kunna relatera sina exportprodukter till den svenska modellen och på så sätt vara en hävstång i marknadsföringen. Ett flertal aktörer har varit med i arbetet med Symbio city. Konceptet bygger på erfarenheter från projekt i olika kommuner, och i de goda exempel som redovisas har man ofta utgått från Naturvårdsverkets LIP- och Klimpprojekt samt Energimyndighetens arbete med Uthållig kommun. En del i konceptet är ett s.k. borgmästarspel, Symbio city Scenarios, som blev klart till klimatomötet i Köpenhamn i december 2009. Här har Delegationen för hållbara städer varit med och delfinansierat tillsammans med nio andra myndigheter.

Internationellt utvecklingssamarbete

Hållbar stadsutveckling är en fråga som uppmärksammas även inom ramen för biståndet och det internationella utvecklingssamarbetet. Inom politiken för global utveckling (PGU) är hållbar stadsutveckling ett fokusområde inom en av de sex globala utmaningarna, Klimatförändringar och miljöpåverkan.

Utgångspunkten för Sidas arbete med hållbar utveckling är att stärka ländernas och städernas egen kapacitet och förmåga att hantera svåra utvecklingsfrågor. Sidas stadspolicy från 2006 anger fyra prioriterade områden: ledning och styrning, infrastruktur och service, mark och boende samt miljömässig hållbarhet. Denna policy ersätts av en ny klimat- och miljöpolicy som antas av regeringen under 2010 och där urban utveckling är ett av fyra prioriterade områden. Sida har i uppföljningen redovisat att Sidas utbetalningar till hållbar stadsutveckling 2009 uppgick till 378 miljoner kronor, vilket var en minskning från 429 miljoner kronor 2008, som då motsvarade 2,4 % av Sidas utbetalningar. Enligt Sida har volymen kontinuerligt minskat sedan 2005. Antalet insatser uppgick vid slutet av 2008 till 110 (se vidare bilaga 7).

6.2 Iakttagelser kring forskning om hållbar stadsutveckling

Det finns begränsad forskning om hållbar stadsutveckling. Det kan vara svårt att avgränsa vad som räknas in i forskning om hållbar stadsutveckling, bl.a. eftersom kunskap ofta skär genom olika kunskapsfält och samhällssektorer. Det finns ingen myndighet som har huvudansvar för forskning om hållbar stadsutveckling.

Begränsad forskning om hållbar stadsutveckling

Det kan vara svårt att avgränsa vad som räknas in i forskning om hållbar stadsutveckling. Kunskap skär ofta genom etablerade kunskapsfält och samhällssektorer. Kunskap om städers utmaningar är av naturen komplex, flerdisciplinär och tvärsektoriell. I regeringens uppdrag till delegationen konstateras att det finns behov av ökade kunskaper och nytänkande kring innehållet i en långsiktigt hållbar stadsutveckling och olika vägar att främja planering och byggande av hållbara städer respektive hållbara livsstilar och konsumtionsmönster i staden.

Delegationens ordförande har framfört att det bedrivs begränsad forskning kring hållbara städer. Delegationen har konstaterat att det finns en relativt god men alltför fragmenterad kompetensbas i Sverige för att vidareutveckla och bygga upp de former av kompetens och ny kunskap om städer och stadsutveckling som motsvarar utmaningarna på området. Från Formas har konstaterats att forskning inom stadsutveckling inte har varit av den kvaliteten att den kunde passa som en stark forskningsmiljö.

En viktig del av delegationens arbete har varit att kartlägga forskningsmiljöer. Flera aktörer har i uppföljningen framfört att det behövs mer praktisk forskning och bättre samordning mellan forskningsfinansiärerna. I uppföljningen har vidare uppmärksamats att Formas har gjort en gemensam utlysning om hållbar stadsutveckling. Dessutom konstateras att Mistracentret Urban Futures i Göteborg nu har kommit i gång.

Delegationen har konstaterat att forskningsområdet kring hållbara städer är splittrat, och delegationens ordförande har framfört att man vill se en gemensam forskningsutveckling med samordnad utlysning av forskningsprojekt och mer av helhetssyn. Även bl.a. SKL har framfört att forskningsområdet är alltför spretigt och att helhetsperspektivet borde lyftas fram mer. Dessutom konstateras att förhållandevis lite medel går till området hållbar stadsutveckling. Länsstyrelsen i Västerbottens län har efterlyst mer forskning kring idéer om hur samhällen och hus kan byggas på ett hållbart sätt. Flera aktörer har jämfört byggbranschen med t.ex. bilindustrin, där betydligt mer resurser satsas på forskning och utveckling. Sveriges Arkitekter har noterat att medel för forskning och utveckling är ojämnt fördelade mellan myndigheterna och för fram att Boverket borde få en stärkt ställning som samordnare. Flera aktörer har i uppföljningen konstaterat att Boverket saknar egna forskningsmedel.

Det finns ingen part som känner huvudansvar

Delegationen har konstaterat att det finns en stor potentiell finansieringsresurs hos berörda myndigheter, forskningsråd m.fl. men att endast en marginell andel används till tvärsektoriell forskning och utveckling inom stadsutvecklingsområdet. Delegationen uppskattar denna andel till mindre än 1 % av den totala finansieringsvolymen hos de större forskningsfinansiärerna. Delegationen konstaterar att systematiskt samarbete och samordning mellan forskningsfinansiärerna förekommer i endast ringa omfattning vad gäller stadsutvecklingsområdet. Det saknas en aktör med ett övergripande och samlat ansvar för kunskap och kompetens inom området.

Stadsforskning är till sin natur mycket bred. Från Formas har framförts att det tidigare inte har funnits så stor samverkan mellan forskningsfinansiärerna men att det efter delegationens initiativ 2009 finns en vilja att öka samverkan. Formas konstaterar att arbetsprocessen med den gemensamma utlysningen av forskningsmedel har varit krävande men att den har genomförts under stort engagemang från alla medverkande som ser olika synergieffekter av samverkan. Formas konstaterar vidare att det inte finns någon myndighet som har ett helhetsansvar för forskning om hållbar stadsutveckling. Formas menar att detta är en svaghet. Alla myndigheter har olika inriktningar på sitt arbete utifrån sina olika ansvarsområden. Delegationen har gjort att forskningsfinansiärer har samlats, vilket har varit mycket positivt. Samverkan mellan olika parter är mycket viktig och bör även i framtiden stärkas.

6.3 Iakttagelser kring miljöteknikexport

Miljöteknikexporten från Sverige ökar och Symbio city fungerar bra. Många aktörer arbetar med miljöteknikexport.

Miljöteknikexporten ökar

I uppföljningen har Statens exportråd betonat att Sverige har många små miljöteknikföretag som är duktiga på export. Exportrådet menar att den svenska miljöteknikexporten ökar starkare än exporten för andra branscher och att även sysselsättningen inom miljöteknik ökar mer än för andra branscher. Sveriges miljöteknikråd (Swentec) tar årligen i samarbete med SCB fram statistik för den svenska miljötekniksektorn. Ett problem när det gäller att beskriva utvecklingen för svensk miljöteknik är att det är svårt att avgränsa begreppet. Miljöteknik är inte en egen bransch, utan en sektor som skär genom flera branscher.

Flera aktörer framhåller att Sverige har visat sig på framkant både vad gäller miljöteknik och grönt kunnande. En del andra aktörer, bl.a. Naturvårdsverket, menar dock att det kan ifrågasättas hur duktiga svenska företag egentligen är på miljöteknik jämfört med andra länder.

När det gäller statliga satsningar på exportfrämjande menar Exportrådet att det finns positiva och mätbara effekter från tidigare satsningar. För företagen

är det viktigt med långsiktighet, dvs. att man känner till spelreglerna och vet vilka former av stöd som finns. Exportrådet menar vidare att den svenska miljötekniksektorns struktur ytterligare stärker bilden av att exportfrämjande behövs. Från Exportrådet har i uppföljningen framförts att det finns en stor generell förväntan på att Exportrådet ska kunna ge stöd, men uppdragsmedlen från staten är begränsade och det upplevs vara svårt att leva upp till företagens förväntningar.

Symbio city fungerar bra

I uppföljningen har flera aktörer uppmärksammat framtagandet av konceptet Symbio city och dess möjligheter att främja svensk miljöteknikexport. Flera av de aktörer som har ingått i uppföljningen har på olika sätt arbetat med konceptet och de flesta har framfört att det fungerar bra. Från t.ex. Sida har framförts att Symbio city-konceptet har stor betydelse för samlat internationellt samarbete på stadsutvecklingsområdet som går utöver miljöteknikexportaspekten. Från delegationens kansli har framförts att delegationens arbete starkt har bidragit till att vidga Symbio city till att omfatta även tjänsteexport, dvs. tjänster som rör arkitektur och planering.

Många aktörer arbetar med miljöteknikexport

Uppföljningen visar att det pågår ett stort antal aktiviteter som syftar till att främja export av svensk miljöteknik. Ett flertal organ är verksamma inom området, t.ex. Exportrådet, Swentec, Expokommittén, Sida, Exportkreditnämnden och olika enheter inom Utrikesdepartementet. Delegationen har konstaterat att det finns många aktörer som ska främja miljöteknik och att det behövs bättre fokus och klarare strukturer. Exportrådet har i uppföljningen framfört att man ser som sin roll att hålla ihop svenska aktörer inom exportfrämjandet. Rådet har konstaterat att många aktörer har exportfrämjande uppgifter och att många också får regeringsuppdrag. Från Exportrådet betonas att det gäller att samordna för att få bästa utväxling av insatserna. Exportrådet menar att man har ett tydligt uppdrag och ser sin roll som ganska klar. Under arbetet med Swentecs handlingsplan för svensk miljöteknik diskuterades arbets- och ansvarsfördelningen mellan olika aktörer mycket. I uppföljningen har bl.a. Sveriges Arkitekter pekat på att bristande tydlighet har varit särskilt märkbar när det gäller exporten och att samordning saknas.

Exportrådet uppger att det finns ungefär 500 svenska företag som arbetar strategiskt med miljöteknikexport. Det är många aktörer som arbetar gentemot dessa företag med exportfrämjande insatser. Exportrådet har konstaterat att olika myndigheter arbetar med samma företag men utifrån olika uppdrag. Rådet betonar att det är viktigt att myndigheterna samarbetar för att det ska fungera. När det gäller miljöteknikexporten till Kina finns förutom Exportrådet två andra aktörer, dels regeringens sekretariat för miljöteknikexport till Kina, dels Sveriges ambassad i Peking. Ambassaden har gjort en särskild satsning på miljöteknikområdet genom att inrätta ett särskilt miljöteknikcenter, Centec. Vid sekretariatet för miljöteknikexport till Kina arbetar tre perso-

ner på heltid. Trots den oklara arbets- och ansvarsfördelningen fungerar Exportrådets samarbete med sekretariatet bra.

Ett annat område med flera aktörer är biståndet. Exportrådet konstaterar att Sida arbetar alltmer med miljöfrågor inom biståndet, vilket riskerar att skapa ytterligare fler aktörer som arbetar med närliggande frågor. För de svenska företagen bidrar detta till att öka otydligheten om vem som gör vad på statliga uppdrag.

I uppföljningen har Swentec redovisat att man har i uppdrag att sammanföra en referensgrupp med statliga aktörer för att föra en aktiv dialog om samordning av pågående statliga insatser inom miljöteknikområdet. Framtida statliga insatser ska också förankras i referensgruppen. Det handlar inte specifikt om hållbar stadsutveckling utan om miljöteknik, även om områdena är tätt sammankopplade. Swentec har också ett nätverk med kommunala och regionala aktörer. För att få en framgångsrik arbets- och ansvarsfördelning anser Swentec att det måste vara tydligt i uppdragen till de olika myndigheterna att de ska samordna sig. Det är ännu viktigare när det handlar om aktörer under olika departement att departementen är samordnade.

Swentec anser att det är viktigt att synliggöra vad olika aktörer gör. Det är också viktigt att fortsätta initiera åtgärder och koordinera där det behövs. Affärsmöjligheterna som satsningar inom hållbar stadsutveckling kan medföra är enligt Swentec mycket stora. Om Sverige fortsätter att utveckla både kunskap och företag som kan leverera finns stora möjligheter att få fram framgångsrika svenska exportföretag inom området. Swentec har i uppföljningen betonat att det är önskvärt med statlig samordning över departementsgränserna, inte minst när det handlar om miljöteknik vid hållbar stadsutveckling. Det är också viktigt att koppla svenska satsningar närmare till EU-satsningar.

Sida menar att satsningen på hållbara städer har haft stor betydelse för samverkan mellan aktörerna inom miljöteknik. Myndigheten ser ett behov av en svensk aktör som skulle kunna företräda svenskt stadsbyggande på ett integrerat och samordnat sätt eftersom de nuvarande aktörerna inte helt fyller de kraven. Sida menar att t.ex. Exportrådet är affärsdrivande och agerar på uppdrag medan SKL driver sin internationella verksamhet i konsultform och har svagare fokus på stadsbyggnadsfrågor än på demokrati och lokalutvecklingsfrågor. Sida menar att statliga myndigheter ofta representerar en alltför smal teknisk sektor och att den svenska miljöteknikindustrin är för smal och för liten för att kunna ta på sig en samordnande roll. Det skulle därför behövas ett initiativ eller en institution för urbanutvecklingsfrågor.

7 Uppföljnings- och utvärderingsgruppens bedömningar

Statens satsning har lyft fram hållbar stadsutveckling

Uppföljnings- och utvärderingsgruppen vill inledningsvis betona att satsningen på hållbara städer inte har pågått under så lång tid att det redan nu är möjligt att utvärdera de faktiska effekterna på stadsutvecklingen. Gruppen har i stället inriktat sig på att studera hur satsningen har lagts upp och genomförts, hur arbets- och ansvarsfördelningen har fungerat samt vad staten gjort i övrigt för en hållbar stadsutveckling. Gruppen kan konstatera att statens pågående satsning på hållbara städer har lyft fram stadsutvecklingsfrågorna i samhällsdebatten, i kommunala och statliga myndigheters arbete och inte minst på den politiska agendan. Det är positivt att frågor om hållbar stadsutveckling har kommit att betonas, samtidigt som gruppen kan konstatera att även viss kritik har framförts mot bl.a. satsningens konstruktion och begränsade omfattning i både tid och ekonomiska resurser.

Behov av tydlighet i satsningens inriktning och syfte

Gruppen kan konstatera att hållbar utveckling är ett brett begrepp där en rad olika aspekter kan ingå. Utifrån vad som har framkommit i uppföljningen kan gruppen notera att det finns en viss otydlighet kring syftet med och inriktningen på satsningen. Enligt gruppens bedömning hänger detta samman med att det inte finns någon entydig definition av en hållbar stad och att olika aktörer därmed lägger in olika saker i begreppet. En annan orsak till otydligheten är att satsningens allmänna del har varit mycket bred, medan det ekonomiska stödet har getts en något smalare huvudinriktning på klimatfrågor. Denna tudelning i inriktningen har varit svår att kommunicera.

Gruppen har förståelse för att delegationen har valt att inte ta fram någon egen definition av hållbara städer. Gruppen framhåller att det är viktigt att komma ihåg att förutsättningarna varierar mycket, både mellan och inom kommunerna. Inom en kommun finns oftast både tätorter och landsbygd med olika förutsättningar. Det är därför svårt att definiera vad som är en hållbar stad. För att uppnå goda resultat av statens insatser är det dock viktigt att inriktningen och syftet med satsningen är tydlig. Gruppen menar därför att begreppet borde ha preciserats när satsningen sattes i gång.

Gruppen vill i detta sammanhang även betona vikten av att det är tydligt för alla parter att den miljömässiga, ekonomiska och sociala dimensionen ingår i de insatser som ges statligt stöd för att uppnå en helhetssyn på hållbar stadsutveckling. Enligt gruppens bedömning är det viktigt att den sociala hållbarheten och de mjukare dimensionerna i hållbarhetsarbetet lyfts fram och knyts ihop med den miljömässiga hållbarheten.

Gruppen vill vidare peka på att den nya plan- och bygglagstiftningen innebär att översiktsplanens strategiska funktion stärks. Översiktsplanen ska ange inriktningen för den långsiktiga utvecklingen av den fysiska miljön. Av översiktsplanen ska det framgå inte bara hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras utan också hur den ska användas.

Vikten av tydlig ansvarsfördelning

Gruppen konstaterar att stadsutveckling i första hand är ett kommunalt ansvar i enlighet med den kommunala självstyrelsen och det kommunala planmonopolet. Utöver det fattar staten en mängd olika beslut som har stor betydelse för olika aspekter på stadsutveckling. Det är viktigt att det finns en medvetenhet om den sammanlagda effekten av kommunernas och statens olika beslut samt åtgärder vad avser möjligheterna att nå en hållbar stadsutveckling.

Inom den statliga sfären är ett flertal myndigheter med vagt formulerade uppdrag involverade i frågor som har bäring på hållbar stadsutveckling. Gruppen vill framhålla vikten av att statsmakterna drar nytta av de erfarenheter som har gjorts inom ramen för satsningen i fortsatta överväganden kring arbets- och ansvarsfördelningen. Det är viktigt att de olika myndigheterna i instruktioner och regleringsbrev ges tydliga uppgifter och uppdrag vad gäller hållbar stadsutveckling. Uppföljningen visar att det är viktigt att det finns en tydlig ansvarsfördelning mellan de olika myndigheterna och att det görs tydligt för alla vilken myndighet som har det övergripande ansvaret för frågorna. Det är även viktigt att uppmärksamma hur de olika myndigheterna inom olika politikområden kan lära av varandras erfarenheter i stadsutvecklingsfrågor. Även här behövs tydlighet i uppdragen till myndigheterna för att ett sådant samarbete ska komma till stånd. Gruppen vill i sammanhanget även betona vikten av god samordning inom Regeringskansliet.

Utifrån uppföljningens resultat menar gruppen att det är viktigt att uppmärksamma förekomsten av målkonflikter och hinder i de statliga regelverken för att fortsätta arbetet för en hållbar stadsutveckling. Gruppen vill bl.a. peka på att det i det fortsatta utvecklingsarbetet kring miljömålen kan prövas hur frågor kring hållbar stadsutveckling på ett tydligare sätt kan föras in i miljömålsarbetet. Det är vidare viktigt att berörda myndigheter – som ett led i arbetet med att förtydliga arbets- och ansvarsfördelningen och samarbetet mellan myndigheterna – närmare undersöker om olika regelverk motarbetar utvecklingen mot tätare och mer funktionsblandade städer, t.ex. när det gäller regelverket kring buller.

Långsiktighet och kontinuitet i arbetet med hållbar stadsutveckling från statens sida

Enligt det ursprungliga upplägget för statens satsning på hållbara städer skulle den pågå under drygt två år. Gruppen kan konstatera att två år är en kort period när det gäller långsiktigt hållbar stadsutveckling. Det tar tid att först ta fram idéer och sedan planera, genomföra samt slutligen utvärdera och sprida resultaten i form av bl.a. goda exempel. Flertalet intervjuade myndigheter,

organisationer och projektgrupper har betonat vikten av långsiktighet och uthållighet i arbetet med stadsutvecklingsfrågor, inte minst för att uppnå avsedda effekter. Det har också framförts farhågor med att statliga insatser görs under en begränsad projekttid i stället för som ett successivt utvecklingsarbete. Samtidigt som det finns fördelar med tidsbegränsade satsningar med en tydlig början och ett tydligt slut, bl.a. för att lyfta fram en politiskt prioriterad fråga, vill gruppen betona vikten av långsiktighet, kontinuitet och uthållighet i arbetet med hållbar stadsutveckling.

Gruppen konstaterar vidare att regeringen i årets budgetproposition har föreslagit att satsningen på hållbara städer fortsätter under ytterligare två år, främst för att säkerställa kunskapsspridning, uppföljning av projekten och att erfarenheterna ska kunna tas till vara och utvecklas inom forskning och miljöteknikutveckling. Det är enligt gruppens bedömning viktigt att de erfarenheter som görs i satsningen kan tas till vara i det fortsatta arbetet med hållbar stadsutveckling.

Organisationsformen delegation har både för- och nackdelar

Regeringen har tillsatt en delegation för satsningens genomförande. Enligt gruppens bedömning har denna organisationsform både för- och nackdelar. Gruppen menar att det kan vara positivt att satsningen inledningsvis har getts en egen arena utanför den ordinarie myndighetsstrukturen. En fördel med att ha en delegation är att det är en fristående enhet som kan överbrygga revirtänkande och gamla positionstaganden som finns mellan olika aktörer. Delegationen är tillfällig och kan ta till vara det bästa och förstärka de insatser som myndigheterna gör. Från en delegation kan man t.ex. lyfta in väl fungerande delar i en myndighets verksamhet.

Ett alternativ till att inrätta en delegation hade varit att ge i uppdrag till t.ex. Boverket att arbeta med satsningen på hållbara städer. På längre sikt måste frågorna länkas in i den statliga förvaltningens ordinarie arbete för en ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling. Det är viktigt att arbeta med dessa frågor mer långsiktigt, att bygga vidare på upparbetad kunskap och att föra vidare erfarenheter från olika stadsutvecklingsprojekt.

Det är för tidigt att bedöma bidragets effekter

Gruppen konstaterar att det är alltför tidigt att uttala sig om vilka reella effekter på stadsutvecklingen som satsningen och det ekonomiska stödet har haft. Gruppen kan dock redan nu konstatera att majoriteten av de projekt som har studerats i denna uppföljning skulle ha genomförts även utan statligt stöd, även om de flesta då skulle ha fått en delvis annan utformning. Enligt gruppens bedömning är detta naturligt. Bidragets konstruktion och den korta tid som de olika aktörerna har haft till sitt förfogande för att ta fram nya projektidéer är en förklaring till detta. Även tiden för genomförandet av projekten är förhållandevis kort. Gruppen kan dock konstatera att stödet har bidragit till att projekten har fått en tydligare inriktning mot hållbarhet. Gruppen menar dessutom att det faktum att bidragen har gått till projekt som kan genomföras

även utan statliga bidrag är ett tecken på att projekten är genomförbara och att projekten inte har konstruerats enbart för bidragsmöjlighetens skull.

Bidrag medverkar till att sätta i gång stadsutvecklingsinsatser

Gruppen vill samtidigt betona vikten av att lyfta fram frågan om vilket mervärde som statliga bidrag har. Bidragsgivning är ett bland flera sätt att styra samhället mot en mer hållbar utveckling. Gruppen konstaterar att bidraget för hållbara städer leder till att olika initiativ vidtas för att uppnå en mer hållbar utveckling i städerna. Enligt gruppens bedömning har bidraget medverkat till att sätta i gång olika stadsutvecklingsinsatser runt om i landet. Gruppen vill samtidigt betona att det är viktigt att se till att bidragen ger ett mervärde och inte enbart blir en extra finansieringskälla för insatser som ändå skulle ha genomförts inom ramen för den ordinarie verksamheten hos bl.a. kommuner och bostadsföretag.

Viktigt att stödja utvecklingen i både stora och små städer i hela landet

En stor del av stödet 2009 gick till stora städer. Det finns naturliga orsaker till detta. Samtidigt vill gruppen betona att stadsutveckling är lika viktigt i stora som små städer och att stödet kommer hela landet till godo, både tillväxtregioner och regioner i stagnation. Det är från statens sida därför viktigt att uppmuntra utvecklingsarbetet inte bara i de redan aktiva kommunerna, utan även i kommuner som hittills inte har varit aktiva inom området. Gruppen konstaterar att bidragets konstruktion har styrt mot stora kommuner och redan befintliga projektidéer. Gruppen vill i sammanhanget även peka på den omgivande landsbygdens betydelse för att uppnå en hållbar utveckling. Städerna är beroende av sitt omland. Gruppen vill vidare betona vikten av att ombyggnad av existerande stadsdelar beaktas i stadsutvecklingssammanhang. Ombyggnad och omdaning av befintliga stadsdelar och bostadsområden är en stor utmaning, inte minst när det gäller förnyelse av städernas miljonprogramsområden.

Kostnadseffektiviteten är svår att mäta

Det är viktigt att statliga bidrag ger så stor avsedd effekt som möjligt till så låg kostnad som möjligt. När det gäller stödet för hållbara städer kan gruppen konstatera att det är svårt att bedöma kostnadseffektiviteten, bl.a. eftersom satsningen har flera mål och syften som är otydliga och svåra att kvantifiera. Dessutom är det svårt att mäta uppnådda resultat vad gäller inte minst den sociala dimensionen. Gruppen har inte genomfört någon egen bedömning av bidragets kostnadseffektivitet utan hänvisar till den utvärdering som Konjunkturinstitutet har genomfört på uppdrag av regeringen. Gruppen konstaterar att Konjunkturinstitutet har gjort bedömningen att stödet inte är ett kostnadseffektivt styrmedel för klimatpolitiken.

Det är viktigt med grönområden och möjligheter till lokal odling i städerna

I sitt budgetbetänkande hösten 2008 utgick miljö- och jordbruksutskottet från att grönområdets betydelse och möjligheterna till lokal odling skulle komma att vägas in i satsningen på hållbara städer. Gruppen kan utifrån uppföljningens resultat konstatera att detta är frågor som ingår i några av de stadsutvecklingsprojekt som har studerats. När det gäller frågor kring grönområden har t.ex. gröna tak och gröna väggar tagits upp i några projekt. Gruppen konstaterar att förtätning och ökad blandning av stadens olika funktioner är en aktuell trend inom dagens stadsutvecklingsarbete. Att förtäta städerna ökar resurseffektiviteten på olika sätt. Gruppen vill i detta sammanhang lyfta fram betydelsen av att grönområden men även bl.a. kulturmiljöer skyddas i det pågående och planerade stadsutvecklingsarbetet.

Ett exempel på att möjligheterna till lokal odling uppmärksammas är ett projekt i Skåne om stadsodling som drivkraft för hållbar stadsutveckling, där det bl.a. studeras i vilken grad som stadsodling i parker och kvartersgårdar kan öka den sociala hållbarheten i stadsutvecklingen genom att t.ex. skapa en hälsosam fritid och mötesplatser i staden. Stadsodling har även en miljömässig dimension där det handlar om att skapa mer lokala kretslopp och en ekonomisk dimension där det handlar om att stadsodlingen på sikt även kan få betydelse för städernas livsmedelsförsörjning. Gruppen menar att det är viktigt att fortsatt följa frågor om grönområdets betydelse och möjligheter till lokal odling i städerna.

Begränsat nytänkande och få möjligheter till miljöteknikexport

Uppföljningens resultat pekar på att nytänkandet i de projekt som har sökt bidrag har varit begränsat och att det inte finns några tydliga exempel på innovativ miljöteknik eller möjligheter till ökad svensk miljöteknikexport. Gruppen menar att en orsak till detta är stödets konstruktion. Projekten har en förhållandevis kort tid till förfogande för att både ta fram idéer, planera projekten, ansöka om bidrag och därefter genomföra och följa upp projekten. Detta innebär att framför allt de investeringsprojekt som kan komma i fråga för stöd måste ha kommit långt i sin planering och att det därför inte kan förväntas att stödet ska leda till helt nya och innovativa projekt. Gruppen menar att det ligger i sakens natur att detta leder till att det till stor del har blivit aktörer bakom redan påkomna idéer som har ansökt om stöd. Dessutom har bidraget en begränsad ekonomisk omfattning.

Samtidigt vill gruppen även lyfta fram att det kan finnas en problematik i att alltför mycket fokusera på att stadsutvecklingsprojekt ska vara nydanande och bidra till export av ny teknik. Det finns en risk att ett sådant angreppssätt leder till en alltför stor fokusering på nybyggande och tekniska lösningar. Det är viktigt att betona att hållbart stadsbyggande även handlar om att utifrån en helhetssyn utveckla och förvalta redan befintliga stadsdelar.

Gruppen vill också betona att det inte är realistiskt att ha alltför stora förhoppningar på att verksamheten ska leda till teknikutveckling. Det är svårt för

kommuner och landsting att delta i teknikutvecklingen och att driva projekt tillsammans med företag och forskare i syfte att ta fram ny teknik.

Ansökningsprocessen har varit relativt enkel

Miljö- och jordbruksutskottet har i flera uppföljningar under senare år uppmärksammat vikten av bl.a. enkla regler och blanketter för de olika stöd som staten ger inom utskottets beredningsområde. Detta är en fråga som har lyfts fram även i denna uppföljning. Enligt gruppens bedömning har ansökningsprocessen vad gäller stödet för hållbara städer varit relativt enkel, även om det har funnits delar av den som har varit svåra att hantera för framför allt mindre aktörer. Gruppen vill fortsatt betona vikten av ett enkelt ansökningsförfarande.

Konjunkturinstitutet har redovisat att kostnaden för delegationens kansli motsvarade knappt 6 % av de beviljade bidragen 2009. Därtill kommer kostnaden för de sökandes arbetstid för att ta fram ansökningar, både beviljade och avslagna. Gruppen konstaterar att den valda organisationsmodellen för satsningen, dvs. att inrätta en särskild delegation för att hantera en begränsad summa bidragsmedel, innebär att en relativt stor andel av de resurser som finns tillgängliga läggs på administration. När satsningen är slut bör det utvärderas om administrationen kring bidragsgivningen har varit effektiv, bl.a. om administrationen har effektiviserats i förhållande till den administration som var knuten till LIP och Klimp.

Det är viktigt med uppföljning, utvärdering och resultatspridning

Gruppen kan konstatera att regeringen har initierat ett antal olika uppföljningsinsatser inom ramen för den pågående satsningen. Samtidigt är det ännu alltför tidigt att utvärdera vilka effekter på stadsutvecklingen som statens satsning har fått. Gruppen menar att en sådan utvärdering av satsningens mer långsiktiga effekter dock bör göras om några år och omfatta både resultaten av satsningen i stort och av bidraget för hållbara städer. I detta bör bl.a. ingå frågan om små kommuner har kunnat ta till vara de erfarenheter som har gjorts från satsningen. När en sådan utvärdering görs är det önskvärt att kunna analysera och jämföra resultaten av denna satsning med resultaten av andra klimatsatsningar och bidrag som t.ex. LIP och Klimp. Det är då en fördel om samma analysredskap används som i tidigare utvärderingar. Gruppen vill här peka på vikten av mätbarhet och jämförbarhet i förhållande till andra statliga insatser inom klimatområdet för att kunna ge goda beslutsunderlag för både riksdag och regering. Enligt gruppens bedömning är det bl.a. viktigt att tydliggöra vilken myndighet som är mottagare av de uppföljningar och utvärderingar som görs av både satsningen i sin helhet, bidragets mer allmänna effekter och de resultat som varje enskilt projekt leder till.

Gruppen menar att det är viktigt att följa projekten under en längre tid, inte minst eftersom satsningen har en begränsad omfattning. Det är viktigt att satsningens resultat och den kunskap som har samlats inom delegationen och i projekten tas om hand när satsningen är slut och delegationen är avvecklad.

Gruppen vill särskilt peka på vikten av att de lärdomar som delegationen har dragit förs vidare. Det är inte minst viktigt att sprida goda exempel på hållbar stadsutveckling till både små och stora kommuner och företag, både i Sverige och utomlands. Gruppen vill betona vikten av att projekten följs upp och utvärderas innan de sprids som goda exempel.

Regeringens resultatredovisning till riksdagen

Gruppen kan konstatera att regeringen redovisar ett antal insatser för hållbar stadsutveckling i sin resultatredovisning till riksdagen, både under utgiftsområde 20 Allmän miljö- och naturvård och utgiftsområde 18 Samhällsplanering, bostadsförsörjning, byggande samt konsumentpolitik. Gruppen vill understryka vikten av att regeringen i de årliga resultatredovisningarna till riksdagen redovisar och bedömer de resultat som uppnås genom statens olika insatser för en hållbar stadsutveckling, bl.a. utifrån genomförda uppföljningar och utvärderingar. Det är viktigt att fortsatt följa denna fråga.

Referenser

- Arkitekturmuseet (2009): *Rapport om Arkitekturmuseets vidgade uppdrag*. AM2009/0065-10.
- Arkitekturmuseet (2010): *Arkitektur, form, design, hållbar samhällsutveckling – Årsredovisning 2009*.
- Bernow, R. (2009): *Modell för framgångsrik samverkan mellan kommun och näringsliv*. Evidens 2009-04-20.
- Bet. 1998/99: MJU6 *Miljöpolitiken*.
- Bet. 2000/01: MJU15 *Kemikaliestrategi för Giftfri miljö*.
- Bet. 2001/02: BoU14 *Vissa inomhusmiljöfrågor*.
- Bet. 2001/02: MJU3 *Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier*.
- Bet. 2001/02: MJU10 *Sveriges klimatstrategi*.
- Bet. 2003/04: MJU4 *Ett samhälle med giftfria och resurssnåla kretslopp*.
- Bet. 2005/06: BoU9 *Nationellt program för energieffektivisering och energisamt byggande*.
- Bet. 2005/06: MJU3 *Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag m.m.*
- Bet. 2005/06: KU21 *Riksdagen i en ny tid*.
- Bet. 2007/08: MJU1 *Utgiftsområde 20 Allmän miljö- och naturvård m.m.*
- Bet. 2007/08: NU8 *Vissa näringspolitiska frågor*.
- Bet. 2008/09: CU1 *Utgiftsområde 18 Samhällsplanering, bostadsförsörjning, byggande samt konsumentpolitik*.
- Bet. 2008/09: CU30 *Plan- och byggfrågor*.
- Bet. 2008/09: MJU28 *Riktlinjer för klimatpolitiken m.m.*
- Bet. 2009/10: CU26 *Riksrevisionens styrelses redogörelse angående buller i plan- och byggprocessen*.
- Borgström, S. (2004): *Kunskapssammanställning Hållbar Stadsutveckling: Urban Ekologi – en bibliografi*. Institutionen för systemekologi, Stockholms universitet.
- Boverket (1998): *Brott, bebyggelse och planering*.
- Boverket (2004a): *Hållbara städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi*.
- Boverket (2004b): *Stadspolitiska utblickar i Europa*.
- Boverket (2009a): *Sammanställning av bidragseffektiviteten från Energimyndighetens underlag 2009-11-29*. PM 2009-11-30. Bidragsenheten.
- Boverket (2009b): *Boverkets yttrande avseende investeringsprojekt för utvecklingen av hållbara städer*. Yttrande 2009-08-32, dnr 1399-3162/2009.

- Boverket (2009c): *Boverkets yttrande avseende planeringsprojekt för utvecklingen av hållbara städer*. Yttrande 2009-10-19, dnr 1399-3162/2009.
- Boverket (2009d): *Att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv – delredovisning 2009*.
- Boverket (2010a): *Utformningen reducerade effekterna – Boverkets utvärdering av OFFrotsstödet*. Redovisning av stöd till investeringar i energiefektivisering och konvertering till förnybara energikällor i lokaler som används för offentlig verksamhet 2005:205, enligt regleringsbrev för budgetåret 2009 avseende Boverket. M2008/4791/A.
- Boverket (2010b): *Boverkets yttrande avseende investeringsprojekt för utveckling av hållbara städer*. Yttrande 2010-05-31, dnr 1399-2389/2010.
- Boverket (2010c): *Boverkets yttrande avseende planeringsprojekt för utvecklingen av hållbara städer*. Yttrande 2010-05-31, dnr 1399-2388/2010.
- Boverket (2010d): *Planer som styrmedel för att minska samhällets klimatpåverkan*.
- Boverket (2010e): *Gör plats för cykeln – Vägledning och inspiration för planering av cykelparkering vid stationer och resecentra*.
- Brittiska underhusets utredningstjänst (2010): *Eco Towns*. Standard Note SN/SC/4406, 2010-02-08.
- Brå, Boverket och Rikspolisstyrelsen (2002): *Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott och otrygghet*.
- Delegationen för hållbara städer (2008): *Rapport om Delegationens verksamhet 2008*. Rapport 2008-12-22.
- Delegationen för hållbara städer (2009a): *Summary and main conclusions from the Delegation's seminar on the high-level conference European Cities and the Global Climate Challenge 14th of September 2009*. Pm 2009-09-30.
- Delegationen för hållbara städer (2009b): *Summary and main conclusions from the workshop International cooperation – pitfalls and success factors on the high-level conference European Cities and the Global Climate Challenge 14th–15th of September 2009*. Pm 2009-09-30.
- Delegationen för hållbara städer (2009c): *Rapport om Delegationens verksamhet 2009*. Pm 2009-12-30.
- Delegationen för hållbara städer (2009d): *Beslut om Er ansökan om statligt stöd till investeringar för åtgärder som främjar hållbar stadsutveckling enligt förordningen 2008:1407*. Beslut 2009-12-14.
- Delegationen för hållbara städer (2010a): *Information om statligt stöd till utveckling av hållbara städer*.
- Delegationen för hållbara städer (2010b): *Rapport från studieresa till Stuttgart, Tübingen och Freiburg 17–20 maj 2010*.

- Delegationen för hållbara städer (2010c): *Hållbara stadsbyggnadsprojekt – Projekt som fått ekonomiskt stöd från Delegationen för hållbara städer år 2009.*
- Dir. 2007:142 *Kommitté för Sveriges deltagande i världsutställningen Expo 2010 i Shanghai.*
- Dir. 2010:86 *Utvärdering av upphandlingsregelverket och översyn av upphandlingsstatistiken.*
- Ds 1996:59 *Allas vårt ansvar.*
- Ds 2004:1 *Mer trä i byggandet – underlag för en nationell strategi för att främja trä i byggandet.*
- Ds 2009:63 *Sveriges femte nationalrapport om klimatförändringar. I enlighet med Förenta Nationernas ramkonvention om klimatförändringar. Miljödepartementet.*
- Energimyndigheten (2008a): *Uthållig kommun.* Infoblad.
- Energimyndigheten (2008b): *Avsiktsförklaring gällande programmet Uthållig kommun – med energin som språngbräda.*
- Energimyndigheten (2009a): *Hållbara städer – utvärdering klimatkriteriet.* Pm 2009-11-29. Systemanalysavdelningen.
- Energimyndigheten (2010): *Statusrapport avseende Energimyndighetens arbete med Uthållig kommun.* Pm 2010-03-29. Dnr 00-09-5192.
- Europeiska kommissionen (1996): *Hållbara städer i Europa – slutrapport från expertgruppen för stadsmiljö.*
- Europeiska kommissionen (2006): *Meddelande från kommissionen till rådet och Europaparlamentet om den temainriktade strategin för stadsmiljön.* Bryssel den 11 januari 2006. KOM(2005) 718 slutlig.
- Europeiska kommissionen (2007): *Integrerad miljöförvaltning – Vägledning i samband med den temainriktade strategin för stadsmiljön.* Technical Report 2007-013.
- Europeiska kommissionen (2009): *Förderung der nachhaltigen Stadtentwicklung in Europa. Erfolge und Chancen.*
- Europeiska rådet (2006): *Renewed EU Sustainable Development Strategy,* 10917/06.
- Expertgruppen för stadsmiljö (1996): *En målinriktad sammanfattning av rapporten Hållbara städer i Europa till lokala myndigheter.*
- Exportrådet: *Take a deeper look.*
- Folke, C. Jansson, Å., Larsson, J., Costanza, R. (1997): *Ecosystem appropriation by cities.* Ambio 26(3):167–172.
- Folke, C. (2008): *Föreläsning i globaliserings- och urbaniserings- och befolkningsökningstrender ur hållbarhetsperspektiv* (2008-08-28).

- Formas (2009a): *Miljöforskning – Formas tidning för ett hållbart samhälle*. Nr 1-2009.
- Framställning 2005/06:RS3 Riksdagen i en ny tid.
- Förenta Nationerna UN (2006): *The Habitat Agenda*.
- Förslag till riksdagen 2000/01:RR14 Riksdagens revisorers förslag angående anslog som regeringen disponerar och fördelar.
- Kates, R. W., Parris, T. M. (2005): *What is sustainable development?* Environment 47(3):8–21.
- Konjunkturinstitutet (2010): *En utvärdering av det ekonomiska stödet till åtgärder för att främja hållbara städer*. Specialstudier nr 23. Maria Vredin Johansson.
- Mediaplanet, 20 september 2009.
- Ministère de l'écologie, du développement et de l'aménagement durables, République Française (2007): *Lancement du "Grenelle Environnement"*, vendredi 6 juillet 2007.
- Mitcham, C. (1995): *The concept of sustainable development: its origins and ambivalence*. Technology and society 17(3):311–326.
- Naturvårdsverket (2008a): *Lokala investeringsprogram i mål. Erfarenheter och resultat av tio års miljöarbete*.
- Naturvårdsverket (2008b): *LIP utvärderas på bredden och djupet. Genomförda utvärderingar av lokala investeringsprogram*. Information Fakta, september 2008.
- Naturvårdsverket (2008c): *Hållbar stadsdel i Malmö har blivit en internationell föregångare*. Information Fakta, september 2008.
- Naturvårdsverket (2008d): *Hammarby Sjöstad visar kretsloppstänkande*. Information Fakta, november 2008.
- Naturvårdsverket (2009a): *Effekter av investeringsprogrammen LIP och Klimp*. Regeringsuppdrag juni 2009. Rapport 5991.
- Naturvårdsverket (2009b): *Hållbar utveckling*.
- Nolmark, H., Jarnhammar, M. & Edfeldt-Sjöling, S. (2009): *Kartläggning av forskning om städer och hållbar stadsutveckling – interdisciplinär, systeminriktad och praktisknära*. Node Nolmark Development.
- Palme, U. (2010): *Multiple conceptions of sustainable urban water systems: problem or asset?* Water Policy 12:425–443.
- Pandis, S. & Brandt, N. (2009): *Utvärdering av Hammarby Sjöstads miljöprofilering – Vilka erfarenheter ska tas med till nya stadsutvecklingsprojekt i Stockholm?* KTH, avdelningen för industriell ekologi.
- Polèse, M. & Stren, R. (Eds.) (2000): *Understanding the New Sociocultural Dynamics of Cities: Comparative Urban Policy in a Global Context*. Social Sustainability of Cities, University of Toronto Press, Toronto.

- Prop. 1997/98:145 *Svenska miljömål. Miljöpolitik för ett hållbart Sverige.*
- Prop. 2000/01:65 *Kemikaliestrategi för Giftfri miljö.*
- Prop. 2000/01:130 *Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier.*
- Prop. 2001/02:55 *Sveriges klimatstrategi.*
- Prop. 2001/02:128 *Vissa inomhusmiljöfrågor.*
- Prop. 2002/03:117 *Ett samhälle med giftfria och resurssnåla kretslopp.*
- Prop. 2004/05:150 *Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag.*
- Prop. 2005/06:145 *Nationellt program för energieffektivisering och energismart byggande.*
- Prop. 2007/08:1 *Budgetpropositionen för 2008.*
- Prop. 2008/09:1 *Budgetpropositionen för 2009.*
- Prop. 2008/09:162 *En sammanhållen klimat- och energipolitik – Klimat.*
- Prop. 2009/10:1 *Budgetpropositionen för 2010.*
- Prop. 2009/10:170 *En enklare plan- och bygglag.*
- Prop. 2010/11:1 *Budgetpropositionen för 2011.*
- Rees, W. E. (1997): *Urban ecosystems: the human dimension.* Urban Ecosystems 1:63–75.
- Rees, W. & Wackernagel, M. (1996): *Urban ecological footprints: why cities cannot be sustainable – and why they are a key to sustainability.* Environ. Impact Assess. Rev. 16:223–248.
- Regeringskansliet (2006): *Tänk stort och spännande i trä!* Bakgrund till Nationella träbyggnadsstrategin. Powerpointpresentation.
- Regeringskansliet (2007a): *Kommitté för svenskt deltagande i Expo 2010 tillsatt.* Pressmeddelande 2007-10-04.
- Regeringskansliet (2007b): *Vi satsar 340 miljoner på hållbara stadsmiljöer.* Debattartikel i Dagens Nyheter den 2 september 2007 (www.regeringen.se).
- Regeringskansliet (2007c): *Nationella träbyggnadsstrategin.* Powerpointpresentation.
- Regeringskansliet (2008a): *Handelsministern lanserade ny exportsatsning inför sjuttio ambassadörer.* Regeringens webbplats www.regeringen.se.
- Regeringskansliet (2008b): *Hållbara städer – ett lösningskoncept.* Regeringens webbplats, www.regeringen.se.
- Regeringskansliet (2008c): *Delegationen för hållbara städer.* Uppdrag, 2008-09-05. Miljödepartementet.
- Regeringskansliet och Sveriges Träbyggnadskansli (2008): *Tolv trästäder leder utvecklingen.* Pressmeddelande 2008-11-13.
- Regeringskansliet (2009a): *Uppdrag om hållbar stadsutveckling till fyra myndigheter.* Pressmeddelande 2009-09-11.

- Regeringskansliet (2009b): *Cities – part of the solution*. Highlights from the EU conference on urban development and climate change 2009, Stockholm, Sweden.
- Regeringskansliet (2009c): *Över 130 miljoner kronor i stöd till hållbara stadsutvecklingsprojekt*. Pressmeddelande 2009-12-15. Miljödepartementet.
- Regeringskansliet (2009d): *Tydligt samband mellan bra samverkan och bra projektresultat*. Pressmeddelande 2009-04-30. Miljödepartementet.
- Regeringskansliet (2009e): *Riktlinjer om jäv – Delegationen för hållbara städer*. Pm 2009-06-05. Miljödepartementet.
- Regeringskansliet (2010a): *Ny plan- och bygglag*. Pressmeddelande 2010-03-18. Miljödepartementet.
- Regeringskansliet (2010b): *Ett grönare Sverige*. Miljöpolitiken 2006–2010.
- Regeringskansliet (2010c): *Ett samtal om arkitekturpolitik – Minnesanteckningar från ett möte på Kulturdepartementet den 2 juni 2010*.
- Riksantikvarieämbetet (2010): *Riksantikvarieämbetet årsredovisning 2009*.
- Riksrevisionen (2009): *En effektiv och transparent plan- och byggprocess? Exemplet buller*. RiR 2009:5.
- Schulman, M. (2000): *Stadspolitik och urbanforskning i Norden*. Nordregio 2000:4.
- Skr. 2007/08:89 *Globala utmaningar – vårt ansvar*. Skrivelse om Sveriges politik för global utveckling.
- Skr. 2009/10:214 *Biståndets resultat – tema miljö och klimat*.
- SOU 2009:57 *Myndighet för hållbart samhällsbyggande – en granskning av Boverket*.
- Stockholms stad (2007): *Vision 2030 – Ett Stockholm i världsklass*.
- Swentec (2009a): *Handlingsplan för svensk miljöteknik överlämnad till Maud Olofsson*. Pressmeddelande 2009-12-14.
- Swentec (2009b): *Handlingsplan för svensk miljöteknik*.
- Swentec (2009c): *Svensk miljöteknik i siffror*.
- Swentec (2010): *Varuexport från svenska miljöteknikföretag – Statistik 2003–2009*.
- Sveriges ambassad, Berlin (2009): *Tyskland: Hållbara städer*. Pm 2009-05-15.
- Sveriges ambassad, London (2009): *Brittisk erfarenhet av hållbart stadsbyggande och miljöteknik*. Pm 2009-06-30.
- Sveriges ambassad, Wien (2009): *Hållbara städer i Österrike*. Pm 2009-05-15.

- Tillväxtanalys (2009): *Befolkning, service och företagande i Sveriges gles- och landsbygder*. Rapport 2009:10, Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser.
- Utredningar från riksdagen 1998/99:URD1 *Statens stöd till lokala investeringsprogram för en ekologiskt hållbar utveckling – en uppföljning av den hittillsvarande fördelningen av ramanslaget E1 under statsbudgetens utgiftsområde 18*. Bostadsutskottet.
- Wall, M. (2008): *Lågenergihus – en flora av begrepp*. I VVS-Forum, april 2008.
- World Commission on Environment and Development (1988): *Vår gemensamma framtid: rapport från Världskommissionen för miljö och utveckling under ordförandeskap av Gro Harlem Brundtland*.
- World Commission on Environment and Development: *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427 – Development and International Co-operation: Environment.

Information, studiebesök och intervjuer m.m.

- Arkitekturmuseet, e-brev 2010-08-09.
- Barn i stan, Sevedsplan Malmö, studiebesök 2010-05-17.
- Bokalerna, Rosengård Malmö, studiebesök 2010-05-17.
- Bostaden, Umeå, intervju 2010-05-03 samt e-brev 2010-06-02 och 2010-06-09.
- Boverket, intervju 2010-06-10 samt e-brev 2010-07-02, 2010-10-11 och 2010-10-27.
- CA Fastigheter AB, intervju 2010-05-17 och e-brev 2010-05-28.
- City i samverkan, e-brev 2010-09-14.
- Delegationen för hållbara städer, intervjuer kansliet 2010-03-02, 2010-09-15, e-brev 2010-03-04, 2010-03-15, 2010-09-21, 2010-10-11 och 2010-10-13. Seminarier 2010-01-18 och 2010-03-30. Information till uppföljnings- och utvärderingsgruppen 2010-04-29.
- Ekostaden Augustenborg, intervju och studiebesök 2010-05-18 samt e-brev 2010-05-28.
- Energimyndigheten, intervju 2010-06-09 och e-brev 2010-08-27.
- Exportrådet, intervju 2010-05-07 och e-brev 2010-05-25.
- Formas, intervju 2010-09-15 samt e-brev 2010-09-17 2010-10-10.
- Forum för miljöforskning, Uppsala, 2010-02-09 och 2010-02-10.
- Hammarby Sjöstad, Glashus Ett, Stockholm. Studiebesök 2010-05-06 och e-brev 2010-06-07.

Internationella miljöinstitutet (International Institute for Industrial Environmental Economics at Lund University, IIIEE), intervju 2010-05-17 och e-brev 2010-06-08.

Konjunkturinstitutet, telefonintervju 2010-03-09.

Lomma kommun, intervjuer 2010-05-18.

Länsstyrelsen i Skåne län, intervju 2010-05-17 och e-brev 2010-08-06.

Länsstyrelsen i Stockholms län, intervju 2010-08-26 och e-brev 2010-09-08.

Länsstyrelsen i Västerbottens län, intervju 2010-05-04 och e-brev 2010-06-14.

Malmö stad, intervjuer 2010-05-18 och 2010-05-19 samt e-brev 2010-06-09.

Miljödepartementet, intervju 2010-09-07.

Naturvårdsverket, intervju 2010-03-11 och e-brev 2010-03-26.

Riksantikvarieämbetet, intervju 2010-04-13, pm 2010-03-31 och e-brev 2010-04-22.

Samverkansgruppen forskare och folkvalda, Sveriges riksdag, seminarium 2010-02-18.

Sida, e-brev 2010-08-20.

SLU Alnarp, landskapsarkitektur, intervju 2010-05-18 och e-brev 2010-05-28.

SLU Alnarp, landskapsutveckling, intervju 2010-05-17 och e-brev 2010-05-28.

Socialstyrelsen, e-brev 2010-07-15 (dnr 1.4-19735/2010).

Statens folkhälsoinstitut, e-brev 2010-07-26 (dnr Verk 2010/287).

Stockholms stad, intervjuer 2010-05-03, 2010-05-06, 2010-05-19, 2010-05-21 och 2010-05-25. Information till uppföljnings- och utvärderingsgruppen 2010-04-29.

Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag, telefonintervju 2010-09-13.

Sveriges Arkitekter, e-brev 2010-09-09.

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), intervju 2010-05-10 och e-brev 2010-05-12.

Swentec, e-brev 2010-08-18 (dnr 2010-66).

Tillväxtverket, brev 2010-06-30 (dnr 2010-002326).

Trafikverket, e-brev 2010-08-19 (dnr TRV 2010/55022).

Trästad 2012, intervjuer vid Länsstyrelsen i Västerbottens län 2010-02-12 och 2010-05-03 samt e-brev 2010-08-09.

Umeå kommun, intervjuer 2010-02-12 och 2010-05-03 samt e-brev 2010-06-09.

Umeå universitet, institutionen för tillämpad fysik och elektronik, intervju 2010-05-03 och e-brev 2010-06-16.

Utrikesdepartementet, e-brev 2010-10-11.

Världsnaturfonden WWF, brev 2010-07-09.

BILAGA 1

Arbete med hållbar stadsutveckling i fyra länder

I denna bilaga görs en genomgång av hur arbetet med hållbar stadsutveckling har lagts upp i fyra europeiska länder: Frankrike, Storbritannien, Tyskland och Österrike.

Frankrike

År 2007 tog den franska regeringen ett initiativ för att samla olika samhälls-aktörer kring arbetet för en hållbar utveckling. En överenskommelse, Grenelle miljö, ingicks mellan staten, lokala myndigheter, fackföreningar, företag och olika organisationer. Grenelle miljö ägnades bl.a. åt att etablera en dialog och utarbeta förslag till ett program med hänsyn till olika områden. Sex arbetsgrupper bildades för att arbeta med följande temaområden:

- Arbeta mot klimatförändringar och kontrollera efterfrågan på energi inom områden som transport, byggande och boendekvalitet.
- Bevara biologisk mångfald och naturresurser inom områden som vatten, skyddade områden, fiske och fiskeresurser.
- Skapa en miljö som förbättrar hälsa inom områden som kost, föroreningar, avfall och luftkvalitet.
- Skapa hållbara produktions- och konsumtionsmetoder inom områden som jordbruk, livsmedel, fiske, skog, distribution och hållbar stadsutveckling.
- Bygga en ekologisk demokrati och skapa debatt om reformering av institutioner som tar hänsyn till utvecklingen av en hållbar miljö och som förbättrar tillgången till information.
- Främja metoder för en gynnsam ekologisk utveckling för sysselsättning och konkurrens. Inom detta område ska frågor som forskning, innovation, sysselsättning, ekologiskt skattesystem och ansvarsfull reklam hanteras.¹²⁸

I juni 2010 antog det franska parlamentet ett lagförslag om ett nytt nationellt engagemang för miljön (Grenelle 2), som en fortsättning på det arbete som påbörjades 2007 och för att konkretisera arbetet enligt riktlinjerna i Grenelle miljö. Det är sex områden som står i centrum för Grenelle 2. Lagstiftningen syftar till att motstå klimatförändringar genom insatser inom byggnation och stadsplanering för att förbättra byggnaders energiprestanda. Inom transportområdet är målet att utveckla stadens kollektivtrafik och främja alternativ till vägtransporter av gods. När det gäller energi och klimat syftar lagen till att minska energiförbrukningen, förhindra utsläpp av växthusgaser och främja utvecklingen av förnybar energi. I syfte att bevara den biologiska mångfalden finns bestämmelser om ett hållbart jordbruk med minskad kemisk förorening,

¹²⁸ Ministère de l'écologie, du développement et de l'aménagement durables, 2007.

skydd av arter och boendekvalitet samt vattenrening och vattenförsörjning. För att säkerställa hälsa och bättre hantera avfall innehåller lagen bestämmelser om buller samt skärper ansvaret för avfallsproducenter. Slutligen syftar lagen till att införa en ny miljöförvaltning som avser att skapa dialog mellan olika samhällsaktörer. Miljöförvaltningen ska t.ex. uppmärksamma de lokala myndigheternas särdrag. Både de offentliga och de stora privata företagens ansvar skärps, särskilt genom införandet av en skyldighet att i sina årliga rapporter redovisa sociala och miljömässiga resultat.

Inom ramen för Grenelle miljö investerar franska staten 7 miljarder euro varje år fram till 2020 i syfte att prioritera hållbar utveckling. Av dessa går ca 1 miljard euro till investeringar i transporter och hållbar stadsutveckling.¹²⁹

I oktober 2008 presenterade Frankrike en handlingsplan för hållbara städer. Planen är en fortsättning av åtagandena inom miljöprogrammet Grenelle miljö och syftar till att främja tillväxten av ett nytt sätt att planera, bygga, driva och förvalta staden. Idén om hållbara städer står i centrum för denna handlingsplan som ska bidra till att genomföra Frankrikes EU-åtaganden, främst implementeringen av Leipzigstadgan. Handlingsplanens främsta initiativ är lanseringen av en tävling inom fyra områden: Ecoquartiers, projektet Ecocités, stöd till kollektivtrafiklösningar utanför Paris samt främjande och utveckling av naturen i staden. Genom att finansiera ett dussin stora innovativa projekt vill staten ta fram en ny stadsmodell.

Målet för regeringen är att ett femtontal Ecocités-projekt och minst ett Ecoquartiers-projekt ska avslutas före 2012 i alla kommuner som har stadsutvecklingsprogram att arbeta efter.¹³⁰ Totalt har 160 Ecoquartiers-projektförslag från alla regioner och kommuner i Frankrike inkommit. Av dessa fick 28 projekt gå vidare. Staden Grenoble fick det första Ecoquartiers-priset. Bland de 19 inkomna projektförslagen som rörde Ecocités valdes 13 projekt ut för att genomföras. Resultatet av tävlingen offentliggjordes i november 2009.

Syftet med tävlingen Ecoquartiers var att sprida goda exempel på hållbara stadsdelar. Viktiga temaområden för tävlingen var vatten, avfall, biologisk mångfald, transporter, energi, densitet och stadsplanering samt ekologisk konstruktion. Det handlar om att integrera stadstillväxt i ett lokalt perspektiv utifrån faktorer som ekonomisk tillväxt, livskvalitet och social integration på lokal nivå. Ecoquartiers-projekten ska vila på tre huvudpelare och ta hänsyn till följande faktorer:

- På ett socialt och samhälleligt plan: medverkan och stöd från företrädare för föreningar och civila organisationer, samordning med andra befintliga insatser för klimat och energi, blandning av olika sociala grupper och t.ex. nya och gamla byggnader samt olika stadsfunktioner som kommunala tjänster och affärer, kollektivtrafik, offentliga utrymmen och friluftsliv.

¹²⁹ Webbplatsen www.gouvernement.fr.

¹³⁰ Delegationen för hållbara städer, 2009c och webbplatsen www.gouvernement.fr.

- På ett ekonomiskt plan: behovsidentifiering och prognoser för traditioner och kommande livsstilar, kvaliteten på transport- och kommunikationsmedel, den lokala ekonomins utveckling, former för produktion och ansvarsfull konsumtion, transaktioner, förvaltningskostnader etc.
- På ett miljömässigt plan: måttlig förbrukning av kol i städer, rörlighet, hänsyn till natur och biologisk mångfald, återintegrering av förorenade och förstörda områden, kvalitet på förvaltning av vatten, förebyggande och återvinning av avfall, förebyggande av buller, anpassning till klimatförändringen och minskade utsläpp av växthusgaser, t.ex. genom byggnaders prestanda, nya sätt att bygga bostäder som förenar kravet på en personlig tillvaro och öppenhet för allmänna värden och allmännyttiga tjänster.

För att ge stöd till lokala aktörer som politiker, stadsplanerare och arkitekter har regeringen byggt upp en webbplats där principerna för att bygga Ecoquartiers redovisas. På webbplatsen har även exempel på initiativ, såväl i Frankrike som andra länder, publicerats i syfte att sprida kunskap och erfarenheter inom området.¹³¹

Ecocités rör projekt som har genomförts på lokal nivå i samarbete med lokala aktörer. Projekten ska vara inom befintlig stadsbebyggelse (fler än 100 000 invånare) och avse områden med stark befolkningstillväxt. Kandidatstäderna ska ha ambitionen att öka sin befolkning med 30 % eller med motsvarande 50 000 invånare inom 20–25 år. Projekten ska vara exempel på strategier för urban utveckling då det gäller utformning och genomförande.¹³²

Fem till sju Ecocités kommer att utses som nationella förebilder med hänsyn till ekonomisk utveckling, ekologisk syn, biologisk mångfald samt sammanhållning och social blandning. Genom att ta fram en modell för hållbar stadsutveckling vill den franska staten påskynda omvandlingen till hållbara städer.

Ett Ecocités-projekt som har fått stöd är det gränsöverskridande projektet Strasbourg-Kehl, métropole des Deux Rives. Projektet har även fått stöd från den tyska gränsstaden Kehl som ligger på östra stranden av Rhen. Syftet med projektet är att närma avståndet mellan boende och arbete. De nybyggda bostäderna ska ha tillgång till kollektivtrafik som ska byggas ut och vara färdig 2025. Syftet är också att stärka närvaron av naturen i staden genom byggandet av stadsparker och trädgårdar. Några ytterligare exempel på Ecocités-projekt är:

- Bordeaux Plaine Garonne: Det östra området av Garonneflodens båda sidor ska utvecklas. De tidigare exploaterade områdena ska omvandlas till hållbara kvarter. En ny metrolinje ska byggas och pendeltågstrafiken ska förbättras.
- Rennes Quadrant Nord-Est: Området, som har ett strategiskt läge och svag stadsbebyggelse, ska utvecklas genom att främja ett nytt centrum samtidigt som naturen och jordbruket bevaras. Det finns fyra projekt för att utveckla hållbara kvarter. En metrolinje ska byggas.

¹³¹ Webbplatsen www.ecoquartiers.developpement-durable.gouv.fr.

¹³² Delegationen för hållbara städer, 2009c.

- Grenoble: Tidigare exploaterade områden ska återanvändas för att bygga ett centrum blandat med forskningscentrum, högteknologiska företag och bostäder. Det finns fyra projekt för att bygga hållbara kvarter och ett projekt för att bygga en pendeltågslinje.

För att arbeta vidare med utvecklingen av kollektivtrafiken i städer inom ramen för miljöprogrammet Grenelle miljö lanserade den franska regeringen i maj 2010 en andra ansökningsperiod för projekt inriktade på att utveckla kollektivtrafiken på reserverade körfält. Det avser infrastruktur för stadstrafik, såsom bussar, tunnelbana och spårvagn. Som en del av utvecklingen av hållbara städer ska de vara utrustade med effektiva tjänster som information till passagerarna i realtid, tillgänglighet för funktionshindrade, underhåll m.m. De ska också bidra till att öka närheten till förorterna. Det mål som fastställts i Grenelle miljö är att den totala sträckan för den lokala kollektivtrafiken i Frankrike ska femdubblas, från 329 till 1 800 km (utom Île-de-France). Den franska staten investerar ca 2,5 miljarder euro för detta ändamål fram till 2020 genom att medfinansiera projekt. En första inbjudan att lämna projektförslag ägde rum i oktober 2008 och gav upphov till 52 projekt i 37 tätorter och omfattade en nybyggd sträcka på 365 km. För perioden 2010–2011 finns ytterligare 800 miljoner euro för att utveckla kollektivtrafiken.¹³³

Som en följd av Grenelle miljö har den franska regeringen budgeterat 380 miljoner euro för att genomföra ett program för att rusta upp privata bostäder, bygga sociala bostäder samt utveckla publika tjänster och platser. Det nationella programmet för renovering av äldre och oattraktiva kvarter (PNRQAD) sker i enlighet med en lag som antogs i mars 2009 om mobilisering för bostäder och kampen mot utslagning. Programmet ska ta hänsyn till miljön och bidra till betydande energibesparingar i byggnader. Även för detta ändamål har regeringen tagit initiativ till en tävling som resulterade i 87 projektansökningar. Av dessa har 40 projekt valts ut utifrån kriterierna att renovera bostäder i områden med en hög koncentration av tomma bostäder och med ogynnsamma ekonomiska och sociala förhållanden. Målet är att omvandla dessa områden till attraktiva bostadsalternativ genom exempelvis renoverade bostäder med lågt energibehov och publika platser som stärker det sociala livet. Programmet ska bidra till att:

- renovera bostäderna i 40 förorter
- erbjuda invånarna en blandad social tillvaro
- möjliggöra för invånarna att fortsätta att bo i samma område i stället för att söka bostadsalternativ som främjar urbanisering och gör att transportbehoven ökar
- diversifiera utbudet av bostäder i tätorterna
- utveckla ett kulturarv
- återuppliva handelscentrum och publika platser.¹³⁴

¹³³ Webbplatsen www.gouvernement.fr.

¹³⁴ Webbplatsen www.gouvernement.fr.

Storbritannien

År 2007 presenterade den brittiska regeringen planer på att bygga fem s.k. ekostäder med inga eller mycket låga koldioxidutsläpp. Dessa skulle byggas miljövänligt på gamla industritomter och ges elkraft från lokala förnybara energikällor. Ekostäderna skulle bidra till att lösa både den stora bostadsbristen och klimatförändringarna. Regeringen konstaterade att ca 240 000 nya bostäder måste byggas i Storbritannien per år fram till 2016 och att dessa bostäder måste byggas på ett hållbart sätt. Regeringens mål var att inga nya bostäder i landet skulle ge några koldioxidutsläpp inom tio år. Detta skulle ske genom en gradvis skärpning av byggreglerna. En granskning av kostnader och vinster för projektet publicerades och regeringen avsatte 2 miljoner pund för planeringsarbetet.

Kommun- och regionministeriet¹³⁵ utlyste i september 2007 en tävling för att bygga tio ekostäder. Kriterierna var att städerna ska vara väldesignade och attraktiva, omfatta storskalig ny bebyggelse, vara förebilder för hållbart byggande och boende samt byggas runt om i landet med en stark identitet förankrad i den lokala miljön. Varje exploatering ska nå målet att inte ha några koldioxidutsläpp. Billiga bostäder (affordable housing) ska utgöra minst 30 % av det totala antalet bostäder. Ekostäderna ska vara i stort sett bilfria med en hastighetsbegränsning på ca 25 km/timme. Varje stad ska ha mellan 5 000 och 20 000 bostäder.

Över 60 intresseanmälningar kom in från bl.a. kommuner och bostadsbolag. I april 2008 tillkännagav dåvarande bostadsministern 15 platser som möjliga för ekostadsprojekt. I detta ingick bl.a. nedlagda militärförläggningar, oanvända flygfält, gamla gruvor och industrimark. Från Sveriges ambassad i London och det brittiska underhusets utredningstjänst har konstaterats att projektet redan från början var kontroversiellt. Flera protester framfördes mot projektet, bl.a. från det brittiska kommunförbundet.¹³⁶ En del i kritiken har handlat om att ekostadsprojektet går utanför den normala planprocessen. När lågkonjunkturen slog igenom sommaren 2008 började projektet avstanna samtidigt som flera kommuner och regioner hoppade av.

Trots lågkonjunkturen fortsatte arbetet. Ett första steg i arbetet var att genomföra platsbesiktningar under tre månader, vilket avslutades i juni 2008. Därefter skickades ett policydokument på remiss i november 2008 och remissförfarandet avslutades i april 2009. I juli 2009 offentliggjorde regeringen vilka fyra ekostadsprojekt som hade valts ut till att dela på 60 miljoner pund i stöd till lokal infrastruktur under två år.¹³⁷ Samtidigt klargjorde ministeriet att man ville se minst sex nya ekostäder 2010. Kommunerna fick samtidigt möjlighet att söka 5 miljoner pund för att utföra ytterligare planeringsarbete.

I det dokument som presenterades av regeringen i samband med beslutet ställs krav på nollutsläpp av koldioxid i ekostädernas alla byggnader. Vidare

¹³⁵ Department of Communities and Local Government, DCLG.

¹³⁶ Local Government Association, LGA.

¹³⁷ Ett av projekten är Whitehill Bordon Eco-town i Hampshire, se webbplatsen www.whitehillbordon.com.

ställs krav på att 40 % av städernas yta ska utgöras av grönområden och minst hälften av dessa ska vara öppna för allmänheten, att minst en arbetsplats per hus ska vara på promenadavstånd eller kunna nås med cykel eller kollektivtrafik, att alla bostäder ska vara högst tio minuters promenad från kollektivtrafik och annan vardagsservice samt att bostäderna ska vara smarta, effektiva och billiga och få sin energi från bl.a. sol och vind.

Regeringsskiftet i Storbritannien 2010 har lett till att planerna på ekostäder är föremål för prövning. Sommaren 2010 tillkännagavs att medlen för ekostäder skulle halveras. Den nya regeringen uppger på sin webbplats att den inte har för avsikt att påtvinga något särskilt område att bygga ekostäder, men regeringen vill stödja en sådan utveckling om man får stöd från lokal nivå. Från ministeriet uppges att 15 lokala myndigheter och partnerskap för närvarande arbetar med ekostadsprojekt.¹³⁸

CABE är en central kommission som fungerar som rådgivare till den brittiska regeringen när det gäller arkitektur och den byggda miljön. CABE:s föregångare grundades redan 1924 och har haft inflytande på kvaliteten i mycket av offentlig design och arkitektur. CABE arbetar bl.a. med stadsutvecklingsfrågor.¹³⁹

I Storbritannien kan även rörelsen för att ställa om städer (Transition Towns) nämnas. Omställningsrörelsen och Rob Hopkin utvecklade runt 2005 konceptet i staden Totnes i södra England. Syftet med projektet är att förbereda städerna inför de utmaningar som klimatförändringarna innebär, bl.a. genom hållbart byggande.¹⁴⁰

Tyskland

I Tyskland handläggs frågor om stadsutveckling på federal nivå av ministeriet för trafik, byggande och stadsutveckling.¹⁴¹ När det gäller stadsutveckling ser ministeriet både problem och möjligheter:

I städerna samlas både problem och potential. Å ena sidan står staden för ekonomisk dynamik samt tekniska, sociala och kulturella innovationer och chanser. Å andra sidan förstärks här sociala skillnader och ekologiska problem. Samtidigtheten och den rumsliga blandningen av stora och små tillväxt- och tillbakagångsprocesser kommer i framtiden i än högre grad att prägla stadsutvecklingen. Det är glädjande att det nu ... öppnas möjligheter för en förnyad orientering mot urbana rum och livsmönster. Funktionell och social mångfald, täta och kompakt bebyggda historiska städer och gröna strukturer är indikatorer på en långsiktigt hållbar utveckling i städer och kommuner.¹⁴²

¹³⁸ Sveriges ambassad i London, 2009. Brittiska underhusets utredningstjänst, 2010. Webbplatsen www.communities.gov.uk/housing/housingsupply/.

¹³⁹ Commission for Architecture and the Built Environment, CABE. Se webbplatsen www.cabe.org.uk.

¹⁴⁰ Omställning Sverige är den svenska delen av det internationella Transition Towns-nätverket, se webbplatsen <http://transitionsweden.ning.com/>.

¹⁴¹ Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung.

¹⁴² Webbplatsen www.bmvbs.de (egen översättning).

Det övergripande målet för den nationella stadsutvecklingspolitiken är att medborgarna åter ska kunna leva ett aktivt liv och arbeta och bo i en attraktiv stad. Enligt ministeriet kommer stadsutvecklingspolitiken under de kommande åren framför allt att riktas in mot att förhindra social oro i städerna samt att främja innovationer, ekonomisk utveckling, klimatsatser och gestaltning av byggnader. En vidare inriktning är att bädla in stadsutvecklingsfrågor i en stadsregional kontext. I alla dessa insatser ska medborgarnas engagemang mobiliseras eftersom det ses som en gemensam uppgift för alla samhällskrafter – medborgare, näringsliv, forskning, kultur, politik och förvaltning – att utveckla potentialen i de nya och urbana kvaliteterna. Följande profilområden förs fram inom den nationella stadsutvecklingspolitiken:

- att aktivera medborgarna för sin stad – det civila samhället
- att skapa chanser och bevara sammanhållningen – den sociala staden
- att vara en motor för den ekonomiska utvecklingen – den innovativa staden
- att bygga morgondagens stad – klimatskydd och globalt ansvar
- att gestalta städerna på ett bättre sätt – byggnadskultur
- att se regionen som stadens framtid – regionalisering.¹⁴³

En central del av den nationella stadsutvecklingspolitiken är det stöd som ges till projekt inom programmet För stad och urbanitet. Syftet är att uppmuntra en diskussion om städernas framtid och att stärka medvetandet inom olika delar av samhället när det gäller stadens värden. I samband med de två ansökningstillfällena, sommaren 2007 och våren 2008, kom över 500 ansökningar in, varav 54 projekt fick stöd.

Inom ramen för Tysklands nationella stadsutvecklingspolitik finns dessutom flera olika program som syftar till en hållbar stadsutveckling:

- Sanerings- och utvecklingsåtgärder. Syftet är att underhålla och modernisera byggnader och möjliggöra förbättrade miljöer i städer och kommuner liksom att revitalisera innerstäder och stadsdelscentrum. Statligt stöd ges både från förbunds- och delstatsnivå till städer och kommuner.
- Den sociala staden. Stadsutveckling handlar även om människorna i staden och den sociala säkerheten, bl.a. att säkra arbetsplatser och barnens utbildning och att integrera invandrare. För att förebygga och motverka en social och rumslig segregering i städerna finns sedan 1999 ett gemensamt program från förbundsstaten och delstaterna för att ge stöd till stadsdelar med särskilda utvecklingsbehov.
- Den sociala staden – bildning, ekonomi och arbete i kvarteret är ett statligt program som ger projektmedel till de programområden som ingår i programmet Den sociala staden. Programmet är inriktat på att förbättra invårnas kvalifikationer och sociala situation.
- Byggnadsminnesskydd. I många städer är inte enbart enskilda byggnader utan hela miljöer viktiga att bevara. Programmet finansieras av förbunds-

¹⁴³ Webbplatsen www.nationale-stadtentwicklungspolitik.de.

staten och delstaterna och syftar till att bevara historiska stadskärnor i östra Tyskland.

- Stadsombyggnad öst syftar till att göra städerna i östra Tyskland mer attraktiva. Livs-, boende- och arbetskvaliteten i de östtyska städerna ska höjas och bli långsiktigt hållbar. Innerstäderna ska stärkas, områden med tomma lägenheter minskas och attraktiviteten i städer med befolkningsminskning ska öka.
- Stadsombyggnad väst är ett program som inrättades av den tyska förbundsregeringen 2004 och uppgår till 40 miljoner euro. Det riktar sig till städer i västra Tyskland som drabbas av företagsnedläggningar, minskat antal arbetsplatser och demografiska förändringar.
- Aktiva stads- och stadsområdescentrum är ett program som syftar till att förbereda och genomföra åtgärder för att behålla och utveckla att olika verksamheter inom bl.a. ekonomi och kultur förläggs till städerna.
- Investeringspakt för att sanera den sociala infrastrukturen i kommunerna. Energiförbrukningen i många kommunala byggnader är alltför hög. Programmet ger stöd till kommuner med ansträngd ekonomi att modernisera sina byggnader för att åtminstone uppnå samma energinivå som i nybyggnationer och minska användningen av fossil energi.¹⁴⁴

Enligt Sveriges ambassad i Tyskland finansieras stadsbyggnadsfrämjandet till lika delar av staten, delstaterna och kommunerna. Miljöaspekten utgör en mindre del. Fokus ligger i stället på integration av invandrare och att involvera de boende i sin närmiljö. Enligt ambassaden är det vanligare med ombyggnation än nybyggnation. Ministeriet har uppgett två anledningar till detta: dels behöver många byggnader som byggdes på kort tid efter kriget rustas upp, dels ställer EU-direktivet om byggnaders energiprestanda höga krav på nybyggnationer.¹⁴⁵

Programmet Stadsombyggnad öst har som mål att göra de östtyska städerna mer attraktiva för boende och arbete. Programmet syftar till att stärka innerstäderna och att avveckla överflödiga bostäder. Sveriges ambassad i Tyskland uppger att fram till 2009 ska ca 350 000 av de uppskattningsvis 1 miljon tomma lägenheterna ha avvecklats i östra Tyskland. Syftet med avvecklingen är att främja bostadsmarknaden. I programmet ingår även att städernas infrastruktur anpassas, att de frilagda ytorna återanvänds och omgivningen förbättras. Ombyggnationerna sker även i energieffektiviserande syfte, men det finns inget uttryckligt fokus på miljön i programmet. Sammanlagt har 2,5 miljarder euro investerats i programmet under perioden 2002–2009. Finansieringen har fördelats jämt mellan staten, delstaterna och kommunerna.

Programmet Stadsombyggnad väst omfattar modernisering av den urbana stadsutvecklingen inom ramen för hållbar stadsutveckling. Programmet syftar till omstrukturering av vissa områden genom att återanvända eller vidareut-

¹⁴⁴ Webbplatsen www.nationale-stadtentwicklungspolitik.de.

¹⁴⁵ Sveriges ambassad Berlin, 2009.

veckla gamla industri- och militäranläggningar. Syftet är att göra områdena mer attraktiva för bostäder och näringsliv. Programmet ska anpassa bostäder byggda under perioden 1950–1970 till nutida standard. Programmet stöder ca 300 kommuner. Under perioden 2004–2008 har 738 miljoner euro ställts till programmets förfogande genom staten, delstaterna och kommunerna. Som en del i projektet Stadsombyggnad väst har ett forskningsprojekt genomförts, Återskapande av grönområden som en strategi inom ramen för hållbar stadsutveckling. Projektet syftar till att genom goda exempel undersöka hur vissa områden i en stad kan göras mer attraktiva genom fler naturområden.

Det finns även andra program som inte ingår i den nationella stadsutvecklingspolitiken men som är av vikt för att stödja den hållbara stadsutvecklingen. Ett sådant exempel är byggnadssaneringsprogrammet för minskade koldioxidutsläpp. Programmet är en del av det integrerade energi- och klimatprogrammet från 2007. Detta program är statligt finansierat och syftar till energisanering av hus. Staten har sedan projektstarten 2006 investerat 6 miljarder euro via den statligt ägda banken KfW. Banken beviljar lån till husägare och byggmästare för energisanering av hus i syfte att minska koldioxidutsläpp. Mellan åren 2006 och 2008 har 800 000 hus energisanerats, vilket resulterat i en minskning av koldioxidutsläppen med nästan 2,4 miljoner ton om året.¹⁴⁶

Ett exempel på en sydtysk stad som arbetar med hållbar stadsutveckling är Freiburg im Breisgau i delstaten Baden-Württemberg. Staden har under senare år satsat på nybyggnation i de två nya stadsdelarna Rieselfeld och Vauban. Stadsdelen Vauban har byggts på ett gammalt militärområde utifrån idén att skapa en bilfri stadsdel, där devisen är Bo i en park, inte på en parkeringsplats.¹⁴⁷ Projektet startade 1993 och avslutades 2006 och har haft som mål att integrera sociala, ekonomiska och kulturella krav samt miljökrav. Alla hus är byggda med låg energiförbrukning (högst 65 kWh/m²). Dessutom finns ca 100 passivhus (högst 15 kWh/m²) och ett antal plusenergihus som producerar mer energi än de gör av med. Staden har gemensamma solceller uppsatta runt om i staden. Trafiken är ekologiskt anpassad med goda offentliga transportsystem. Upp till 40 % av hushållen har dessutom gått med på att inte äga privatbil. Utvärderingen visade att Vauban-projektet uppfyllde målen som satts upp i form av hus med låg energiförbrukning och ekologiskt anpassad trafik. Projektet främjade även invånarnas engagemang i sin närmiljö.¹⁴⁸

När det gäller exempel på ombyggnationer kan även arbetet med hållbar stadsutveckling i delstaten Hessen nämnas, vilket syftar till en modernisering av den bestående stadsstrukturen med dess historiska innerstäder och centumbildningar. Fokus ligger på att främja social integration och att bättre ta vara på möjligheterna till näringslivsutveckling, men samtidigt värna om och förbättra den bebyggda miljön. Den hållbara stadsutvecklingen sker inom ramen för stadsbyggnadsfrämjandet.

¹⁴⁶ Webbplatsen www.bmvbs.de och Sveriges ambassad Berlin, 2009.

¹⁴⁷ Webbplatsen www.freiburg.de.

¹⁴⁸ Se även Delegationen för hållbara städer, 2010b.

Passivhuskonceptet är ett begrepp som har utvecklats i Tyskland av det oberoende forskningsinstitutet Passivhaus Institut (PHI). Det finns stora erfarenheter av passivhus i Tyskland, där det första huset byggdes 1991.¹⁴⁹

Österrike

I Österrike handläggs frågor om jordbruk, skog, miljö, vatten och livsmedel på federal nivå av miljö- och jordbruksministeriet.¹⁵⁰ Ministeriet bildades 2000 för att föra samman de agrara frågorna med miljöfrågorna.¹⁵¹ Ett av ministeriets program inom klimatområdet är Klima-aktiv. Programmet startades 2004 av ministeriet som en del i Österrikes klimatstrategi. Programmets mål är att snabbt och brett införa klimatvänlig teknologi och klimatvänliga tjänster på marknaden. Det gemensamma målet för de insatser som görs är att minska utsläppen av koldioxid och att öka användningen av förnybar energi. Programmet är indelat i fem temaområden:

- *Förnybar energi:* Här handlar det om t.ex. biogas, energiskog, långsiktigt hållbar användning av växande råvaror, solenergi och värmepumpar.
- *Byggnad och sanering:* Inom byggnadsområdet erbjuder Klima-aktiv individuell rådgivning och kvalitetssäkring för ny- och ombyggnation för både bostäder och affärslokaler. Inom programmet har en byggnadsstandard utvecklats för att kunna mäta och jämföra byggnadskvalitet.¹⁵²
- *Mobilitet:* Här finns en del som handlar om styrning av mer klimatvänliga transporter i företag och förvaltningar. Andra delar handlar om stöd till kommuner i mobilitetsfrågor, samhällsplanering, klimatvänlig skolväg, klimatvänlig turism och fritid samt bränslesparande transporter.
- *Energibesparing:* Här handlar det om energieffektiva företag och produkter.
- *Kommuner/städer:* Med speciell inriktning på kommuner finns programmen E5 och Klima-aktiv vor ort.¹⁵³

I arbetet med mobilitet i och kring städer ingår även frågor kring energieffektivitet, byggande och renovering samt förnybar energi. Arbetet har en integrerad inriktning, baserad på rådgivning, ekonomiskt stöd, informationskampanjer, utmärkelser m.m. i syfte att motivera och stödja städer, regioner, företag och andra att implementera projekt för att minska utsläppen av växthusgaser. Arbetet uppges ha ett tydligt fokus på resultat, bl.a. betalas experter och rådgivare utifrån hur stora minskningar av koldioxidutsläpp som uppnås. Från ministeriet uppges att Österrike kombinerar lagstiftnings- och en rad andra styrmedel för att uppnå klimatmålen.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Se webbplatsen www.passiv.de.

¹⁵⁰ Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft, BMLFUW.

¹⁵¹ Webbplatsen www.lebensministerium.at.

¹⁵² Se webbplatsen www.bauen-sanieren.klimaaktiv.at.

¹⁵³ Webbplatsen www.klimaaktiv.at.

¹⁵⁴ Högnivåkonferens, inlägg av Robert Thaler från Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasservirtschaft, 2009-09-14.

Hållbar utveckling i städer och på landsbygd är frågor med växande prioritet i Österrike.¹⁵⁵ En del i Österrikes arbete med hållbar utveckling är det lokala och regionala Agenda 21-arbetet. År 1998 startades de 21 första agendaprocesserna och för närvarande löper sådana processer i 436 kommuner och 36 regioner, dvs. i 18 % av Österrikes kommuner. Det lokala arbetet med Agenda 21 flyter in i Österrikes hållbarhetsstrategi (Östrat) som har tagits fram av den centrala förbunds nivån och delstaterna. Med hjälp av Österrikes nya program för landsbygdsutveckling ska antalet aktiva kommuner och regioner öka.¹⁵⁶

I Österrike tillämpas ett antal olika internationella och nationella standarder för hållbara byggnader och städer. Miljökonsekvensbeskrivningar ska göras enligt en federal lag från 1994.¹⁵⁷ Ett annat instrument är strategiska miljöprövningar som beskriver och värderar miljöeffekter i planeringen.¹⁵⁸ Med hjälp av dessa prövningar ska miljön tillmätas samma betydelse som ekonomiska och sociala aspekter. Det österrikiska miljö- och jordbruksministeriet och miljömyndigheten har tagit fram en webbplats som stöd i arbetet.¹⁵⁹ Miljökriterier för byggnader fastställs på delstatsnivå.

I Österrike finns ett stort intresse för att utveckla hållbara städer. Bland annat kan följande exempel från olika städer nämnas:

- *Klagenfurt* är huvudstad i delstaten Kärnten i södra Österrike. Staden inledde i början av 1990-talet sitt miljöprojekt *Klagenfurt Ecosystem*, vilket innehåller flera åtaganden inom stadsplanering, energi, trafik, avfallshantering och administration. Stadsplanen bygger på idén att staden ska ses som ett ekosystem och eftersträvar en ekologisk balans. Projektet innefattar flera initiativ som bl.a. *Eco-Magistrat*-projektet, ett ekologiskt tänkande i den lokala administrationen och en kommunal energiplan med syfte att stärka energieffektiviteten.
- *Graz* är Österrikes näst största stad och huvudstad i delstaten Steiermark. År 1995 inledde staden programmet *Ökostadt 2000*. Stadens implementering av Agenda 21 och miljövänliga projekt har uppmärksammats internationellt. År 1996 var Graz den första staden att tilldelas EU:s pris för miljövänliga städer och 2002 erhöll Graz även *Climate Star*, ett europeiskt miljöpris för sitt projekt *Ökodrive*, vilket innefattar att matlagningsolja återanvänds som bränsle till kommunala bussar. Graz anses vara ett gott exempel på hur Österrike ligger i framkanten vad gäller Agenda 21 och miljövänlig stadsplanering.
- *Linz* är huvudstad i delstaten Oberösterreich och har fått internationell uppmärksamhet för sin profil som *Solar City*. Projektet inbegriper stads-

¹⁵⁵ Sveriges ambassad, Wien, 2009.

¹⁵⁶ Webbplatsen www.nachhaltigkeit.at.

¹⁵⁷ Lagen om miljökonsekvensbeskrivningar (*Bundesgesetz über die Prüfung der Umweltverträglichkeit*, BGBl. Nr. 697/1993 idgF) har som mål att på ett integrerat sätt pröva möjliga konsekvenser av olika verksamheter på miljön innan projekten påbörjas.

¹⁵⁸ De strategiska miljöprövningarna infördes i Österrike som en följd av RL 2001/42/EG.

¹⁵⁹ Webbplatsen www.strategischeumweltpruefung.at.

delen Pichling. Projektet påbörjades 1994 med byggandet av 160 lågenergihus genom finansiering från bl.a. EU. År 1999 inleddes en ny fas av projektet, Solar City Linz, och sex år senare stod den nya stadsdelen med boende för 4 000 personer färdig. Miljövänlig energi är en grundläggande idé bakom projektet, och i dag värms en tredjedel av allt varmvatten upp med solenergi.

- *Aspern Seestadt* är ett stort byggnadsprojekt i nordöstra Wien. Projektet att omvandla ett 240 hektar gammalt flygfält till en helt ny stadsdel sträcker sig över en 20-årsperiod och har tydliga kopplingar till svensk stadsplaneringsmodell. Hammarby Sjöstad har varit en av fyra europeiska städer som stått som förebild för projektet och den utlysta formgivningstävlingen vanns av en svensk arkitektbyrå. Under 2010 ska transportlinjer till området slutföras och byggandet av bostäder, skolor och centrumkärnan inledas. Influenser från konceptet "stad i staden" i planeringen av stadsdelen visar sig i tonvikten på mötesplatser, gröna områden och goda kommunikationsmedel. I syfte att göra stadsdelen så energieffektiv som möjligt kommer energisnåla bostäder och ett koncentrerat stadsbygge att tillämpas. Planer finns även på att utveckla miljövänlig geotermal energi genom att utnyttja närliggande varma vattenkällor.

Enligt Sveriges ambassad ligger Österrike långt framme i Europa i utveckling och export av miljöteknik. Våren 2007 presenterade regeringen en nationell strategi för miljöteknik. Strategins grundidé är att se till att den hittills positiva utvecklingen inom miljöteknikområdet fortsätter genom en starkare sammanlänkning av politik, förvaltning, näringsliv och forskning. I strategin fastställs målet att öka exportkvoten av miljöteknik med 80 % de närmaste tio åren.

Ett område inom österrikisk miljöteknik som uppmärksammas internationellt är vatten- och avfallshantering. Från ekologisk och ekonomisk synpunkt har österrikska reningsverk ansetts fördelaktiga och förutom export till Östeuropa har även Kina visat intresse för teknologin. Ett annat område av växande betydelse i Österrike är uppvärmning med biomassa. Mål har satts upp om att pellets ska stå för 40 % av den totala nationella uppvärmningen 2010 för att sedan stiga ytterligare till 45 % 2020. Den växande marknaden för biomassa förutses medföra ökade exportmöjligheter för utländska företag av både råmaterial och teknologi.¹⁶⁰

Österrike är ett av de länder som har kommit långt vad gäller passivhus och energieffektiva byggnader. Passivhus uppges vara vanligt förekommande i Österrike och som exempel kan nämnas ett byggnadsprojekt i Wien som omfattar ett lägenhetskomplex på 70 lägenheter och som har uppmärksammas internationellt då det 2007 belönades med ett pris från Energy Globe. IG Passivhaus är en intresseförening för passivhus, bestående av sju regionala föreningar och en nationell förening. Föreningens medlemmar är ca 320 företag inom byggsektorn. Enligt IG Passivhaus är Österrike ledande inom pas-

¹⁶⁰ Sveriges ambassad, Wien, 2009.

sivhustekniken. Omkring 3,2 miljoner m² av boarean hade i slutet av 2009 passivhusstandard, vilket kan jämföras med totalt ca 7 miljoner m² i Europa. Under de senaste åren har 8 000 lägenheter med passivhusstandard byggts i Österrike och ytterligare 5 000 är under uppbyggnad. Enligt IG Passivhaus är investeringskostnaderna per m² ca 3–5 % högre än för lågenergihus, samtidigt som energi- och driftskostnaderna är 50–80 % lägre än i lågenergihus.¹⁶¹

¹⁶¹ Webbplatsen www.igpassivhaus.at.

BILAGA 2

Uppgifter om bidragsansökningar m.m.

TABELL A ANSÖKNINGAR OM **INVESTERINGSBIDRAG 2009** SOM GÅTT VIDARE
TILL FÖRDJUPAD PRÖVNING – ANSÖKTA OCH TILLDELADE BELOPP

<i>Sökande</i>	<i>Projekt</i>	<i>Sökt belopp (tkr)</i>	<i>Beviljat belopp (tkr)</i>	<i>Andel beviljat bidrag (%)</i>
Linköping kom- mun	Hållbart Linköping 2.0	127 524	0	0
Lunds kommun	Kunskapsstaden Brunns- hög	4 680	0	0
Malmö stad	Från Öst till Väst	116 266	29 740	26
KB Kreativiteten	Kängurun 21	51 100	0	0
Stockholms stad	Stockholm Järva	84 420	55 290	65
Umeå kommun	Ålidhem	45 669	33 670	74
Växjö kommun	Vikaholm	50 640	0	0
<i>Summa</i>		<i>480 299</i>	<i>118 700</i>	

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL B ANSÖKNINGAR OM **INVESTERINGSBIDRAG 2010** SOM GÅTT VIDARE
TILL FÖRDJUPAD PRÖVNING – ANSÖKTA BELOPP

<i>Sökande</i>	<i>Projekt</i>	<i>Sökt belopp (tkr)</i>
Kungälv kom- mun	Kongahälla – en aktiv stadsdel i Kungälv	31 284 420
Örebro städer	Mitt gröna kvarter	9 255 000
Lunds kommun	Den hållbara kunskapsstaden Lund	75 100 000
Malmö stad	NE/Brunnshög teknikinvesteringar	
	Hållbar stadsomvandling Malmö – Fokus Rosengård	75 492 235
Växjö kommun	Vikaholm	17 196 000
Göteborgs stad	Hållbar stadsutveckling i Kvillebäcken	73 285 800
KB Kreativiteten	Kängurun 21	51 100 000
Karlstads kom- mun/ Karlstadsbuss	Framtidens kollektivtrafik i Karlstad	60 000 000
<i>Summa</i>		<i>392 713 455</i>

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL C ANSÖKNINGAR OM **PLANERINGSBIDRAG 2009** SOM GÅTT VIDARE
TILL FÖRDLUPAD PRÖVNING – ANSÖKTA OCH TILLDELADE BELOPP

<i>Sökande</i>	<i>Projekt</i>	<i>Ansökt belopp (tkr)</i>	<i>Beviljat belopp (tkr)</i>	<i>Andel beviljat bidrag (%)</i>
Alingsås kommun	Mötesplats Stadsskogen	585	0	0
Gällivare kommun	Nya hållbara Gällivare	1 600	900	56
AB Gavlegårdarna	Stadsförnyelse Östra Sätra	600	600	100
Haninge kommun	Hållbar stadsutveckling Albyberg	540	540	100
Kalmar kommun	Södra Vimpeltorget	120	120	100
SLU Alnarp	Stadsodling som drivkraft för hållbar stadsutveckling	150	150	100
Lomma kommun	Miljöuppföljning i Lomma Hamn	2 100	1 200	57
Lunds kommun	Den hållbara kunskapsstaden Brunnshög	1 800	1 800	100
Länsstyrelsen i Skåne län	Öppen idé tävling för omfor- mulering av miljonprograms- områden	450	0	0
KB Kreativiteten i Mölndal	Kängurun 21	3 750	2 050	55
Sveriges Arkitekter	Arkitekt- och planeringstjän- ster inom hållbar stadsutveck- ling	1 100	240	22
Stockholms stad	Norra Djurgårdsstaden - en miljöprofilerad stadsdel i världsklass	2 550	1 560	61
Upplands Väsby kommun	Väsby sjöstad – en ny miljö- riktig stadsdel vid Mälaren	600	600	100
AB Uppsala Kom- muns Industrihus	Exploatering Librobäck	1 500	800	53
Västerås stad	Program för omvandling av Västerås stationsområde med närområde	540	540	100
Växjö kommun	Vikaholm	630	0	0
Östersunds kommun	Storsjöstrand – den kreativa stadsdelen	5 000	2 700	54
<i>Summa</i>		<i>23 615</i>	<i>13 800</i>	

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL D ANSÖKNINGAR OM **PLANERINGSBIDRAG 2010** SOM GÅTT VIDARE
TILL FÖRDJUPAD PRÖVNING – ANSÖKTA BELOPP

<i>Sökande</i>	<i>Projekt</i>	<i>Sökt belopp (tkr)</i>
Jönköpings kommun	Hållbara transporter – ryggraden i den hållbara staden	2 600
Länsstyrelsen i Skåne	Planeringsverktyg för beräkning av koldioxidutsläpp i blandstad	114
Tyréns AB	Wälludden III	1 800
KTH, avd. för urbana och regionala studier	Att fläta samman socialt och ekologiskt i framtidens städer	1 300
IVL Svenska Miljöinstitut AB	Samverkansplattform för ekoinnovationer för hållbara stadsdelar	150
Ramböll Sverige AB	Grönskans roll i en klimatsmart stad	385
Borås kommun	Strategisk långtidsplan för utvecklingen av cykelparkering i Borås	200
Örebro kommun	Pulsåder i den hållbara staden	600
Karlstads kommun/ Karlstadsbuss	Framtidens kollektivtrafik i Karlstad	2 100
Uppsala kommun, fastighetskontoret	Uppsala – Energi i den hållbara staden	1 700
Spridd AB	Från loftgångslänga till framtidens gröna sociala boende	780
Göteborgs stad	Centrala Älvstaden – vision och strategi	1 950
Plantagon International AB	Plantagon vertical farming, Botkyrka	150
Plantagon International AB	Plantagon vertical farming, H+ Helsingborg	150
Arkitekturmuseet	Gateway to the sustainable city	900
AB Alingsåshem	Det hållbara boendets planeringsmodell	2 400
<i>Summa</i>		<i>17 279</i>

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL E ANSÖKNINGAR OM **INVESTERINGSBIDRAG** – KOMMUNSTORLEK
(PROCENT)

År	2009	2009	2010	2010
Kommunstorlek (antal invånare)	Antal ansök- ningar	Ansökt bi- dragsbelopp	Antal ansök- ningar	Ansökt bi- dragsbelopp
0–19 999	0 %	0 %	9 %	5 %
20 000–49 999	21 %	6 %	12 %	6 %
50 000–99 999	25 %	20 %	30 %	31 %
100 000–249 999	25 %	15 %	27 %	30 %
250 000–1 000 000	30 %	60 %	21 %	27 %
<i>Summa andel (%)</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>
<i>Summa antal och belopp (kr)</i>	<i>24</i>	<i>1 219 666 693</i>	<i>33</i>	<i>977 450 355</i>

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL F ANSÖKNINGAR OM **INVESTERINGSBIDRAG** – REGIONAL FÖRDELNING
(PROCENT)

År	2009	2009	2010	2010
Region	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp
Götaland	54 %	45 %	55 %	57 %
Svealand	25 %	40 %	30 %	27 %
Norrland	21 %	15 %	15 %	17 %
<i>Summa andel</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>
<i>Summa antal och belopp (kr)</i>	<i>24</i>	<i>1 219 666 693</i>	<i>33</i>	<i>977 450 355</i>

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL G ANSÖKNINGAR OM **INVESTERINGSBIDRAG** – SÖKANDEKATEGORI
(PROCENT)

År	2009	2009	2010	2010
Sökandekategori	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp
Privat företag	21 %	7 %	33 %	22 %
Kommunalt bolag	21 %	16 %	12 %	4 %
Statligt bolag	8 %	25 %	6 %	9 %
Kommun	46 %	52 %	48 %	65 %
Statlig myndighet	0 %	0 %	0 %	0 %
Förening, stiftelse etc.	4 %	0 %	0 %	0 %
<i>Summa andel (%)</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>	<i>100 %</i>
<i>Summa antal och belopp (kr)</i>	<i>24</i>	<i>1 219 666 693</i>	<i>33</i>	<i>977 450 355</i>

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL H ANSÖKNINGAR OM **PLANERINGSBIDRAG** – KOMMUNSTORLEK (PRO-CENT)

År	2009	2009	2010	2010
Kommunstorlek (antal invånare)	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp
0–19 999	6 %	5 %	7 %	6 %
20 000–49 999	24 %	6 %	20 %	14 %
50 000–99 999	30 %	18 %	12 %	15 %
100 000–249 999	11 %	21 %	17 %	22 %
250 000–1 000 000	30 %	50 %	44 %	42 %
Summa andel (%)	100 %	100 %	100 %	100 %
Summa antal och belopp (kr)	54	114 597 200	59	66 219 333

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL I ANSÖKNINGAR OM **PLANERINGSBIDRAG** – REGIONAL FÖRDELNING (PROCENT)

År	2009	2009	2010	2010
Region	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp
Götaland	35 %	26 %	39 %	40 %
Svealand	37 %	57 %	51 %	44 %
Norrland	28 %	17 %	10 %	16 %
Summa andel	100 %	100 %	100 %	100 %
Summa antal och belopp (kr)	54	114 597 200	59	66 219 333

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL J ANSÖKNINGAR OM **PLANERINGSBIDRAG** – SÖKANDEKATEGORI (PRO-CENT)

År	2009	2009	2010	2010
Sökandekategori	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp	Antal ansökningar	Ansökt bidragsbelopp
Privat företag	17 %	8 %	32 %	33 %
Kommunalt bolag	17 %	9 %	10 %	19 %
Statligt bolag	4 %	26 %	3 %	7 %
Kommun	46 %	43 %	34 %	30 %
Statlig myndighet	7 %	6 %	9 %	5 %
Förening, stiftelse etc.	9 %	8 %	12 %	6 %
Summa andel (%)	100 %	100 %	100 %	100 %
Summa antal och belopp (kr)	54	114 597 200	59	66 219 333

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL K BESLUT OM BIDRAG 2009 – KOMMUNSTORLEK (PROCENT)

	Investering	Investering	Planering	Planering
Kommunstorlek (antal invånare)	Antal beviljade bidrag	Beviljat bidrag	Antal beviljade bidrag	Beviljat bidrag
0–19 999	0 %	0 %	7 %	6 %
20 000–49 999	0 %	0 %	21 %	14 %
50 000–99 999	0 %	0 %	36 %	44 %
100 000–249 999	33 %	28 %	21 %	23 %
250 000–1 000 000	67 %	72 %	14 %	13 %
Summa andel (%)	100 %	100 %	100 %	100 %
Summa antal och belopp (kr)	3	118 700 000	14	13 800 000

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL L BESLUT OM BIDRAG 2009 – REGIONAL FÖRDELNING (PROCENT)

År	Investering	Investering	Planering	Planering
Region	Antal beviljade bidrag	Beviljat bidrag	Antal beviljade bidrag	Beviljat bidrag
Götaland	33 %	25 %	36 %	39 %
Svealand	33 %	47 %	43 %	31 %
Norrland	33 %	28 %	21 %	30 %
Summa andel	100 %	100 %	100 %	100 %
Summa antal och belopp (kr)	3	118 700 00	14	13 800 000

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL M BESLUT OM BIDRAG 2009 – SÖKANDEKATEGORI (PROCENT)

År	Investering	Investering	Planering	Planering
Sökandekategori	Antal beviljade bidrag	Beviljat bidrag	Antal beviljade bidrag	Beviljat bidrag
Privat företag	0 %	0 %	7 %	15 %
Kommunalt bolag	0 %	0 %	14 %	10 %
Statligt bolag	0 %	0 %	0 %	0 %
Kommun	100 %	100 %	64 %	72 %
Statlig myndighet	0 %	0 %	7 %	1 %
Förening, stiftelse etc.	0 %	0 %	7 %	2 %
Summa andel (%)	100 %	100 %	100 %	100 %
Summa antal och belopp (kr)	3	118 700 000	14	13 800 000

Källa: Bearbetning av material från Delegationen för hållbara städer.

TABELL N KOMPLEMENT TILL ANSÖKNINGSBLANKETT

Kompletterande uppgifter avseende klimateffekter och ekonomi inför den fördjupade prövningen

Denna tabell är ett komplement till ansökningsblanketten till Delegationen för hållbara städer för ansökan om statligt stöd till investeringar för åtgärder som främjar hållbar stadsutveckling enligt förordningen (2008:1407). Här redovisas förändrad energianvändning och tillhörande emissioner till följd av åtgärder som rör byggnader och byggnadsverk, transporter, livsstil, teknisk försörjning och annat. Tabellen används också för att redovisa hur emissionerna påverkas av investeringar i ny energitillförsel samt åtgärdernas ekonomiska livslängd. Genomförs flera åtgärder inom ett område (t.ex. transporter) kopieras tabellen. Förklaringar och anvisningar till tabellen finns nedan.

Sökande:
Projektbenämning (använd samma benämning som i ansökan till den 1 juni 2009):
Åtgärd:

BYGGNADER OCH BYGGNADSVERK					
Energibä- rare	Energianvändning (MWh per år)		C. Kontrak- tering av förnybar energi eller kärnkraft (%)	D. Emissionsfak- torer (gram CO ₂ - ekv/kWh)	E. Åtgärdens ekonomiska livslängd (år)
	A. Refe- rensvärde	B.Föränd- ring relativt referens- värde	Andel av energianvänd- ningen efter åtgärd	Kontrakte- rad/lokal mix	
El					
Fjärrvärme					
Gas					
Olja					
Annat					
TRANSPORTER					
Energibä- rare	Energianvändning (MWh per år)		C. Kontrak- tering av förnybar energi eller kärnkraft (%)	D. Emissionsfak- torer (gram CO ₂ - ekv/kWh)	E. Åtgärdens ekonomiska livslängd (år)
	A. Refe- rensvärde	B.Föränd- ring relativt referens- värde	Andel av energianvänd- ningen efter åtgärd	Kontrakte- rad/lokal mix	
Drivmedel					
El					
Annat					

LIVSSTIL					
Energibä- rare	Energianvändning (MWh per år)		C. Kontrak- tering av förnybar energi eller kärnkraft (%)	D. Emissionsfak- torer (gram CO₂- ekv/kWh)	E. Åtgärdens ekonomiska livslängd (år)
	A. Refe- rens- värde	B.Föränd ring relativt referens- värde	Andel av energianvänd- ningen efter åtgärd	Kontrakte- rad/lokal mix	
El					
Fjärrvärme					
Gas					
Olja					
Drivmedel					
Annat					
TEKNISK FÖRSÖRJNING					
Energibä- rare	Energianvändning (MWh per år)		C. Kontrak- tering av förnybar energi eller kärnkraft (%)	D. Emissionsfak- torer (gram CO₂- ekv/kWh)	E. Åtgärdens ekonomiska livslängd (år)
	A. Refe- rens- värde	B.Föränd ring relativt referens- värde	Andel av energianvänd- ningen efter åtgärd	Kontrakte- rad/lokal mix	
El					
Annat					
ÖVRIGT					
	Energianvändning (MWh per år)		C. Kontrak- tering av förnybar energi eller kärnkraft (%)	D. Emissionsfak- torer (gram CO₂- ekv/kWh)	E. Åtgärdens ekonomiska livslängd (år)
	A. Refe- rens- värde	B.Föränd ring relativt referens- värde	Andel av energianvänd- ningen efter åtgärd	Kontrakte- rad/lokal mix	
Annat					
INVESTERINGAR I TILLFÖRSEL AV FÖRNYBAR ENERGI					
Energibärare	F. Energi- tillförsel (MWh/år)	G. Emissionsfaktor tillförd energi (gram CO₂-ekv/kWh)	H. Åtgärdens ekonomiska livs- längd (år)		
Förnybar el					

Förnybar fjärrvärme					
Biogasfordon					
Biodrivmedel					
Annat					

FÖRKLARINGAR OCH ANVISNINGAR TILL TABELLEN

Klimat effekter av förändrad energianvändning	
A. Referensvärde	Här redovisas referensvärdet för energianvändningen uppdelat för de olika energibärarna, dvs. energianvändningen om åtgärden inte genomförs (MWh/år). Detta kan t.ex. utgöras av nybyggnadskrav (BBR) eller historisk energianvändning.
B. Förändring relativt referensvärde	Här redovisas hur mycket energianvändningen förändras för varje energibärare i MWh/år när åtgärden är genomförd. Om energianvändningen ökar relativt referensvärdet redovisas detta som ett negativt värde.
C. Kontraktering av förnybar energi eller kärnkraft	Här redovisas hur stor andel av den energi som kommer att användas som är förnybar eller från kärnkraft. Kontrakteras t.ex. produktionsspecifierad förnybar el som är reviderad eller verifierad redovisas detta (se Miljöstyrningsrådets råd för inköp av el).
D. Emissionsfaktorer	Här redovisas emissionsfaktorer för relevanta energibärare i den aktuella situationen. Detta innefattar emissionsfaktor för: – det lokala fjärrvärmesystemet alternativt för en kontrakterad produktionsspecifierad fjärrvärmemix; – den inhandlade elens miljöprestanda (indikera även om egenproducerad el används, men redovisa detta i tabellen för tillförsel av förnybar energi); – den lokala gasmixen (biogas, naturgas); – biodrivmedelsanvändning.
E. Åtgärdens ekonomiska livslängd	Här redovisas den ekonomiska livslängden (antal år) för åtgärden.
Investeringar i tillförsel av förnybar energi	
F. Tillförd energi	Här redovisas hur mycket energi som kommer att tillföras energisystemet i MWh per år.
G. Emissionsfaktor tillförd energi	Här redovisas emissionsfaktorn (gram CO ₂ -ekvivalenter per kWh) för den nya tillförda energin. Om möjligt bör ett livscykelperspektiv användas.
H. Åtgärdens ekonomiska livslängd	Här redovisas den ekonomiska livslängden (antal år) för åtgärden.

2009-09-10

TABELL O KLIMATKRITERIET FÖR PROJEKT I LOMMA, MALMÖ, STOCKHOLM OCH UMEÅ

Kommun	Projektbenämning	Minskad energianvändning (kWh)	Andel förnybar energi per använd energienhet, %	Typ av energibärrare	Total minskning av koldioxidequivallenter, ton
Lomma	Byggnation deponi				
Malmö	Från öst till väst	1 140 000		Fjärrvärme, el, gas, bensin	238 000
Stockholm	Albano	110	95	Vatten, luft el	
Stockholm	Norra Djurgårdsstaden				
Stockholm	Järva		100	Fjärrvärme, el	6 300
Umeå	Älidhem	5 750	97	Red. primär-energi 6,7 GWh	7 120

Klimat effekter

Lomma Byggnation deponi: Tack vare att urschaktning av avfall undviks elimineras utsläppen från transporter till deponi.

Malmö Från öst till väst: Åtgärderna leder till minskade utsläpp av minst 238 000 ton CO₂-ekvivalenter (6 800 ton/år i 35 år). Uppnås genom mycket effektiv energianvändning inom fastighets- och transportsektorn där alla byggnader når plus-, passiv- eller lågenergistandard samt genom ökad produktion av el, värme och fordonsgas från förnybara energikällor, som ersätter energi som producerats med fossila bränslen. 100 GWh förnybar energi produceras (2,9 GWh/år i 35 år) via installation av ca 6 000 m² solfångare, 2 000 m² solceller och ett tiotal mindre urbana vindkraftverk. Avfallskvarnar installeras i drygt 1 400 lägenheter, som beräknas leda till produktion av 4 000 Nm³ metan/år. Beteendepåverkande åtgärder (dialog med boende och brukare, attraktiv kollektivtrafik, bilpooler, mobilitetscentrum och gång- och cykelstråk minskar bilanvändningen) Vid individuell mätning förväntas vattenförbrukningen minska med 30 %.

Stockholm Albano: Spetskompetens för analyser och utförande inom ekosystemets förmåga att klara av störningar (resiliens), hållbarhet och alternativenergi från universitetet involveras tidigt i projektet. Energianvändning BBR-krav ger 110 kWh/m². Med behovsstyrd ventilation och förbättrad isolering 70 kWh/m². Med förkammare 60 kWh/m². Med behovsanpassade flöden mm 50 kWh/m². Integrering lokaler bostäder 45 kWh/m². Marklager 30 kWh/m². Beteendesystematik 20 kWh/m². Egen energiproduktion 0 kWh/m². Specifik energianvändning enligt BBR 11 000 MWh/år. Specifik energianvändning enligt mål för Albano 0 MWh/ år. Detta ger en minskning av koldioxidutsläpp på närmare 700 ton/år (mot BBR). Målsättningen är att genom tillägg av elproduktion genom vind minska ytterligare så att den tillförda energianvändningen blir 0 MWh/år. Detta ger då 0 i utsläpp från området, och med ökad grönska i området är ambitionen att området som helhet konsumerar koldioxid i stället för att producera.

Stockholm N Djurgårdsstaden: System för mätning och uppföljning av CO₂-prestanda kommer att etableras. Vidare kommer en beräkningsmodell att utformas gällande fossilbränslefria applikationer och lösningar som ska användas för att prioritera och värdera olika åtgärder. De förstudier som har direkt bäring på klimatteffekter är: 1) Energimålsättning 55kWh/m² och år (en halvering jämfört med BBR-krav) samt 50 % egengenerering av

fastighetsel. År 2020 är andelen förnybar och återvunnen energi 100 %, 2) Åtgärder – mobility management – reducerar utsläppen av CO₂ med 23 000 ton under 3 år, 3) Avloppslösningar med slamavsättning och urinseparering, 4) Klimatanpassning, robusthet och hållbar grönstruktur i stadslandskapet, 5) Lösningar före gengenerering av energi, 6) Livsstil och miljöpsykologi ”Marks&Spencers-projektet”, 7) Beräkningsmodell för köpt samt primär energi.

Stockholm Järva: Minskad energianvändning 2014: ca 30 GWh/år jämfört med i dag. Andel förnybar energi 2014: 100 %. Typ av energibärare: fjärrvärme, el. Total minskning CO₂-ekvivalenter: drygt 6 300 ton/år (drygt 7 000 ton/år vid marginalperspektiv med naturgas kombinerat med el). Hög boendetäthet i området innebär i dagsläget hög varmvatten- och hushållselanvändning. Såväl de tekniska åtgärderna som de planerade informationsinsatserna väntas ge stor effekt. Energisystemet ska vara 100 % förnybart och fossilbränslefritt 2020. De årliga CO₂-utsläppen beräknas minska med ca 1 ton per capita.

Umeå Älidhem: 120 nya lägenheter sparar 65 kWh/m² och år jämfört med byggnorm. I befintliga 405 lägenheter minskar energianvändningen från 206 till 104 kWh/m² och år. Taken med integrerade vindkraftverk/solceller producerar 566 MWh el/år. Individuell el/varmvattenmätning i alla lägenheter ska minska användningen med ca 20 %. Energieffektiv Led-belysning minskar elanvändningen med upp till 75 %. Fjärrvärmedrivna vitvaror i stället för hushållsel minskar CO₂-ekvivalenter med ca 1 500 ton/år. Intelligent effektstyrning av fjärrvärmecentral minskar topplastbehovet av fossileldad fjärrvärme vid extrem kyla. Laddhybridbilarna i Umeå kommer att testa laddstolpsinfrastrukturen och tekniken i kallt klimat. Norrlands första lågenergiförskola. Totalt minskar energianvändningen i området med 5,75 GWh/år och CO₂-ekvivalenter med 7 120 ton/år.

Källa: Delegationen för hållbara städer, e-brev 2010-03-04. Sammanställningen är gjord via Boverkets ärendehanteringssystem.

BILAGA 3

Hållbarhetsarbete i fyra kommuner

Inledning

I denna uppföljning har arbetet med hållbar stadsutveckling studerats närmare i tre län (Skåne, Stockholms och Västerbottens län) och fyra kommuner (Lomma, Malmö, Stockholm och Umeå). I de tre valda länen finns projekt som både har beviljats bidrag från Delegationen för hållbara städer för 2009 och som har fått avslag på bidragsansökan. De tre länen ger en geografisk spridning i Sverige från norr till söder och de fyra valda kommunerna ger exempel på städer i olika storlekar.

Lomma kommun är den minsta kommunen som har studerats i uppföljningen med drygt 21 000 invånare. Under 2009 ökade befolkningen med 616 personer. Medelåldern i kommunen är 40,4 år. Malmö stad är den näst största kommunen med knappt 294 009 invånare. Under 2009 ökade befolkningen med 7 374 personer. Befolkningens medelålder i Malmö är 39,2 år. De flesta övriga kommuner i Skåne län ökade sin befolkning under 2009. Ett fåtal kommuner hade ingen eller negativ befolkningsförändring. Länet som helhet ökade sin befolkning med 16 304 personer till 1 231 062 invånare.

Stockholms stad har knappt 829 500 invånare. Under 2009 ökade befolkningen med 19 297 personer. Även övriga kommuner i Stockholms län ökade sin befolkning under 2009. Länet som helhet ökade sin befolkning med 37 919 personer till 2 019 182 invånare. Befolkningens medelålder i Stockholms stad är 39,1 år.

Umeå kommun har drygt 114 000 invånare. Under 2009 ökade befolkningen med 1 347 personer. Övriga kommuner i Västerbottens län minskade sin befolkning eller hade ingen befolkningsförändring under 2009. Länet som helhet ökade sin befolkning med 736 personer till 258 548 invånare. Befolkningens medelålder i Umeå kommun är 38,1 år.

TABELL P FOLKMÄNGDEN I FYRA KOMMUNER 1950–2009

Kommun	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2009
Lomma	6 351	7 417	12 308	16 607	17 220	18 044	21 065
Malmö	198 856	234 453	264 563	233 803	233 887	259 579	293 909
Stockholm	745 936	808 294	744 912	647 214	674 452	750 348	829 417
Umeå	46 282	54 415	69 547	81 088	91 258	104 512	114 075

Källa: SCB. Folkmängder redovisas enligt kommunindelningen den 1 januari 2010.

TABELL Q SYSSELSÄTTNING I FYRA KOMMUNER 2003

<i>Kommun</i>	<i>Förvärvsarbetande</i>	<i>Ej förvärvsarbetande</i>
Lomma	8 662	5 615
Malmö	103 942	117 058
Stockholm	369 002	264 528
Umeå	51 135	36 549

Källa: SCB. Avser befolkningen 16+ år, registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS).

TABELL R LÄGENHETER I DET KALKYLERADE BOSTADSBESTÅNDET 2009

<i>Kommun</i>	<i>Flerbostadshus</i>	<i>Småhus</i>
Lomma	2 394	6 018
Malmö	120 490	26 931
Stockholm	395 133	44 283
Umeå	35 173	20 115

Källa: SCB. Bostadsbeståndsberäkningarna utgår från 1990 års folk- och bostadsräkning och uppdateras med årliga rapporterade förändringar.

Lomma kommun

Lomma kommuns arbete med hållbar stadsutveckling

Lomma kommun är belägen i västra Skåne. Från kommunen framförs att bl.a. höga boendekvaliteter och en nära kontakt med Öresund är utmärkande för kommunen. För närvarande är bostadsbyggandet omfattande i kommunen. En viktig del i Lomma kommuns syn på den hållbara stadsutvecklingen är att ingen ny mark ska tas i anspråk för byggande. Marken ska återanvändas och staden förtätas. En hållbar stad ska vara en blandstad med ett attraktivt centrum. En viktig del i en hållbar stad är tillgången till kollektivtrafik. En hållbar stad ska dessutom vara gång- och cykelvänlig samt trygg, trivsamt och attraktiv.

Lomma är en liten kommun som är aktiv när det gäller att arbeta för en hållbar stadsutveckling. Detta beror på att det finns en politisk vision och helhetssyn när det gäller hållbarhetsarbetet. Det finns också en nära dialog med byggherrarna och det sluts skarpa avtal. Dessutom kan kommunen ta vara på den kompetens som finns på högskolorna i regionen. På så sätt kan även små kommuner vara aktiva utan att ha en stor egen administration.

Kommunens arbete med att utveckla Lomma började med en ortsanalys som innebar att man ville bygga utifrån ortens småskaliga karaktär. Byggherrarna har under hand velat höja exploateringen men har nekats av politikerna som har hållit fast vid visionen för kommunen. En annan viktig utgångspunkt var blandstaden. Politikerna har sagt nej till extern handel för att i stället stärka centrumområdet, bl.a. genom att bottenvåningen på nybyggda hus ska bestå av lokaler för handel, service och företag. Kommunen använde sig t.ex. av en referensgrupp där representanter för bl.a. högskolor ingick.

Utbyggnaden av det f.d. hamn- och industriområdet i Lomma började för drygt tio år sedan. Kommunen hade under lång tid övervägt att bebygga om-

rådet, men höga kostnader för saneringen av marken i kombination med områdets industrihistoria gjorde att kommunen länge tvekade. En kunskapsuppbyggnad har skett inom kommunen om byggnation på eternitdeponi. Externa experter har tittat på hälsoaspekter på eternit då det har funnits en stor rädsla för detta; många som bor i kommunen har släkt och vänner som har avlidit till följd av eternitrelaterade hälsoproblem. Dessutom finns deponier för bygg- och hushållsavfall i området, och det kan konstateras att Sverige inte har några gränsvärden för metangas. Utbyggnaden sker på byggavfallsområdet. Lomma kommun fick Sveriges Arkitekters planpris 2004 för planeringen av Lomma Hamn.

Kommunen har, trots att den ägde så lite mark, kunnat styra utvecklingen genom att använda sig av planmonopolet som styrmedel. En arkitektävling anordnades via s.k. parallella uppdrag. År 2003 fastställdes planprogrammet och ramavtal slöts med två av byggherrarna (JM och Skanska). År 2006 kom ett kompletterat planprogram. Där ingick CA Fastigheters del av hamnen. En ansvarsutredning gjordes vad gäller markföreningarna från bl.a. en eternitfabrik. Det har även varit diskussioner om strandskyddet. Överenskommelser slöts om bl.a. kostnaderna för infrastrukturen som innebar att byggherrarna skulle bekosta den. Där angavs också att de offentliga miljöerna ska tillhöra kommunen. Byggherrarna har även betalat delar av projektorganisationen. Därefter tog man itu med detaljplaner varav de flesta nu är klara, utom för CA Fastigheters trädgårdsstad.

Det ska byggas totalt 1 400 nya bostäder samt lokaler och bibliotek. Stadsdelen ska vara färdigbyggd om ungefär tio år. Området ligger direkt vid Öresund och SMHI har därför gjort analyser av översvämningsriskerna. Hela området kommer därför att höjas minst en meter, med hjälp av utfyllnad av material som köps in från lokala byggen. Hela området har fjärrvärme från ett biobränsleverk och befintliga rör i marken har kunnat användas. Det är viktigt med ett förgrenat gatunät. Det byggs 1,2 parkeringsplatser per 100 kvm bostadsyta i flerbostadshus och 2 platser per fristående hus och radhus, men kommunen hoppas på ett ändrat resbeteende och ska följa upp hur resandet utvecklas. Det finns järnväg genom Lomma, men den används enbart för godstrafik. Persontrafik (pågatåg) är inplanerat, och enligt planen kan spår dras genom Lomma Hamn. Den gamla järnvägsstationen i Lomma ska byggas om till resecentrum.

Ett annat område i Lomma som just nu utvecklas är centrum, där 400 nya bostäder kan byggas tillsammans med service och handel. Kommunen vill satsa på Lomma centrum och inte tillåta externa handelsplatser.

Kommunen har tagit fram olika styrdokument för den hållbara stadsutvecklingen i Lomma Hamn:

- Miljöprogrammet
- Miljöhandlingsprogrammet
- Kvalitetsprogrammet.¹⁶²

¹⁶² Lomma kommun, intervju 2010-05-18.

Miljöprogrammet från 2003 togs fram av kommunen i samarbete med Internationella institutet för industriell miljöekonomi (IIIEE) vid Lunds universitet. Syftet var att i Lomma Hamn uppnå bästa miljöprestanda med tillgänglig teknik. Målen för miljöarbetet var följande:

- *Mark:* Åtgärder vidtas för att minimera risken för miljö och hälsa, omhänderta förorenad mark och asbestavfall samt åtgärder mot spridning av föroreningar redan under byggtiden.
- *Bebyggelse:* Prioritera resursbesparande passiva system, eftersträva robust och användarvänlig teknik samt använda resurssnåla och hållbara material som kan underhållas.
- *Grönstruktur:* Grönområden ska grundas på kretslopps- och balanserings-tänkande samt främja biologisk mångfald och människors hälsa och välbefinnande.¹⁶³

I Miljöprogrammet betonas att utbyggnaden ska ske som en lärande och löpande process för etappvis förbättringar. Då byggprocessen kommer att pågå under lång tid kommer miljöuppföljningen därmed hinna ge resultat och man kommer hinna lära sig av det man har gjort. Erfarenheter och kunskap ska överföras genom uppföljningar och leda till revideringar. Uppföljningar görs genom enkäter till dels byggherrar, dels boende. I och med planavtalet har byggherrarna gått med på att utan kostnad fylla i dessa enkäter. Dessa lärdomar kommer även att spridas vidare till Helsingborg, som i sitt H+ projekt kommer att använda sig av erfarenheter från Lomma kommuns miljöuppföljningsprogram.

Alla befintliga energisystem såsom fjärrvärme och biobränsle kommer att nyttjas. När det gäller energiförbrukningen var målet 80 kWh/m² och år. Uppföljningar av energideklarationer visar att detta ännu inte har uppnåtts. I två kvarter uppmäts 110 (120 om fastighetsel inte räknas bort) respektive 91 (101) kWh/m² och år. Det kan jämföras med Hammarby Sjöstad där den genomsnittliga energiförbrukningen varierar mellan 142 och 165 kWh/m². Kommunen konstaterar att energiförbrukningen hittills inte har blivit så låg som byggherrarna har lovat men att det verkar bli bättre än i t.ex. Hammarby Sjöstad.

Genomförda uppföljningar visar vidare att byggherrarna inledningsvis inte installerade vitvaror med låg energiförbrukning. Kommunen menar att det tar tid att få byggherrarna att inse vikten av vitvaror med låg energiförbrukning. Målet för vattenförbrukningen har dock uppnåtts. Exempelvis har alla bostäder fått snålspolande toaletter, men bara 15 % av bostäderna har fått individuell vattenmätare. Samtidigt konstateras att det inte bor så många tonåringar i området och att vissa bostäder används som semesterlägenheter, vilket också leder till lägre årsförbrukning av vatten.

¹⁶³ Lomma kommun, intervju 2010-05-18.

Hållbarhetsprojekt i Lomma som har ansökt om bidrag från delegationen

Tre av de projekt som har studerats närmare i denna uppföljning genomförs i Lomma:

- Provgrundläggning för byggnation på avvecklad deponi
- Miljöuppföljning i Lomma Hamn
- Stadsodling som drivkraft för hållbar stadsutveckling.

Malmö stad

Malmö stads arbete med hållbar stadsutveckling

I uppföljningen har Malmö stad hänvisat till att staden har tagit fram fyra styrdokument som har fastställts genom politiska beslut. Ett av dessa är Miljöprogram för Malmö stad 2009–2020. De tre andra styrdokumenterna rör trafikmiljö, energi och miljöbyggprogram syd. Malmö har högt ställda mål. Staden vill fortsätta utvecklingen men höja ambitionerna. Staden arbetar både med nybyggnad och ombyggnad:

- En av Malmös nya stadsdelar är *Västra Hamnen* som började bebyggas inför bostadsmässan Bo01. Från miljöperspektiv hade området dåliga resultat då det färdigställdes, bl.a. vad gäller energiförbrukning, men området har nu fått bättre miljöresultat då de olika styr- och reglersystemen trimmats in. De delar som har tillkommit har blivit bättre och det nya kvarter som nu ska byggas (Fullriggaren) kommer att ha en hög miljöambition. Fullriggaren ska bli Sveriges största komplex av lågenergi- och passivhus där många byggherrar ska ge en mångfald av byggmetoder för att demonstrera spjutspets teknik i stor skala.
- En av Malmös ombyggda stadsdelar är *Augustenborg*. Den är ett mycket lyckat exempel på hållbar stadsutveckling och fortsätter att utvecklas. MKB driver vissa delar på egen hand. Området kommer eventuellt att förätas med en arkitektoniskt intressant lösning. Rent generellt är det svårare att arbeta med ombyggnadsprojekt. Detta arbete rullar ofta inte på på samma sätt som nybyggnadsprojekt; alla är inte i samma läge och aktörerna har olika ambitionsnivå och ekonomi. Det är t.ex. viktigt att hyresgäster inte drabbas. Samtidigt är det viktigt att förnya miljonprogramsområdena, både i Sverige och i övriga Europa. En sådan förnyelse ger både miljövinster och nya arbetstillfällen.¹⁶⁴

Ett av de fyra övergripande miljömålen för Malmö stad är att "framtidens stadsmiljö finns i Malmö". Målet innebär att Malmö ska vara ett levande och ledande kunskaps-, demonstrations- och utvecklingscentrum för hållbar stadsutveckling 2020. De som vistas i Malmö ska uppleva en god stadsmiljö med låga bullernivåer och ren luft:

¹⁶⁴ Malmö stad, intervju 2010-05-19.

- Hållbar stadsutveckling: Malmö har en tätposition när det gäller hållbarhetsfrågor i urbana miljöer och ska fortsätta att utvecklas som motor inom detta område.
- Resurserna ska användas smartare: Malmö ska vara en tät och blandad stad där bostäder, grönområden, service och verksamheter ligger nära varandra. Markanvändningen ska bli mer yteffektiv genom att exempelvis gammal industrimark återanvänds.
- Staden ska bli renare och tystare: Cykel-, gång- och kollektivtrafik utgör grunden i transportsystemet och ska tillsammans med utvecklingen av bilpooler ge möjlighet att minska bilberoendet. I Malmö ska trafiksystemet utformas för att minimera luftföroreningar och buller med särskild prioritering av de centrala delarna av staden.
- De gröna och blå kvaliteterna ska utvecklas: Malmös parker, grönområden och vattenmiljöer ska utökas, värnas och ha höga rekreativa och biologiska kvaliteter. Stadsmiljön ska kompletteras med ytterligare grönska och vatten i form av exempelvis vegetationsklädda tak och väggar och öppen dagvattenhantering.
- God vistelsemiljö för alla i Malmö: De som bor i Malmö ska ha tillgång till ett boende som är sunt, säkert och tryggt. Alla barn ska ha möjlighet att leka utomhus i hälsosamma och inspirerande miljöer.¹⁶⁵

Från Malmö stad betonas att vad som händer i städerna och hur dessa förändras och byggs ut har stor inverkan på hur klimatförändringar och miljöhot kan motverkas. I Malmö arbetar man utifrån tre olika dimensioner – den miljömässiga, den ekonomiska och den sociala. Alla tre ska präglas av ett långsiktigt och hållbart tänkande.

Malmö stad uppger att stadens olika förvaltningar arbetar på olika sätt för en hållbar stadsmiljö. Stadsbyggnadskontoret planerar staden och har det övergripande ansvaret för t.ex. planering, detaljplaner och bygglov. Miljöförvaltningen deltar aktivt i alla stadens utbyggnadsprojekt i syfte att ständigt framföra hållbarhetsfrågornas värde i stadsplaneringen.

Hållbart byggande innefattar flera olika delar. Det kan t.ex. handla om att hänsyn tas till själva byggplatsen, ett effektivt markutnyttjande, ett minimerat behov av nya vägar, nyttjandet av sol- och vindenergi, byggnaders energibehov och bostadsområdets avfallshantering. Ett hållbart byggande måste även ta hänsyn till den sociala aspekten genom att områden erbjuder boende, service, arbetsplatser och vistelsezoner för alla samhällsgrupper.

Malmö stad deltar i flera projekt som främjar ett hållbart byggande såväl med miljömässiga som med ekologiska och ekonomiska inriktningar. Exempel på projekt är Augustenborg, Sege Park och Västra Hamnen. Även den nya stadsdel som just nu byggs i Hyllie ska ha en hög miljömässig profil.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Malmö stad, 2009 (Miljöprogram för Malmö stad 2009–2020, antaget av kommunfullmäktige den 17 december 2009).

¹⁶⁶ Webbplatsen www.malmo.se.

Från staden uppges att Malmös största miljöproblem är trafiken. Malmö stad arbetar därför för att förbättra förutsättningarna för de miljöanpassade alternativ som finns och för att påverka attityder och resvanor bland Malmöborna. Målet är att minska transporternas miljöbelastning och göra trafiken sundare, tystare, snålare och renare. För att detta ska bli möjligt vill staden få fler som cyklar, åker kollektivt och/eller kör miljöbilar. Bland de medel som används för att uppnå målen med Malmös trafikmiljö ingår exempelvis kampanjer, ett trafikmiljöprogram och information om det samarbete som staden har med Malmös skolor.¹⁶⁷

Västra Hamnen i Malmö

Västra Hamnen är en stadsdel i Malmö som uppförts i vad som tidigare var ett hamn- och industriområde. Malmö stad ville inför den nationella bomässan Bo01 visa upp ett exempel på miljöanpassning av tät stadsbebyggelse. För detta sökte och fick Malmö 1998 bidrag från LIP och beviljades 2000–2002 ytterligare LIP-bidrag. Totalt påbörjades 65 åtgärder, huvudsakligen inom områdena trafik, energi, avlopp, avfallshantering och biologisk mångfald. Av dessa genomfördes 58 åtgärder helt eller delvis.

De flesta projekten drevs av privata aktörer som byggherrar och energibolag, medan andra drevs av kommunala bolag. Malmö stads miljöförvaltning skötte den övergripande samordningen, uppföljningen och verksamhetsrapporteringen. För att skapa en varierad stadsmiljö valde kommunen att försöka involvera så många aktörer som möjligt i projekten. Enligt Naturvårdsverket satsade flera projekt på att göra de boende medvetna om hur det går att ändra sina vanor och vilka miljömässiga vinster det kan medföra. Naturvårdsverket har fört fram Västra Hamnen som ett gott exempel på arbetet med hållbara städer:

Västra Hamnen är ett pilotprojekt som visar att det går att skapa bostadsområden som är mer ekologiskt hållbara än dagens områden och samtidigt erbjuder en trevlig miljö för de boende. ... Västra Hamnen är ett gott exempel på att det går att bygga stadsdelar med betydligt mindre ekologiskt fotavtryck än dagens svenska städer.¹⁶⁸

Av Naturvårdsverkets utvärderingar framgår bl.a. att energin till de 1 000 nya lägenheterna i Västra Hamnen är till 100 % lokalt producerad förnybar energi och att koldioxidutsläppen från boendet är nära noll. Ett flertal gröna ytor i kombination med en innovativ dagvattenhantering har gett en trevlig boendemiljö samt goda förutsättningar för den biologiska mångfalden. Projektet har visat på metoder att bygga som använder betydligt mindre gifter än vanligt. Verket kan också konstatera att några projekt inte nådde målen, som energibehoven för vissa av husen och en planerad bilpool.

¹⁶⁷ Webbplatsen www.malmo.se.

¹⁶⁸ Naturvårdsverket, 2008c.

Västra Hamnen har väckt stor internationell uppmärksamhet och tar emot ca 3 000 besökare per år. Naturvårdsverket har betonat att projektet var unikt genom att det involverade så många aktörer.

Bomässan Bo01 i Malmö följdes upp grundligt i många forskningsprojekt.

- När det gäller energieffektivitet kunde byggherrarna inte leva upp till sina åtaganden. Målet var 105 kWh/kvm och år, men det uppnåddes inte. Då ändrades målet till 120.
- När det gäller avfallskvarnarna så försvann de när pengarna tog slut.
- De ”gröna punkterna” blev ”hårda punkter”.
- Positivt är att det byggdes flerbostadshus av passivhustyp.
- Det byggdes flera lågenergihus.
- Det byggdes med gröna tak.¹⁶⁹

Ekostaden Augustenborg

Augustenborg är en stadsdel i Malmö som byggdes av allmännyttan i början av 1950-talet (1948–1952). Området hade från början hög status men efter hand fick området allt sämre rykte. Området blev nedgånget och socialt belastat. Exempelvis arbetslöshet och kriminalitet var mycket hög och valdeltagande lågt. I slutet av 1990-talet gjordes en satsning på att göra Augustenborg till en ekostad. Projektet fick bidrag från lokala investeringsprogram och EU. Dessutom investerade allmännyttan (MKB) i området. Den sociala aspekten betonades starkt. Man förde samtal och dialog med de boende.

Ombyggnaden av Augustenborg har gjorts utifrån ett kretsloppstänkande med mycket gröna ytor och egen produktion av förnyelsebar energi. När ombyggnaden började 1998 var målet att bygga ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt mer hållbart område än tidigare och bl.a. följande har genomförts. Park- och trafikmiljöer har byggts om, bostadsgårdar och fasader har förnyats, seniorbostäder har byggts, andelen gröna ytor har förbättrats, gröna tak har anlagts, en solvärme- och solelanläggning har anlagts m.m. Dessutom har 6 km kanaler och vattenrännor för att hantera dagvatten anlagts. Augustenborg hade ett underdimensionerat avloppsnät och drabbades ofta av översvämningar i samband med kraftiga regn. I samband med omdaningen av stadsdelen har öppna dagvattenkanaler och dammar anlagts för att bromsa upp flödet av dagvatten. Dagvattenkanalerna har varit mycket effektiva och dessutom blivit uppskattade av de boende i området. Cirka 80 % av dagvattnet tas om hand i dessa öppna system.

Vid studiebesök i Augustenborg har framförts att omdaningen har lett till att omflyttningen har minskat och att hyresgästerna bor kvar längre, arbetslösheten har sjunkit, miljöbelastningen har minskat, valdeltagandet har ökat, fjärrvärmeförbrukningen har minskat och att det inte har varit några översvämningar i området. Det har blivit bostadskö till området som numera är populärt igen. Dessutom har Augustenborg tagit emot en mängd besökare.

¹⁶⁹ Forum för miljöforskning, 2010-02-09.

I Augustenborg finns världens första botaniska takträdgård. Den invigdes 2001 och har en yta på drygt 9 000 kvm. Det är en demonstrations- och försöksanläggning med målet att verka för en ökande användning av gröna tak. Utöver takträdgårdarna finns det ca 30 gröna tak i Augustenborg. Att anlägga gröna tak är ett sätt att vinna tillbaka naturen. Tunna gröna tak behöver generellt ingen skötsel, men bör gödslas ibland. Ungefär hälften av regnvattnet tas om hand av de tunna gröna taken, vilket innebär en minskad belastning på dagvattenhanteringen och avloppen i Augustenborg. Gröna tak ger bättre närlimat, skyddar underliggande takmaterial, bidrar till att bevara den biologiska mångfalden i staden och dämpar buller. De kan även kapa temperaturtoppar och minska överhettning i byggnaden under sommaren. Dessutom är de gröna taken vackra. Tjockare jordlager kan anläggas på byggnader som tål mer vikt, och på sådana tak kan man ha riktiga trädgårdsmiljöer (tjocka gröna tak).

Vid studiebesöket betonades att även andra insatser har gjorts i Augustenborg, t.ex. Sveriges mest ambitiösa återvinningsuppsamling, försök med småskalig vindkraft, transportsatsningar m.m. Nu funderar man på att börja med stadsodling. Man planerar också för ekologiska tvättstugor, odlarlägenheter, avkylande gröna tak, gröna väggar etc.¹⁷⁰

Naturvårdsverket menar att Augustenborg nu har ett unikt system för ekologisk dagvattenhantering, ett mer slutet kretslopp, nya trafiklösningar, grönnare utemiljöer och en unik anläggning för gröna tak. Malmö sökte och fick i två omgångar bidrag från det lokala investeringsprogrammet LIP för flera av projekten i Augustenborg. Bland de positiva effekterna på miljö och ekonomi uppger Naturvårdsverket att fjärrvärmeenergiförbrukningen har minskat med 25 %. Fossil energi har ersatts av förnybar energi. I dag går enligt Naturvårdsverket 70 % av matavfallet i området till biogasproduktion. De gröna taken lockar fåglar och insekter och har ökat den biologiska mångfalden i området med 50 %. Även dagvattensystemet uppges ha skapat bättre miljöer för det lokala växt- och djurlivet. Vissa åtgärder som visat sig lönsamma har efter projektet genomförts i hela MKB:s fastighetsbestånd på 21 000 lägenheter i Malmö.

Även Naturvårdsverket uppger att de boende har varit mycket aktiva i de olika projekten. Valdeltagandet i Augustenborg gick under projektet upp från 58 % 1998 till 79 % 2002, en unik ökning i Malmö. Det har vidare uppgetts att en femtedel av de boende i Augustenborg varit med i dialogmöten och att miljömedvetenheten ökade genom bl.a. de femton nya miljöhusen med sortsortering och kompostering. Enligt uppgift återvinner, återbrukar eller komposterar 70 % av de boende i husen sitt avfall.¹⁷¹

I augusti 2010 erhöll Malmö FN-priset World Habitat Awards för arbetet med att göra Augustenborg till ett mer ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbart bostadsområde.

¹⁷⁰ Ekostaden Augustenborg, intervju och studiebesök 2010-05-18.

¹⁷¹ Webbplatsen www.naturvardsverket.se. Information vid seminarium 2010-03-30, Delegationen för hållbara städer.

Hållbarhetsprojekt i Malmö som har ansökt om bidrag från delegationen

Ett av de projekt som har studerats närmare i denna uppföljning genomförs i Malmö. Dessutom har ett av projekten tagits fram av Länsstyrelsen i Malmö:

- Hållbar stadsutveckling Malmö – Från öst till väst
- Öppen idéävling för omformulering av miljonprogramsområden.

Skånskt nätverk för hållbara städer

I Skåne finns ett nätverk för hållbara städer, vars syfte är att utgöra en plattform för kunskaps- och idéutbyte mellan skånska aktörer och initiativ för hållbar stadsutveckling. Avsikten är att verka stöttande och inspirerande för alla projekt som arbetar för en hållbar stadsutveckling, inklusive sådana som kan bli föremål för stöd från delegationen. Nätverket syftar också till att uppmuntra till tvärssektoriellt samarbete mellan skånska aktörer i Öresundsregionen. Nätverket arbetar informellt och interaktivt. Aktiviteter och initiativ sker allteftersom behov och förutsättningar uppstår. En övergripande handlingsplan för våren 2009 har förankrats hos nätverkets deltagare.

Länsarkitekten i Skåne initierade en satsning på hållbara städer i och med att Delegationen för hållbara städer inrättades. Vid länsstyrelsen projektanställdes en tjänsteman för detta under ett och ett halvt år (till och med maj 2010). Efter detta övergår arbetet till den ordinarie verksamheten. För perioden 2010–2012 är hållbar stadsutveckling ett av länsstyrelsens profilområden. Detta kan ses som en effekt av att delegationen inrättades och av länsstyrelsens interna arbete. Länsstyrelsens arbete med hållbara städer har varit inriktat på två syften:

1. Att få till stånd ett samtal om hållbar stadsutveckling i Skåne

För att få till stånd ett samarbete mellan olika aktörer initierade länsstyrelsen ett nätverk för hållbara städer i Skåne. Hälften av Skånes kommuner deltar i nätverket. Dessutom ingår representanter för Lunds universitet, SLU Alnarp, Malmö högskola och några näringslivsrepresentanter, bl.a. Sustainable Business Hub. Nätverket består av två delar:

- Inom ramen för nätverket har bl.a. studiebesök anordnats och samtal förts mellan framgångsrika kommuner och kommuner med ambitionen att skapa en hållbar stadsutveckling. Inga minnesanteckningar förs vid dessa möten, vilket syftar till att underlätta samtal. Mötena är öppna för alla.
- Landshövdingen har bjudit in representanter för samma aktörer på ledningsnivå till gemensamma aktiviteter. Minnesanteckningar förs vid dessa möten. Landshövdingens deltagande ger arbetet både styrka och ökar intresset från de andra aktörerna. Detta arbete kommer att fortsätta även då projektanställningen upphör som en del i den ordinarie verksamheten.

2. Att få skånska aktörer att söka bidrag från Delegationen för hållbara städer

Inom nätverket har den blandade staden upplevts som viktigast för en hållbar stadsutveckling. Flera mindre kommuner i Skåne har hört av sig och velat få hjälp med att söka medel från delegationen. De små kommunerna var rädda att sällas bort av delegationen. I nätverket ingår både små och stora kommuner. Länsstyrelsen konstaterar att alla som definierar sig som stad eller tätort har varit välkomna att söka bidrag från delegationen. Innehållet i ansökan är viktigare än storleken på kommunen. Länsstyrelsen upplever inte att det finns någon konflikt mellan små och stora kommuner när det gäller bidragen till hållbar stadsutveckling och har heller inte utestängt någon på grund av stads- eller tätortsbegreppet. Även mindre orter har sökt och varit med. Länsstyrelsen har inte sett till storlek utan mer till innehåll, såsom blandade funktioner, publika platser och rum. De stora kommunerna – Malmö, Lund och Helsingborg – delar gärna med sig av sina erfarenheter till de mindre kommunerna. Även de mindre kommunerna kan vara framgångsrika utifrån sina resurser. Nätverket ledde till att fler aktörer kom med i ansökningarna och att samarbetsprojekt skapades. En del samarbeten uppstod även om de inte ledde till att bidrag söktes från delegationen.¹⁷²

Stockholms stad

Stockholms stads arbete med hållbar stadsutveckling

Stockholms stad uppger att staden befinner sig i en intensiv utvecklingsperiod. Staden växer kraftigt och Stockholms län förväntas växa till en befolkning på 2,4 miljoner 2030, vilket kan jämföras med dagens drygt 2,0 miljoner invånare. Ett stort antal stadsutvecklingsprojekt pågår i staden.

Stockholms stad har en långsiktig och samlad vision för Stockholms tillväxt och utveckling mot en stad i världsklass – Vision 2030. Alla förvaltningar och bolag i Stockholms stad har i uppdrag att bidra till att visionen förverkligas både i den dagliga verksamheten och genom långsiktigt utvecklingsarbete. Visionens tre teman är den långsiktiga målbilden för den nya översiktsplanen:

- År 2030 ska Stockholm vara en mångsidig och upplevelserik storstad i världsklass.
- År 2030 ska Stockholm vara navet i den växande Stockholm-Mälarenregionen. Den internationella konkurrenskraften ska stärkas för att Stockholm ska bli den främsta tillväxtregionen i Europa.
- År 2030 ska Stockholm vara navet i en tillgänglig och trygg region utan sociala och fysiska barriärer.¹⁷³

¹⁷² Länsstyrelsen i Skåne län, intervju 2010-05-17.

¹⁷³ Stockholms stad, 2007.

Stockholms tidigare översiktsplan antogs 1999. På senare tid har det pågått ett arbete med att ta fram en ny översiktsplan. Stockholms stad konstaterar att många väljer att flytta till regionen. Ett flertal nya stadsdelar växer fram successivt både inom staden och i andra delar av regionen. Staden anger att det finns en rad viktiga utmaningar för Stockholm om de långsiktiga visionerna ska kunna nås.

- Många intressen ska samspela i en storstad: Staden måste planera för bostäder, parker, infrastruktur och arbetsplatser m.m. till runt 200 000 nya stockholmare fram till 2030. Det innebär att många intressen måste kunna samspela på en alltmer begränsad yta. En utmaning är att möta framtidens behov och bevara stadens skönhet och unika värden. En annan svårighet är att få rum med tekniska anläggningar som inte enkelt kan kombineras med bostäder. Samtidigt är den täta blandningen av många funktioner en grundläggande kvalitet i en växande storstad.
- En starkare region ökar attraktionskraften: En stark och växande region i Mälardalen är en förutsättning för Stockholms konkurrenskraft. Stockholms stad står därför bakom ambitionerna att göra regionen mer flerkärnig än i dag och deltar i arbetet med en ny regional utvecklingsplan. En fortsatt integrering av bostads- och arbetsmarknaden i regionen ställer krav på förstärkningar av transportsystem och samarbete mellan kommunerna.
- Miljö- och klimatfrågor får ökad betydelse: De globala klimatförändringarna är en av vår tids största utmaningar, och Stockholm har satt upp målet om en fossilbränslefri stad 2050. Den täta staden ger förutsättningar att bygga ut fjärrvärme och kollektivtrafik och skapa en hållbar livsmiljö. En fortsatt förtätning i centrala lägen kräver samtidigt en noggrann planering för att klara kraven på luftkvalitet och goda ljudförhållanden. Den största utmaningen är att både öka tillgängligheten inom transportsystemet och minimera trafikens klimat- och miljöpåverkan.
- Sociala skillnader mellan stadens delar: I likhet med andra storstäder finns stora sociala och ekonomiska skillnader i Stockholm både mellan olika grupper i samhället och mellan stadsdelar. De satsningar som genomförts för s.k. utsatta områden har heller inte lyckats vända trenden. De största utmaningarna finns på arbetsmarknaden där Stockholm har lyckats sämre än andra regioner. Stadsbyggandet har en viktig roll att minska fysiska barriärer och att få stadens delar att hänga ihop på ett bättre sätt. En större variation på bostadsmarknaden är också viktigt för den sociala sammanhållningen.¹⁷⁴

Översiktsplanen ska hantera en rad allmänna intressen. Staden har valt att i översiktsplanen särskilt fokusera på följande nio fokusområden:

- Stockholm som staden på vattnet
- ett starkt näringsliv och utbildningssystem

¹⁷⁴ Stockholms översiktplan. Utställningsförslag.

- en socialt sammanhållen och levande stad
- idrott, rekreation och attraktiva grönområden
- ett modernt transportsystem och hållbart resande
- bostadsförsörjning i en växande stad
- nya energilösningar och tekniska försörjningssystem
- en stad rik på upplevelser och kulturhistoriska värden
- miljö, hälsa och säkerhet i en tät storstad.¹⁷⁵

Stockholms miljöprogram innehåller 27 miljömål och styr stadens miljöarbete under perioden 2008–2011. Miljöprogrammets syfte är att styra och samordna stadens egen verksamhet i en miljöanpassad riktning. Programmet ska också utgöra en grund för ett angeläget och nödvändigt samarbete med näringslivet, invånare, organisationer och myndigheter som är viktiga aktörer i arbetet för ett miljömässigt hållbart Stockholm. Programmet består av sex övergripande målområden. Under dessa finns detaljerade delmål och indikatorer som visar utvecklingen i staden.¹⁷⁶

Vid ett seminarium anordnat av Delegationen för hållbara städer konstaterade Stockholms miljö- och trafikborgarråd att det är en stor utmaning att ta hand om det befintliga bostadsbeståndet i Stockholm. Dessutom konstaterades att städer som är rätt utformade är hållbara. Stockholms stad har genomfört en rad olika insatser för att främja hållbar stadsutveckling. År 2010 är Stockholm Europas miljöhuvudstad. Staden har enligt miljö- och trafikborgarrådet fått utmärkelsen både för vad som har gjorts och för vad som planeras att göras.

Den starkaste befolkningsökningen sker i städer av Stockholms storlek.¹⁷⁷ Detta innebär en utmaning för Stockholms stad – befolkningsökningen måste kombineras med hållbarhet. Sedan 1990 har Stockholms befolkning ökat med motsvarande Malmös befolkning. Under samma period har koldioxidutsläppen enligt uppgift minskat med 25 %, vilket innebär att koldioxidutsläppen per capita har minskat betydligt mer (40 %).

Stockholms miljö- och trafikborgarråd menar att tillväxt i kombination med ett offensivt klimat- och energiarbete är en förutsättning för att nå en hållbar utveckling på lokal nivå. I Stockholm samarbetar staden och företagen inom den s.k. klimatpakten för att minska klimatpåverkan. Klimatpakten är ett samarbete mellan Stockholms stad och företag verksamma i Stockholmsregionen som vill förbättra miljöarbetet i sin egen verksamhet. Syftet är att staden och näringslivet kraftsamlar för att minska klimatpåverkan från oss som lever och verkar i staden. Varje deltagare agerar utifrån sina egna villkor, men det gemensamma målet är en tydlig inriktning att minska sin klimatpåverkan. Syftet är att alla aktörer i klimatpakten ska minska sina utsläpp med 10 % till 2011 eller uppfylla något av målen i Stockholms miljöprogram.

¹⁷⁵ Stockholms översiktplan. Utställningsförslag.

¹⁷⁶ Webbplatsen www.stockholm.se.

¹⁷⁷ Stockholms stad anordnade tillsammans med Världsnaturfonden WWF en konferens om städernas klimatpåverkan den 23 mars 2010.

Klimatpakten är en samarbetsform, men också en arena för kontaktskapande utvecklingsarbete samt kunskaps- och erfarenhetsutbyte. De medverkande företagens klimatmål görs synliga och transparenta, vilket öppnar för konstruktiva diskussioner och förbättringar. Stockholms stad gör en årlig uppföljning tillsammans med de deltagande företagen.

En av Stockholms stora utmaningar ligger i att energieffektivisera befintliga bostäder. Ett sådant projekt är Stockholm Järva, som har fått bidrag från delegationen. Stockholms miljö- och trafikborgarråd menar att det är ett mycket välkommet bidrag.

I Stockholm ska 12 000 av de 80 000 lägenheter som finns i kommunala bostadsbolag (Svenska Bostäder, Familjebostäder och Stockholmshem) energieffektiviseras. Det är mycket viktigt med samverkan med de boende och att man lyckas få ett individuellt engagemang. Energieffektiviseringar utgör också en stor potential för näringslivet. Om projekt här i Sverige kan leda till att metoder för energieffektivisering tas fram så finns det en mycket stor potentiell marknad i Europa. Bland annat betonas att energianvändningen under byggtiden kan halveras genom att se över belysning osv.¹⁷⁸

Hammarby Sjöstad

Hammarby Sjöstad är en stadsdel i Stockholm. I början av 1990-talet tog Stockholms stad fram en fördjupad översiktsplan för den nya stadsdelen. År 1996 antogs ett miljöprogram för Hammarby Sjöstad. En projektorganisation inom exploateringskontoret i Stockholms stad svarade för utformningen och genomförandet av stadsdelen tillsammans med stadsbyggnadskontoret. Målet med Hammarby Sjöstad var att halvera den totala miljöbelastningen jämfört med ett område byggt i början av 1990-talet. Ända dit nådde inte Hammarby Sjöstad, men det är ändå ett internationellt föregångsexempel.

Vid ett studiebesök vid Glashus Ett i Hammarby Sjöstad presenterades stadsutvecklingsprojektet. Sjöstaden ska vara en blandstad, en kombination av boende och arbetsplatser. Sedan 1996 har Sjöstadsprojektet haft i uppdrag från stadens kommunstyrelse att göra stadsdelen till en spjutspets i miljöanpassning. I Sjöstaden kommer uppskattningsvis 28 000 personer att bo och 10 000 personer att ha sitt arbete när allt är färdigutbyggt. I området finns 30 byggbolag. Sjöstaden är byggt på det som ursprungligen var ett hamnområde och sedan ett industriområde innan det nu har blivit bostadsområde med inslag av olika lokaler och verksamheter. Arbetet med Sjöstaden kom i gång i samband med Stockholms OS-ansökan. Det enda som är kvar från den tiden är dock miljöprogrammet. Detaljplanen gjordes redan innan miljöprogrammet var helt klart.

Kostnaderna för att bygga hela sjöstaden kommer att uppgå till ca 45 miljarder kronor, varav Stockholms stads nettoinvestering beräknas till 2 miljarder kronor. Hammarby Sjöstad har fått en del statliga stöd, huvudsakligen

¹⁷⁸ Stockholms miljö- och trafikborgarråd vid ett seminarium 2010-03-30, Delegationen för hållbara städer.

från LIP-programmet 1998. Staden sökte och fick bidrag från LIP för ett antal projekt som skulle demonstrera ny teknik inom hållbart byggande och boende i Hammarby Sjöstad. Staden fick totalt ca 350 miljoner kronor, varav ca 12 miljoner kronor användes till Glashus Ett. Därefter har sjöstaden inte fått några statsbidrag. Enligt Naturvårdsverket utgjorde LIP-bidraget en mindre del av den totala kostnaden för sjöstaden, men spelade en stor roll för resultatet eftersom aktörerna var mycket kostnadskänsliga vad gäller miljöinvesteringar.

En av delarna i den s.k. Hammarbymodellen är att planeringen ska ge synergieffekter. Hammarby Sjöstad är ett av de första försöken med integrerad planering där man från Stockholms stad tar ett helhetsgrepp om stadsutveckling. Man har utgått från att integrerad planering ger synergier. I arbetet har både offentliga och privata intressenter deltagit. Från Glashus Ett har framförts att den integrerade planeringen och Symbio city-tänkandet har varit nyckeln till framgången för Hammarby Sjöstad.

En annan del i Hammarbymodellen är kretsloppstänkandet. Den kretsloppslösning som används i sjöstaden ska hantera energi, avfall och vatten för bostäder och verksamheter. Målet är att skapa en boendemiljö som bygger på hållbar resursanvändning. Energianvändningen och avfallet ska minimeras samtidigt som hushållning och återvinning ska maximeras. Målen i miljöprogrammet för Hammarby Sjöstad innebar att miljöbelastningen skulle halveras. Resultaten hittills visar att miljöbelastningen har minskat med 30–40 %. Detta upplevs som ett bra resultat. Uppskattningsvis 75 % av målens krav på minskning uppnås genom planering och byggande av hus och infrastruktur. Restande 25 % av målen måste uppnås genom de boendes beteende. Där uppges Glashus Ett ha en viktig roll att spela.

Målet för energiförbrukningen i husen var 60 kWh/m² och år. Utgångspunkten var att den genomsnittliga energiförbrukningen då målet sattes var 240 kWh, vilket enligt tjänstemannaförslaget skulle sänkas till hälften, dvs. 120 kWh. I den fortsatta politiska processen kom ytterligare en halvering, dvs. målet blev 60 kWh. Enligt Glashus Ett är alla överens om att detta mål är ouppnåeligt. Energiförbrukningen i dag uppgår till mellan 90 och 170 kWh/m² och år. Resultaten har förbättrats under tidens gång och nu byggs det hus som ska nå 50–60 kWh. I stadsdelen ställs inga krav på att passivhus ska byggas.

I sjöstaden används fjärrvärme som kommer från förbränning av brännbara sopor. Dessutom används spillvärme från det renade avloppsvattnet. I området finns även fjärrkyla. Solpaneler finns på vissa hus för att värma vatten och solceller används för att producera el. I några enstaka hus täcks 50 % av varmvattenbehovet genom solvärme. Solpaneler uppges vara mer ekonomiskt än solceller. Dessa kostar för närvarande alltför mycket för att vara ekonomiskt försvarbart, men det pågår en teknisk utveckling. Glashus Ett menar att byggbolagen borde använda solpaneler mer, men företagen ser alltför kortsiktigt och företagsekonomiskt på sitt byggande: de ser inte till byggnadens hela livscykel.

Det ursprungliga målet var att varje lägenhet skulle ha endast 0,3 parkeringsplatser. De boende klagade dock på detta redan från början och i dag finns 0,7 parkeringsplatser per lägenhet (p-platser har byggts i garage under marken). Biltätheten i stadsdelen uppgår till 0,7 bilar per lägenhet. Dessutom finns tre bilpooler med sammanlagt ca 550 medlemmar. Dessa drivs helt privat. Medlemmarna betalar en fast månadsavgift (99–475 kr/mån) samt en avgift per tid (24 kr/tim) och per körd kilometer (1,25–3,60 kr).

Målet var vidare att 80 % av resorna till arbetet skulle ske med cykel eller kollektivtrafik eller till fots. Resultatet uppgår till 79 %. En orsak till de goda resultaten är att kollektivtrafiken kom tidigt till stadsdelen så att de nyinflyttade tidigt kom in i dessa vanor. Dessutom finns en avgiftsfri färja från sjöstaden till Södermalm. Bilanvändningen har minskat med 40 %.

Målet för vattenförbrukningen sattes till att den dåvarande förbrukningen på 200 liter/person och dag skulle halveras till 100 liter. Detta mål har varit svårt att uppnå. Vattenkonsumtionen uppgår nu till ca 150 liter/dag. Individuell vattenmätning har använts, men har nu lagts ned. I stadsdelen används inte kopparrör eller PVC-rör för tappvatten. Toaletterna är lågspolande. Merkostnaden för att bl.a. använda miljövänliga material uppgår till 2–4 % av den totala budgeten för byggnaden.

I stadsdelen finns ett stationärt sopsugsystem med sopnedkast på gårdar eller i husen. De sorterade soporna transporteras via ett rörsystem som går under jord, vilket bl.a. medför att sopbilen bara behöver åka till en plats i stadsdelen för att hämta sopor. Sopsorteringen uppges ha fungerat bra. Det enda som man har haft problem med är det organiska avfallet. För att kunna slänga det nu måste de boende ha en nyckel för att öppna sopnedkastet. Sedan den åtgärden infördes ökade andelen rätt sorterade sopor från 80 % till 97 %. Matavfallet komposteras. Det finns inte avfallskvarnar i området. Sjöstaden var inte först med sopsugsystemet men har fått mycket stor uppmärksamhet för detta, inte minst bland utländska besökare.

Detaljplanen bestämmer vilka grönområden som ska finnas i stadsdelen. Stadsdelen ligger nära Nackareservatet, men Södra länken är ett hinder för att nå skogsområdena. Därför har s.k. ekodukter byggts över Södra länken.

De sociala aspekterna på hållbar utveckling har inte stått i centrum i Hammarby Sjöstad. Bostadsrätter dominerar, men det finns även hyresrätter i området (55 % är bostadsrätter och 45 % är hyresrätter). I stadsdelen finns några äldreboenden och studentbostäder. Glashus Ett konstaterar att de boende känner stor stolthet över sin stadsdel och att de visar omsorg om området.

Hammarby sjöstad är en av visningspunkterna under Stockholms miljöhuvudstadsår. Erfarenheterna från Hammarby sjöstad uppges ha influerat många utländska stadsbyggnadsprojekt. Dessutom har Norra Djurgårdsstaden använt erfarenheter från sjöstaden. Erfarenhetsspridningen har skett genom bl.a. workshops. Det företag som tog fram sopsugsystemet har kunnat dra nytta av uppmärksamheten kring sjöstaden och exportera sin teknik till flera städer i utlandet. Dessutom har konsulter fått arbete i olika utländska projekt. Exemplet har visat att enstaka svenska miljöteknikföretag som kommer in på en

utländsk marknad kan lyckas. Rent allmänt upplevs dock svenska miljöteknikföretag vara alltför små för att kunna konkurrera med utländska företag. Det borde därför finnas en samlande organisation för enskilda miljöteknikföretag som vill vara t.ex. underleverantörer till stora stadsbyggnadsprojekt i utlandet.

På uppdrag av Stockholms stad har en utvärdering gjorts av Hammarby Sjöstads miljöprofilering utifrån 1996 års miljöprogram. Utvärderingen visar bl.a. att vissa mål var orealistiska och att stadens styrning var otydlig.¹⁷⁹ Syftet med utvärderingen var att samla resultat från olika utvärderingar. Forskarna har lyft fram följande slutsatser:

- *Slutsats 1:* Miljöprofileringen av Hammarby Sjöstad lyfte integreringen av miljöarbetet i stadsplaneringen till en ny nivå. Visionen var en drivkraft. Målen fungerade mot aktörerna. Den s.k. Hammarbymodellen (en kretsloppsmodell som innebär att flödet av t.ex. avfall, vatten etc. sluts) har påverkat aktörer som Stockholm Vatten, Fortum och andra. Sammankopplingen av fjärrvärme, avloppssystem, biogasproduktion och avfallshandling har varit central för att uppnå miljöprogrammets mål, liksom trafiksatsningarna på den s.k. tvärbanan och inrättande av båttrafik över Hammarby sjö.
- *Slutsats 2:* Systemlösningar skapade Hammarby Sjöstads miljöprofil, och Hammarbymodellen var viktig. Däremot har spjutspetsteknologi spelat en mindre roll.
- *Slutsats 3:* Integreringen av miljöarbetet i planprocessen och byggprocessen kan förbättras ytterligare. Miljöprogrammet kom in sent i processen, vilket ledde till konflikter. De boende var inte integrerade i systemlösningarna.
- *Slutsats 4:* Det saknades en organisation och rutiner för uppföljning och utvärdering. Det fanns en dålig insikt om måloppfyllelsen.¹⁸⁰

Miljöprogrammet var viktigt i Hammarby sjöstad. Programmet var dock statiskt; det fanns inget utrymme att diskutera målen. Forskarna menar att det borde finnas en dialog under hela projektet för att diskutera målen, med andra ord behövs ett dynamiskt miljöprogram. Erfarenheterna från Hammarby Sjöstad ska användas i de två nya stora projekten i Stockholm – Norra Djurgårdsstaden och Stockholm-Järva. Utvärderarna från KTH sitter med i dessa två projekt och ska följa upp. Man eftersträvar en kontinuerlig uppföljning.

Naturvårdsverket har tagit fram Hammarby sjöstad som ett gott exempel. Verket anser att det sätt varpå sjöstaden planeras är unikt och att det har varit en nyckel till att projektet har blivit en framgång. Alla berörda förvaltningar och myndigheter planerade gemensamt hur den nya stadsdelen skulle byggas. Verket har pekat på att kommunen uppmuntrade byggherrarna att hitta egna lösningar inom gemensamma ramar, där kretsloppstänkande, låg energiför-

¹⁷⁹ Pandis & Brandt, 2009.

¹⁸⁰ Pandis, Forum för miljöforskning, 2010-02-09.

brukning och egen produktion av energi ingick. Verket framhåller att stadsdelen har flera parker och gröna stråk. Man har satsat på kollektivtrafik, bilpool och cykelstråk och använt förnybara bränslen där det har varit möjligt. För att sänka uppvärmningskostnaderna har man satsat på effektiv energianvändning och återanvändning av avloppsvattnets spillvärme. Ny teknik har använts för att spara vatten, rena avlopp och ta fram ett sopsorteringssystem som ger möjlighet att kunna återvinna material och energi i så hög utsträckning som möjligt. Verket menar att sjöstaden har visat hur en stadsdel kan byggas med väsentligt lägre miljöpåverkan, exempelvis

- 30–40 % mindre miljöbelastning än en typisk stadsdel från 1990-talet
- 14 % mindre bilanvändande än i jämförbara stadsdelar i Stockholm
- vattenanvändningen är 150 liter/person och dag, jämfört med 200 liter/person och dag i övriga Stockholm
- 50 % av energin kommer att produceras när sjöstaden är färdigbyggd.¹⁸¹

Den modell för kretsloppstänkande som har tagits fram i sjöstaden är enligt Naturvårdsverket en förebild för utvecklingen av motsvarande system i storstäder. Sjöstaden har väckt stor internationell uppmärksamhet och har årligen över 12 000 besökare.

Stockholms stads exploateringskontor har konstaterat att Hammarby Sjöstad hade mycket ambitiösa mål, men nådde inte ända fram. Målet var att sjöstaden skulle vara dubbelt så bra vad gäller miljöpåverkan jämfört med normal nybyggnation. År 2009 var resultatet endast ca 30–40 % av målsättningen. Från staden betonas att det är viktigt med uppföljning och utvärdering, att ta till vara erfarenheter. KTH:s utvärdering visar att staden måste bli bättre på att följa upp miljömålen och dra slutsatser av erfarenheterna. Det viktiga är att det finns en kedja: miljömål – uppföljning – erfarenheter. Stockholm vill nu ta vara på de positiva erfarenheterna från sjöstaden.¹⁸²

I denna uppföljning har Länsstyrelsen i Stockholms län framfört Hammarby Sjöstad som en konkret sinnebild och ett åskådningsexempel som starkt har bidragit till att öka miljöteknikexporten och att marknadsföra Stockholm och de företag som var med i projektet. En slutsats är att fysiska demonstrationsprojekt är mycket viktiga. När det gäller sjöstaden lyfter även länsstyrelsen fram att det är viktigt att ta till sig det som framkom i KTH:s utvärdering – att satsningen miljömässigt inte var så lyckosam. Samtidigt har sjöstaden haft ett stort symbolvärde. Snart blir det, enligt länsstyrelsen, Norra Djurgårdsstaden som får ta över den rollen.

Stockholm – miljöhuvudstad 2010

År 2010 är Stockholm miljöhuvudstad i Europa. Stockholm vann den tävling som EU-kommissionen hade och som riktade sig till städer med mer än

¹⁸¹ Naturvårdsverket, 2008d.

¹⁸² Stockholms stad, exploateringskontoret, seminarium 2010-03-30, Delegationen för hållbara städer.

200 000 invånare. Motiveringen till att Stockholm utsågs till Europas miljö-huvudstad 2010 var bl.a. att

- staden har ett integrerat förvaltningssystem som garanterar att miljöaspekterna beaktas i budget, driftplanering, rapportering och övervakning
- staden har minskat koldioxidutsläppen med 25 % per invånare sedan 1990
- staden har fastställt målet att vara fossilbränslefritt 2050.¹⁸³

Staden ser vinsten som ett bevis på att Stockholm är på rätt väg. Kommissionen vill att miljöhuvudstadsåret ska driva på en hållbar utveckling i städerna, och vinnaren ska vara en förebild för de andra städerna. Från staden betonas att detta innebär att miljöhuvudstadsåret inte är jippobetonat, utan tanken är att det ska ge inspiration till andra städer.

Som miljöhuvudstad ska Stockholm agera förebild, förmedla erfarenheter och hämta hem kunskaper för att bli ännu bättre. Under miljöhuvudstadsåret kommer staden att arbeta med att

- sprida goda exempel till andra städer i Europa genom att anordna seminarier, ta emot studiebesök från andra städer och anordna en stor konferens den 20–22 oktober 2010
- skapa kännedom och stolthet hos Stockholms befolkning genom kommunikation, evenemang och engagemang.¹⁸⁴

Hållbarhetsprojekt i Stockholm som har ansökt om bidrag från delegationen

Fyra av de projekt som har studerats närmare i denna uppföljning genomförs eller planeras att genomföras i Stockholms stad:

- Stockholm Järva
- Stockholm Albano
- Norra Djurgårdsstaden – en miljöprofilerad stadsdel i världsklass
- Hållbar stadskärneutveckling i Stockholms city.

Umeå kommun

Umeå kommuns arbete med hållbar stadsutveckling

Umeå är med sina 114 000 invånare norra Sveriges största stad. Kommunens strategi är att växa ytterligare, och man planerar för 200 000 invånare år 2050. I kommunens arbete med hållbar stadsutveckling ingår att utveckla och förvalta attraktiva och miljömässigt, socialt och ekonomiskt hållbara hus och boendemiljöer. Kommunen prioriterar en tätare stad framför stadsutbredning och betonar bl.a. medborgarengagemang och kultur som drivkraft för utveckling. Umeå är en universitetsstad med en hög andel unga människor, och från

¹⁸³ Webbplatsen www.stockholm.se.

¹⁸⁴ Stockholms stad, stadsledningskontoret, seminarium 2010-03-30, Delegationen för hållbara städer.

kommunen upplever man ett stort engagemang hos såväl medborgare som näringsliv. Umeås vision för det framtida byggandet är att Umeåregionen år 2020 ska vara världsledande på hållbart byggande och förvaltande i kallt klimat. Kommunen har ambitionen att göra Umeå till ett nordligt nav för modern miljöteknik och hållbar stadsutveckling.¹⁸⁵

Umeå planerar bl.a. för ett konstnärligt campus. Bakom visionen står Umeå universitet. Konstnärligt campus innebär en samlad miljö för utbildning, forskning och utvecklingsarbete inom det konstnärliga området. Konstnärligt campus ska kunna erbjuda internationellt konkurrenskraftig utbildning, forskning och utveckling inom arkitektur, design, konst och andra konstnärliga utbildningar. Från kommunens sida är tanken också att umebor och besökare i staden ska kunna ta del av utställningar, föreställningar, föreläsningar med mera inom det konstnärliga området. Konstnärligt Campus ska bli en naturlig mötesplats i centrala Umeå. Universitetet placerar sin arkitektutbildning i en ny byggnad, Arkitekt högskolan, i anslutning till Designhögskolan och Konsthögskolan. En ny byggnad byggs för Bildmuseet och annan utställningsverksamhet, och Konsthögskolan får en helt ny byggnad.¹⁸⁶

Det kommunala bolaget Bostaden ägs av Umeå kommun. Tanken med ägandet uppges vara att Bostaden ska bidra till en bra utveckling i Umeå. Sedan 2008 bygger Bostaden all sin planering på att bostäderna ska bidra till en ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling:

- *Ekonomiskt:* Att bygga hus är i sig ett långsiktigt åtagande. Det ekonomiska resultatet ska ses utifrån både ett kortsiktigt och ett långsiktigt perspektiv. Ett livscykeleekonomiskt förhållningssätt ska gälla.
- *Miljömässigt:* Miljön är ett viktigt perspektiv som har utvecklats under en lång process. År 2008 inledde Bostaden sin miljöstrategi Miljöfokus 2016 som bl.a. har målet att energianvändningen ska minska med 20 % fram till år 2016. Detta innebär bl.a. att energiförbrukningen i nya hus ska uppgå till högst 65 kWh/m² och år (byggnormen för norra Sverige är 130 kWh/m² och år).
- *Socialt:* För att bidra till en socialt hållbar stad måste alla kunna ha råd att bo hos Bostaden. Bostaden ska även finnas med i de mer attraktiva lägena i staden och t.ex. anpassa bostadsbeståndet till en äldre befolkning. Mot bakgrund av att många hyresgäster är utsatta för sociala svårigheter vill Bostaden satsa på t.ex. ungdomsbostäder och att göra områdena vackra så att hyresgästerna kan vara stolta över att bo i sitt område.¹⁸⁷

För att få med alla, både intern och externt, i arbetet med en hållbar utveckling och för att kunna göra val har Bostaden tagit fram en vision, miljöprogrammet Miljöfokus 2016:

¹⁸⁵ Information från Umeå kommun vid seminarium 2010-03-30, Delegationen för hållbara städer.

¹⁸⁶ Webbplatserna www.umea.se och www.umu.se.

¹⁸⁷ Bostaden Umeå, intervju 2010-05-03.

- Energiförbrukning: Minska energianvändningen med 20 %, t.ex. genom ny teknik såsom ventilation och värmeåtervinning samt individuella varm- och kallvattenmätningar i nyproduktion.
- Sophantering: Mer miljöanpassad sophantering. Det ska bli enklare att sortera. Bland målen kan följande nämnas: att minst 90 % ska ha möjlighet att sopsortera, att matavfall ska källsorteras i minst hälften av fastigheterna, att antalet sorteringsgrupper ska utökas och mängden återvinningsbart material ökas från 36 till 45 kg per kvartal och hushåll.
- Byggande och material: Målet är att materialet i fastigheterna så långt som möjligt ska vara fritt från miljö- och hälsofarliga ämnen.
- Transporter: Målet är att successivt minska användningen av fossila bränslen.
- Kunskap och engagemang: Målet är att engagemanget och kunskapen i miljöfrågor ska bli ett naturligt inslag i vardagen, både inom företaget och bland hyresgästerna. Bland personalen inom Bostaden uppgår det nu till 80 % och bland kunderna har det ökat.¹⁸⁸

Hållbarhetsprojekt i Umeå som har ansökt om bidrag från delegationen

Ett av de projekt som har studerats närmare i denna uppföljning genomförs i Umeå. Dessutom är ett av projekten placerat vid Länsstyrelsen i Umeå:

- Ålidhem – den hållbara kulturstadsdelen
- Trästad 2012.

¹⁸⁸ Bostaden Umeå, intervju 2010-05-03.

BILAGA 4

Stockholms stads arbete med hållbara städer

Denna bilaga är en sammanfattande rapport om intervjuer med tjänstemän inom Stockholms stads stadsplaneringsorganisationer – exploateringskontoret, stadsbyggnadskontoret och stadsdelsförvaltningar – angående hållbar stadsutveckling och miljöprofilerade områden. Rapporten är framtagen av Nils Göransson på uppdrag av riksdagsförvaltningen.

Hållbar utveckling

Aspekter av hållbar utveckling i stadssammanhang

Gemensamt för intervjuobjekten i Stockholms stad är en relativt djupgående förståelse för vikten av en funktionell kombination av Brundtlandskommissionens ekonomiska, sociala och ekologiska aspekter. Med denna insikt har intervjuobjekten dock ett flertal konkreta exempel på den mångfacetterade problematik som kan uppstå i en arbetsmodell som ämnar inkludera alla dessa dimensioner.

Medan Stockholms exploateringskontor (EK) allmänt arbetar efter Brundtlandskommissionen så har arbetet med klimatfrågan separerats och prioriterats till en egen hållbarhetskategori. Vidare arbetar EK efter ett sektorsöverskridande arbetssätt mellan förvaltningarna inom staden, vilket är en ansats till att säkerställa bredden i arbetet, dvs. att ekonomi, miljö och sociala frågor vävs samman i så hög grad som möjligt. Detta sker såväl i dokumentation som konkret i den praktiska arbetsprocessen.

För Stockholms stadsbyggnadskontor (SBK) innebär en hållbar stad främjandet av en fungerande blandning av bostäder och verksamheter för att minska transporter och klimatutsläpp men också för att staden ska vara levande dygnet runt. I detta arbete blir samspelet mellan just bostäder, verksamheter och andra sociala aktiviteter en springande punkt.

Det startdokument utifrån vilket alla andra styrdokument utgår är Vision 2030, vilket är den första vision som har skapats kring Stockholms stads utveckling. Det finns en hållbarhetsstrategi i Vision 2030. Det kortfattade format som detta dokument utgör tillåter dock inte någon mer djupgående analys. Utifrån denna vision är det upp till varje bolag och förvaltning inom staden att bryta ned riktlinjerna till att passa det praktiska arbetet inom respektive verksamhet. Inom SBK har det resulterat i den nya översiktsplanen (ÖP) som kom ut 2010. SBK ska i ÖP också ta hänsyn till den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen (RUFS) samt de styrdokument som ligger under ÖP.

I ÖP hänvisar inte SBK till Brundtlandrapporten och de resonemang kring hållbar utveckling som finns däri. Startpunkten för ÖP är i stället de 16 nationella miljömålen, och översiktsplanen syftar till att utveckla en bra och sund

stad för alla att leva i – ”den goda staden” – utifrån vilken en mängd strategier utvecklas som bl.a. inkluderar fokusområden som sammanfaller med Brundtlandsaspekterna. Miljömålen prickas inte av i ÖP, i stället finns en ambition att kombinera visionen om den bästa möjliga staden med de nationella målsättningarna som förebild. Detta görs med utgångspunkt i en karta över hela Stockholms stad, där riktlinjer dras för hur en stad kan skapas som inte nöter på naturresurser och som tar vara på befintliga infrastrukturinvesteringar och andra redan existerande grunder. Till det tillkommer visionen om att behålla befintliga grönområden i staden. Resultatet är en karta med ett antal s.k. tyngdpunkter och samband, som syftar på de områden inom vilka SBK eftersträvar att den huvudsakliga stadsutvecklingen ska ske. Huvudfrågan blir i det sammanhanget var den täta staden ska släppas fram och hur det ska göras. I det uppdraget är ÖP det styrande dokumentet.

SBK ansvarar för en rad styrdokument i Stockholm som hanterar specifika frågor, vilka man i samtliga fall har förankrat och tagit överskridande beslut om över förvaltningsgränser (t.ex. Stockholms miljöprogram, åtgärdsprogrammet för klimatfrågor, Stockholms växthusgasprogram, Stockholms energiplan, Stockholms vattenprogram). Dessa har även förankrats i nya ÖP (2010).

Viktning av hållbarhetsaspekter

Intervjuobjekten är överens om att viktningen av hållbarhetsaspekter har förändrats över tid. Stockholms första miljöprofilerade stadsdel, Hammarby Sjöstad, hade ett betydligt mer teknokratiskt miljöprogram, medan ambitionerna i miljöprogrammen i dagens miljöprofilerade områden såsom Norra Djurgårdsstaden och Albano består av mer genomarbetade synteser i sociala, tekniska, ekologiska och ekonomiska hänseenden.

I Norra Djurgårdsstadens miljöprogram har staden utvecklat fem huvudsakliga fokusområden för hållbarhetsarbetet:

- energi
- transporter
- livsstil
- klimatförändring
- kretslopp.

Motsvarande miljöprogram och fokusområden har ännu inte utvecklats för Albano.

Trots dylika ambitioner att integrera en diversitet av aspekter – däribland hållbar livsstil – så anser flera intervjuobjekt att den sociala dimensionen i dag möjligen inte får tillräcklig uppmärksamhet. Den sociala hållbarhetsaspekten kretsar för intervjuobjekten kring människors engagemang och livsstilsfrågor. Målet är att skapa en stad som upplevs som positiv av de boende, vilket innebär att ett antal kvaliteter och funktioner som är viktiga för en god boendemiljö bör ingå. I Norra Djurgårdsstaden är dessutom en delstrategi

för livsstilsfrågor att stadsdelen ska utformas designmässigt så att det ska vara lätt för boende att bete sig miljömässigt riktigt – enligt devisen ”det ska vara lätt att göra rätt”. Vidare baseras Norra Djurgårdsstadens sociala hållbarhet på blandade boendeformer i form av hälften bostadsrätter och hälften hyresrätter. Målet är även att området ska vara öppet och tillgängligt även för ickeboende snarare än en sluten enklav. I Norra Djurgårdsstaden anser intervjuobjekten att arbetet med sociala hållbarhetsfrågor tas så långt som det är praktiskt möjligt, men samtidigt finns åsikten att den formen av stadsdelar i förlängningen förstärker segregationen i förhållande till de grupper som inte bor lika centralt.

Målsättningen är vidare att ha en grönytefaktor som tar fasta på de ekologiska sambanden och värdena. I såväl Norra Djurgårdsstaden som Albano detaljstyr stadens förvaltning mer än vad som annars är brukligt på grund av områdenas känsliga lägen, för att förmå att kombinera rekreativa och ekologiska värden.

Olika definitioner

Alla intervjuobjekt anser att det finns olikartade definitioner av hållbar stadsutveckling aktörer emellan. I stadsutvecklingssammanhang anses dock denna belägenhet var både till för- och nackdel i arbetet. De olika definitionerna kan ses som en nödvändighet i och med att olika aktörer har olika roller, funktioner och perspektiv. Samtidigt som detta riskerar att skapa motsättningar i arbetsprocessen så anses denna diversitet kunna bidra till en kreativ diskussion och process som kan frambringa innovativa lösningar – förutsatt att det finns ett forum för en dylik diskussion, vilket den projektbaserade organisationsmodellen som finns i både Norra Djurgårdsstaden och Albano anses kunna fungera som. Projektorganisationen är utvecklad för staden men inkluderar fler aktörer, vilka drivs vidare av respektive agenda samtidigt som de är beroende av varandra. Under dessa premisser anses samarbetet kring hållbar stadsutveckling ha fungerat mycket bra. Den samlade satsning som sker tack vare detta ömsesidiga beroende anses av de flesta intervjuobjekten vara till stor nytta i jämförelse med om det hade inbegripit splittrade småinsatser, exempelvis utspridda över hela Mälardalen. En dylik arbetsprocess må ta längre tid och vara mer resurskrävande än en mer strömlinjeformad sådan men kan enligt intervjuobjekten vara en nödvändighet i hållbarhetsarbetet. Sådana frågor sträcker sig ännu längre i Albano, i och med att projektet ligger innanför Nationalstadsparkens gränser.

SBK anser att det är av stor vikt att övergripande visioner överensstämmer med de olika aktörernas anspråk, samtidigt som det finns en mängd olika vägar för att nå en sådan kompromiss. Det finns dock även återkommande problem med glapp mellan olika aktörer: EK:s miljöarbete kan ibland ha andra prioriteringar och tidsperspektiv än t.ex. stadsdelsförvaltningarnas prioriteringar.

Flera intervjuobjekt har i uppföljningen pekat på att det är nödvändigt att staden har andra och hårdare krav än exempelvis byggherrar, då staden har

större frihet att prioritera fler aspekter än ekonomiska sådana. Därför anses det vara en fördel att staden har en högre kravbas som driver på stadsutvecklingen i en tydlig riktning. Det skapar tydliga incitament för byggherrar att hålla sig konkurrenskraftiga i hållbarhetsfrågorna för att över huvud taget ha möjlighet att få markanvisningar i miljöprofilerade områden. Den politiska enigheten kring att ställa sådana krav i miljöprofilsområden anses vara av stor betydelse och underlättar betydligt för tjänstemännen att driva den linjen i förhållande till andra aktörer.

Stockholms stads hållbarhetsarbete

Konkreta exempel på hållbarhetsarbete

Konkreta exempel på hållbarhetsarbetet i stadssammanhang varierade tydligt med intervjuobjektens positioner och roller på respektive kontor och förvaltning. EK tog framför allt upp följande områden:

- Stadens miljöprofilgrupp inkluderar bl.a. EK, SBK, stadsdelsförvaltningar, trafikkontoret och KTH. De personer som är med i miljöprofilgruppen ingår i olika arbetsgrupper i syfte att utveckla program, policyer och måldokument inom diverse områden, vilka länkas tillbaka in i processen och till byggherrarna. Inom varje mål- och styrdokument klargörs respektive hållbarhetsstrategi i förhållande till aktuellt område, då det krävs att åtgärder preciseras. Exempelvis är det kompetensutvecklingsprogram som tagits fram till byggherrarna en produkt av denna process.
- Det finns ambitioner om att såväl Norra Djurgårdsstaden som Albano ska vara s.k. klimatpositiva, vilket innebär att utsläppen av växthusgaser ska vara lägre än 0. Detta ska verifieras genom en speciell standardiserad beräkningsmetodik i vilken både utsläppskällor och kolsänkor tas i beaktning. Det innebär i praktiken att vissa delområden kan vara klimatnegativa medan andra kan vara klimatpositiva; den sammantagna effekten av dessa variabler ska befinna sig under 0 i utsläpp av växthusgaser. Norra Djurgårdsstaden är en del av Clinton Climate Initiative som för närvarande arbetar med att ta fram en sådan beräkningsmodell.
- Det smarta elnätet (s.k. Smart Grid) anses vara en viktig innovation i det konkreta hållbarhetsarbetet. Det är för närvarande en utvecklingsprocess i vilken Stockholms stad samarbetar med teknikföretag och nätägare för att uppnå önskade resultat. Utvecklingen av ett sådant system är beroende av att många byggnader uppförs samtidigt på samma plats. Det kommer bl.a. att innebära att man kan styra belastningen på elproduktionen och att man kommer att kunna producera elektricitet som förs ut på elnätet.
- Staden arbetar med informations- och kommunikationsteknik (IKT) för såväl transporter som byggnader. Arbetet handlar delvis om att skapa infrastruktur för IKT men också om att integrera diverse tillämpningar av

denna teknik: reseplanerare, mobilapplikationer, möjligheter till distansarbete, e-hälsa m.m.

- I Albano har byggherren Akademiska Hus utvecklat kvalitetsarbete genom fyra s.k. Q-books. Dessa är tänkta att leda hållbarhetsarbetet på ett konkret sätt.

På SBK fokuserade man bl.a. på strategiska utvecklingsplaner på en övergripande skala:

- Park- och grönområden. Eftersom ett av Stockholms kännetecken är dess gröna och blåa ytor finns det anledning att se över hur detta fungerar med visionen om den täta staden. Hur stor bör tillgången vara till parkområden? Med anledning av det ska även styrdokumentet Stockholms parkprogram ses över.
- Stockholms energiplan. Eftersom Stockholms stad inte längre äger energibolagen har en ny typ av energimarknad växt fram i Stockholm. Staden kan inte längre styra hur och var ledningar dras etc. SBK ger planeringsföresättningar i ÖP, men problematiken kring hur arbetet med energiplanering ska se ut i en så föränderlig tid kvarstår.

Man framhöll även vikten av att fortsättningsvis utveckla arbetsmodeller för att integrera inblandade aktörer, dels stadens olika förvaltningar såsom EK, SBK, stadsdelsförvaltningar och trafikkontoret, dels de privata aktörerna såsom byggherrar och kretsloppsbolag, t.ex. Fortum och Stockholm Vatten.

I jämförelse med projektorganisationen i Hammarby Sjöstad anses sättet att hantera detta vara mer inkluderande i dagsläget. Både Norra Djurgårdsstaden och Albano arbetar via projektbaserade organisationer. Det faktum att EK och SBK sitter i samma byggnad (Tekniska nämndhuset, Fleminggatan 4) underlättar i hög grad samverkan mellan kontoren.

För Norra Djurgårdsstaden har man skapat ett övergripande program för stadsutvecklingen, med ambitioner att bli nästa Hammarby Sjöstad. En utvärdering av Hammarby Sjöstad gjordes för att ta fram styrkor och brister i projektet, och sedan inkorporera lärdomarna i Norra Djurgårdsstadens program. Programmet är baserat på ÖP:s övergripande mål i hållbarhetsarbetet. Målen existerar bl.a. i form av en paraplyvision om att Norra Djurgårdsstaden ska vara en miljöstadsdel i världsklass. Den visionen innehåller tre övergripande mål:

- Norra Djurgårdsstaden ska vara fossilbränslefritt 2030.
- Utsläppen från Norra Djurgårdsstaden ska understiga 1,5 ton CO₂ per capita 2020.
- Norra Djurgårdsstaden ska vara anpassad till kommande klimatförändringar.

För att man ska kunna uppnå de övergripande målen har fem olika fokusområden utpekats, vilka relateras till varandra (något som inte gjordes i Ham-

marby Sjöstad). Dessa anknyter till Brundtlandskommissionens tre hållbarhetsaspekter:

- energi
- transporter
- kretslopp
- livsstil
- klimatanpassning.

Då Norra Djurgårdsstaden kommer att byggas ut etappvis under en lång tidsperiod krävs det att arbetsprocessen är dynamisk och att Norra Djurgårdsstaden kan anpassas till teknikutveckling, ny forskning, nya rapporter etc. Detta anknyter till Bygga-bo-dialogen, i vilken en klassificeringsmetod för byggnader utarbetades som utgick från en trappvis indelning: A–C. Man insåg där behovet av en tidsanpassad skala, i och med att nya byggmaterial etc. ständigt utvecklas. Det är en modell utvecklad för att möjliggöra en skärpning av målen i takt med teknikutvecklingen.

En viktig aspekt som togs upp av såväl EK som SBK är den form och det utrymme som medborgardeltagandet har i processen. I Norra Djurgårdsstaden har man framför allt vänt sig till boende i Hjorthagen och diverse aktiva intresseföreningar. Arbetet har aktivt skett på ett annat sätt än normalt i form av tre möten i stället för ett (såsom PBL påbjuder), rundturer och fokusgrupper. Angående Albanoprojektet uttrycks också vikten av ett välutvecklat medborgarinflytande, men denna process har inte kommit så långt att man bestämt vilken form detta ska ta. Samtidigt besitter intervjuobjekten på EK och SBK en medvetenhet om att i princip alla förslag som läggs fram kommer att överklagas – det finns med andra ord inte någon direktvinst med en utvecklad strategi för medborgardeltagande. Strategin är snarare sammankopplad med processens nödvändiga långsiktighet.

Norrmalms/Östermalms stadsdelsförvaltning arbetar med två huvudlinjer i hållbarhetsarbetet: grönstrukturfrågor och livsstilsfrågor. Det fanns ett visst motstånd till att inkorporera livsstilsfrågorna i miljöprofilen till en början, men dessa har utvecklats till att bli en viktig del av resonemanget, vilket är synligt i det slutgiltiga miljöprogrammet. Diskussionen fokuserar bl.a. på s.k. boskolor, tydlig information i ett tidigt stadium och engagemang hos byggherrar. När inflyttningen sker i ett nytt område skapas snabbt rutiner för hela levnadssättet, vilka är svåra att bryta eller förändra efterhand. Om då inte behov tillgodoses i form av förskolor, skolor, parker och andra grönområden, idrottsplatser etc., söker sig människor till andra platser i staden, varpå ett ohållbart livsstilmönster snabbt formas. I Norra Djurgårdsstaden är ambitionen i stället en hög teknisk standard som skapar incitament att bete sig på ett hållbart sätt. Förvaltningarna och byggherrarna är överens om detta syfte med tekniska lösningar.

Det finns även en grönytefaktor som måste uppfyllas för att byggherren ska få bygglov, ett intresse som uppehålls av stadsdelsförvaltningen. Det innebär att det måste finnas en viss grönyta inom kvarteret, som kan handla

om dagvattenhantering, odlingar, mötesplatser m.m. Mycket av den grönytefaktor som ska uppfyllas är med andra ord relaterad till livsstilsfrågor, vilket är ett försök att skapa ett poängsystem som tar med både de sociala och ekologiska aspekterna.

Stadsdelsförvaltningen framhåller också vikten av pålitliga befolkningsprognoser för de sociala hållbarhetsaspekterna, då de är nödvändiga för att ta fram planer kring förskolor, äldreomsorg, specialbostäder etc.

Utvecklingsmöjligheter och hinder för en hållbar stadsutveckling

De konkreta exemplen på möjligheter och hinder för en hållbar stadsutveckling varierade tydligt med intervjuobjektens positioner och roller på respektive kontor och förvaltning. De områden som listas nedan ansågs viktiga av de flesta intervjuobjekten.

Möjligheter:

- Den dialog som uppstår i samarbetsmodellerna visar på möjligheterna i själva processens gång. Att hitta en balanserad process som inkluderar många aktörer kombinerat med en effektivitet kan bidra till många möjligheter. I arbetet med Norra Djurgårdsstaden utvecklades en helt ny typ av projektorganisation; man skapade tjänster som innebär att projektledare på respektive kontor är dedikerade enbart till detta projekt. Sådana initiativ anses positiva att bygga vidare på.
- Frågor kring hållbar livsstil – vilket anses vara ett förhållandevis obearbetat område – och transporter.
- Internationellt samarbete och export av såväl kunskap som teknik anses vara en viktig utvecklingsmöjlighet. I sådana sammanhang kan Norra Djurgårdsstaden fungera som ett viktigt fönster. Även om detta diskuteras i hög grad är det dock enligt intervjuobjekten långt kvar till dess att det blir en realitet.
- Energifrågan anses ha blivit mer diversifierad än att bara behandla fjärrvärme. Idéer kring småskaliga lösningar, t ex. på kvartersupplösning, har fått mer utrymme.
- Metoden med ett övergripande program och etappvisa handlingsprogram anses viktig, då den möjliggör en upptrappning av miljökraven över tid. Det är ett starkt tillvägagångssätt, eftersom det också skapar förutsättningar för en adaptiv process som kan tillföras information och återkopplingar under förloppets gång.
- Det finns stora möjligheter att påverka utvecklingen i poängsystemet för grönytefaktorer och rekreationsmöjligheter, då det som styrmedel riktat mot byggherrarna kan bidra till synergier mellan rekreativa och ekologiska värden.

Hinder:

- Det är en stor utmaning att hitta en arbetsmodell som är effektiv trots sina många involverade parter. Det är en stor mängd variabler att beakta samtidigt, och att kombinera det med en effektivitet i den miljöfrågerelaterade processen – dvs. att hållbarhetsfrågor verkligen integreras i planering och projektering – uppfattas som en oerhört svår uppgift.
- Det finns stora svårigheter att överblicka och hålla en tidsplan när projektet hela tiden blir överklagade, då det handlar om långtgående och långsamma processer. Det är svårt att styra projektet när processen drabbas av att det är möjligt att driva överklaganden mycket långt. I många andra rättssystem finns det en förvaltningsavgift som förhindrar dylika ”okynnesöverklaganden”. Man anser att detta skapar en form av odemokratisk mekanism i förloppet – den demokratiska processen har redan haft en stor roll i samrådsprocesser och remissinstanser som har haft synpunkter på planerna, varpå slutsatser har arbetats in i planen och antagits av kommunfullmäktige. Frågor som är behandlade sedan lång tid tillbaka kan alltså återupptas på grund av att en person tycker att ett visst perspektiv inte är beaktat i tillräckligt hög grad, varpå ärendet omprövas och varefter det kan ta minst ett år innan det bereds. Det anses vara av stor vikt att effektivisera och driva fram en snabbare process. Dessa konstruktionsdilemmen har påpekats av SBK i egenskap av remissinstans angående PBL:s och miljöbalkens avgiftssystem, tillsynssystem och prövningssystem. SBK anser att Regeringskansliet och departementen behöver se över detta. Även detaljplanen över Nationalstadsparken, vilken påverkar Albanoprojektet, har överklagats sedan ett år tillbaka, och det ärendet står fortfarande i kö för att bli behandlat – det är ännu inte under beredning.
- Intervjuobjekt på SBK anser att det finns ett behov av hållbarhetsstrategier med ett övergripande ansvar för miljöfrågor för SBK:s räkning. Sådana roller finns på exploateringskontoret. Det faktum att dessa frågor inte kan bevakas i samma utsträckning innebär ett hinder för SBK.
- Miljösmarta, tekniska lösningar får över huvud taget mycket utrymme – men kärnan av problemet, dvs. livsstil och medvetenhet i konsumtionsmönster etc., är inte lika lätthanterlig och får därför inte den uppmärksamhet som behövs. Näringslivets intressen ligger i tekniska lösningar, vilket konkretiseras i form av miljöcentret Innovation i Norra Djurgårdsstaden.
- Den ökande tätheten i staden påverkar tillgängligheten till rekreationsytor, möjligheten att skapa förskolegårdar, hanteringen av dagvatten etc. Det finns med andra ord försvårande omständigheter även med den täta staden, vilket kräver informerade avvägningar.
- I fallet Norra Djurgårdsstaden innebär det faktum att en hamnverksamhet är inblandad en mycket strikt reglering kring bullernivåer; det finns inga möjligheter att arbeta med avstegsfall eller liknande. Det finns mycket lite handlingsutrymme trots att det handlar om miljöer som kommer att upplevas som mycket livfulla av dem som är intresserade av att bo där. Slutresultatet blir att hamnverksamheten som är av riksintresse står mot stads-

utvecklingen – en fråga som enligt EK måste lyftas upp till beslut på högre nivåer.

- Det finns ett inbyggt samhällsproblem i hur samhällsorganisationen ser ut i förhållande till diverse kretsloppsmodeller. För att komma vidare i den frågan krävs det att såväl lagstiftning som affärsmodeller och andra styrmedel harmoniseras med de tekniska lösningarna. Det finns ett antal brytpunkter som kan bli besvärliga i kretsloppsflödena, vilket är resultatet av att samhället är arrangerat sektorsvis i stuprörsorganisationer medan en genuin kretsloppsmodell skär över alla samhällssektorer. Om målet är att stimulera hållbar stadsutveckling anser EK att möjligheter måste öppnas upp till frizoner inom vilka man kan pröva nya helhetslösningar.
- Det finns enligt stadsdelsförvaltningen ett behov av att inkorporera de förvaltningar som ska stå för driften av stadsdelarna tidigare i planeringsprocessen, då ökat inflytande från dessa kan bidra med viktiga kunskaper som nu inte kommer exploatörerna till godo. Att så inte är fallet i dagsläget är enligt stadsdelsförvaltningen inte förknippat med en ökad kostnad i processen utan beror snarare på en planeringstradition.
- Det finns behov hos de stora verksamheterna inom stadsdelsförvaltningen, såsom socialtjänsten, äldreomsorgen, barnomsorgen m.m., att lära sig att arbeta med samhällsplaneringsfrågor. Dessa verksamheter besitter kunskaper om behov av mötesplatser, integrationsbehov m.m. i och med alla deras dagliga möten med stadsdelens medborgare. Dessa kunskaper kommer dock ingen till nytta i dagsläget. Krav på förståelse för samhällsplaneringsbehov i vissa tjänster inom dessa verksamheter skulle kunna lösa en del av den problematiken.

Statens stöd i arbetet med hållbar stadsutveckling

Statliga hållbarhetssatsningar

EK har fört en dialog med Verket för innovationssystem (Vinnova). Vinnova är en statlig myndighet som ska verka för teknikutveckling som bidrar till hållbar tillväxt och som ekonomiskt har stöttat ett antal projekt inom Norra Djurgårdsstaden. Utöver det är den enda statliga kontakten som EK haft den med Delegationen för hållbara städer.

Intervjuobjekt på SBK ansåg att Boverket som är den ledande statliga aktören på området samtidigt är en av de osynligaste aktörerna i hållbarhets-sammanhang. De satsningar som Boverket har stått för anses vara punktinsatser. En förhoppning från SBK är att Boverket antar en mer aktiv roll som ledande aktör i hållbarhetsarbetet – inte enbart genom produktion av rapporter utan också genom att visa på ”exempel bästa praxis” samt bidra med seminarier och övergripande debatt som inkluderar såväl byggherrar och kommuner som övriga inblandade aktörer i syfte att fortsätta utveckla gemensamma arbetsmodeller. I dagsläget arbetar många aktörer med egna lösningar på nya, komplexa problem. Boverket har ansvaret för det nationella miljömålet God

bebyggd miljö. SBK anser i dagsläget att kontakterna med Boverket nästan uteslutande består av rapporter producerade av Boverket.

Medan man anser att det finns ett behov av att Boverket agerar som en samlande kraft så innebär detta ett inneboende strukturproblem: om SBK diskuterar hållbart stadsbyggande med Boverket så görs det alltid från Stockholms perspektiv – men Boverket måste se till hela landet, och olika delar av Sverige måste se till mycket olika parametrar i hållbarhetsarbetet. Detta kan skapa kommunikationssvårigheter. Ett intervjuobjekt exemplifierade situationen med Stockholms innerstad; den är klassificerad som ett riksintresse, vilket skapar problematik kring hur man ska hantera sådana frågor. Endera läggs en död hand över Stockholmsområdet – alternativt verkar man för att utveckla riksintresset genom att arbeta för en levande och växande stad som tillåter ett tillskott av människor i innerstaden. I detta sammanhang ansåg intervjuobjektet att Boverket med sin samlade kompetens skulle kunna betyda mer som stöd för de förvaltningar som måste arbeta med storstadsproblematik – såsom Stockholm, Malmö och Göteborg (samt Umeå som växer mycket snabbt och har stora områden som inte får exploateras). SBK anser att storstadsperspektivet i miljö- och hållbarhetssammanhang har helt egna problem, möjligheter och lösningar – det gäller även premisser som är reglerade i lag. Ofta är modellerna anpassade för en medelstor stad, och de väger inte nödvändigtvis in förutsättningarna i den stora staden. I dagsläget har Stockholm ofta mer konkret utbyte med europeiska kolleger.

Ekonomiskt stöd

Intervjuobjekt på EK anser att det finns ett stort behov av ekonomiskt stöd men att det är problematiskt att veta när och huruvida projektidéer faller ut som planerat. Det gör det svårt att ansöka om ekonomiskt stöd för utredningar då det inte alltid går att visa på när någonting skulle kunna byggas som har bäring på utredningarna i fråga. Utöver statligt ekonomiskt stöd anser EK att det finns ett stort behov av kompetensstöd.

SBK anser att det finns ett stort behov av ett övergripande ekonomiskt planeringsstöd som tillåter förvaltningarna att samutveckla arbetsmodeller som fungerar i ett föränderligt kunskapsklimat. Vidare ansåg ett intervjuobjekt på SBK att det var positivt att Järvalyftet fick bidrag då det är ett mycket viktigt utvecklingsområde. Han ansåg att arbetet med den befintliga staden, inte bara nya stadsdelar, är nyckeln till att gå mot en hållbar stadsutveckling.

Aktörers uppgifter och roller

Alla intervjuobjekt upplevde vissa oklarheter om olika aktörers och myndigheters roller i stadsutvecklingsprocessen.

Hållbarhetsarbete i stadssammanhang innefattar i princip alla former av frågor och dilemman som står att finna i samhällsplanering och tillhörande organisationer. Det togs därför upp önskemål kring en statlig funktion med rubriken ”Hållbara städer” – inte med nödvändighet en egen myndighet men

en funktion med en tydligare koppling till och ett samlat ansvar för hållbarhetsarbetet inom en befintlig myndighet, t.ex. Boverket. Delegationen för hållbara städer uppfattades delvis ha en sådan paraplyfunktion, men delegationens begränsade tidsperiod uppfattades som ett problem.

I och med att en del av EK:s uppdrag i Norra Djurgårdsstaden är att utveckla uppföljnings- och utvärderingsmetoder – vilket kommer att resultera i diverse rapporter – så ville man här förvissa sig om att det finns mottagare av allt arbete det innebär. I dagsläget anses det inte vara någon som har det ansvaret. EK uttryckte intresse av att skapa en gemensam kunskapsbank, som ackumuleras på lång sikt, av alla erfarenheter från de hållbarhetsprojekt som pågår nationellt. Det har tidigare funnits liknande kunskapsbanker kring hållbarhetsarbete, exempelvis på Statens institut för ekologisk hållbarhet i Umeå.

Kopplad till den nuvarande splittrade organiseringsformen är problematiken kring bidragssökande. När delegationen försvinner tvingas tjänstemännen att vända sig till en mängd olika myndigheter beroende på vilken aspekt av hållbar stadsutveckling man fokuserar på.

På SBK anser man att det finns en del oklarheter då ingen myndighet har det ledande initiativet inom hållbar stadsutveckling. Dock uppfattade flera intervjuobjekt detta som ett normaltillstånd i allt deras arbete. På SBK uttryckte man också en problematik i det faktum att olika aktörer har olika tidsperspektiv. På SBK finns ett tidsperspektiv på 50–100 år, vilket är en långsiktighet som inte finns hos andra aktörer.

Delegationen för hållbara städer

Allmänt om Delegationen för hållbara städer

Flera intervjuobjekt upplevde att modellen för delegationens uppdrag, vilket utförs under en mycket tidsbegränsad period och har en distinkt budget, skapar begränsningar. De två år under vilka det finns möjlighet att söka bidrag anses av tjänstemännen vara en mycket kort tidsperiod i stadsutvecklings-sammanhang. Det blir helt avgörande huruvida projektet i fråga har kommit tillräckligt långt i utvecklingsfasen för om det finns en praktisk möjlighet att ansöka om bidrag. Om delegationen hade fått verka i fem eller tio år så hade den upplevts som såväl mer intressant som mer relevant. Intervjuobjekt uttryckte relevansen av ett mer långsiktigt stöd, som därigenom kan vara mer anpassningsbart till de behov som utvecklas i specifika projekt. På så sätt tror man att statliga bidragsmedel skulle kunna få en högre verkningsgrad. Strategin att skapa en delegation för en kort tidsperiod upplevdes av flera tjänstemän som ”ad hoc-mässig”. SBK finner att det behövs ett större planeringsstöd på en långsiktig tidsskala – inte nödvändigtvis projektbundet så till den grad som delegationen påbjuder, utan ett stöd för att utarbeta en fungerande modell och metod, den mest effektiva samrådsformen m.m. På samma sätt anser man att det behövs ett aktivare stöd för hur arbetet med hållbar livsstil ska ske.

Ett motsvarande arbete före delegationen för hållbara städer som kallades för Bygga-bo-dialogen lades ned för att delegationens arbete skulle ta vid, men SBK anser att delegationen inte på ett fungerande sätt har tagit till vara det arbete som Bygga-bo-dialogen bidrog till. Att ersätta arbetet med en tvåårig delegation uttrycks som orimligt – det kontaktnät, de samarbetsformer, den kunskapsbas och den kontinuitet som Bygga-bo-dialogen stod för har enligt intervjuobjektet inte tagits till vara.

Ett intervjuobjekt påpekade dock att delegationen fungerar som en injektion för innovation och nytänkande just på grund av den begränsade tidsperioden. Denna roll såg han som ytterst viktig, och han ansåg att den har fullföljts på ett utmärkt sätt.

Vidare fanns det på SBK åsikter om att initiativet till hållbar stadsutveckling bör inordnas bättre under Miljödepartementets avdelning för boende och byggande. Denna avdelning tar upp dylika angelägenheter, men det finns önskemål om att detta ska vara tydligare kopplat till investeringssatsningar som relaterar till målen om att Sverige ska vara internationellt ledande i hållbarhetsarbetet. Därtill anser man att fokus ligger alltför mycket på miljöteknik i dagsläget. Då man ser Sverige som ett kunskapsbaserat samhälle så är kunskapsutvecklingen det stora bidraget; den stora nyttan ur ett globalt perspektiv anses inte vara den minskning av CO₂-emissioner som Norra Djurgårdsstaden och Albano bidrar till utan den kunskapsöverföring som sker när t.ex. Kina, USA och Indien kommer på studiebesök. Hade det funnits en myndighet som mer långsiktigt engagerar sig i projekt – både i form av expertkompetens, kontakter och ekonomiskt stöd – så tror man att processen skulle ha kommit längre än i dagsläget.

Intervjuobjekten har haft mycket lite direktkontakt med delegationen, men vid de kontakter som tagits så har kommunikationen upplevts som tydlig och välfungerande i de flesta fall. Ansökningsprocessen till delegationen anses vara enkelt utformad. Ansökningstiderna, vilka var ca 6 månader, sågs inte som ett problem då planeringsfaserna är betydligt längre än så. Som redan beskrivits ansågs dock det tvååriga arbete som modellen med delegationen utgör inte vara anpassat för tidsramarna i stadsutvecklingsprojekt. Man ansåg att det fanns poänger med dylika punktinsatser då kommuner sällan har extra resurser att rikta mot dessa projekt men pekar samtidigt på vikten av en medvetenhet om att det inte är en lösning för alla projekt.

I Albano upplevde man dock en viss förvirring kring ansökan då man 1) inte insåg att man ansökte om för mycket pengar (300 miljoner) och 2) inte insåg att man skulle göra två separata ansökningar om planerings- och investeringsstöd.

Detta exemplifieras i fallet Norra Djurgårdsstaden; när EK fick planeringsbidrag planerade man även att söka ett större investeringsbidrag, men man insåg att det inte fanns tid att formulera en välbetänkt ansökan för investering. Intervjuobjekt ansåg att idealet hade varit att kunna göra förstudier för planeringsbidraget för att sedan kunna avgöra vad som var meningsfulla investeringar med hög verkningsgrad; ansökan om investeringsbidrag skulle

dock skickas in mycket kort efter beskedet om planeringsbidrag. EK sökte ändå investeringsbidrag för en projektidé inom projektet, men det fanns en misstanke om att det skulle resultera i avslag.

Konkreta projekt som sökt bidrag från delegationen

Norra Djurgårdsstaden

De intervjuobjekt som är involverade i Norra Djurgårdsstaden anser inte att det praktiska hållbarhetsarbetet påverkats nämnvärt av det faktum att man fått planeringsstöd, då summan (1,5 miljoner) är mycket liten i stadsutvecklings-sammanhang. SBK återkopplade återigen detta till den arbetsform som en delegation utgör. Man accepterade detta som systemets struktur men menade att det påverkar Sveriges ambition att vara internationellt ledande inom hållbar stadsutveckling.

Vidare var projektidéerna utvecklade sedan lång tid tillbaka då miljöprofileringen i Norra Djurgårdsstaden är politiskt styrd. Arbetet är därför inte kopplat till Delegationen för hållbara städer; ansökan handlade snarare om att strukturera och kommunicera redan existerande ambitioner. Inför ansökan om planeringsstöd till Norra Djurgårdsstaden diskuterades dock vilka typer av utredningar det fanns behov av för vidare framåtskridande i processen. Ansökan angående Norra Djurgårdsstaden handlade specifikt om utredningar om energi, informations- och kommunikationsteknik m.m. Dessa utredningar togs möjligen längre tack vare planeringsbidraget. Vidare har EK alldeles nyligen startat utredningar baserade på planeringsstödet. Dessa processer innebär dock långa ledtider och många inblandade aktörer.

Däremot bortprioriterades flera egna tekniska lösningar som en effekt av avslaget på ansökan om investeringsstöd. I stället studerar man nu andra projekt och försöker att ta in existerande lösningar. Det finns dock problem med att direktimplementera lösningar från andra områden där förutsättningarna kan se mycket annorlunda ut, såväl struktur- och byggnadsmässigt som miljömässigt.

Intervjuobjekten var försiktiga med att spekulera alltför mycket i vad stödet hade kunnat innebära för den mer allmänna stadsutvecklingen i Stockholms stad, då en potentiell kunskapsöverföring fortfarande ligger långt in i framtiden. I och med att de miljömässiga punktinsatserna i Stockholm ska komma hela stadsutvecklingen till godo så ska det dock ske en överföring såväl kunskaps- och processmässigt som teknikmässigt till andra projekt i staden, vilket är en uttalad ambition i miljöprofilsarbetet i Norra Djurgårdsstaden. Arbetet med att utveckla ett sådant förlopp är en process som måste utvecklas kontinuerligt. Innovation center (miljöcentret i Norra Djurgårdsstaden) kommer att bli en del av sådana insatser. Vidare är en av målsättningarna att driva på utvecklingen av svensk miljöteknik, vilket Innovation center också är en del av. I Norra Djurgårdsstaden är ambitionen ett diversifierat "showcase", där miljöföretagen ska synas på ett tydligt sätt. Tanken är att det ska fungera som en arena för företag att agera på, vilket är detta en av de

bakomliggande faktorerna till att det blivit ett miljöområde. Vidare kommer redan i dagsläget delegationer på studiebesök till Norra Djurgårdsstaden varje vecka, där även den inkluderande planeringsmodellen är av intresse. Det stora intresset kring Norra Djurgårdsstaden skapar vissa svårigheter då EK inte har någon vana att hantera dylika situationer; det finns ett stort behov av fler informatörer och kommunikatörer.

Trots att man inte ansåg att det rör sig om några stora summor så upplever ansvariga för Norra Djurgårdsstaden det som positivt att över huvud taget få bidrag i och med att det var så många som ansökte – det ses som ett förtroende. Man anser att det finns en symbolisk och psykologisk förankringsaspekt av att ha ett statligt stöd. Vidare förväntades EK ansöka om bidrag till Norra Djurgårdsstaden; man eftersträvar att projektet är ett av dem som ansöker om bidrag. Samtidigt uttrycks dock en besvikelse över avslaget på ansökan om investeringsstöd, och flera ansåg att Norra Djurgårdsstaden tappade en del av sin styrka i och med det negativa utfallet i fråga om investeringsstöd.

För Norra Djurgårdsstadens ansökan till delegationen har inverkan på växthusgasemissioner beräknats med hjälp av avdelningen för industriell ekologi vid KTH. En beräkningsmodell håller även på att tas fram av Clinton Climate Initiative.

Albano

Ett intervjuobjekt i Albanoprojektet uttryckte besvikelse över att ha fått avslag på ansökan till delegationen. Han ansåg att styrkan i svensk stadsplanering och utveckling är att man på förhållandevis lika villkor blandar forskning, utveckling och praktik – och att detta är tänkt att dras till sin spets i Albano. Han uttryckte det som en missad chans till vidareutveckling av de holistiska ambitionerna i Albanoprojektet, vilket enligt honom i kombination med starka varumärken som Stockholm Resilience Centre och KTH skulle kunna göra Albano världsunikt ur hållbarhetsperspektiv. Han menade att avslaget sätter stopp för flera samarbeten och innovativa idéer då det helt enkelt inte blir ekonomiskt gångbart men påpekade samtidigt att även om man känner sig tvungen att minska ambitionerna så kan slutresultatet likväl bli fullgott. Vidare diskuterades delegationens funktion som kvalitetsstämpel, vilket återigen visar på delegationens symboliska och psykologiska roll för de ansökande. Intervjuobjektet uttryckte det hela som att ett bidrag skulle ha fungerat som ett kvitto på att Albanoprojektet är på rätt väg.

Uppföljning och utvärdering

Intervjuobjekt identifierade en fungerande uppföljning och utvärdering som en mycket viktig punkt som framför allt blev tydlig efter utvärderingen av Hammarby Sjöstad. EK diskuterade nödvändigheten av noggrann uppföljning över flera olika skalor, vilket resulterat i utvecklingen av en ny uppföljningsmodell i Norra Djurgårdsstaden. En nivå behandlar de krav som ställs på

bygggherrar i de exploateringsavtal som kommer med markanvisningarna. Det är en s.k. kontrollplan som är utformad för att EK över tid ska kunna följa hur kraven uppfylls. Staden kommer även att arbeta med indikatorer för uppföljning i strategiska frågor. Vidare sker uppföljning av energieffektivitet (bl.a. genom individuell mätning av elektricitets- och varmvattenförbrukning i alla lägenheter) på byggnadsnivå, på kvartersnivå och hela området. En del av uppföljningen kommer att ske via Innovation center, en del via KTH och en del via exploateringskontoret. Enligt SBK ligger fokus i uppföljningen framför allt på det kravdokument som håller på att tas fram i samband med den tredje detaljplanen, då det är i den som miljöprofileringen sker fullt ut. Uppföljningen har en betydligt mer aktiv roll redan i planeringen än vad som var fallet i Hammarby Sjöstad, för att indikera huruvida det finns möjlighet att nå den övergripande visionen.

I uppföljningsmodellen för Norra Djurgårdsstaden eftersträvas så heltäckande uppföljningsresultat som möjligt. Därför samlas information från så många aktörer som möjligt samtidigt som en nivå av transparens eftersträvas för att man ska kunna använda informationen till forskning etc. Man har utvecklat årsplaner för potentiella åtgärder baserat på uppföljningarna. Det innebär dels att en årsplan skapas för 2010, dels att en årsberättelse skrivs för 2010 i vilken åtgärder och de resultat som uppnåtts med åtgärderna beskrivs. Vidare resulterar handlingsprogrammet för byggherrarna i ett kontrollprogram som följer upp varje enskild byggherre. Uppföljningsresultat för Norra Djurgårdsstaden ska framför allt redovisas via rapporter, vilka ska komma hela stadsutvecklingen till godo, men resultat på kvartersnivå kommer också att publiceras och uppdateras mer kontinuerligt via Internet. I detta material finns även möjlighet att extrahera årsdata om energi- och vattenförbrukning etc. Denna form av transparens uttrycks som en förutsättning för att Sverige ska kunna fungera som ett internationellt föredöme.

Uppföljnings- och utvärderingsprocessen för Albano är oklar i dagsläget, då projektet fortfarande ligger i en tidig fas (projektet har blivit försenat upprepade gånger och byggstarten kommer först 2012). Den modell som nu utvecklas för Norra Djurgårdsstaden är anpassad för en högre diversitet av bygggherrar och aktörer och en annan form av planering än den i Albano. Delegationens kansli har i en kommentar betonat att projekt som får stöd av delegationen måste vara slutförda senast den 31 december 2014. Kansliet menar att detta inte förefaller möjligt för Albanoprojektet på grund av förseningarna. Kansliet konstaterar att om projektet skulle ha beviljats stöd skulle i så fall villkoren i förordningen inte uppfyllas och stödet dras tillbaka.

Den statliga satsningens påverkan på Stockholms stads arbete med hållbar stadsutveckling är oklar då processen inte anses ha kommit till den punkten att det går att säga någonting om detta. EK ska successivt redovisa lägesrapporter mot slutet av 2010. Vidare kommer en slutredovisning att produceras när utredningarna är färdiga. Däremot anses insatsen ha förstärkt förståelsen för vikten av att arbeta med den här typen av frågor generellt sett. Den sats-

ningen anses dock ha haft större betydelse för Sverige som helhet än för arbetet i Stockholm.

Internationellt samarbete

Norra Djurgårdsstaden är en del av Clinton Climate Initiative, i vilket Norra Djurgårdsstaden är ett av 18 projekt globalt och ett av 3 projekt i Europa. Intervjuobjekten uttryckte flera effekter av att vara del av ett sådant globalt miljöprogram: dels en psykologisk effekt i form av en kvalitetsstämpel, vilket får många aktörer att skärpa kraven, dels en marknadsföringsmässig fördel. Efter hand – i takt med att arbetet som ska relateras till Clinton Climate Initiative konkretiseras – kommer även andra mer konkreta effekter i form av metodik, standard, utsläppsberäkningar, ytterligare samarbeten inklusive kunskapsöverföring städer emellan på en global skala etc.

I Albano har man ett visst kunskapsutbyte med andra organisationer som arbetar med universitet och högskolor, men detta rör sig inte om något officiellt samarbete.

Vidare har Stockholms stad nyligen påbörjat ett samarbete med London och Hamburg. En mindre konferens om hållbar stadsutveckling har hållits med London Development Agency. Vidare planeras en workshop i Stockholm 2010, i vilken Stockholm, London och Hamburg står som värdar. Utgångspunkterna kommer bl.a. att vara Norra Djurgårdsstaden, ett projekt i Hamburg samt ett projekt i London som också är en del av Clinton Climate Initiative. Detta samarbete är ett eget initiativ från staden som en del av miljöhuvudstadssatsningen.

På SBK tog man upp projektet Urban Matrix, i vilket 15 städer ingår, för en jämförande diskussion ur olika hållbarhetsperspektiv: social hållbarhet, energieffektivitet, offentligt-privat partnerskap m.m. Inom ramen för detta har diverse workshoppar hållits, vilka stått för idéutbyten och kunskapsöverföring. Vidare har det byggts upp ett s.k. e-bibliotek via ett Brysselbaserat konsultföretag, i vilket det är möjligt att söka efter exempel på bästa praxis. SBK ser en absolut nödvändighet i att söka efter internationella exempel för att vidareutveckla hållbarhetsarbetet i storstäder. Man anser att det inom den internationella sfären behöver uppmärksammas att även länder som Sverige – trots relativt goda resurser – är i behov av stöd (såväl ekonomiskt som i form av expertis) som riktas mot utvecklingen av täta stadsstrukturer snarare än enbart jordbruks- och avfolkningsbygder. Man påpekade att cirka 65 % av Europas invånare kommer att bo i städer 2030, vilket kräver stora förberedelser.

Stockholm har deltagit i två EU-projekt, som dock inte längre är aktuella:

- Som Lead Partner i Coastal Zone Management in the Baltic Sea Region
- Brownfield European Regeneration Initiative.

Stockholm sökte även till ett Interreg 4-projekt kring hållbara städer i Europa, vilket dock fick ett negativt utfall. Fokus i detta projekt låg primärt på huvudstäder i Europa samt universitet.

BILAGA 5**EU:s politik för stadsutveckling m.m.**

I denna bilaga beskrivs det arbete som pågår inom EU och som har bäring på hållbara städer. Flera politikområden och generaldirektorat (GD) inom Europeiska kommissionen är involverade i arbetet, framför allt GD Miljö,¹⁸⁹ GD Regionalpolitik, GD Energi och GD Transporter. EU-arbetet rör lagstiftning, finansiellt stöd till olika program och projekt och olika typer av mjukare samordning av medlemsstaternas politik, t.ex. genom riktlinjer och andra policydokument.

Miljö*Strategier och policydokument*

Kommissionen upprättade 1991 en expertgrupp för stadsmiljö. I slutrapporten från 1996 anges att en hållbar stadsförvaltning innefattar strategier för att lösa de problem som finns i städerna såväl som de problem som orsakas av städerna. Ett antal principer för hållbar stadsutveckling anges gällande städernas förvaltning, integrering av politiska program, ekosystemtänkande, samarbete och partnerskap.¹⁹⁰

I januari 2006 presenterade kommissionen ett meddelande om den temainriktade strategin för stadsmiljön¹⁹¹ i linje med EU:s sjätte miljöhandlingsprogram som föreskrev att sju temainriktade strategier skulle upprättas. Dessa strategier ska tas fram för att ge en helhetssyn på vissa viktiga miljöproblem som kännetecknas av komplexitet, att många aktörer är inblandade och att de kräver innovativa och unika lösningar. Syftet med den temainriktade strategin för stadsmiljön är att förbättra städernas miljö och miljöprestanda, skapa en sund livsmiljö för Europas stadsbor och stärka miljökomponenten i den hållbara utvecklingen i städerna, samtidigt som man även beaktar ekonomiska och sociala aspekter. I strategin påpekas att det redan finns lösningar i många städer när det gäller att förbättra stadsmiljön, men att de inte är genomförda i full utsträckning och att kännedomen om dem inte är tillräckligt spridd. Det bästa EU kan göra är att ge stöd till medlemsstaterna och de lokala myndigheterna genom att främja bästa metoder, underlätta att dessa kommer till bred användning i hela Europa och uppmuntra effektiva nätverk och utbyte av erfarenheter mellan städer. EU kan också erbjuda ekonomiskt stöd för miljöprioriteringar och stödja kapacitetssupplegning genom att göra medel tillgängliga för forskning och utbildning och genom att utveckla adekvat rådgivning och stimulera tillkomsten av nationella rådgivningscentraler i stadsmiljö-

¹⁸⁹ Webbplatsen <http://ec.europa.eu/environment/urban>.

¹⁹⁰ Expertgruppen för stadsmiljö, 1996. Europeiska kommissionen, 1996.

¹⁹¹ KOM(2005) 718 slutlig.

frågor. Kommissionen följde upp den tematiska strategin med en vägledning som främst syftar till att hjälpa kommunala myndigheter att inrätta system för integrerad miljöförvaltning. Vägledningen är inte bindande, utan bygger på exempel på bästa praxis.¹⁹²

Som en uppföljning av den tematiska strategin presenterade kommissionen i september 2007 ett förberedande dokument om "hållbara urbana transportplaner".¹⁹³ Bakgrunden är att urbana transporter är en stor bidragande orsak till de miljöproblem som finns i Europas städer, och alla städer borde därför ta fram planer för hållbara urbana transporter. Dokumentet var tänkt att stödja konsultationsprocessen kring kommissionens grönbok om "rörlighet i städer" (se nedan under Transporter).

Lagstiftning

EU har åtskillig lagstiftning på miljöområdet som har betydelse för stadsmiljön. Några exempel på direktiv som är relevanta i arbetet för en hållbar stadsutveckling är följande.

Vatten

- Ramdirektivet om vatten, inklusive ytvatten (2000/607/EG)
- Direktiv om dricksvattenkvalitet (98/83/EG)
- Direktiv om avloppsvatten från tätbebyggelse (91/271/EEG)

Avfallshantering

- Ramdirektivet om avfall (75/442/EEG)

Biologisk mångfald och grönområden

- Livsmiljödirektivet (92/43/EEG)

Luftkvalitet

- Direktiv om utvärdering och säkerställande av luftkvalitet (96/62/EG)

Buller

- Direktiv om bedömning och hantering av omgivningsbuller (2002/49/EG).

Finansiering

Det främsta finansieringsinstrumentet för miljöåtgärder är Life plus som gäller för perioden 2007–2013. En av de tre delarna i Life plus är Miljöpolitik och miljöstyrning. De särskilda målen för denna del är att:

- bidra till utveckling och demonstration av innovativa politiska strategier, innovativ teknik och innovativa metoder och instrument
- bidra till att konsolidera kunskapsbasen för utveckling, bedömning, övervakning och utvärdering av miljöpolitik och miljölagstiftning

¹⁹² Integrerad miljöförvaltning. Vägledning i samband med den temainriktade strategin för stadsmiljön. Webbplatsen <http://ec.europa.eu/environment/urban>.

¹⁹³ Sustainable Urban Transport Plans. Preparatory Document in relation to the follow-up of the Thematic Strategy on the Urban Environment. Webbplatsen <http://ec.europa.eu>.

- stödja utformningen och genomförandet av metoder för att övervaka och bedöma miljösituationen och de faktorer, påfrestningar och reaktioner som påverkar den
- underlätta genomförandet av gemenskapens miljöpolitik, med särskild tonvikt på den lokala och regionala nivån
- ge stöd till bättre miljöstyrning genom bredare deltagande av berörda parter, inbegripet icke-statliga organisationer, i samråd om och genomförande av politiken.

Ett av de huvudmål som anges i Life-plus-förordningen är att bidra till förbättring av miljöprestanda när det gäller EU:s tätortsområden. Inom detta huvudmål är den prioriterade åtgärden att bidra till att befintliga strategier för miljö och miljölagstiftning inom gemenskapen genomförs bättre på lokal nivå genom att stödja och uppmuntra lokala myndigheter att inta ett mer integrerat synsätt när det gäller tätortsförvaltning, inbegripet transport- och energisektorer. Life plus har en total finansieringsram för perioden på drygt 2 miljarder euro.

Övriga stödjande initiativ

För att uppmärksamma städer som medvetet satsar på miljöarbete har kommissionen tagit initiativ till att instifta utmärkelsen "Europas miljöhuvudstad" som varje år ska delas ut till en stad i EU som konsekvent har uppnått höga miljömål, har åtagit sig löpande och ambitiösa mål för fortsatt miljöarbete och hållbar utveckling och kan fungera som förebild, inspirera andra städer och sprida bästa praxis. Priset European Green Capital Award delades ut första gången för 2010, och gick då till Stockholm. Som Europas miljöhuvudstad 2011 har Hamburg utsetts.¹⁹⁴

Regionalpolitik

Strategier och policydokument

Under det tyska EU-ordförandeskapet antogs den s.k. Leipzigstadgan om hållbara städer under det informella ministermötet om stadsutveckling och territoriell sammanhållning i Leipzig.¹⁹⁵ I stadgan rekommenderar bl.a. ministrarna att man i de europeiska städerna överväger att utforma integrerade utvecklingsprogram för staden som helhet, som beskriver och analyserar städernas och deras ytterområdens starka och svaga sidor, fastställer enhetliga utvecklingsmål för stadsområdet, samordnar sektorsspecifika och tekniska planer och de politiska åtgärderna för de olika stadsområdena och samordnar användningen av medel från offentliga och privata aktörer. Stadgan betonar också vissa handlingsstrategier, bl.a. att skapa offentliga utrymmen av hög

¹⁹⁴ Webbplatsen <http://ec.europa.eu/environment>.

¹⁹⁵ Leipzigstadgan om hållbara städer i Europa. Webbplatsen www.eukn.org.

kvalitet, att modernisera infrastrukturnät och förbättra energieffektivitet, och en förebyggande innovations- och utbildningspolitik. En särskild del av stadgan behandlar eftersatta stadsområden.

På franskt initiativ träffas nu regelbundet 16 medlemsstater och organisationer för att utveckla ett nästa steg – ett referensmaterial som kan hjälpa kommuner och regioner att utvärdera och implementera de värden som anges i stadgan. Boverket deltar i detta arbete.¹⁹⁶

Finansiering

När det gäller strukturfonderna och Sammanhållningsfonden har EU finansierat initiativ för urban utveckling sedan slutet av 1980-talet. Mellan 1989 och 1999 genomfördes ett flertal ”urbana pilotprojekt” i utvalda städer inom EU, vilka främst fokuserade på ekonomisk utveckling, miljöåtgärder, återupplivande av historiska stadskärnor och utnyttjande av städers tekniska tillgångar. Pilotprojekten avlöstes av Urbanprogrammen. Urban I finansierade program i 118 stadsområden för totalt 900 miljoner euro mellan 1994 och 1999, och efterträdaren Urban II finansierade program i 70 stadsområden för totalt 730 miljoner euro mellan 2000 och 2006.

För innevarande programperiod, 2007–2013, har stadsfrågorna integrerats i EU:s allmänna sammanhållnings- och regionalpolitik, vilket gör att initiativ för stadsutveckling kan finansieras genom strukturfonderna (framför allt den regionala utvecklingsfonden ERDF) och Sammanhållningsfonden. De antagna förordningarna om Sammanhållningsfonden och strukturfonderna för perioden 2007–2013 innehåller betydande möjligheter till stöd för miljöprioriteringar i stadsområden (t.ex. avfallshantering, avloppsrening, luftkvalitet, rena offentliga kommunikationer, energieffektivitet, återställande av förorenad mark och integrerade strategier för stadsförnyelse). Som exempel är ca 3 % av de planerade investeringarna från EU:s sida, i de över 300 operationella program som är finansierade av Utvecklingsfonden för 2007–2013, tydligt öronmärkta till stadsutveckling (vilket motsvarar ca 10 miljarder euro).

Vid sidan av de regionalpolitiska finansieringsinstrumenten finns Urbact II-programmet som syftar till att stödja kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan policyskapare, beslutsfattare och andra aktörer inom urban politik, och främja spridandet av bästa praxis. Urbact ska också stödja beslutsfattare i stadsfrågor att utforma handlingsprogram. Urbact II har en budget på 69 miljoner euro för 2007–2013, och ska finansiera totalt 46 tematiska nätverk och 14 arbetsgrupper. Varje Urbactprojekt ska ha koppling till tillväxt och jobbskapande, till social inklusion och gott styre eller till integrerad, hållbar utveckling.

¹⁹⁶ Webbplatserna www.boverket.se och www.rfsustainablecities.eu.

Energi

Lagstiftning

Europaparlamentet och rådet antog 2002 ett direktiv om byggnaders energiprestanda.¹⁹⁷ Direktivet bygger på följande fyra huvuddelar:

- En gemensam beräkningsmetod för byggnaders integrerade energiprestanda.
- Minimikrav på energiprestanda i fråga om nya byggnader och för befintliga byggnader när de genomgår en genomgripande renovering.
- Certifieringssystem för nya och befintliga byggnader, samt offentligt anslående av certifikat och annan relevant information i offentliga byggnader. Certifikaten får vara högst fem år gamla.
- Regelbundna kontroller av värmepannor och centrala luftkonditioneringsystem i byggnader, samt en bedömning av värmeanläggningar med värmepannor som är äldre än 15 år.

Direktivet gäller bostads- och tjänstesektorn (kontor, offentliga byggnader osv.). Vissa byggnader omfattas dock inte av bestämmelserna om energicertifikat, t.ex. historiska byggnader och industrianläggningar. Det täcker alla aspekter av byggnaders energieffektivitet i syfte att fastställa ett tillvägagångssätt som verkligen är integrerat. Direktivet omfattar inte åtgärder som rör lös utrustning, t.ex. hushållsapparater. Åtgärder som gäller märkning och obligatoriska minimikrav på detta område har redan genomförts eller är planerade inom ramen för handlingsplanen för energieffektivisering.

Energicertifikaten ska tillhandahållas när en byggnad byggs, säljs eller hyrs ut. Å ena sidan är direktivet särskilt inriktat på uthyrning för att se till att ägarna, som normalt inte betalar kostnaderna för energiförbrukningen, vidtar de åtgärder som är nödvändiga. Å andra sidan fastslås även att de boende själva bör kunna reglera sin egen förbrukning av värme och varmvatten i den mån detta är kostnadseffektivt.

Medlemsländerna har ansvaret för att utarbeta minimikrav. De är också skyldiga att se till att certifieringen och kontrollen av byggnaderna utförs av kvalificerad och oberoende personal. Kommissionen ska, biträdd av en kommitté, ansvara för att bilagan anpassas till den tekniska utvecklingen. I bilagan anges de faktorer som ska beaktas vid beräkning av byggnaders energiprestanda och de krav som ska uppfyllas vid kontroll av värmepannor och centrala luftkonditioneringsystem.

Direktivet tillämpas fr.o.m. den 4 januari 2006 och har genomförts i Sverige bl.a. genom en ny lag om energideklaration av byggnader och en ändring i lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. I november 2008 föreslog kommissionen en ändring av direktivet i syfte att skärpa kraven på

¹⁹⁷ Europaparlamentets och rådets direktiv om byggnaders energiprestanda (2002/91/EG), antaget den 16 december 2002.

energiprestanda och förtydliga vissa av direktivets bestämmelser.¹⁹⁸ Det nya direktivet innebär även att tillämpningsområdet utökas till fler typer av byggnader. Rådet nådde en politisk överenskommelse om det nya direktivet i november 2009. Det reviderade direktivet om byggnaders energiprestanda antogs 2010.¹⁹⁹ Det medför att energikrav ska införas för alla nya byggnader samt i vissa fall för befintliga byggnader vid större renoveringar.

Finansiering

Programmet "Intelligent energi – Europa" är inrättat till stöd för energieffektivitet, förnybara energikällor och energidiversifiering. Programmet ska bidra till att säkerställa hållbar energi för Europa och samtidigt stärka Europas konkurrenskraft. Programmet ska i synnerhet omfatta åtgärder för att

- utveckla energieffektivitet och främja rationell användning av energikällor,
- främja nya och förnybara energikällor och stödja energidiversifiering,
- främja energieffektivitet och användning av nya och förnybara energikällor vid transporter.

Programmet, som har en total budget på ca 730 miljoner euro för perioden 2007–2013, består av tre delar:

- **Save** (energieffektivitet och rationell resursanvändning) innehåller insatser som rör utveckling av energieffektivitet och rationell användning av energikällor, vilka kan bestå i följande: Förbättring av energieffektivitet och rationell användning av energikällor, särskilt inom bygg- och industrisektorerna, med undantag för de insatser som omfattas av artikel 41. Stöd till förberedelser av lagstiftande åtgärder och tillämpning av dessa.
- **Altener** (nya och förnybara energikällor) innehåller insatser som rör främjande av nya och förnybara energikällor vilka kan bestå i följande: Främjande av nya och förnybara energikällor för centraliserad och decentraliserad produktion av elektricitet, värme och kyla och därmed stöd till diversifiering av energikällor, Integrering av nya och förnybara energikällor i lokala miljöer och energisystem. Stöd till förberedelser av lagstiftande åtgärder och tillämpning av dessa.
- **Steer** (energi inom transport) innehåller insatser som rör främjande av energieffektivitet och användning av nya och förnybara energikällor vid transporter vilka kan bestå i följande: Stöd till initiativ som rör alla energiaspekter av transport och diversifiering av bränslen. Främjande av förnybara bränslen och energieffektivitet inom transport. Stöd till förberedelser av lagstiftande åtgärder och tillämpning av dessa.

¹⁹⁸ KOM(2008) 780 slutlig.

¹⁹⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/31/EU om byggnaders energiprestanda.

Övriga stödjande initiativ

Hållbar energi för Europa är en kampanj som initierades av kommissionen 2005. Kampanjen ska bidra till att EU:s energipolitiska mål och målsättningar uppnås inom områdena förnybara energikällor, energieffektivitet, rena transporter och alternativa bränslen. Kampanjens mål är att

- öka kunskapen hos beslutsfattare på lokal, regional, nationell och europeisk nivå
- sprida bästa metoder
- se till att allmänhetens kännedom, förståelse och stöd når en hög nivå
- stimulera den nödvändiga utvecklingen för ökade privata investeringar i hållbara energitekniker.

Inom ramen för kampanjen tillhandahålls också uppnåeliga riktvärden, som ska användas för att mäta framstegen med hållbara energiåtgärder och fungera som mål för beslutsfattare och planerare.

EU-kommissionen är även samordnare för den s.k. borgmästarkonferensen om hållbar energi. Att inrätta en borgmästarförsamling var en av prioriteringarna i EU:s Handlingsplan för energieffektivitet: att förverkliga möjligheterna. Borgmästaravtalet är ett åtagande där de samhällen och städer som ansluter sig till avtalet åtar sig att genom ökad energieffektivitet och renare energiproduktion och energianvändning gå längre än EU:s energipolitiska mål vad gäller minskade koldioxidutsläpp. Kommissionen har åtagit sig att ensidigt erkänna städer som anslutit sig till avtalet och sörja för att de uppmärksammas offentligt. Kommissionen har satt upp och finansierar borgmästaravtalets sekretariat, som tillhandahåller tekniskt och publicitetsfrämjande stöd, verktyg för utvärdering och övervakning, mekanismer för att underlätta kunskapsutbyte mellan olika geografiska områden och verktyg för att underlätta överföring och spridning av framgångsrika åtgärder. Kommissionen åtar sig även att tillhandahålla riktlinjer och exempel på riktmärken för eventuell implementering, och att anknyta till befintliga aktiviteter och nätverk som stöder de lokala myndigheternas klimatskyddsroll. Detta görs av kommissionens gemensamma forskningscentrum (GFC) i nära samarbete med borgmästaravtalets sekretariat. Borgmästarförsamlingen är öppen för städer av alla storlekar i Europa. De städer som på grund av sin begränsade storlek inte har resurser att utarbeta en utsläppsinventering eller en åtgärdsplan bör få stöd från städer som har denna kapacitet. I Sverige är 43 städer anslutna till borgmästaravtalet.

Ett annat initiativ är Build-up. Det är en webbportal som lanserades av kommissionen 2009 för att hjälpa medlemsstaterna att genomföra direktivet om byggnaders energiprestanda.²⁰⁰ Initiativet finansieras genom programmet Intelligent energi – Europa. Syftet med Build-up är att

²⁰⁰ Webbplatsen www.buildup.eu.

- hjälpa husägare och hyresgäster som är intresserade av att minska energiförbrukningen att hitta praktisk information om energisparande
- hjälpa byggnadsentreprenörer att förbättra sina färdigheter och få mer kunskap om den senaste energilagstiftningen, interagera med varandra och få de senaste nyheterna från branschen
- förse offentliga myndigheter med information om lagstiftning, verktyg och riktlinjer från andra städer, regioner och länder, och möjlighet att dela med sig av sin expertis med kolleger
- involvera paraplyorganisationer med intresse för energisparande åtgärder.

Ett tredje initiativ är Eurocities, vilket är ett nätverk mellan mer än 130 större städer i mer än 30 europeiska länder som grundades 1986. Eurocities ska utgöra en plattform där man kan dela med sig av kunskaper och idéer, utbyta erfarenheter, analysera gemensamma problem och utveckla innovativa lösningar. Detta görs genom en lång rad av forum, arbetsgrupper, projekt och event. Nätverket är fristående från EU, men samarbetar med EU-kommissionen, bl.a. genom deltagande i kommissionens kampanj för hållbar energi i Europa. Eurocities samarbetar även med EU:s regionkommitté.

Transporter

I september 2009 publicerade kommissionen en handlingsplan för hållbar rörlighet i städer.²⁰¹ Handlingsplanen har tagits fram på grundval av konsultationsprocessen kring grönboken om en ny kultur för rörlighet i städer.²⁰² I handlingsplanen anges en enhetlig ram för EU-initiativ på området rörlighet i städer. Detta ska åstadkommas genom att man uppmuntrar och stöder utvecklingen av strategier som syftar till hållbar rörlighet i städer och som bidrar till att de allmänna EU-målen kan uppnås, exempelvis genom att stödja utbyte av bästa praxis och tillhandahålla finansiering. I handlingsplanen föreslås 20 åtgärder för att uppmuntra och stödja lokala, regionala och nationella myndigheter i att uppnå sina mål för hållbar rörlighet i städer. Åtgärderna är grupperade i sex teman:

- Främja integrerade strategier
- Inriktning på invånarna
- Grönare transporter i städer
- Förbättrad finansiering
- Utbyte av erfarenhet och kunskap
- Optimering av rörligheten i städer.

Handlingsplanen innehåller även en tidsplan för när de olika åtgärderna ska genomföras. Handlingsplanen kommer att utvärderas av kommissionen under 2012.

²⁰¹ KOM(2009) 490 slutlig.

²⁰² KOM(2007) 551.

Lagstiftning

Det finns en stor mängd EU-lagstiftning som är relevant för trafik och transporter i stadsområden. Det kan röra regler om vägavgifter, passagerarrättigheter, stöd, fordonsnormer, offentlig upphandling, bränslen och bullernivåer.²⁰³

Forskning

Finansiering

Många typer av projekt och initiativ som rör hållbara städer kan söka finansiering genom EU:s sjunde ramprogram för forskning och utveckling. Två av de tio teman där ramprogrammet kan finansiera forskningssamarbete är miljö (inklusive hållbar utveckling) och transporter (inklusive hållbara transporter). Nedan ges exempel på ett initiativ som är finansierat genom ramprogrammet för forskning.

Genom initiativet Civitas (City-vitality-sustainability) – renare och bättre transporter i städer – försöker EU stödja och utvärdera ambitiösa integrerade strategier för hållbara urbana transporter. Civitas finansieras genom EU:s ramprogram för forskning och utveckling.²⁰⁴ Civitas I startade 2002 (inom det femte ramprogrammet för forskning och utveckling) och omfattade 19 städer grupperade i 4 demonstrationsprojekt. Civitas II startade 2005 (inom det sjätte ramprogrammet) och omfattade 17 städer i 4 demonstrationsprojekt. Civitas Plus startade i slutet av 2008 (inom det sjunde ramprogrammet) och omfattar 25 städer grupperade i 5 demonstrationsprojekt. Initiativet har följande målsättningar, nämligen att

- främja och implementera hållbara, rena och energieffektiva åtgärder för urbana transporter
- implementera integrerade lösningar med teknologi och policyåtgärder inom energi och transport
- bygga upp en kritisk massa och marknader för innovation.

Förutom demonstrationsprojekten kan alla europeiska städer gå med i Civitas Forum Network som syftar till utbyte av erfarenheter och idéer i frågor om rena urbana transporter.

Näringsliv

Strategier och policydokument

I december 2007 lanserade kommissionen ett ”pionjärmarknadsinitiativ för Europa” för att identifiera s.k. pionjärmarknader med potential att bli ledande

²⁰³ GD Transport har samlat referenser till tillämplig lagstiftning i ett särskilt arbetsdokument som finns på webbplatsen <http://ec.europa.eu/transport/urban>.

²⁰⁴ Webbplatsen www.civitas-initiative.org.

inom nya innovationer av stort ekonomiskt och samhälleligt värde, och diskutera olika verktyg för hur EU kan stödja uppkomsten av dessa marknader.²⁰⁵ För den inledande etappen av initiativet identifierades sex marknader, däribland hållbart byggande. Kommissionen skriver följande i meddelandet om pionjärmarknadsinitiativet:

Byggsektorn står för 10 % av BNP och sysselsätter 7 % av arbetskraften. Byggnader står för den största delen av den totala energiförbrukningen i EU (42 %) och omkring 35 % av alla utsläpp av växthusgaser. Hållbart byggande är ett mycket omfattande område som inbegriper frågor som rör miljö (t.ex. effektiva elektriska apparater och värmeinstallationer), användarnas hälsa (t.ex. inomhusluftens kvalitet) och bekvämlighet (t.ex. i samband med äldre människors rörelsefrihet). Man tar här fram hållbara lösningar för bostadshus och andra byggnader och för infrastruktur. Otillräckligt samordnad lagstiftning, inte bara på EU-nivå utan speciellt på nationell nivå, för byggsektorn i kombination med en huvudsakligen lokal företagsstruktur leder till att administrationen blir omfattande och fragmenteringen betydlig på denna marknad. Dessutom känner man på många håll inte till möjligheterna att inom ramen för gällande lagstiftning om offentlig upphandling understödja efterfrågan på innovationsinriktade lösningar. En förutseende strategi krävs både för lagstiftningen och vid offentlig upphandling.

Kommissionen föreslog elva olika åtgärder för att uppnå tre centrala mål: att skapa ett mer enhetligt ramverk av regler och standarder för hållbart byggande, att utveckla en kultur för innovation och "Life Cycle Costing" i offentlig upphandling och att förbättra funktionaliteten på utbudssidan och gott samarbete med kunderna. Enligt kommissionens "Mid-term progress report" har de flesta planerade åtgärder initierats planenligt. De mest märkbara framstegen rör förslaget till en förordning om byggprodukter²⁰⁶ och förslaget till ändring av direktivet om byggnaders energiprestanda (se under Energi).

Finansiering

Genom programmet ECO-innovation vill EU stödja innovativa produkter, tjänster och tekniker som kan effektivisera användningen av naturresurser och minska Europas "ekologiska fotavtryck". Målet är att minska gapet mellan forskningen och marknaden och att bidra till genomförandet av "Environmental Technologies Action Plan". Nästan 200 miljoner euro finns tillgängliga för att finansiera projekt mellan 2008 och 2013. ECO-Innovation är en del av Ramprogrammet för konkurrenskraft och innovation (CIP).²⁰⁷

Projektstöd för hållbar stadsutveckling

Projektstöd för hållbar stadsutveckling kan sökas inom Europeiska regionala utvecklingsfondens olika program för territoriellt samarbete, främst det inter-

²⁰⁵ KOM(2007) 860.

²⁰⁶ KOM(2008) 311.

²⁰⁷ Webbplatsen <http://ec.europa.eu/environment>.

regionala programmet URBACT II samt de transnationella programmen för (Interreg) Nordsjöregionen, Östersjöregionen och Norra Periferin.

Europeiskt territoriellt samarbete

Sverige berörs under programperioden 2007–2013 av mer än tio olika program inom målet Europeiskt territoriellt samarbete. Sverige får ca 2,4 miljarder kronor för åtgärder inom europeiskt territoriellt samarbete för hela perioden. Medlen kommer från Europeiska regionala utvecklingsfonden (ERUF). Utöver denna summa får Sverige även del av medlen från de territoriella program som hanteras utanför Sverige. Den totala summan för dessa program uppgår till ca 9,1 miljarder kronor.

Inom det europeiska territoriella samarbetet finns

- gränsöverskridande regionalt samarbete mellan NUTS3-regioner (län)
- transnationellt samarbete (makroregioner)
- interregionalt samarbete (inom hela EU).

Gränsöverskridande regionalt samarbete

Programmen ska ge stöd till bl.a. främjande av entreprenörskap, turism, kultur och handel, skydd och vård av natur- och kulturtillgångar, bättre tillgång till transporter, informations- och kommunikationsnät, gränsöverskridande system för vatten- och energiförsörjning samt avfallshantering, samarbete kring användande av infrastrukturer för t.ex. bättre hälsovård, kultur, turism och utbildning. De gränsregionala program där regioner i Sverige ingår är:

- Nordkalotten (Nord)
- Bottenhavet (Botnia-Atlantica)
- Sverige-Norge
- Mellersta Östersjön (Central Baltic)
- Öresund-Kattegatt-Skagerrak
- Södra Östersjön (South Baltic).

Transnationella program där Sverige deltar

De transnationella programmen sträcker sig över större sammanhängande områden och är inriktade på transnationellt samarbete och utveckling. De ger bl.a. stöd till projekt som arbetar med innovation och utvecklande av vetenskapliga och tekniska nätverk, infrastruktur, miljöfrågor, tillgänglighet och transporter och hållbar stadsutveckling (competitive communities). Under programperioden 2007–2013 ingår hela eller delar av Sverige i tre transnationella program:

- Östersjöprogrammet (hela Sverige)
- Nordsjöprogrammet (Västra Götalands, Värmlands, Hallands, Kronobergs och Skåne län)
- Norra Periferiprogrammet (Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Jämtlands län).

Interregionala program där Sveriges deltar

Interregionala program omfattar hela EU och inriktar sig på olika teman samt på nätverks- och erfarenhetsutbyte. Deltagande regioner behöver inte gränsa till varandra. Under programperioden 2007–2013 omfattas Sverige av följande interregionala program:

- Interregionalt samarbetsprogram – Interreg IV C
- Urbact 2007–2013
- Interact II
- ESPON 2013.²⁰⁸

²⁰⁸ Boverket, e-brev 2010-10-27.

BILAGA 6

Statliga och kommunala myndigheter

I denna bilaga beskrivs de statliga och kommunala myndigheter som är involverade i arbetet med hållbar stadsutveckling.

Boverket

Boverket är förvaltningsmyndighet för frågor om byggd miljö, hushållning med mark- och vattenområden, fysisk planering, byggande och förvaltning av bebyggelse och boende. Boverket ansvarar också för den centrala administrationen av statliga stöd och bidrag inom sitt verksamhetsområde. Boverket ska i frågor inom sitt verksamhetsområde bl.a. verka för en hållbar utveckling med utgångspunkt i den sociala, ekologiska och ekonomiska dimensionen och en god arkitektur och en ändamålsenlig utformning av den bebyggda miljön i samhällsplanering och byggande.²⁰⁹ Boverket sorterar under Miljödepartementet och anslaget till Boverket bereds i riksdagen av civilutskottet.

I utredningen om Boverket konstaterades att verksamheten inte fullt ut möter verkets avsedda uppgifter, och att verket inte alltid lever upp till de krav och förväntningar som Regeringskansliet och omvärlden i övrigt ställer. Utredningens bedömning var att Boverket har svårt att hantera nya frågor och akuta uppdrag med omprioritering av resurser. Utredningen konstaterade vidare att det för hållbart samhällsbyggande inte finns någon gemensamt utvecklad politik, och för Boverkets del handlar problemet därför om att olika departement styr verket utan utvecklad samordning sinsemellan. Utredningen föreslog därför att regeringen utvecklar en samlad politik för ett hållbart samhällsbyggande som underlag för regeringens samordnade styrning av Boverket och andra berörda myndigheter. Ärendet bereds inom Regeringskansliet.²¹⁰

Boverket har en rad olika uppgifter inom området hållbar stadsutveckling. I uppföljningen har verket uppgett att arbete har pågått under flera år och spänner över ett flertal olika fält. Boverket tog, genom ett regeringsuppdrag, 2004 fram ett förslag till strategi för arbetet med en hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige. Boverkets studie syftade till att lägga fram en struktur för detta ämne, redovisa en problematiserande och framåtsyftande analys av väsentliga utmaningar och lämna förslag till strategiska vägar med konkreta åtgärder. Parallellt genomfördes en studie av olika sätt att hantera stadspolitiska frågor i några andra europeiska länder. Enligt uppgift från Boverket lämnades förslag in till regeringen, varpå arbete med en departementsskrivelse om en nationell stadspolitik påbörjades. I samband med regeringsskiftet nedprioriterades detta arbete. Boverket har redovisat innehållet i förslaget för Miljödepartementet och enligt verket har element av strategin

²⁰⁹ Förordning (2009:1482) med instruktion för Boverket.

²¹⁰ SOU 2009:57. Prop. 2009/10:1 utg.omr. 18.

kunnat spåras i därefter givna uppdrag. Samtidigt uppges att relevanta delar av rapporten har använts på myndigheten, bl.a. i pågående regeringsuppdrag.²¹¹

När det gäller den pågående satsningen på hållbara städer har Boverket i uppgift att bistå Delegationen för hållbara städer med bl.a. administrativt stöd, analys och bedömningar beträffande ansökningar om bidrag samt underlagsmaterial och analyser i delegationens arbete. Enligt förordningen övertar Boverket delegationens roll den 1 januari 2011.

Inom miljömålssystemet ska Boverket inom sitt verksamhetsområde verka för att miljömålen nås. I detta ansvar ingår att samordna, utveckla, följa upp och utvärdera samt informera om miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Boverket har i miljömålsarbetet föreslagit flera åtgärder som ska bidra till att miljömålet nås och till en hållbar urban utveckling. Boverket har också genomfört ett antal projekt, bl.a. för att öka kunskapen om utvecklingen av den byggda miljön och dess miljöpåverkan samt om miljöproblem i urban miljö. I samverkan med Riksantikvarieämbetet och Socialstyrelsen har Boverket nyligen tagit fram ett förslag till program för miljödata om byggd miljö.

Boverket har haft ett flertal regeringsuppdrag om hållbar stadsutveckling under senare år. Under uppföljningen har särskilt följande uppdrag lyfts fram:

- Regeringen beslutade den 10 september 2009 att ge fyra myndigheter (Boverket, Formas, Riksantikvarieämbetet och Arkitekturmuseet) ett samarbetsuppdrag om hållbar stadsutveckling. En delrapport lämnades till Kulturdepartementet den 15 juni 2010.
- Regeringen beslutade den 1 oktober 2009 att ge Boverket i uppdrag att utarbeta en kunskapsöversikt med fokus på socioekonomiska aspekter av hållbar utveckling.
- Regeringen har i regleringsbrevet för 2010 gett Boverket (tillsammans med Arkitekturmuseet och Riksantikvarieämbetet) i uppdrag att samverka med Statens konstråd för att vidareutveckla och stärka en helhetssyn i planeringen och gestaltningen av offentliga miljöer där arkitekturens, formens och konstens roll i gestaltningen av offentliga miljöer tydliggörs.
- Regeringen beslutade den 16 oktober 2008 att uppdraga åt Boverket att på nationell nivå leda, samordna och i samverkan med länsstyrelserna stödja ett konkret utvecklingsarbete för att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv. I detta uppdrag ingår bl.a. att dela ut bidrag till kommunala insatser.

Vid Boverket fanns tidigare ett stadsmiljöråd som var ett rådgivande organ till verket. Rådet skulle verka för att bebyggelsemiljön utvecklades så att den främjar en god livskvalitet, följa den svenska och internationella bebyggelseutvecklingen samt stimulera till debatt om bebyggelsemiljön. Rådet är numera nedlagt. Vid Boverket finns Byggrådet som enligt Boverket är ett viktigt

²¹¹ Boverket, intervju 2010-06-10.

diskussionsforum om bl.a. nya regler för branschen, myndigheterna och organisationerna.

Naturvårdsverket

Naturvårdsverket är förvaltningsmyndighet på miljöområdet och ska vara pådrivande och samlande i miljöarbetet. Verkets arbete ska syfta till att främja en hållbar utveckling med utgångspunkt i den ekologiska dimensionen. De miljö kvalitetsmål som riksdagen har fastställt och strategierna för att nå målen ska vara vägledande i arbetet.²¹² Naturvårdsverket sorterar under Miljödepartementet och anslaget till Naturvårdsverket bereds i riksdagen av miljö- och jordbruksutskottet.

Naturvårdsverket ansvarar för arbetet med miljö kvalitetsmålen Begränsad klimatpåverkan, Frisk luft, Bara naturlig försurning, Skyddande ozonskikt, Ingen övergödning, Levande sjöar och vattendrag, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Myllrande våtmarker, Storslagen fjällmiljö och Ett rikt växt- och djurliv. Verket har i uppföljningen konstaterat att nästan alla dessa miljö mål berörs utifrån ett urbant perspektiv. Naturvårdsverket ansvarar även för att samordna arbetet inom ramen för strategin för giftfria och resurssnåla kretslopp där de urbana frågorna är av stor vikt.

Naturvårdsverket ska särskilt vägleda, samordna, följa upp och utvärdera miljö- och tillsynsarbetet i förhållande till myndigheter med särskilt sektorsansvar för miljö målsarbetet och andra centrala, regionala och lokala myndigheter samt vid behov föreslå åtgärder för miljö målsarbetets, tillsynsarbetets och det övriga miljö arbetets utveckling. Verket ska även bevaka att miljö aspekterna blir en integrerad del inom alla sektorer och bevaka och verka för att avfallshanteringen i fråga om kapacitet och metoder är miljö mässigt godtagbar, effektiv för samhället och enkel för konsumenterna. Stadsutvecklingsperspektivet bedöms vara centralt i dessa sammanhang. Naturvårdsverket ska se till att förutsättningarna för friluftslivet bevaras och utvecklas, vilket även inkluderar den tätortsnära naturen och friluftslivet.

Verkets instruktion innefattar även medverkan i det miljö arbete som bedrivs inom ramen för svenskt utvecklingssamarbete och inom den svenska politiken för global utveckling där hållbar stadsutveckling lyfts fram som ett prioriterat område. Inom ramen för EU:s miljöprogram för miljö teknik och naturvård (Life plus) samt de nationella investeringsprogrammen LIP och Klimp arbetar Naturvårdsverket med att genomföra goda miljö lösningar och bidra till utvecklingen av god miljö teknik, bl.a. genom erfarenhetsspridning. I arbetet med EU:s strukturfonder arbetar verket för att miljö och hållbar utveckling ska vara starka incitament vid all bidragsgivning. Verket medverkar även när EG-direktiv utarbetas och ger stöd och vägledning efter införlivande av EU-lagstiftning i miljöbalken.

Naturvårdsverket finansierar också tvärvetenskaplig forskning inom områden som påverkar städernas miljö. Verket har forskningsprogram som handlar

²¹² Förordning (2007:1052) med instruktion för Naturvårdsverket.

om energi- och transportsystem, miljöeffekter från vindkraftverk, hälsoeffekter av luftföroreningar, hållbara system för produktion och konsumtion av varor, hållbara hushåll, verktyg för att hantera samhällets behov av klimatanpassning i framtiden, hållbar avfallshantering m.fl. Verket ska även bidra med analys-, metod- och kompetensstöd i det regionala tillväxt- och utvecklingsarbetet avseende miljöfrågor.²¹³

Naturvårdsverket har olika former av samarbete med Delegationen för hållbara städer:

- Naturvårdsverket har ingått i den grupp av myndighetsrepresentanter som har bistått Boverket med att bedöma de bidragsansökningar som har kommit in till delegationen.
- Delegationens kansli har haft kontakter med Naturvårdsverket när det gäller frågan om goda exempel och replikerbarhet, dvs. om de projekt som får bidrag kan upprepas och omsättas i praktiken i andra kommuner.
- Naturvårdsverket och kansliet har haft goda kontakter när det gäller att föra vidare de erfarenheter som verket har fått genom arbetet med LIP och Klimp. Verket har utvecklat ett eget bedömningssystem som man har försökt att föra vidare till kansliet. Initiativet till dessa kontakter togs av kansliet och samarbetet har varit konstruktivt.
- Naturvårdsverket och kansliet har samfinansierat en utvärdering om samverkan mellan kommun och näringsliv,²¹⁴ vilken delegationen använde som underlag för en utfrågning.
- Naturvårdsverket har samarbetat med bl.a. delegationens kansli när det gäller anordnandet av 2010 års Forum för miljöforskning som hade staden som tema.²¹⁵

Energimyndigheten

Statens energimyndighet är förvaltningsmyndighet för frågor om användning och tillförsel av energi. Myndigheten ska bl.a. verka för en effektiv och hållbar energianvändning och en kostnadseffektiv energiförsörjning, båda med en låg negativ inverkan på hälsa, miljö och klimat. Myndigheten ska bidra till omställningen till ett ekologiskt uthålligt energisystem. Stränga krav ska ställas på säkerhet och omsorg om hälsa och miljö vid omvandling och utveckling av all energiteknik. Myndigheten ska i sitt arbete bidra till att de miljökvalitetsmål som riksdagen har antagit och som är relevanta för energisektorn uppfylls.²¹⁶ Energimyndigheten sorterar under Näringsdepartementet och anslaget till Energimyndigheten bereds i riksdagen av näringsutskottet.

Energimyndigheten genomför ett antal olika insatser inom ramen för satsningen på hållbara städer:

²¹³ Naturvårdsverket, intervju 2010-03-11.

²¹⁴ Bernow, 2009.

²¹⁵ Naturvårdsverket, intervju 2010-03-29.

²¹⁶ Förordning (2007:1153) med instruktion för Statens energimyndighet.

- Gemensam informationsturné tillsammans med delegationen: Delegationen för hållbara städer tog initiativ till att sprida vidare de goda erfarenheter som har gjorts hittills genom en informationsturné genom Sverige. Delegationen tog kontakt med Energimyndigheten eftersom den visste att myndigheten har ett bra nätverk som har upparbetats genom arbetet med Uthållig kommun. Energimyndigheten passade på att samtidigt informera om sitt nya energieffektiviseringsstöd. För Energimyndigheten innebar den gemensamma turnén en möjlighet att på ett resurseffektivt sätt växla upp arbetet och nå många kommuner.
- Forskning om hållbar stadsutveckling: Energimyndigheten har deltagit i de seminarier kring samordning av forskningsfinansiering som delegationen har anordnat. Där har det bl.a. handlat om att hitta luckor i forskningen kring hållbar stadsutveckling.
- Deltagande i Boverkets beredningsgrupp: Energimyndigheten har deltagit i Boverkets grupp för att bereda bidragsansökningarna. En tjänsteman från myndigheten har varit med och bevakat energifrågan i de olika bidragsansökningarna. Energimyndigheten deltog i beredningsgruppen och framförde där vilka bidrag som ur energisynpunkt var att föredra. Myndigheten har inte skrivit några officiella yttranden utan framfört sina synpunkter vid möten med beredningsgruppen eller informellt via e-post. Därefter rekommenderade beredningsgruppen till delegationen vilka projekt som gruppen föredrog.
- Metod för att uppskatta och jämföra climateffekter: Energimyndigheten har också hjälpt Boverket med att ta fram en modell för att värdera de olika projektens climateffekter. Energimyndigheten har bl.a. bedömt rimligheten i de uppskattningar som har gjorts i ansökningarna och tagit fram en tabell som de sökande skulle fylla i. Energimyndighetens systemanalysavdelning har redovisat detta till Boverket i ett särskilt pm.

Arkitekturmuseet

Arkitekturmuseet har till uppgift att belysa arkitekturen, samhällsplaneringen och forskningen inom sitt verksamhetsområde samt levandegöra den byggda, anlagda och formgivna miljöns samband med samhället och samhällsplaneringen.²¹⁷ Museet sorterar under Kulturdepartementet och anslagen till museet bereds i riksdagen av kulturutskottet.

Arkitekturmuseet har sedan den 1 januari 2009 ett mer omfattande uppdrag än tidigare. I det nya uppdraget ingår att verka för ett stärkt intresse för och ökad kunskap om arkitektur, formgivning och design och dessa områdens betydelse för samhällsutvecklingen. I linje med detta fick myndigheten ett särskilt regeringsuppdrag hösten samma år, att samverka med andra myndigheter för att främja en hållbar stadsutveckling.²¹⁸

²¹⁷ Förordning (2007:1194) med instruktion för Arkitekturmuseet.

²¹⁸ Regeringsbeslut nr 3, 2009-09-10.

Inom ramen för samverkansuppdraget görs ett flertal insatser (se bilaga 7). Bland annat har samverkansgruppen utfört insatser under World urban forum i Rio de Janeiro, Brasilien, samt på världsutställningen Expo i Shanghai, Kina, under 2010 – för att lyfta fram hållbarhetsperspektiv med socialt fokus.

Representanter för Arkitekturmuseet har inom ramen för samverkansuppdraget medverkat i debatter, seminarier och liknande sammanhang med samma syfte. Fler insatser planeras för hösten, bl.a. ytterligare insatser på Expo i Shanghai där museet vill diskutera än mer hur den sociala dimensionen av hållbar stadsutveckling kan behandlas och stärkas. Arkitekturmuseet har inte fått förstärkta resurser för detta uppdrag.

Arkitekturmuseet har också på egen hand, med andra samarbetsparter anordnat publika aktiviteter på museet med inriktning på hållbar stadsutveckling. Av Arkitekturmuseets årsredovisning för 2009 framgår att museet i samarbete med Sveriges Arkitekter bl.a. genomförde ett heldagsseminarium för stadsplanerare som avslutades med en paneldebatt om hållbara städer. Fler publika evenemang planeras också för hösten och vintern 2010. Ett exempel är en utställning och workshop som anordnas om hur Stockholmsregionen kan bindas samman på ett både ekologiskt och socialt hållbart sätt (Connecting Stockholm, september 2010). Enligt regleringsbrevet för 2010 ska myndigheten samverka med Statens konstråd och andra (däribland Boverket) för att stärka en helhetssyn i gestaltningen av offentliga miljöer. Även detta uppdrag tolkas av Arkitekturmuseet som en insats för en hållbar stadsutveckling.

En koordinator för hållbar utveckling tillsattes på museet i maj 2010. I denna persons arbetsuppgifter ingår att arbeta fram en strategi för hur hållbarhetsperspektivet i högre utsträckning kan genomsyra arbetet på myndigheten samt vilka insatser som kan och ska göras. Resultaten av insatserna följs upp på sedvanligt sätt genom utvärderingsarbete internt och redovisas i årsredovisning och liknande dokument. Hur de mer djup- och långtgående insatserna kommer att följas upp är enligt uppgift från Arkitekturmuseet inte fastställt ännu, eftersom uppdraget som framkommit är så pass nytt.²¹⁹

Arkitekturmuseet har i uppföljningen betonat vikten av erfarenhetsöverföring och långsiktigt arbete för hållbar stadsutveckling. Museet har bl.a. lämnat in en bidragsansökan till Delegationen för hållbara städer för att kunna bidra till långsiktighet och kommunikation. Ansökan om bidrag från delegationen avser ett planeringsprojekt med syftet att skapa en digital portal som bl.a. förmedlar kunskap om hållbar stadsutveckling i storstadsregionerna, om aktuella byggprojekt och goda exempel på hållbarhet. Museets förslag i bidragsansökan innefattar publika evenemang och nya samarbetskonstellationer för professionella samt en digital portal för hållbara städer där bl.a. goda exempel på hållbara processer kan belysas.

²¹⁹ Arkitekturmuseet, e-brev 2010-08-09.

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) ansvarar för frågor om kulturmiljön och kulturarvet. Myndigheten ska bl.a. särskilt verka för att kulturvärdena i bebyggelsen och i landskapet tas till vara, bevaka kulturmiljöintresset vid samhällsplanering och byggande samt verka för ett försvarat och bevarat kulturarv samt ett hållbart samhälle med goda livsmiljöer.²²⁰ RAÄ sorterar under Kulturdepartementet och anslagen till ämbetet bereds i riksdagen av kulturutskottet.

Frågor om städer utgör en del i ämbetets löpande arbete. I de flesta städer finns t.ex. kulturmiljöer av riksintresse. Ämbetet avger remisser och yttranden som rör urbana frågor, arbetar med de urbana världsarven m.m. Ämbetet har under en längre tid arbetat med hållbar stadsutveckling inom ramen för miljömålsarbetet. Där har arbetet varit inriktat på den miljömässiga dimensionen av hållbar utveckling.

RAÄ har tidigare på olika sätt arbetat med hållbar stadsutveckling. Ämbetet har haft uppdrag om urban utveckling, storstadssatsningen och det moderna kulturarvet. Ämbetet har också deltagit i olika internationella konferenser, bl.a. UN-Habitats World Urban Forum (WUF) som hålls vartannat år. RAÄ har följt utvecklingen i Malmfälten under två år och uppmärksammat problem och möjligheter. RAÄ har även behandlat frågan om det samiska kulturlandskapet i förhållande till stadsutvecklingen i Kiruna. Ämbetet har konstaterat följande:

Livsmiljöerna och kulturarvet i både Kiruna och i Malmberget är under starkt förändringstryck. Att ta till vara det unika kulturarvet som en resurs, både materiella och immateriella värden, kan gynna lokalsamhällets framtida attraktivitet och den regionala utvecklingen på sikt. Det är också intressant ur ett nationellt och internationellt perspektiv att värna Malmfältens kulturarv.²²¹

Ett flertal olika frågor kring hållbar stadsutveckling kommer på olika sätt in i RAÄ:s arbete, t.ex. kring infrastruktur, Förbifart Stockholm, strandskydd, strandnära bebyggelse, förtätning av städer, riksintressen, världsarv m.m. I början av mars 2010 tog RAÄ och Boverket fram en debattartikel om att riksintressen främjar stadens utveckling. Där redovisas RAÄ:s synpunkter på bl.a. förtätning av städer. Dessutom ingår RAÄ i ett nordiskt samarbete kring Sustainable Historic Towns (Nordiska ministerrådet). Detta nordiska arbete har pågått i flera år. Där har bl.a. den s.k. DIVE-metoden tagits fram för att lyfta fram de kulturhistoriska aspekterna i stadsplaneringen.²²²

I ämbetets årsredovisning för 2009 redovisas att RAÄ har arbetat för att stärka förutsättningarna för att kulturarvet tas till vara i stadsutvecklingen och för att utveckla väl fungerande samspel med andra sektorer. Arbetet har i huvudsak inriktats på att lyfta fram de historiska och humanistiska perspektiven i diskussionerna kring den hållbara staden. Myndigheten har t.ex. deltagit i forskningsseminarier arrangerade av Delegationen för hållbara städer, med-

²²⁰ Förordning (2007:1184) med instruktion för Riksantikvarieämbetet.

²²¹ Webbplatsen www.raa.se.

²²² Riksantikvarieämbetet, intervju 2010-04-13 och pm 2010-03-31.

verkat i Boverkets arbetsgrupp för beredning av ansökningar om statligt stöd till utveckling av hållbara städer, deltagit under Almedalsveckan i seminariet Miljonprogrammet 2015 samt med Maximum Impact-initiativet som användes första gången vid World Urban Forum 2008. Under 2009 deltog ämbetet i många seminarier med urban utveckling som tema, t.ex. Intercults och Göteborgs stadsmuseums konferens City Scape i Göteborg och konferensen Socialt kapital och urban utveckling. Samverkan kring frågor om den hållbara staden är i sitt uppbyggnadsskede och kontakter har tagits med många presumtiva samverkanspartner, t.ex. Mångkulturellt centrum och Euract. En ökad samverkan med Boverket, Arkitekturmuseet, Formas m.fl. har inletts under hösten med anledning av det uppdrag som lämnats av regeringen om hållbar stadsutveckling. Inspelen i diskussionerna om en hållbar stadsutveckling har inneburit att de sociala och kulturella perspektiven bättre synliggjorts och stärkts.²²³

Forskningsrådet Formas

Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) har till uppgift att främja och stödja grundforskning och behovsmotiverad forskning inom områdena miljö, areella näringar och samhällsbyggande. Den forskning som stöds ska vara av högsta vetenskapliga kvalitet och av relevans för rådets ansvarsområden. Formas får också finansiera utvecklingsverksamhet i begränsad omfattning.²²⁴ Formas sorterar under Miljödepartementet och anslaget till myndigheten bereds i riksdagen av miljö- och jordbruksutskottet.

Stadsutveckling är en av de frågor som Formas har hand om. I Formas forskningsstrategi 2009–2012 är stads- och landsbygdsutveckling angivet som ett av fem prioriterade områden. Stadsutveckling har också i strategin klassificerats som ”viktigt forskningsområde som inte skjutit fart tillräckligt än”. En av Formas ordinarie beredningsgrupper för behandling av ansökningar i den årliga stora öppna ansökningsutlysningen är beredningsgruppen för stads- och landsbygdsutveckling. Utifrån statens nuvarande satsning på hållbara städer har Formas lyft fram området i sin verksamhet genom beslut i forskningsrådet om en riktad satsning 2010–2012. Formas har även tidigare lyft fram forskning om stadsutveckling, senast i en riktad, strategisk utlysning 1996. Då fick ett tiotal projekt stöd. Stadsutveckling har även ingått i Formas utlysningar av medel till starka forskningsmiljöer. Det kan konstateras att forskning inom stadsutveckling inte var av den kvaliteten att den kunde platsa som en stark forskningsmiljö.

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen är förvaltningsmyndighet för verksamhet som rör hälso- och sjukvård och annan medicinsk verksamhet, tandvård, hälsoskydd, smittskydd,

²²³ Riksantikvarieämbetet, 2010.

²²⁴ Förordning (2009:1024) med instruktion för Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande.

socialtjänst, stöd och service till vissa funktionshindrade samt frågor om alkohol och missbruksmedel. Socialstyrelsen ska verka för en god hälsa och social välfärd samt för stödinsatser, omsorg och vård av hög kvalitet på lika villkor för hela befolkningen. Socialstyrelsen har ett samlat sektorsansvar för genomförande av de handikappolitiska målen med anknytning till Socialstyrelsens verksamhetsområde. Socialstyrelsen har vidare bl.a. det övergripande ansvaret för hälsofrågor inom samtliga miljökvalitetsmål.²²⁵ Socialstyrelsen sorterar under Socialdepartementet och anslagen till myndigheten bereds i riksdagen av socialutskottet.

Socialstyrelsen arbetar främst med den sociala dimensionen av hållbar utveckling där folkhälsan är en självklar del. Även den miljömässiga dimensionen ingår dock i verksamheten, genom att myndigheten är tillsynsmyndighet i frågor som gäller hälsoskydd. Socialstyrelsen har i uppföljningen framfört att man inte urskiljer städer specifikt som grund för analyser i arbetet då myndigheten har ett nationellt perspektiv i sin verksamhetsutövning. Många frågor och uppdrag som myndigheten arbetar med berör dock städer, t.ex. arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck eller uppdrag att utveckla kunskap om hemlöshetens omfattning och metoder för att motverka hemlöshet. I Social rapport 2010 har ett kapitel ägnats åt att beskriva och analysera boendesegregationen i storstadsområden. Mycket av arbetet med hälsoskydd, t.ex. inomhusmiljö, koncentreras till städer. Socialstyrelsen uppger att myndigheten hittills i mycket begränsad utsträckning har arbetat med hållbar utveckling av städer. Emellertid finns det många beröringspunkter mellan Socialstyrelsens verksamhet och verkan för hållbar utveckling. Socialstyrelsen har i uppföljningen angett att följande insatser berör stadsmiljö och därmed har betydelse för hållbar stadsutveckling:

- Socialstyrelsen svarar på remisser om bl.a. infrastruktursatsningar (prövning enligt 17 kap. miljöbalken), kommunala översiktsplaner och regionala infrastrukturprojekt (gällande t.ex. väg, järnväg eller hamn).
- Socialstyrelsen samordnar vägledning med bl.a. Boverket och Strålsäkerhetsmyndigheten angående hästhållning, radon, UV-strålning, buller och elektromagnetiska fält.
- Socialstyrelsen genomför under 2010–2011 ett nationellt tillsynsprojekt om fastighetsägares egenkontroll.
- Socialstyrelsen ger vart fjärde år ut miljöhälsorapporter där exponering och hälsoeffekter jämförs mellan urbana och rurala områden när det gäller t.ex. buller, luftkvalitet och allergi.²²⁶

Socialstyrelsens deltagande i statens satsning har hittills varit begränsad till att ingå i Boverkets beredningsgrupp för utdelandet av projektmedel.

²²⁵ Förordning (2009:1243) med instruktion för Socialstyrelsen.

²²⁶ Socialstyrelsen, e-brev 2010-07-15.

Statens folkhälsoinstitut

Statens folkhälsoinstitut (FHI) har till uppgift att främja hälsa och förebygga sjukdomar och skador. Särskild vikt ska fästas vid de grupper som är utsatta för de största hälsoriskerna. Verksamheten ska stå på vetenskaplig grund.²²⁷ Folkhälsoinstitutet sorterar under Socialdepartementet och anslagen till myndigheten bereds i riksdagen av socialutskottet.

I FHI:s instruktion finns inget konkret uppdrag som avser hållbar stadsutveckling. I uppföljningen har FHI pekat på att institutet i regleringsbrevet 2009 har ett uppdrag under rubriken Urban utveckling som anknyter till arbetet med hållbara städer. Uppdraget innebär att FHI ska stödja de lokala partnerskapen enligt förordningen (2008:348) om urbant utvecklingsarbete. Vidare har FHI bl.a. pekat på att personal från FHI deltar i olika samrådsmöten om ansökningar för hållbara städer.

Sida

Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (Sida) är förvaltningsmyndighet för Sveriges bilaterala utvecklingssamarbete. Sida ska verka för att riksdagens och regeringens mål för det internationella utvecklingssamarbetet och reformsamarbetet i Östeuropa uppnås.²²⁸ Sida sorterar under Utrikesdepartementet och anslagen till myndigheten bereds i riksdagen av utrikesutskottet. Sida ska bl.a. applicera Sustainable City-konceptet inom ramen för det internationella utvecklingssamarbetet.

Trafikverket

Trafikverket ska med utgångspunkt i ett trafikslagsövergripande perspektiv ansvara för den långsiktiga infrastrukturplaneringen för vägtrafik, järnvägstrafik, sjöfart och luftfart samt för byggande och drift av statliga vägar och järnvägar. Trafikverket ska med utgångspunkt i ett samhällsbyggnadsperspektiv skapa förutsättningar för ett samhällsekonomiskt effektivt, internationellt konkurrenskraftigt och långsiktigt hållbart transportsystem. Trafikverket ska verka för att de transportpolitiska målen uppnås. Trafikverket ska vidare bl.a. bidra med underlag till planeringsansvariga myndigheter och organ i arbetet med länsplaner för regional transportinfrastruktur.²²⁹ Trafikverket sorterar under Näringsdepartementet och anslagen till myndigheten bereds i riksdagen av trafikutskottet.

Trafikverket bildades den 1 april 2010 samtidigt som Banverket, Vägverket och Sika avvecklades. Trafikverket menar att en av de svåra faktorerna att styra i samhällsutvecklingen är CO₂-utsläppen, varför stor uppmärksamhet krävs på denna faktor som med fördel ofta kan sambehandlas med energian-

²²⁷ Förordning (2009:267) om med instruktion för Statens folkhälsoinstitut.

²²⁸ Förordning (2007:1371) med instruktion för Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (Sida).

²²⁹ Förordning (2010:185) med instruktion för Trafikverket.

vändning. Trafikverkets handlingsprogram för begränsad klimatpåverkan tar bl.a. upp krav på samhällsplanering.

Tillväxtverket

Tillväxtverket har till uppgift att utveckla och genomföra insatser som främjar entreprenörskap, ökad konkurrenskraft och tillväxt i företag samt utvecklingskraft i alla delar av landet, med stärkt nationell, regional och lokal konkurrenskraft. Tillväxtverket ska verka för att fler och växande företag utvecklas i alla delar av landet, verka för att den utvecklingskraft och tillväxtpotential som finns i gles- och landsbygder, små och medelstora städer samt storstadsområden nyttjas och vidareutvecklas samt bl.a. verka för hållbara lösningar som ur ett miljö- och klimatperspektiv stöder utvecklingen av ett konkurrenskraftigt näringsliv.²³⁰ Tillväxtverket soterar under Näringsdepartementet och anslagen till myndigheten bereds i riksdagen av näringsutskottet.

Tillväxtverkets storstadsprogram pågick under perioden 2006–2009 och hade som utgångspunkt att synliggöra storstadsregionernas särskilda egenskaper, inneboende dynamik och betydelse för den nationella ekonomiska tillväxten. Tillväxtverket genomför även andra insatser som har bäring på en hållbar stadsutveckling, t.ex. programmen Lokalt och regionalt tillväxtarbete och Miljödrivna marknader. Tillväxtverket medfinansierar bl.a. arbetet i projektet Hållbara Umeåregionen som syftar till att utveckla en innovativ metod med perspektivet stads- och landsbygdsutveckling för hållbar tillväxt.

Vinnova

Verket för innovationssystem (Vinnova) har till uppgift att främja hållbar tillväxt genom finansiering av behovsmotiverad forskning och utveckling av effektiva innovationssystem. Myndigheten har ett särskilt ansvar inom teknikområdet och områdena transport, kommunikation och arbetsliv. Med innovationssystem avses nätverk av offentliga och privata aktörer där ny teknik och kunskap produceras, sprids och används. Myndigheten ska verka för nyttiggörande av forskning för att uppnå hållbar tillväxt och stärka Sveriges konkurrenskraft.²³¹ Vinnova sorterar under Näringsdepartementet och anslagen till myndigheten bereds i riksdagen av näringsutskottet.

Transportstyrelsen

Transportstyrelsen har till huvuduppgift att svara för regelgivning, tillståndsprövning och tillsyn inom transportområdet. Transportstyrelsen ska bl.a. årligen redovisa myndighetens åtgärder för att bidra till ett klimateffektivt transportsystem. Transportstyrelsen ska vidare bl.a. verka för att de transportpolitiska målen uppnås. Verksamheten ska särskilt inriktas på att bidra till ett internationellt konkurrenskraftigt, miljöanpassat och säkert transportsy-

²³⁰ Förordning (2009:145) med instruktion för Tillväxtverket.

²³¹ Förordning (2009:1101) med instruktion för Verket för innovationssystem.

stem.²³² Transportstyrelsen sorterar under Näringsdepartementet och anslagen till myndigheten bereds i riksdagen av trafikutskottet.

Exportrådet

Sveriges exportråd ägs gemensamt av staten och näringslivet. Staten representeras av Utrikesdepartementet och näringslivet av Sveriges Allmänna Utrikeshandelsförening. Exportrådet bildades efter riksdagsbeslut den 1 juli 1972 genom ett avtal mellan staten och Sveriges Allmänna Utrikeshandelsförening, tidigare Sveriges Allmänna Exportförening (prop. 1972:31). Exportrådet har dels en traditionell konsultroll, dels ett offentligt finansierat uppdrag att främja svensk export. Detta omfattar bl.a. avgiftsfri exportinformation och riktade satsningar på mindre företag, strategiska branscher och särskilt intressanta tillväxtmarknader. Verksamheten i Sverige bedrivs vid huvudkontoret i Stockholm och av regionala exportrådgivare i varje län. På huvudkontoret finns en central exportservice som förmedlar marknadsinformation och exportteknisk rådgivning som svar på frågor från företag och andra intressenter. Utomlands finns Exportrådet på plats med svenska och utländska konsulter på nästan 60 marknader och samarbetar också över hela världen med svenska ambassader, konsulat och handelskammare.

Statens exportråd marknadsför på olika sätt svenskt kunnande inom särskilt prioriterade branscher, för närvarande huvudsakligen inriktat på två områden: miljöteknik och livsmedel.²³³ Exportrådet får varje år ett statligt uppdrag som ska återrapporeras i årsredovisningen. För detta uppdrag får Exportrådet ett statligt anslag som för 2009 uppgick till 171 miljoner kronor. I uppföljningen har Exportrådet pekat på att det statliga anslaget har minskat under årens lopp. Anslaget används till att finansiera t.ex. regionala exportrådgivare i länen, vissa informationstjänster och för att subventionera insatser för små företag (färre än 50 anställda).²³⁴

När det gäller delegationens bidragsgivning har Exportrådet inte varit med i det arbetet.

Swentec, Sveriges miljöteknikråd

Swentec är en delegation för miljöteknik som inrättades i april 2008 och är underställd Regeringskansliet (Näringsdepartementet).²³⁵ Syftet är att effekti-

²³² Förordning (2008:1300) med instruktion för Transportstyrelsen.

²³³ Webbplatsen www.swedishtrade.se.

²³⁴ Exportrådet, intervju 2010-05-07.

²³⁵ År 2003 fick Nutek i uppdrag av regeringen att lämna förslag till hur ett nationellt centrum för miljödriven näringslivsutveckling och miljöteknikexport kan inrättas. År 2004 tillsatte regeringen en utredning för att lämna förslag på lämplig organisation för ett nationellt centrum för miljödriven näringslivsutveckling och miljöteknikexport. Resultatet av utredningen redovisades i SOU 2004:84. År 2005 bildades Swentec inom ramen för Nutek med syfte att stärka svenska företags affärsmöjligheter och konkurrenskraft inom miljöteknik, miljöanpassade varor, tillverkningsprocesser och tjänster på den svenska och internationella marknaden. År 2006 öppnades Swentecs kansli i Göteborg. År 2008 fick Swentec ett nytt uppdrag och flyttades organisatoriskt till att bli en delegation under Näringsdepartementet (www.sventec.se).

visera den statliga strukturen för att stärka de svenska miljöteknikföretagen. Delegationen ska utarbeta underlag för regeringens insatser inom miljöteknikområdet och på olika sätt stödja miljötekniksektorn i Sverige. Den ska bistå regeringen i det fortsatta arbetet med utformning, uppläggning och genomförande av olika åtgärder inom miljöteknikområdet. Swentec har till uppgift att samla in, analysera och identifiera områden för att stärka de svenska miljöteknikföretagen. En annan uppgift är att skapa mötesplatser där olika aktörer kan diskutera behov och möjligheter. Swentec har analyserat ett antal av de svenska styrkeområdena inom miljöteknik och de svenska spjutspetsföretagen. Avfallshantering är det senaste området som kartlagts.

Sekretariatet för miljöteknikexport till Kina

Inom Regeringskansliet, vid Utrikesdepartementet och dess enhet för främjande och EU:s inre marknad (UD-FIM), finns sekretariatet för miljöteknikexport till Kina. Sekretariatet ska genomföra de överenskommelser som finns mellan Sverige och Kina inom områdena energi- och miljöteknik och hållbart stadsbyggande. Genom att bl.a. samordna och förstärka befintliga offentliga aktörer och resurser ska regeringens särskilda samordnare underlätta för svenska miljöteknikföretag att etablera sig och växa på den kinesiska marknaden. Den tvååriga satsningen är ett samarbete mellan Miljödepartementet, Näringsdepartementet och Utrikesdepartementet.²³⁶

Länsstyrelser

På regional nivå har de statliga länsstyrelserna uppgifter som avser miljöfrågor, samhällsplanering m.m. När det gäller samhällsplanering tar länsstyrelsen fram underlag om förhållanden som är viktiga att ta hänsyn till vid planering av t.ex. byggen och markanvändning. Målet är att skapa goda och trygga levnadsförhållanden och en långsiktigt hållbar livsmiljö. Tillsammans med kommuner och myndigheter arbetar länsstyrelserna med rådgivning och tar fram regionalt underlag för den kommunala planeringen (översiktsplan, detaljplan och områdesbestämmelser). Länsstyrelsen ger råd om, granskar och prövar den kommunala planeringen med hänsyn till människors hälsa och säkerhet, riksintressen, miljö kvalitetsnormer samt frågor som rör flera kommuner i länet. Länsstyrelsen tar fram underlagsmaterial om olika förhållanden som är viktiga att känna till vid samhällsplaneringen, t.ex. inventeringar och värderingar av natur- och kulturmiljöer. Länsstyrelsen ger vidare råd, utbildar och informerar om bl.a. plan- och bygglagen (PBL) och miljöbalken. Länsstyrelsen har fyra roller i samhällsplaneringen:

- Samordningsrollen – som statens företrädare tillvarata, samordna och sammanväga olika statliga intressen.
- Myndighetsrollen – bl.a. prövning av detaljplaner och bygglov samt beslut om överklagade planer och bygglov.

²³⁶ Webbplatsen www.regeringen.se.

- Tillsynsrollen – verka för en god livsmiljö, bevaka att lagar följs och ingripa vid överträdelser.
- Rådgivningsrollen – tillhandahålla planerings- och kunskapsunderlag, ge råd om tillämpningen av plan- och bygglagen, föra ut riksdagens beslut och regeringens mål, ge en regional överblick.²³⁷

När det gäller miljöskydd övervakar och analyserar länsstyrelsen miljöns tillstånd i länen. Länsstyrelsen sammanställer även kunskapsunderlag och sätter upp regionala mål för miljön samt prövar och inspekterar större miljöfarliga verksamheter enligt miljöbalken. Länsstyrelsen ger råd till de kommunala miljömyndigheternas arbete samt följer upp och utvärderar deras verksamhet.

En av de länsstyrelser som har ingått i denna uppföljning, Länsstyrelsen i Västerbottens län, har konstaterat att länsstyrelsen har många olika uppgifter som följer av lagstiftning och av länsstyrelseinstruktionen. Dessutom ges länsstyrelserna olika uppdrag genom regleringsbrev. Länsstyrelsen i Västerbottens län har inrättat ett hållbarhetssekretariat och medverkar också i ett utvecklingsråd. Länsstyrelsen arbetar för närvarande med klimat- och energistrategier och i det gällande regionala utvecklingsprogrammet (RUP), som Länsstyrelsen utarbetat, tas frågor om hållbar utveckling upp. En utmaning är att få dels kommuner, dels näringslivet att anamma det långsiktiga hållbarhetsperspektivet. Länsstyrelsen är med i det nätverk för hållbart byggande som finns i Umeå. Detta samarbete uppges fungera mycket bra och många olika aktörer är med. Länsstyrelsen har ett tillsynsansvar inom samhällsplanering och byggnadsväsende, men på grund av bristande personella resurser hinner Länsstyrelsen i Västerbotten inte ägna sig åt tillsyn i önskvärd omfattning. Tillsynen genomförs ofta i samband med samråden i kommunernas planprövningar. De större kommunerna i länet har särskilda förvaltningar för samhällsplanering, och tjänstemännen träffar länsstyrelsen oftare, vilket underlättar tillsynsarbetet. Från länsstyrelsen framförs att man gärna skulle vilja ägna sig mer åt tillsyn på samhällsplaneringsområdet och att det fanns mer resurser till tillsyn.²³⁸

Kommuner och landsting

Kommunerna har ett samlat ansvar för den lokala samhällsutvecklingen och bebyggelseplaneringen inom sitt geografiska område. Med stöd av PBL svarar kommunerna för den fysiska planeringen genom att bl.a. upprätta översiktsplaner och detaljplaner för mark- och vattenanvändning. Kommunen har också ansvar för bl.a. byggtillsynen och för bostadsförsörjningen.²³⁹ Kommunerna i Sverige har genom PBL en stark ställning i den fysiska planeringen med ansvar för aktuella och kommuntäckande översiktsplaner utan juridiska

²³⁷ Webbplatsen www.lansstyrelsen.se.

²³⁸ Länsstyrelsen i Västerbottens län, intervju 2010-05-04.

²³⁹ SOU 2009:57.

rättsverkningar. De ansvarar också för byggrättsligt bindande detaljplaner och områdesbestämmelser samt prövning av bygglov.²⁴⁰

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har arbetat med hållbar stadsutveckling i drygt tio år. Arbetet påbörjades utifrån miljömålet God bebyggd miljö. SKL hade aktiviteter i ett tjugofemtal kommuner och arrangerade konferenser m.m. SKL har tagit fram ett antal positionspapper som beskriver förbundets policy när det gäller frågor som rör hållbar stadsutveckling:

- Hållbar stads- och tätortsutveckling eller urbanpolitik (2004). Detta är ett grundläggande positionspapper som håller på att uppdateras. Det nya positionspapperet tros vara klart i juni och riksdagens utredningstjänst får då ett exemplar av det.
- Bra luft och hållbar utveckling (2007). Detta positionspapper kommer att arbetas in i det nya om hållbar stadsutveckling.
- Energi och klimat (2008). Detta är ett positionspapper som behandlar en fråga som är viktig och prioriterad för SKL.
- Stuprör och hängrännor – sektorsövergripande planering för attraktiv och hållbar livsmiljö (2008). Detta är en skrift som tar upp även annat än hållbar stadsutveckling.²⁴¹

Dessutom har SKL tagit fram ett flertal olika skrifter som handlar om frågor som rör hållbar stadsutveckling, exempelvis Bättre luft och mindre buller – så här gör vi (2008).

²⁴⁰ Se bl.a. www.ac.lst.se/samhallsplanering.

²⁴¹ SKL, intervju 2010-05-10.

BILAGA 7

Andra insatser för en hållbar stadsutveckling

I denna bilaga finns en översiktlig genomgång av de insatser för hållbar stadsutveckling som görs utöver de särskilda insatser som görs inom ramen för satsningen på hållbara städer.

Miljöfrågor

Statliga insatser för städernas miljö

Inom miljöområdet gör staten en rad olika insatser som på olika sätt påverkar möjligheten att uppnå en hållbar stadsutveckling. En central myndighet inom området är Naturvårdsverket, vars arbete med hållbar stadsutveckling är inriktat på att minska människans påverkan på miljön och skapa en bra livsmiljö. Verket arbetar bl.a. för effektiv energianvändning, tätortsnära natur och hållbara system för transporter och avfall. En del av verkets arbete är kopplat till bidrag för utveckling av stadsmiljön, nya tekniska lösningar och samarbetsformer och informationsinsatser för att sprida kunskap och erfarenheter om olika miljöfrågor.

Både länsstyrelserna och Naturvårdsverket deltar i arbetet med efterbehandling av förorenade områden i Sverige. Den nationella inventering som länsstyrelserna genomförde 2008 visar att det i Sverige finns ca 80 000 områden som befaras vara förorenade. En mycket stor del av dessa finns i städer som rester av äldre industriverksamhet. För att gamla industriområden och hamnar som ett led i förtätning av städerna ska kunna göras om till nya bostadsområden måste det säkerställas att områdena inte är förorenade innan bostäderna byggs. En annan del i miljöarbetet handlar om städernas vatten och avlopp, där bl.a. rening av farliga ämnen till vattnet och avfallsfrågor uppmärksammas. Enligt uppgift från Naturvårdsverket står staden för ca 80 % av den totala mängden avfall, vilket motsvarar den andel av befolkningen som lever i stadsområden.²⁴²

Statliga myndigheter genomför en rad andra insatser som påverkar städernas miljö på olika sätt. Ett exempel som kan nämnas i detta sammanhang är att regeringen har gett Naturvårdsverket, Kemikalieinspektion, Boverket, SMHI och fem länsstyrelser i uppdrag att aktivt bidra till genomförandet av EU:s strategi för Östersjöregionen. Boverket ska bl.a. bistå med åtgärden att skapa ett nätverk för hållbara städer.²⁴³

²⁴² Frågor om bl.a. förorenade områden och avloppsrening har uppmärksamats tidigare i miljö- och jordbruksutskottets uppföljning av statens insatser inom havsmiljöområdet (2008/09:RFR3).

²⁴³ Regeringsbeslut 2010-02-18, Boverket, intervju 2010-06-10.

Lokala investeringsprogram – LIP

Under perioden 1998–2002 avsatte riksdagen 6,2 miljarder kronor till stöd för lokala investeringsprogram (LIP). Syftet med stödet var att dels använda kommunerna som motor för att öka takten i den ekologiska omställningen i Sverige, dels bidra till ökad sysselsättning. Stödets konstruktion innebar att kommunerna skulle identifiera de lokala miljöproblemen och ansöka om stöd till de lösningar som de själva ansåg effektiva. Totalt beviljades bidrag till drygt 1 800 projekt i 211 investeringsprogram. De sista programmen avslutades 2007 och slutrapporterades 2008. Av Naturvårdsverkets utvärderingar framgår att 70 % av de beviljade bidragen användes (4,3 miljarder kronor).²⁴⁴ Omkring en sjättedel av LIP-projekten kunde inte genomföras, bl.a. på grund av ekonomiska orsaker eller förseningar.

Totalt investerades det mer än 16 miljarder kronor i miljö- och klimatprojekten. Bidragen gick till bl.a. energi- och klimatprojekt, avloppsprojekt, projekt i stora bostadsområden och trafikprojekt. Runt en tredjedel av projekten var klimatrelaterade. Summeringen av resultaten visar att utsläppen av växthusgaser minskade med ca 1 miljon ton per år, vilket kan jämföras med målet enligt ansökningarna (1,9 miljoner ton årligen). Drygt hälften av Sveriges kommuner i samtliga län beviljades bidrag, till övervägande del stora eller mellanstora kommuner. Mest bidrag gick till län med störst befolkning.²⁴⁵

Riksdagens bostadsutskott initierade 1998 en uppföljning av vissa frågor kring den dittillsvarande fördelningen av det statliga stödet till lokala investeringsprogram. I uppföljningen konstaterades bl.a. att myndigheterna hade vissa svårigheter att finna sin roll och att det fanns vissa brister i rollfördelningen mellan Miljödepartementet och berörda myndigheter. Kommunernas kontakter med myndigheterna har varit begränsade. I uppföljningen konstaterades vidare att Norrlandskommunerna fick betydligt mindre stöd per invånare än kommuner i övriga Sverige i 1998 års fördelning.²⁴⁶

När det gäller LIP och dess betydelse för den hållbara stadsutvecklingen konstaterade Naturvårdsverket följande:

Utan de projekt som genomfördes via LIP så skulle Sverige antagligen inte ligga så långt framme vad det gäller fysiskt omställningsarbete mot ett hållbart samhälle. LIP-medlen möjliggjorde uppförandet av både helt nya exempel på hållbara stadsmiljöer, exempelvis Västra hamnen i Malmö, likväl som uppgraderingar av befintliga områden, exempelvis Inspektorn i Kalmar.²⁴⁷

Naturvårdsverket identifierade flera faktorer som tros ha haft betydelse för genomförandet av LIP. Delaktigheten i ansökningsprocessen har varit högre bland förvaltningar och samhällsaktörer i de kommuner som fått stöd jämfört med dem som inte fått det. Vidare har redan etablerade samarbetsformer i

²⁴⁴ Se bl.a. Naturvårdsverket, 2008b. Mellan 2003 och 2005 genomfördes 13 olika utvärderingar av LIP.

²⁴⁵ Naturvårdsverket, 2008a och 2009a.

²⁴⁶ Utredningar från riksdagen 1998/99:URD1.

²⁴⁷ Naturvårdsverket, 2008a.

kommunerna använts i högre utsträckning i de kommuner som har beviljats bidrag och samverkan mellan olika aktörer, såsom näringsliv och kommuner, har enligt verket varit positivt.

När LIP infördes fanns behov av en omfattande upprustning av de s.k. miljonprogramsområdena. LIP-bidragen skulle ge möjlighet att miljöanpassa upprustningen av dessa områden, vilket skulle ge dem bättre social status samtidigt som det skulle ge sysselsättning. Naturvårdsverket har konstaterat att detta också har skett i många kommuner. Enligt verket fanns sådana projekt med i många LIP-program, men sysselsättningseffekterna kom att spela en underordnad roll vid bedömningen av investeringsprogrammen. LIP har också finansierat miljöinvesteringar i nybyggda områden, framför allt Västra Hamnen i Malmö och Hammarby Sjöstad i Stockholm. Enligt verket användes ca 600 miljoner kronor av LIP för denna typ av projekt.

I början av 2000-talet genomfördes en särskild informations- och utvecklingsinsats för de 25 glesbygdskommuner som inte hade fått något LIP-bidrag. Skälet till satsningen var att glesbygdskommunerna var kraftigt underrepresenterade när det gällde fördelningen av bidrag, vilket ansågs bero på att det i små kommuner kunde vara svårare att avsätta resurser för miljöutvecklingsarbete och att skriva omfattande ansökningar.

Klimatinvesteringsprogram – Klimp

År 2002 ersattes LIP av klimatinvesteringsprogrammen (Klimp). Det nya stödet fokuserade på projekt som minskar utsläppen av växthusgaser och projekt för att minska energianvändningen. Sammanlagt avsattes drygt 1,8 miljarder kronor till Klimp. Syftet med Klimp är att stimulera kommuner, företag och andra aktörer att göra långfristiga investeringar som minskar miljöbelastningen samt att uppmuntra lokalt engagemang och lokala initiativ. Arbetet sker i projekt som ska resultera i minskade utsläpp av växthusgaser, stärka det lokala klimatarbetet och skapa förutsättningar för att kunskap sprids om hur klimatutmaningen kan hanteras. Strävan har varit att få ut så stora utsläppsminskningar som möjligt per bidragskrona.

Beslut om bidrag till klimatinvesteringsprogram fattades i fem omgångar 2003–2008. Sammanlagt går 1 783 miljoner kronor till 913 projekt i 126 program och 23 fristående projekt. Programmen genomförs under fyra år och när programmen är genomförda rapporteras resultaten till Naturvårdsverket som då slutgiltigt tar ställning till hur mycket bidrag som ska betalas ut. Projekt som inte har nått de överenskomna målen kan bli återbetalningsskyldiga. I juni 2009 hade en fjärdedel av programmen genomförts och fått sina slutrapporter godkända av Naturvårdsverket. De sist beviljade programmen från 2008 kommer att vara genomförda 2012.

Bidragen går till olika typer av projekt. De största kategorierna mätt i beviljade bidrag har varit produktion och distribution av energi, vägtrafik och avfall. Totalt sett har ungefär en tredjedel av Klimpbidragen gått till biogasprojekt. Enligt Naturvårdsverket är det normalt en offentlig aktör som står för ett klimatinvesteringsprogram, men det råder oftast en blandning av huvud-

män för de enskilda projekten. Exempelvis kan nämnas att privata företag i genomsnitt står för 15 % av projekten och 26 % av bidragen. I de program som hade avslutats fram till juni 2009 hade målet för minskade koldioxidutsläpp inte uppnåtts. Eftersom de beviljade bidragssummorna inte hade använts i sin helhet innebär det enligt Naturvårdsverket fler minskade ton växthusgaser per statlig bidragskrona i jämförelse med vad som hade angetts i ansökningarna.²⁴⁸

Byggnader och boende

Byggsektorn har stor betydelse för energianvändningen

Byggandet och boendet spelar en stor roll när det gäller möjligheten att nå en hållbar stadsutveckling. EU-kommissionen har konstaterat att byggsektorn står för 10 % av BNP och sysselsätter 7 % av arbetskraften. Byggnader står för den största delen av den totala energiförbrukningen i EU (42 %) och omkring 35 % av alla utsläpp av växthusgaser.²⁴⁹ Naturvårdsverket uppger att byggsektorn står för cirka 40 % av Sveriges omsättning av material och energi och belastar miljön till lika stor del. Byggsektorn använder stora mängder material, energi och kemikalier som enligt Naturvårdsverket orsakar en stor miljöpåverkan. Forum för energieffektiva byggnader, vars verksamhet är inriktad på passivhus och andra energieffektiva byggnader, menar att trots att det i dag finns teknik som möjliggör en lägre energiförbrukning sker nybyggnation oftast enligt konventionella principer och med traditionella värmekällor.²⁵⁰

Lågenergihus

Lågenergihus är ett allmänt samlingsbegrepp för byggnader som använder mindre energi än hus byggda enligt gängse praxis eller enligt vad byggnormen kräver.

- Passivhus är ett koncept som innebär att det inte behövs någon tillförd energi, utan att lokalerna värms upp passivt genom att man tillvaratar värme från personer, elektriska apparater och instrålad sol. Konceptet bygger på att minimera byggnadens energiförluster och grundtanken är att klimatskalet ska vara så välisolerat att det ska kunna värmas med den luft som ändå behövs för ventilation. Passivhuskonceptet är ett internationellt

²⁴⁸ Naturvårdsverket, 2009a. I februari 2008 slutfördes en utvärdering av lokala miljöinvesteringars globala miljöavtryck. Under våren 2007 genomfördes fyra utvärderingar av Klimp och 2010 presenterades en utvärdering av hur arbetet med lokala klimatstrategier har fungerat, vad effekterna har blivit och vad som skulle kunna förbättras.

²⁴⁹ KOM(2007) 860.

²⁵⁰ Webbplatserna www.naturvardsverket.se och www.energieffektivbyggnader.se. Forum för energieffektiva byggnader bildades i januari 2007 av IVL Svenska Miljöinstitutet AB, Aton Teknikkonsult AB, Lunds tekniska högskola samt SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut AB. Forumet bildades i samförstånd med Energimyndigheten och Västra Götalandsregionen, Boverket, Formas och Sveriges Byggindustrier.

begrepp som har utvecklats i Tyskland vid Passivhaus Institut (PHI) där det första passivhuset byggdes 1991. Erfarenheterna av passivhus är särskilt stora i Tyskland, Österrike och Schweiz. I Sverige har konceptet anpassats för svenska förhållanden av Forum för energieffektiva byggnader.

- Nollenergihus är hus som producerar lika mycket energi som de gör av med, oftast baserat på årsenergibalansen.
- Plusenergihus är hus som producerar mer energi än de gör av med.²⁵¹

Under senare år har arbetet med energieffektivisering i bebyggelsen ökat i flera avseenden. Inom nyproduktionen har nya byggnadstekniska lösningar och skärpta krav i byggreglerna på energieffektivitet medfört att olika former av lågenergihus blivit vanligare. En fortsatt successiv skärpning av kraven kan förväntas under de närmaste åren när den omarbetade versionen av direktivet om byggnaders energiprestanda ska införlivas i svensk lagstiftning.²⁵²

Olika insatser har gjorts i syfte att sprida kunskap om teknikutvecklingen på området. En sådan satsning är Programmet för passivhus och lågenergihus, som finansierats av Energimyndigheten och Västra Götalandsregionen och drivs av IVL Svenska Miljöinstitutet AB. Programmet syftar till att underlätta ett ökat byggande enligt de tekniska möjligheter som finns för att minska energibehovet för uppvärmning och är inriktat på att stödja kommersiella byggherrar som har ansvar för förnyelse av ett större fastighetsbestånd. Genom att få dessa att gå över till passivhusbyggande är tanken att det ska skapas ringar på vattnet till inspiration för hela branschen. Programmet är förlängt till utgången av 2010.²⁵³ En annan insats är Passivhuscentrum i Alingsås som är ett samarbete mellan Västra Götalandsregionen och Alingsås kommun. Målet med Passivhuscentrum är att Alingsås ska vara den samlande och pådrivande kraften för hållbart byggande genom passivhusteknik i ett regionalt, nationellt och internationellt perspektiv.²⁵⁴

Energimyndigheten har i uppföljningen konstaterat att Sverige länge har haft låga elpriser, vilket har bidragit till att intresset för energisnålt byggande inte har varit så stort här i jämförelse med flera andra länder. Sverige har också tillgång till förhållandevis ren energi. Energimyndigheten menar att det dessutom finns bristande kunskap i kommunerna kring att i detaljplanerna ställa krav på byggherrarna vad gäller t.ex. energiförbrukning och en osäkerhet kring vilka krav på byggnaders energiförbrukning som kommunerna kan ställa i t.ex. exploateringsavtalen. Energimyndigheten har framfört att ett annat problem handlar om att det inte har funnits någon officiell definition av passivhus och lågenergihus, vilket har gjort att vissa kommuner har tagit fram egna definitioner. Sammanfattningsvis kan det tyckas att Sverige har halkat efter t.ex. Tyskland och Schweiz men nu händer mycket kring energisnålt byggande även i Sverige.

²⁵¹ Jansson, U. vid seminarium 2010-02-18 med samverkansgruppen för forskare och folkvalda samt Wall, 2008.

²⁵² Bet. 2009/10:CU9.

²⁵³ Se webbplatsen <http://www3.ivl.se/AnsokningarPassivhusprojekt.htm>.

²⁵⁴ Webbplatsen www.passivhuscentrum.se.

Bygga-bo-dialogen

Dialogen Bygga, bo och förvalta för framtiden har varit ett samarbete mellan företag, kommuner, myndigheter och regering för att skapa en hållbar bygg- och fastighetssektor. Tanken med dialogen har bl.a. varit att öka samarbetet mellan parterna, och genom frivilliga åtaganden inom Bygga-bo-dialogen har aktörer i näringslivet velat nå längre än lagar och regler. Det gemensamma målet har varit att för 2025 nå en hållbar bygg- och fastighetssektor, främst inom tre prioriterade områden: hälsosam inomhusmiljö, effektiv energianvändning och effektiv resursanvändning. Sekretariatet har funnits vid Boverket.

Vid årsskiftet 2010 upphörde Bygga-bo-dialogen men delar av det arbete som bedrivits lever vidare genom bl.a. Boverket och Delegationen för hållbara städer. Från Boverket har i uppföljningen framförts att dialogen har varit bra och gett goda effekter. Samarbetsavtalen fortlever och Boverket har i uppdrag från regeringen att ansvara för dialogens kompetensutvecklingsprogram för hållbart byggande och förvaltande under 2010. Utbildningarna och informationen riktar sig till branschen och då särskilt till dem som berörs direkt. I juni 2010 lämnades Bygga-bo-dialogens slutrapport till regeringen med bl.a. förslag till hur kompetensutvecklingsprogrammet kan hanteras efter 2010.²⁵⁵

Trähusbyggande

Det var under lång tid förbjudet med trästomme i hus högre än två våningar men under 1990-talet förändrades regelverket. På förslag från näringsutskottet initierade riksdagen våren 2002 genom ett tillkännagivande till regeringen vissa åtgärder i syfte att främja träanvändningen inom olika sektorer.²⁵⁶ De insatser som därefter gjorts har till stor del varit inriktade på frågor om byggande i trä. I december 2002 tillsatte regeringen en förhandlare med uppdraget att ta fram underlag för en överenskommelse om en nationell strategi för att främja en ökad användning av trä i byggandet, och i januari 2004 redovisades en departementspromemoria i ämnet.²⁵⁷ Regeringen utsåg i maj 2005 en ordförande för en kommitté med uppdrag att samordna en träbyggnadsstrategi – Nationella träbyggnadsstrategin. Kommittén hade i uppdrag att samverka med intressenterna inom området och verka för att åtgärderna i linje med strategin främjar utvecklingen inom byggsektorn vad gäller utbudet av fler och bättre långsiktigt hållbara alternativ, utifrån objektiva grunder. Arbetet skulle ske i nära samverkan med Sveriges Träbyggnadskansli. Målet med träbyggnadsstrategin var att trä ska bli ett självklart alternativ i allt byggande, även i stora konstruktioner och att 30 % av alla nya byggnader har trästomme om 10–15 år.²⁵⁸

²⁵⁵ SOU 2009:57, webbplatsen www.byggabodialogen.se, Boverket, intervju 2010-06-10.

²⁵⁶ Bet. 2001/02:NU12, rskr. 2001/02:231.

²⁵⁷ Ds 2004:1.

²⁵⁸ Regeringskansliet, 2007c.

Som en av orsakerna till behovet av en strategi framfördes att det finns stora miljöfördelar. Det framfördes bl.a. att trä är en förnybar råvara, att virke använt som trä blir en kolsänka,²⁵⁹ att trä är lätt att återvinna som energi och att det bidrar till ökad biologisk mångfald när träd används som trä. I strategin ingick bl.a. att stimulera till demonstrationsprojekt, fortbilda yrkesverksamma och att sprida befintlig träbyggnadskunskap. Uppdraget för träbyggnadsstrategin förlängdes i två omgångar och avslutades därefter i december 2008 med en redogörelse för vad som uppnåtts under arbetet. I slutrapporten konstaterades bl.a. att under den tid som kommittén arbetade uppfördes ett stort antal byggnader med bärande träkonstruktion och bedömningen var att cirka 15 % av alla flervåningsbostadshus som uppförs har bärande träkonstruktion. Det konstaterades vidare att andelen träbroar ökat avsevärt under perioden. Cirka 5 000 personer deltog i fortbildnings- och informationsaktiviteter inom ramen för hela strategiarbetet. Utvecklingen inom träbyggandet under de gångna åren innebär att nya träbyggsystem och aktörer har etablerats på marknaden, nya upphandlings- och samverkansformer har utvecklats och ny kunskap har tagits fram. Kommittén menade att träbyggandet har fått ett genombrott inom områdena flervåningsbostadshus, hallbyggnader, broar och påbyggnader.²⁶⁰

I januari 2009 startade Trästad 2012 som ett samarbete mellan staten, kommuner och Sveriges Träbyggnadskansli.²⁶¹ Projektet bygger vidare på de erfarenheter som gjordes av Nationella träbyggnadsstrategin. Syftet är att driva utveckling av rationella och klimateffektiva byggsystem baserade på träbyggande. Tanken är att kommunerna kan ta vid och utveckla olika områden för det framtida träbyggandet. Satsningen ska vara en inspirationskälla för lokala byggare, arkitekter, planerare och politiker. Kompetens och teknik ska utvecklas.²⁶² Landshövdingen i Västerbottens län är ordförande för Trästad 2012. På projektets webbplats betonas satsningens koppling till hållbara städer:

Trästad 2012 är en satsning med klimat och rationellt byggande i fokus anpassat till den hållbara staden. Projektet blir en förstärkning och en naturlig fortsättning av den Nationella träbyggnadsstrategin, som under perioden 2005–2008 verkat för ökat modernt träbyggande.²⁶³

Sveriges Träbyggnadskansli ska verka för att moderna träbyggnader i ökad utsträckning används på den svenska byggmarkanden. Kansliet vill vara ett stöd till alla träbyggnadsinitiativ som tas och leder kommunikationsarbetet kring träbyggnadsutveckling genom att erbjuda information och projektstöd till bl.a. kommuner och byggherrar. Kansliets verksamhet sker inom ramen

²⁵⁹ En kolsänka är en växande kolreservoar och är motsatsen till en kolkälla. De huvudsakliga kolsänkorna är världshaven och växande vegetation, vilka båda urlakar kol från atmosfären genom att biomassan använder kol vid sin uppbyggnad.

²⁶⁰ Regeringskansliet, 2006 och bet. 2008/09:CU30.

²⁶¹ I samarbetet ingår länsstyrelserna i Dalarnas, Kronobergs och Västerbottens län. Dessutom ingår Västra Götalandsregionen och 16 kommuner: Växjö, Västervik, Eksjö, Skövde, Borås, Trollhättan, Mora, Orsa, Falun, Älvdalen, Rättvik, Umeå, Lycksele, Skellefteå, Piteå och Kalix.

²⁶² Regeringskansliet och Sveriges Träbyggnadskansli, 2008.

²⁶³ Webbplatsen www.trastad2012.se.

för samarbetet mellan Skogsindustrierna, Trä- och möbelindustriförbundet, Skogs- och träfacket samt Näringsdepartementet.²⁶⁴

Samhällsplanering

Den byggda miljön och markens användning är viktig för att tillfredsställa grundläggande behov i samhället. Samhällsplanering och regelverken som styr planering och byggande ska vara anpassade för att uppfylla alla dessa behov. Fysisk samhällsplanering syftar till att organisera olika funktioner och verksamheter till en fysisk helhet. Av plan- och bygglagen framgår att det är en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten. Varje kommun ska ha en aktuell översiktsplan som ska ge vägledning för beslut om användningen av mark- och vattenområden samt om hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras. Regleringen av markens användning och av bebyggelsen inom kommunen sker genom detaljplaner. Planläggning ska, med beaktande av natur- och kulturvärden, främja en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden, kommunikationsleder och andra anläggningar. Även en från social synpunkt god livsmiljö, goda miljöförhållanden i övrigt samt en långsiktigt god hushållning med mark och vatten och med energi och råvaror ska främjas. En god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens ska främjas.²⁶⁵

Olika statliga insatser görs inom området samhällsplanering för att främja en hållbar stadsutveckling. Länsstyrelsen har tillsyn över plan- och byggnadsväsendet i länet och ska samverka med kommunerna i deras planläggning. Boverket har den allmänna uppsikten över plan- och byggnadsväsendet i riket.

Det kan vidare bl.a. nämnas att Boverket har haft i uppdrag från regeringen att sammanställa erfarenheter och redovisa hur översiktsplaner och detaljplaner kan fungera som styrmedel för att minska utsläppen av växthusgaser. I Boverkets rapport redovisas studier som visar att den fysiska strukturen är ett medel för att skapa hållbar utveckling och vilken roll samhällsplaneringen har för att nå klimatmålen. Bland annat uppmärksammas att dagens bebyggelsestruktur förutsätter och gynnar användande av bil i stor utsträckning, medan färdmedel som är beroende av korta avstånd och hög befolkningstäthet missgynnas. Boverket menar bl.a. att lokalisering av bostäder, verksamheter, handel, infrastruktur m.m. påverkar transportarbetet och därmed utsläppen.²⁶⁶

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och Boverket har gemensamt framfört att i en värld i förändring är kultur och kulturarv kanske en av våra främsta tillgångar. Riksintressen för kulturmiljö ger tillfälle till en dialog som inrymmer eftertanke, tillvaratagande och avvägningar. Kommunerna har planmonopol

²⁶⁴ Webbplatsen www.trabyggnadskansliet.se.

²⁶⁵ Plan- och bygglag (1987:10).

²⁶⁶ Se bl.a. SOU 2009:57, webbplatsen www.lansstyrelsen.se och Boverket, 2010d.

och avsikten med riksintressen är att låta nationella intressen få ett genomslag i den fysiska planeringen på lokal nivå. De båda verken konstaterar:

Hållbarhet förutsätter att något håller över tid. Den eftertanke och den skärpning av argument som förändringar i ett riksintresse innebär är snarare en garanti för hållbara lösningar med mycket lång livslängd. Klimatanpassning av städer och riksintressen i städer är samverkande och inte motverkande samhällsbehov. [– – –] Många av Sveriges städer innehåller delar som är av riksintresse. Där finns spår från olika perioder i historien som formats av människor med glädje och med möda under långa tider. De är en unik resurs som tillhör oss alla. Staden har alltid karaktäriserats av förändring. Att förtäta staden genom att bygga tätare, på höjden eller på grönområden kan vara bra om det ingår i en tydlig vision om hur staden bör förbättras och utvecklas. Riksintressena bidrar till att bredda den diskussionen.²⁶⁷

Energifrågor

Energimyndighetens insatser för hållbara städer

Energimyndigheten och Delegationen för hållbara städer anordnade våren 2010 seminarier om energieffektivisering och klimatsmart stadsplanering. Syftet med seminarierna var att bidra till erfarenhetsutbyte. Energimyndigheten informerade om ekonomiskt stöd till strategiskt arbete med energieffektivisering i kommuner och landsting och redovisade goda exempel från olika kommuner – scenarier, fysisk planering, strategier för energieffektivisering, transporter och upphandling för minskad miljö- och klimatpåverkan.

Uthållig kommun

Energimyndigheten har sedan flera år gett stöd till kommunerna inom ramen för arbetet med uthållig kommun. Uthållig kommun startade 2003 som ett femårigt pilotprogram med fem kommuner. Efter nästan fem år utvärderades programmet och resultaten var positiva. I 2008 års regleringsbrev fick myndigheten uppdraget att anpassa programmet så att fler kommuner kan delta. Energimyndigheten gick ut med en förfrågan till landets samtliga 290 kommuner om intresse för en ny etapp. Drygt 60 intresseanmälningar kom in, vilket är mer än en femtedel av Sveriges kommuner. Alla kommuner som lämnade in en intresseanmälan har fått möjlighet att delta. Nuvarande etapp genomförs under perioden juni 2008–juni 2011. Det nya energieffektiviseringsprogrammet 2011–2014 innebär att alla 290 kommuner och 21 landsting ska ingå. Energimyndigheten ger stöd till kommunernas egna pågående processer, nätverk och kluster, anordnar seminarier och workshops och arbetar med goda exempel.

Samtidigt genomförs ett försök att integrera den regionala nivån med kommuner i ett pilotlän. I 2008 års regleringsbrev fick Energimyndigheten i upp-

²⁶⁷ Webbplatsen www.raa.se (Riksintressen främjar stadens utveckling – debattartikel undertecknad Riksantikvarieämbetet och Boverket) 2010-03-03.

drag att anpassa programmet så att det kan tillämpas på regional nivå, i ett eller flera pilotlän. I oktober 2008 tecknade Energimyndigheten en avsiktsförklaring med samtliga tolv kommuner i Kalmar län samt regionförbundet, länsstyrelsen och landstinget i Kalmar län.

Det övergripande målet för programmet är att bidra till en hållbar energianvändning inom ett energisystem som är tryggt, kostnadseffektivt och ger låg negativ inverkan på hälsa, miljö och klimat. Programmet ska leda till följande effekter som bidrar till det övergripande målet, nämligen

- att de deltagande kommunerna inom programmets ram och fortsatt efter programperiodens slut
 - genomför de åtgärder för energieffektivitet och energihushållning i sina verksamheter, fastigheter osv. som är lönsamma
 - tydliggör, prioriterar och åtgärdar energiaspekter inom kommunens ansvars- och verksamhetsområden i enlighet med en energi- och klimatstrategi
 - stimulerar medborgare och företag att genomföra lönsamma åtgärder för energieffektivitet och energihushållning. Dessa effekter uppnås främst genom kommunens etablerade energi- och klimatrådgivning och näringslivsutveckling
- att resultat och goda exempel från programmet når även aktörer som inte deltar i programmet och inspirerar dem att åstadkomma motsvarande effekter
- att programmets effekter ska nås resurseffektivt.²⁶⁸

Programmet utgår från den medverkande kommunens ambitioner att göra det lokala samhället mer uthålligt. Energimyndighetens roll är att bidra med kunskap, information och nätverk som underlättar och effektiviserar kommunens arbete i syfte att effektivisera energianvändningen och på så vis bidra till ett bättre klimat. Programmet är avsett att komplettera och underlätta andra pågående aktiviteter och processer inom energi- och klimatområdet. En viktig del i programmet och en grundpelare i samverkan är att kommunerna kan lära av varandras erfarenheter, ge och få stöd samt diskutera olika möjligheter eller hinder. Goda exempel från kommunernas arbete är en central del i programmet och Energimyndighetens uppgift är att samla ihop, förvalta och sprida dem till utvalda målgrupper. På uppdrag av regeringen har Energimyndigheten tagit fram en statusrapport för arbetet.

Energimyndighetens arbete med lokala och regionala energifrågor

Energimyndigheten konstaterar att den lokala nivån är central för att ställa om energisystemet till att bli mer hållbart och att kommunerna har stora möjligheter. Energimyndigheten menar att kommuner och landsting är nyckelaktörer. Sveriges kommuner har en rad viktiga roller inom eller direkt kopplade till energiområdet. De ansvarar exempelvis för den fysiska planeringen, för-

²⁶⁸ Webbplatsen www.energimyndigheten.se.

valtar fastigheter och energibolag, de är lokal miljömyndighet, arbetar med lokal näringslivsutveckling och tillhandahåller energi- och klimatrådgivning till konsumenter samt små och medelstora företag.

Energimyndigheten driver, finansierar och deltar i olika aktiviteter som utgår från den lokala eller regionala nivån. Framför allt följande stöd till det lokala arbetet kan nämnas:

- utvecklingsprogram som Uthållig kommun och stöd för informations- och utbildningsprojekt
- stöd i olika former till kommunal energi- och klimatrådgivning och regionala energikontor
- energieffektiviseringsstöd till kommuner och landsting
- stöd till länsstyrelserna i deras arbete med de regionala energi- och klimatstrategierna.

Energi- och klimatrådgivning

Energimyndigheten ger olika former av stöd till kommunerna. Sedan 1997 ger myndigheten finansiellt stöd till kommunernas energirådgivning. Sådan finns nu i alla kommuner och riktas till hushåll, företag och organisationer. För perioden 2011–2013 görs ansökan under hösten 2010.

Inom EU finns i dag 380 lokala eller regionala energikontor, varav 13 i Sverige. Energikontoren samarbetar med kommuner, landsting och länsstyrelser samt Energimyndigheten och EU-kommissionen och har i uppgift att vara en regional katalysator och motor i den nationella energiomställningen för en långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Genom satsningar på förnybara energikällor och effektivare energianvändning vill energikontoren bidra till en miljödriven tillväxt på regional och lokal nivå. En uppgift är samordningen av kommunala energi- och klimatrådgivare.²⁶⁹

Ekonomiskt stöd till energieffektivisering i kommuner och landsting

Regeringen har beslutat om ett nytt program för energieffektivisering för perioden 2010–2014. Det innebär att 300 miljoner kronor per år läggs till de 260 miljoner kronor per år som finns sedan tidigare.

En del i det nationella energieffektiviseringsprogrammet 2010–2014 är energieffektiviseringsstödet. Sedan den 1 januari 2010 kan alla kommuner och landsting söka stöd för strategiskt arbete och åtgärder för energieffektivisering. Enligt uppgift från Energimyndigheten kommer alla kommuner och landsting som åtar sig att arbeta aktivt med energieffektivisering att erhålla ett årligt ekonomiskt stöd. Totalt är 99 miljoner kronor per år avsatta under åren 2010–2014. Det årliga stödet uppgår till 280 000–435 000 kr per kommun eller landsting beroende på befolkningsstorlek. Medel finns avsatta så att alla kommuner och landsting ska få, dvs. det är ingen konkurrens om stödpengar-

²⁶⁹ Webbplatsen www.fsek.se.

na. Stödet söks hos Energimyndigheten fr.o.m. den 1 januari 2010 och beslut om stöd ges för hela femårsperioden.

Energihushållning i bebyggelsen

Regeringen har angett som ett mål för Boverket att främja en god hushållning med energi i bebyggelsen och särskilt minskad användning av el för uppvärmning av bostäder och lokaler.

Boverket har i uppdrag från regeringen att utföra en fördjupad analys av hur tillämpningen av systemet för planering och byggande i kommunerna kan främja klimatanpassningen. I uppdraget ingår bl.a. att utveckla praktiska metoder, redovisa förslag på hur tillämpningen ska kunna ske i olika delar av landet och att sprida information om resultaten.²⁷⁰

Energieffektivisering och förnybar energi

Naturvårdsverket genomför tillsammans med Energimyndigheten och Boverket en gemensam satsning på information för att fler hushåll och fastighetsägare ska få upp ögonen för möjligheterna att energieffektivisera. Kampanjen informerar om allt från lämpliga uppvärmningssystem till vilka hushållsapparater som är energisnåla och hur man genom beteendåtgärder enkelt kan nå resultat. Naturvårdsverket deltar även i Samverkansforum för statliga byggherrar och förvaltare. Samverkansforum, som initierades av regeringen för tio år sedan, samverkar inom frågor som rör byggande och fastighetsförvaltning, däribland energieffektivisering.²⁷¹

Miljöteknikexport

Statistik kring svensk miljöteknik

Swentec, Sveriges miljöteknikråd tar årligen i samarbete med Statistiska centralbyrån (SCB) fram statistik för den svenska miljötekniksektorn. Ett problem när det gäller att beskriva utvecklingen för svensk miljöteknik är att det är svårt att avgränsa begreppet. Miljöteknik är inte en egen bransch, utan en sektor som skär genom flera branscher och hållbar utveckling och miljöteknik ska ses som en drivkraft för hela näringslivet.²⁷² Swentec använder samma definition av begreppet som bl.a. EU, vilket innebär att det inte bara är teknik i sig utan även ett helhetstänkande kring hela livscykeln som ingår:

Miljöteknik är all teknik som direkt eller indirekt bidrar till en bättre miljö. Miljöteknik innefattar sådana varor, system, processer och tjänster

²⁷⁰ Regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende Boverket. Regeringsbeslut 2009-12-

21.

²⁷¹ Webbplatsen www.naturvardsverket.se.

²⁷² Statistiken är en delpopulation av SCB:s databas över miljöföretag. Statistiken ska ses som en indikator på hur sektorn förändras. Statistiken innefattar dels företag där den huvudsakliga verksamheten är inom miljöteknik, dels företag där en del av företagets produktion och tjänster finns inom miljötekniksektorn men där det inte är företagets huvudsakliga verksamhet.

som ger tydliga miljöfördelar i förhållande till befintliga eller alternativa lösningar, sett ur ett livscykelperspektiv.²⁷³

TABELL S: SVENSK MILJÖTEKNIK

År	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Antal arbets-						
ställen	6 989	7 314	7 650	7 984	8 272	8 025
Antal företag	5 683	5 936	6 232	6 524	6 753	6 542
Omsättning						
(mnkr)	74 055	81 617	92 347	104 444	118 314	135 487
Antal anställda	35 375	36 848	36 976	38 488	40 715	41 807
Export (mnkr)	20 053	22 220	25 764	30 946	35 550	37 081

Källa: Swentec, 2009c.

Som framgår av tabellen ovan har omsättningen för miljötekniksektorn ökat under hela perioden. Även antalet anställda och värdet av exporten har ökat. Antalet miljöteknikföretag uppgick 2008 till drygt 6 540, varav 1 613 utgörs av enskilda firmor verksamma inom miljöområdet. Över 80 % av företagen är små. De enskilda firmorna står dock för en marginell del av omsättning, export och antal anställda. Antalet arbetsställen och företag har stigit kontinuerligt mellan 2003 och 2007, men 2008 skedde ett trendbrott. Det minskade antalet företag kan enligt Swentec delvis förklaras med ökningen av antalet konkurser bland små miljöteknikföretag men även av ett antal företagsfusioner. Att dessa fusioner skett samtidigt som omsättning, antalet anställda och export har ökat kan enligt Swentec indikera att miljöteknikmarknaden i Sverige konsolideras såtillvida att det skapas större och mer livskraftiga företag som bättre kan möta efterfrågan från utlandet. De miljöteknikområden som redovisas i miljöteknikstatistiken är avfallshantering och återvinning, bioenergi, buller, hållbart byggande och energieffektivisering, konsult- och utbildningstjänster och FoU, luftrening, marksanering, vattenrening, vind, sol och vattenkraft samt transporter och förnybara bränslen.²⁷⁴

Handlingsplan för svensk miljöteknik

Swentec har på uppdrag av regeringen tagit fram en handlingsplan för svensk miljöteknik. Planen omfattar 82 åtgärder och syftar till att ge svensk miljöteknik förutsättningar att leverera lösningar för en hållbar framtid. Åtgärderna återfinns inom de fem områdena politisk styrning, kompetens för hållbar utveckling, kommersialisering, utveckling av nya affärsmodeller och samverkan.

Ett av förslagen i handlingsplanen handlar om att det offentliga bör införa utvecklingsstöd för vilka det ställs miljökrav i syfte att skapa efterfrågan på miljöteknik. Utformningen av specifika åtgärder har enligt Swentec stor betydelse för utrymmet och möjligheterna för företag att agera. Det konstateras att denna typ av stöd har funnits tidigare, t.ex. LIP och Klimp, vilka båda hade vissa goda effekter på företagandet, inte minst genom att få fram svenska

²⁷³ Swentec, e-brev 2010-08-18.

²⁷⁴ Swentec, 2009c.

demonstrationsanläggningar. Swentec konstaterar att ett liknade program har införts som ett stöd till hållbara städer. Swentec menar att nya stöd är strategiskt viktiga och bör utvecklas och att volymen bör vara flera gånger större än för tidigare stödprogram. Det är också viktigt att liknande program stöder utveckling av ny teknik och innovationer, t.ex. genom högre bidragsandelar för mer riskfyllda innovativa lösningar. För att säkerställa att stödet stimulerar affärsutveckling föreslås att det för beviljande bör ställas krav på att det finns en plan som visar hur projektet ska användas för att skapa affärsnytta på framtida marknader.²⁷⁵

Stöd till utveckling av miljöteknik

Naturvårdsverket har i sina utvärderingar av investeringsprogrammen konstaterat att LIP har bidragit till att stödja utvecklingen av miljöteknik, bl.a. genom att ta fram pilot- och demonstrationsanläggningar. Verket menar att demonstrationsprojekten bidrar till att man i dag kan exportera kunnande och färdiga systemlösningar till andra länder. Som exempel nämns att svenska teknikinnovationsföretag som har levererat tekniklösningar till de flesta anläggningarna inom biogasuppgradering har använt erfarenheterna på hemmaplan till att vinna nya affärer på exportmarknaden. Verket uppger vidare att det i de stora företagens kölvatten har vuxit upp innovativa mindre teknikföretag som ofta fokuserar på att ytterligare förbättra lösningarna. Verket menar att det finns en stor potential att kommersialisera tekniken internationellt.²⁷⁶

Insatser för att främja miljöteknikexport

Statens exportråd har ett offentligt finansierat uppdrag att främja svensk export och skapa goda förutsättningar för svenska företag att växa internationellt. Exportrådet har riktade uppdrag för att främja svenskt kunnande inom särskilt prioriterade branscher, för närvarande huvudsakligen miljöteknik och livsmedel. Följande uppdrag som rör miljöteknikexport har lyfts fram av Exportrådet i uppföljningen:

- Uppdrag från Näringsdepartementet (30 miljoner kronor, 2007–2009) om efterfrågestyrt exportfrämjande inom miljöteknikområdet. Det ingick bl.a. att göra marknadsanalyser, benchmarking, lämna förslag och genomföra olika aktiviteter med företag samt att bl.a. visa upp hur det svenska regelverket inom området ser ut. I arbetet deltog företag, Energimyndigheten, Naturvårdsverket och kommuner. Enligt en utvärdering skapade uppdraget kvalificerade affärsmöjligheter för ca 2,6 miljarder kronor.
- Uppdrag från Näringsdepartementet (14,5 miljoner kronor, 2008–2010) om ökad export för små miljöteknikföretag. I uppdraget ingår att göra marknadsprioriteringar, hjälpa de svenska företagen i valet av exportmarknad och möjligheten att använda Exportrådets kontorsstruktur i utlandet som inkubator. Företagen har fått använda kontoren i olika länder

²⁷⁵ Swentec, 2009a och 2009b.

²⁷⁶ Naturvårdsverket, 2008a.

för säljhjälp, kontakter, administration etc. Enligt Exportrådet har hittills ca 90 projekt satts i gång inom ramen för uppdraget.

- Uppdrag från Näringsdepartementet (5 miljoner kronor, 2009–2010) om att delta i tre olika aktiviteter kring miljöteknikexport under 2010: Mipim-mässan (en internationell fastighetsmässa som utvecklats till en viktig mötesplats för beslutsfattare, politiker, företag och investerare) i Cannes i mars 2010 om byggprojekt m.m., World Urban Forum (WUF) i Rio de Janeiro, arrangeras av UN-Habitat, och Expo 2010 i Shanghai i juli 2010.
- Uppdrag från Utrikesdepartementet (1 miljon kronor) angående förvaltning av Symbio city.
- Uppdrag från Utrikesdepartementet (1,5 miljoner kronor) angående vidareutveckling av Symbio city.²⁷⁷

Symbio city

Konceptet Sustainable City – A Swedish Partnership Initiative lanserades inför FN:s miljötoppmöte i Johannesburg 2002 för att främja svensk miljöteknikexport. Sustainable City var ett helhetskoncept och en förklaringsmodell som enligt Exportrådet fick bra genomslag. Det utgick från planeringshorisonten och användes under några år. Eftersom Sustainable City inte gick att varumärkesskydda kom det att användas i många olika sammanhang. Exportrådet menar att Sustainable City var ganska akademiskt uppbyggt, och det fanns behov av att ta fram ett nytt marknadsföringsbegrepp som beskriver det som är unikt med svenskt kunnande inom miljöteknik.

Exportrådet fick 2006 i uppdrag av regeringen att göra Sustainable City mer tillgängligt som kommunikationsverktyg. I mars 2008 lanserades Symbio city – Sustainability by Sweden av miljöministern, handelsministern och näringsministern. Exportrådet har i uppföljningen framfört att Symbio city lyfter fram det som är unikt för Sverige, dvs. helhetstänkandet och möjligheten till synergier. Stadens olika problem med trafik, avfall, vattenförsörjning etc. ska inte ses var för sig utan problemen ska lösas som en helhet. Hållbarhet i staden ses som en drivkraft för utveckling. Konceptet har två syften:

- att skapa intresse för svensk miljöteknik
- att påverka beslutsfattare (både lokalpolitiker, företagare och andra) att ha ett helhetstänkande när det gäller hur olika insatser påverkar hela staden och dess utveckling.²⁷⁸

Tanken är att svenska företag ska kunna relatera sina exportprodukter till den svenska modellen och på så sätt vara en hävstång i marknadsföringen. Konceptet består av två delar: material och nätverk av företag. I materialet ingår en webbplats, bilder, broschyrer, mässkoncept, ett spel och talunderlag som ska kunna användas av olika aktörer, inte minst av Sveriges ambassader, företag, myndigheter och organisationer. När det gäller nätverket har Export-

²⁷⁷ Exportrådet, intervju 2010-05-07.

²⁷⁸ Exportrådet, intervju 2010-05-07.

rådet tagit fram särskilda koncept för t.ex. hållbara sjukhus och hållbara läger för FN-personal.

Ett flertal aktörer har varit med i arbetet med Symbio city. Konceptet bygger på erfarenheter från projekt i olika kommuner, även i små kommuner, och i de goda exempel som redovisas har man ofta utgått från Naturvårdsverkets LIP- och Klimpprojekt samt Energimyndighetens arbete med Uthållig kommun. För att ytterligare förbättra exportfrämjandet vill Exportrådet kunna visa kvantifierade resultat samt vilka företag som har deltagit i de redovisade projekten.

En del i konceptet är ett borgmästarspel, Symbio city Scenarios, som blev klart till klimatmötet i Köpenhamn i december 2009. Här har Delegationen för hållbara städer varit med och delfinansierat tillsammans med nio andra myndigheter. Varje myndighet bidrog med ca 250 000 kr. Spelet användes också under bl.a. världsutställningen i Shanghai. Initiativet till spelet togs av Exportrådet som ser det som ett sätt att få mer interaktivitet och diskussion.²⁷⁹

Gemensam marknadsföring av miljöteknikföretag

Tillväxtverket har i uppföljningen redovisat flera projekt med koppling till hållbara städer och miljöteknik, bl.a. projektet 100 Hus Hornstull. Det övergripande syftet är att skapa en plattform där deltagande miljöteknikföretag gemensamt kan marknadsföra sina produkter och tjänster till konsumenter, bostadsrättsföreningar och hyresvärdar. Genom projektet får deltagande företag möjlighet att ta reda på hur deras produkter kan installeras i flerfamiljshus och hur de kan nå nya kundgrupper. Projektet ger också möjlighet för företagen att marknadsföra sina miljötekniklösningar tillsammans som systemlösningar för fastighetsägare.

Internationellt utvecklingssamarbete

Hållbar stadsutveckling är en fråga som uppmärksammas även inom ramen för det internationella utvecklingssamarbetet. Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (Sida) ska bl.a. applicera Sustainable City-konceptet. Utgångspunkten för Sidas arbete med miljömässigt hållbar utveckling är att stärka ländernas och städernas egen kapacitet och förmåga att hantera svåra utvecklingsfrågor. Fattigdom är en funktion av bristen på tillgång till såväl ekonomiska, miljömässiga som sociala resurser. Sidas huvudmål är fattigdomsminskning och att adressera de tre aspekterna av fattigdom är att bidra till hållbar utveckling. Sidas stadspolicy som antogs 2006 anger fyra prioriterade områden: ledning och styrning, infrastruktur och service, mark och boende samt miljömässig hållbarhet. Denna policy ersätts av en ny klimat- och miljöpolicy som antas av regeringen under 2010. Där är urban utveckling ett av fyra prioriterade områden.

²⁷⁹ Spelet finns på webbplatsen www.symbiocityscenarios.com.

Från Sida uppges att fokus på det urbana stödet har legat på hållbar förvaltning av städer och på förbättring av förhållandena för fattiga i olika former av slumupprustningsprogram. Sida är verksamt inom följande områden.

- Urban policyutveckling: Bidrag till verksamhet på global, regional och lokal nivå med inriktning på samhällsplanering och styrning utifrån ett spatialt sektorsöverskridande perspektiv med frågor om boende, mark, vattenförsörjning, sanitet och avfall. Exempel på globala program är stöd till UN-Habitat, Cities Alliance och policyutveckling vid Afrikanska utvecklingsbanken.
- Stadsplanering: Stöd till ett holistiskt och integrerat synsätt som berör förvaltning, demokratiutveckling, klimat- och energifrågan samt bostadsförsörjning och infrastruktur. Stadsplanering är en förutsättning för socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbar urban utveckling och sakområdet har en stark svensk resursbas. Ett exempel på en insats som görs är tioårigt stöd till tre städer i Sydafrika.
- Vatten, sanitet, avfall, el och värme: Stöd till projekt för sektor- och policyreformer, institutionell utveckling och kapacitetsbyggande. Insatser sker på olika samhällsnivåer, och projekten är ofta länkade till investeringsprogram och internationella utvecklingsbanker. Sakområdet har en stark svensk resursbas. Exempel på insatser är reningsverk i Baltikum, Östeuropa, Sydostasien och Palestina.
- Mark: Flera program med syftet att stärka fattiga människors och kvinnors grundläggande rättigheter till mark. Exempel på insatser är stöd till Global Land Tool Network och reformer av lagstiftning i Kenya.
- Bostäder och närmiljö: Stöd till insatser för förbättringar av bostäder och lokal miljö. Insatserna är inriktade på att genom fattigas egen medverkan lindra den kvalitativa bostadsbristen och att skapa närmiljöer som förbättrar säkerheten och den gemensamma livsmiljön. Exempel på insatser är stöd till mikrofinansorganisationer i Centralamerika för lån till självbyggen, stöd till Slum Dwellers International och Local Governance Program i Zimbabwe som omfattar stöd till 40 stadskommuner för utbildning av kommunstyrelser, investeringar i infrastruktur och stöd till bostadskooprativ.
- Urbana transporter: Stöd till projekt för mer effektiva transporter i staden med fokus på luftkvalitet, trafiksäkerhet och klimat. Arbetet sker genom kapacitetsbyggande, sektor- och policyformulering, nätverkande och implementering av lokala handlingsplaner. Exempel på insatser är leverans av bussar till Dakar i Senegal för ett effektivare kollektivtransportsystem samt stöd till Clean Air Initiative in Asia som arbetar för effektivare kollektivtrafik i asiatiska städer.²⁸⁰

Sida har i uppföljningen redovisat att Sidas utbetalningar till hållbar stadsutveckling uppgick till 378 miljoner kronor 2009, vilket var en minskning från

²⁸⁰ Sida, e-brev 2010-08-20.

429 miljoner kronor 2008, som då motsvarade 2,4 % av Sidas utbetalningar. Enligt Sida har volymen kontinuerligt minskat från 2005 då den uppgick till 818 miljoner kronor. Antalet insatser uppgick vid slutet av 2008 till 110 stycken.²⁸¹ Till detta kan även läggas utbetalningar till insatser inom vatten och sanitet (mestadels urbana system), urbana transporter samt miljöskydd (luftmiljö, kemikalier). Sidas stöd till utvecklingsinsatser finansierade som garantier eller krediter är inte inräknade i ovanstående siffror. Denna typ av insatser rör ofta urbana infrastrukturprojekt som vatten och sanitet, energi, bostäder och/eller urbana transporter.

Sida har i uppföljningen framfört att den de facto nedprioritering som har skett av infrastruktur och urbanutveckling inom utvecklingssamarbetet, inklusive Sida, har fått negativa konsekvenser för möjligheterna för Sverige att ha en hög internationell profil. Sida menar att denna nedprioritering riskerar att marginalisera Sverige som internationell aktör från att ha varit en ledande dialogpart i flera internationella organisationer och processer som har stor betydelse för urbanutveckling. Enligt Sida har detta skett dels genom Sidas omorganisation, dels genom den struktur av fokusområden, prioriteringar och policyer som regeringen beslutat om.

Trafik och infrastruktur

Trafikverkets insatser för hållbar stadsutveckling

Staten gör ett antal olika insatser inom transportområdet för att uppnå en hållbar stadsutveckling. En central myndighet inom området är Trafikverket som inom ramen för verkets regionala arbete arbetar med bl.a. trafiklösningar i tätort och med att förbättra förutsättningarna för att välja gång-, cykel- och kollektivtrafik. Detta arbete sker i samspel med kommunerna och den kommunala planeringen enligt PBL. Trafikverket ska tillhandahålla underlag för regional och kommunal planering enligt PBL och miljöbalken. När det gäller uppgiften att delta i den kommunala planeringsprocessen menar verket att man kan medverka till det långsiktigt hållbara samhället genom att trafikstrukturen i tätorterna utvecklas så att den gynnar effektiva enskilda persontransporter, en attraktiv kollektivtrafik, säkra gång- och cykelnät och vackra gatumiljöer.²⁸²

Trafikverket har i uppföljningen betonat att en viktig del i arbetet är att främja att trafikkonsekvenser bedöms i tidiga skeden av all lokaliseringsplanering, även från näringsliv och exploatörer. Trafikverket vill förbättra stöd och verktyg för sådana konsekvensanalyser. Samarbetet med kommunerna kan enligt uppgift vara olika djupt och ha olika varaktighet i tiden. Överens-

²⁸¹ Uppgifterna om utbetalningar rör följande sex delområden som ingår i "urban development" enligt OECD/Dacs och Sidas terminologi: i) urban development and management, ii) reconstruction housing policy and management, iii) low-cost housing, iv) multisector aid for basic social services, v) waste management/disposal, vi) construction policy and management.

²⁸² Webbplatsen www.trafikverket.se.

kommelser om samarbete har träffats med ett stort antal kommuner under de senaste åren för att påverka och underlätta människors val av färdmedel m.m. och öka andelen resor med gång-, cykel- och kollektivtrafik.

Trafikverket har i uppföljningen uppgett att man gör även andra insatser, bl.a. genom forsknings- och utvecklingsprojekt som ibland även har demonstrationsinslag. Under det senaste året har exempelvis ett samarbetsprojekt drivits tillsammans med Energimyndigheten och några kommuner, vilket bl.a. har resulterat i förslag till enkla mått för grad av tillgänglighet inom tätorter. Möjligheterna att få en bredare tillämpning för att jämföra tätorter undersöks för närvarande efter samråd med Trafikanalys. En utgångspunkt är att information om tillgänglighet bör vara ett naturligt underlag för kommun, medborgare och näringsliv inför lokalisering av boende och verksamheter. Vidare har ett flertal utvecklingsaktiviteter genomförts när det gäller samordning och effektivisering av godsdistribution till butiker och företag i tätorter. Tydliga problem och hinder finns i många tätorter för smarta och hållbara lösningar, men det finns även enstaka fall med framgång.

Trafikverket har pekat på att det behövs en statlig satsning på kompetenshöjning i fråga om att beakta trafikspekter i stadsplanering. Det finns behov av ökad kunskap och förståelse om att staden och dess trafiksystem är något som alla gemensamt måste handskas med, ta ansvar för, använda på ett hänsynsfullt sätt, korrigera och utveckla:

I varje stad bör diskussioner föras om hur den önskvärda egna staden/tätorten bör se ut och fungera för att vara attraktiv och bidra till en hållbar utveckling. Medvetenheten bör öka på alla nivåer i samhället om att även rena, tysta och energisnåla bilar tar plats och en tät och transport-effektiv stad kan inte ha obegränsad plats för bilar och biltrafik. Viss trängsel i tätortstrafik, inkl kollektivtrafik, är något som vi måste hantera och leva med. I storstäderna måste medvetenheten öka om att det inte är hållbart att en ytterkommun planlägger och beviljar bebyggelse som bidrar till ökad trängsel på storstadens infartsleder och övriga huvudleder.²⁸³

Den goda staden

Stadsutvecklingsprojektet Den goda staden är ett samarbetsprojekt mellan Trafikverket, Boverket, Sveriges kommuner och landsting samt kommunerna Jönköping, Norrköping och Uppsala. Projektet syftar till att gemensamt utveckla kunskap om och metoder för arbete med stadsutveckling och trafiksystem. Projektet arbetar med aktuella planeringsfrågor utifrån ett antal delprojekt i de tre kommunerna. Ambitionen är att genom samarbete utveckla gemensam kunskap och erfarenhet inom området stadsutveckling och transporter, för att ta sig förbi hinder och svårigheter. Projektet har utgått från konkreta delprojekt och har där identifierat kunskapsbehov. Seminarier och kunskapsrapporter är viktiga för att sprida den kunskap som projektet har genererat. SKL har betonat att projektet ska skapa förståelse för vad som möjliggör utveckling mot ett attraktivt och långsiktigt hållbart samhälle.

²⁸³ Trafikverket, e-brev 2010-08-19.

Målet är att finna kreativa lösningar i samhällsbyggande och stadsutveckling och att skapa förståelse för hur man kan utveckla ett attraktivt och långsiktigt hållbart samhälle. Den goda staden utgår från ett tjugotal kommunala samhällsplanerings- och stadsbyggnadsprojekt i de tre medverkande kommunerna.

Trafikverket har i uppföljningen uppgett att projektet innefattar dokumentation och spridning under en tidsperiod av sex år. En särskild utvärdering av den första etappen 2005–2007 har genomförts av en högskola och nu genomförs en utvärdering av hela projektet. Parallellt tas en slutrapport fram som förutom utvärdering av de kommunala projekten även tar upp de rapporter och inspel som gjorts. Dessutom sker djupare analys av erfarenheterna, bl.a. om statliga myndigheters roll i förhållande till kommuner, i form av ett forskningsprojekt som avses resultera i en doktorsavhandling. I uppföljningen har från SKL framhållits att arbetet i projektet har gått mycket bra och att kommunerna har varit mycket engagerade.²⁸⁴

Exempel på andra statliga insatser

Förutom de insatser som görs av Trafikverket kan även ett antal andra exempel på statliga insatser nämnas. Boverket har tagit fram en väglednings- och inspirationsskrift för planering av cykelparkering vid stationer och resecentrum. Skriften syftar till att inspirera och vara ett praktiskt stöd i utvecklingen av den goda cykelparkeringen. Boverket menar att förbättrade och utökade cykelparkeringar är en viktig del i kollektivtrafikens infrastruktur och en förutsättning för att det kollektiva resandet ska kunna öka och miljöbelastningen minska. Ett annat exempel är Naturvårdsverkets strategi för minskad miljöpåverkan från energi och transporter. Strategin syftar till att minska transport- och energisektorens utsläpp till luft, minska buller och övrig miljöpåverkan samt att öka energieffektiviteten och användningen av förnybara energikällor. Naturvårdsverket menar att det krävs flera åtgärder för att anpassa stadsmiljön mer till människan än till motorfordon, bl.a. att bygga ut kollektiv- och järnvägstrafiken, att minska biltrafiken i centrala delar av samhället och att införa hastighetsdämpande åtgärder.²⁸⁵

Energimyndigheten har i uppföljningen konstaterat att städernas transportfrågor inte är lösta. Här behövs en helhetslösning där man inte enbart ser till enskilda stadsdelar eller städer utan där man borde se till regioner eller helst hela Sverige. Från Energimyndigheten uppges att man genomför många insatser kring transporter, drivmedel etc. men när det gäller planering av trafik görs dock inte så mycket. Energimyndigheten har börjat upparbeta kontakter med Trafikverket och betonar att det också är viktigt med goda kontakter med kommunerna i detta arbete.

Dessutom kan nämnas att Transportstyrelsen har ett särskilt sektorsansvar för miljömålsarbetet, vilket innebär att myndigheten ska verka för att alla

²⁸⁴ Trafikverket, e-brev 2010-08-19, SKL, intervju 2010-05-10 och webbplatsen www.trafikverket.se.

²⁸⁵ Boverket, 2010e och webbplatsen www.naturvardsverket.se.

relevanta miljö kvalitetsmål uppnås inom sin sektor, bl.a. målet om en god bebyggd miljö.

Trygghet och säkerhet

Sedan mitten av 1990-talet arbetar Boverket med frågan om brottsförebyggande inom stadsbyggnad och utformning av byggnader. Boverket har beskrivit att arbetet med dessa frågor kan ske på minst två olika sätt. I de nordiska länderna är traditionen att arbeta med inriktning mot öppna gator, bostadsområden och stadsdelar, medan man i en del andra länder ofta arbetar med fysiska säkerhetsspärrar och övervakning, bl.a. genom s.k. gated communities. År 1996 presenterade regeringen ett nationellt brottsförebyggande program där det betonades att brottsligheten skulle angripas med en bred ansats och att det krävdes ökad medvetenhet om vikten av förebyggande insatser inom alla samhällsområden, bl.a. vid ny- och ombyggnad av boendemiljöer. Boverket tog bl.a. fram rapporter i ämnet.²⁸⁶

Sedan 1998 pågår ett standardiseringsarbete kring brottsförebyggande stadsplanering utifrån den europeiska standardiseringskommittén Prevention of crime by urban planning and building design. Den svenska kommittén drivs genom en teknisk kommitté vid Swedish Standards Institute (SIS). I arbetet har bl.a. Boverket varit aktivt, och 2008 presenterades en rapport på svenska i form av en guide.²⁸⁷

Boverket har fått i uppdrag från regeringen att på nationell nivå, leda och samordna och i samverkan med länsstyrelserna stödja ett konkret utvecklingsarbete för att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv. Arbetet ska slutredovisas i december 2010. I uppdraget ingår fyra delar: kunskapsuppbyggnad, metodutveckling, regionala seminarier och konferenser samt stöd till kommunala insatser och andra projekt. Stödet till kommunala insatser och andra projekt är en del i regeringens satsning på att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv. Det ska gå till insatser som syftar till att skapa tätortsmiljöer som både kvinnor och män upplever som trygga. Stöd har kunnat sökas av kommuner, landsting, huvudmän för kollektivtrafik, fastighetsbolag, föreningar, kommunala samverkansorgan och regionala självstyrelseorgan. Stödet har varit uppdelat i två ansökningsomgångar, där länsstyrelserna har fördelat 80 % av medlen och Boverket 20 %. I den första omgången (för 2008–2009) fördelades 16,5 miljoner kronor till 70 projekt. I den andra omgången (för 2010) fördelades 17,9 miljoner kronor till 64 projekt. Projekten är spridda över hela landet och det finns enligt Boverket minst ett projekt i varje län. Boverket konstaterar att trygghet i det offentliga rummet är ett av de områden som är

²⁸⁶ Ds 1996:59, Boverket, 1998 samt BRÅ, Boverket och Rikspolisstyrelsen, 2002.

²⁸⁷ Trygghet och säkerhet, webbplatsen www.boverket.se.

mest uppmärksammat i arbetet med jämställdhet i fysisk planering. Erfarenheterna från projekten sprids på tre seminarier under hösten 2010.²⁸⁸

Kulturmiljö, formgivning och arkitektur

Regeringsuppdrag till fyra myndigheter om hållbar stadsutveckling

Regeringen beslutade i september 2009 att ge fyra myndigheter, Boverket, Formas, Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och Arkitekturmuseet, ett samarbetsuppdrag om hållbar stadsutveckling. Uppdraget är ett gemensamt initiativ från miljöministern och kulturministern för att knyta samman miljö- och kulturpolitiken. Ett syfte med uppdraget är att visa vilka möjligheter som finns för att förbättra stadsdelar och förorter med utbrett utanförskap, både fysiskt, socialt och med minskad klimatpåverkan. Att involvera boende i arbetet är centralt. Arkitekturens roll för en hållbar stadsutveckling ska särskilt lyftas fram. I uppdraget ingår att långsiktigt arbeta för att större hänsyn ska tas till såväl miljöaspekter som kulturmiljö, arkitektur och formgivning inom stadsplanering. Goda erfarenheter ska spridas av att arbeta med en helhetssyn, där aspekter som miljö- och klimatpåverkan vägs samman med sociala och kulturella aspekter för att nå hållbara samhällen.

Som ett del i arbetet med regeringsuppdraget deltog de fyra myndigheterna i mars 2010 på World Urban Forum i Rio de Janeiro. Där visades sociala och kulturella aspekter på hållbar stadsutveckling i Sverige. Vid forumet användes en specialdesignad modul med två skärmar och taktila knappar där användaren kunde bygga en ny stad utifrån en gammal. Exemplet var Kiruna. Modulen hade som syfte att inspirera och stimulera till diskussion om vad som är viktigt när man planerar en stad, om man vill skapa en god livsmiljö för människor som ska bo där. Tidskriften Landscape News och broschyren Unfolding the landscape delades ut till besökarna. Enligt RAÄ var efterfrågan stor.

Tillsammans ska de fyra myndigheterna också bidra till aktiviteter om hållbart samhällsbyggande under Expo 2010 i Shanghai. Aktiviteterna ska enligt regeringsuppdraget skapa internationell uppmärksamhet för svensk hållbar arkitektur och stadsplanering. I början av juli deltog myndigheterna på högnivåveckan och höll en workshop i den svenska paviljongen. Även under hösten planeras aktiviteter utanför utställningsområdet av myndigheterna. De fyra myndigheterna lämnade i juni 2010 tillsammans, samt i viss mån i samråd med Delegationen för hållbara städer, in en delrapport över utfört och pågående arbete. En rapport där myndigheterna redogör för hur de långsiktigt ska samverka och hur man ska kunna ta till vara myndigheternas olika perspektiv i det fortsatta arbetet för en hållbar stadsutveckling kommer i enlighet med uppdraget att lämnas senast den 1 mars 2011.²⁸⁹

²⁸⁸ Regeringsbeslut den 16 oktober 2008 (dnr M2008/3813/H). Boverket, 2009d och webbplatsen www.boverket.se.

²⁸⁹ Regeringskansliet, 2009a. Riksantikvarieämbetet, intervju 2010-04-13. Arkitekturmuseet, e-brev 2010-08-09.

Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer

Regeringen har angett att samverkan kring gestaltning av den offentliga miljön ska stärkas. Statens konstråd har till uppgift att verka för att konsten blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön. För att stärka en helhetssyn i gestaltningen av offentliga miljöer som i högre grad förmår att väga samman olika perspektiv och för att stärka konstens och andra gestaltningsområdets roll i samhällsutvecklingen ska Arkitekturmuseet, RAÄ och Boverket utveckla sitt samarbete med Statens konstråd. Genom samverkan mellan myndigheterna ska goda exempel spridas på hur platsspecifik konstnärlig utformning och en medveten arkitektur kan ingå i och bidra positivt till en helhetsplanering av offentliga områden, platser eller byggnader. I uppdraget ligger att etablera samarbeten mellan planerare, arkitekter, antikvarier, formgivare, designer och konstnärer och med de professioner som arbetar med utvecklingen av den fysiska miljön samt en bred samverkan med berörda kommuner och fastighetsägare. Boende och andra som ska nyttja de aktuella miljöerna ska få möjlighet att komma till tals. Särskild hänsyn ska tas till ett barn- och ungdomsperspektiv.²⁹⁰

Kulturarvet och den hållbara stadsutvecklingen

Kulturarvet är en resurs för både samtiden och framtiden och därmed en viktig fråga i arbetet med samhällsplanering och hållbar stadsutveckling. Från RAÄ har betonats att det är viktigt att i planeringen tidigt uppmärksamma frågor om kulturarvet och andra värden i landskapet och bebyggelsen. Konsekvenserna för dessa värden om planerna genomförs ska också bedömas och beskrivas.

Tillväxt och utveckling i storstäder

Urban utvecklingspolitik

Från statens sida har flera olika insatser gjorts som handlar om tillväxt och utveckling i storstäderna. År 1998 inledde regeringen sitt arbete med en nationell storstadspolitik. Denna har senare kommit att ersättas av den urbana utvecklingspolitiken och det urbana utvecklingsarbetet som syftar till att finna effektiva metoder för att bryta utanförskapet i stadsdelar med hög arbetslöshet, otrygghet och ohälsa.

Utgångspunkten för det urbana utvecklingsarbetet är att minska antalet stadsdelar i Sverige med ett utbrett utanförskap samt att förbättra förutsättningarna för städernas bidrag till landets konkurrenskraft. I de stadsdelar där en hög andel invånare upplever ett utanförskap genom arbetslöshet, långvarigt beroende av försörjningsstöd, otrygghet eller ohälsa finns det skäl för staten och de berörda kommunerna att gemensamt finna effektiva metoder för att bryta utanförskapet. Det urbana utvecklingsarbetet ska bidra med att hitta

²⁹⁰ Prop. 2009/10:3 och regleringsbrev för budgetåret 2010.

former för samordning och samverkan kring det långsiktiga förändringsarbetet i stadsdelar med ett utbrett utanförskap. Särskilt fokus läggs på frågor som rör arbete, utbildning, trygghet och tillväxt. Grunden för en lokal samverkan i arbetet med urban utveckling läggs framför allt genom de lokala utvecklingsavtal (LUA) som träffas mellan staten och de berörda kommunerna. Ett annat redskap i arbetet med urban utveckling är att samla in kunskap både nationellt och internationellt genom uppföljning, utvärdering och analys.

Den 1 juli 2008 trädde förordningen om urbant utvecklingsarbete i kraft.²⁹¹ Förordningen, som gäller t.o.m. år 2010, har som syfte att bl.a. identifiera de frågor som står i fokus i statens och kommunernas gemensamma arbete med urban utveckling. Den ska också tydliggöra vilket ansvar som stat respektive kommun har för olika frågor i detta arbete. För perioden 2008–2010 har 21 kommuner tecknat lokala utvecklingsavtal om ett urbant utvecklingsarbete i 38 stadsdelar. De lokala utvecklingsavtalens roll är att möjliggöra för de berörda kommunerna att bilda lokala partnerskap med statliga myndigheter och aktörer inom den privata och ideella sektorn.

Polismyndigheterna, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen har i uppdrag att ingå i de lokala partnerskapen. Brottsförebyggande rådet och Statens folkhälsoinstitut har därutöver i uppdrag att stödja de lokala partnerskapen. SCB har i uppdrag att redovisa registerstatistik för att följa utvecklingen i stadsdelar som omfattas av lokala utvecklingsavtal. Under 2010 gör regeringen tillsammans med kommuner med lokala utvecklingsavtal en avstämning av hur det urbana utvecklingsarbetet bedrivs.²⁹²

Tillväxt i storstadsregioner

Ett annat exempel är Tillväxtverkets storstadsprogram som pågick under perioden 2006–2009 och hade som utgångspunkt att synliggöra storstadsregionernas särskilda egenskaper, inneboende dynamik och betydelse för den nationella ekonomiska tillväxten. Syftet med programmet var att söka mer kunskap om storstadsregionernas betydelse för en hållbar tillväxt i hela landet och utifrån ett tillväxtperspektiv strategiskt arbeta med ett antal storstadsspecifika utmaningar. Tillväxtverket har i uppföljningen redovisat följande slutsatser från programmet:

- Storstäderna är centrala för den nationella tillväxten. Mer än hälften av produktionen sker i storstäderna och en ännu större andel av tillväxten kommer därifrån. Det finns ett fortsatt stort behov av att lyfta in det som upplevs som storstadsspecifika frågor på den nationella politiska agendan, i första hand integrationsfrågor, bostadsfrågor och infrastrukturfrågor. Det är viktigt att olika samhällsplaneringsfrågor kopplas ihop och ses i ett sammanhang. I en tillväxtorienterad samhällsplanering är det väsentligt att se till de synergier som kan uppnås genom sektorsövergripande samverkan.

²⁹¹ Förordning (2008:348) om urbant utvecklingsarbete.

²⁹² Webbplatsen www.regeringen.se.

- I takt med storstädernas tillväxt blir gränserna mellan storstadsregionerna och andra regioner mindre tydliga. Det är tillväxten och tillväxtförutsättningarna snarare än typen av regioner som bör stå i centrum.
- Behovet av att stärka och stödja olika typer av samverkan är stort: samverkan mellan aktörer inom komplexa regioner, att bidra till att utveckla det regionala ledarskapet, att stärka och utveckla formerna för samverkan mellan storstadsregionen och omkringliggande regioner.²⁹³

Tillväxtverket genomför även ytterligare insatser som har bäring på en hållbar stadsutveckling även om detta inte är huvudfokus för insatserna. Två exempel är programmen Lokalt och regionalt tillväxtarbete och Miljödrivna marknader. Tillväxtverket medfinansierar bl.a. arbetet i projektet Hållbara Umeåregionen som syftar till att utveckla en innovativ metod med perspektivet stads- och landsbygdsutveckling för hållbar tillväxt. Projektets mål är bl.a. att skapa en gemensam prioriteringsgrund för Umeåregionen i det strategiska regionala utvecklingsarbetet med en gemensam helhetsbild och strategi för hållbar utveckling och med tydlig ansvarsfördelning mellan de medverkande aktörerna.

Social välfärd och folkhälsa

Staten vidtar ett flertal åtgärder som har koppling till den hållbara stadsutvecklingen och dess sociala dimension. Dessa görs bl.a. genom Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen som i uppföljningen har redovisat ett antal insatser som har betydelse för en hållbar stadsutveckling.

Från Socialstyrelsen framförs att det finns flera beröringspunkter mellan Socialstyrelsens verksamhet och insatser för hållbar utveckling. Som exempel nämns arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, uppdraget att utveckla kunskap om hemlöshetens omfattning och metoder för att motverka hemlöshet, boendesegregationen i storstadsområden samt arbetet med t.ex. inomhusmiljö i städer.

Forskning om hållbar stadsutveckling

Statliga forskningspolitiska insatser

Genom riksdagens senaste forskningspolitiska beslut förstärktes forskningen om miljö, energi och klimat med totalt 500 miljoner kronor under perioden 2009–2012. Forskning om hållbart samhällsbyggande utpekades i propositionen som ett prioriterat område.²⁹⁴

Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) har till uppgift att främja och stödja grundforskning och behovsmotive-

²⁹³ Tillväxtverket, brev 2010-06-30.

²⁹⁴ Prop. 2008/09:50, bet. 2008/09:UbU4.

rad forskning inom områdena miljö, areella näringar och samhällsbyggande. Formas får också finansiera utvecklingsverksamhet i begränsad omfattning. I Formas uppgifter ingår även att bl.a. nyttiggöra forskningsresultat och främja en hållbar utveckling i samhället, ansvara för kommunikation om forskning och forskningsresultat och att bidra till popularisering av den forskning som finansieras av rådet. Formas har haft årliga utlysningar för att finansiera projekt inom stadsutveckling. Särskilda riktade utlysningar genomfördes 2006 med inriktning på stadsutveckling. Inom ramen för det europeiska samverkansprojektet Urban-Net finansierar Formas de svenska deltagarna i ett antal forskningsprojekt.

Verket för innovationssystem (Vinnova) har till uppgift att främja hållbar tillväxt genom finansiering av behovsmotiverad forskning och utveckling av effektiva innovationssystem. Myndigheten har ett särskilt ansvar inom teknikområdet samt områdena transport, kommunikation och arbetsliv. Hösten 2009 genomfördes en utlysning kring miljöanpassad teknik som bidrar till hållbar produktion och konsumtion samt hållbara transporter. Ett av delområdena är hållbar stadsutveckling.

Kartläggning av forskning om städer och hållbar stadsutveckling

Delegationen har låtit genomföra en kartläggning av forskning om städer och hållbar stadsutveckling. Det kan inledningsvis konstateras att det är svårt att avgränsa vad som ska räknas in i denna typ av forskning. I kartläggningen ingår bl.a. gränsöverskridande urbana frågor, frågor med en system- och helhetssyn på stadsutveckling, samspelet mellan människa och stad, mång- och tvärvetenskapliga ansatser samt praktisknära kunskapsuppbyggnad.

Kartläggningen av forsknings- och utvecklingsmiljöer visar att det i dag finns en relativt god men fragmenterad kompetensbas i Sverige för att vidareutveckla och bygga upp de former av kompetens och ny kunskap om städer och stadsutveckling som motsvarar utmaningarna inom området. Kartläggningen visar att forskningsmiljöer för stadsutveckling finns på många lärosäten och inom näringslivet. I kartläggningen görs bedömningen att som ett resultat av tidigare satsningar från bl.a. Formas (Den uthålliga staden, Staden som livsmiljö, Det offentliga rummet) har en mer samlad kompetensbas för mång- och tvärvetenskaplig kunskapsuppbyggnad utvecklats i Stockholm, Malmö/Lund, Göteborg, Örebro och Uppsala. Även i Linköping, Umeå och Luleå finns individuella forskare och specialkompetenser av intresse. Genom Mistras satsning Urban Futures, och i synnerhet genom det arbete som gjorts av de tre huvudkandidaterna (Göteborg, Malmö/Lund och Stockholm) har kompetensbasen förstärkts ytterligare.

Kartläggningen av forskningsfinansiärer visar att det, trots att det finns en stor potentiell finansieringsresurs hos berörda myndigheter, forskningsråd m.fl., är lite medel som går till forskning om hållbara städer. Enligt den bedömning som görs i kartläggningen går i dag endast marginella summor till forskning och utveckling kring stadsutveckling, uppskattningsvis ca 65–70 miljoner kronor per år, vilket motsvarar mindre än 1 % av den totala finan-

sieringsvolymen hos de större finansiärerna. Därutöver finansieras forskning av mer inomvetenskaplig karaktär som kan ha viss relevans för stadsutvecklingsområdet.

De viktigaste finansiärerna av ämnesövergripande och praktisk forskning framgår av tabellen nedan. Systematiskt samarbete och samordning mellan finansiärerna förekommer endast i ringa omfattning inom stadsutvecklingsområdet, och under kartläggningen har endast ett fåtal exempel på gemensamma satsningar framkommit. I rapporten konstateras vidare att det i Sverige saknas en aktör med övergripande och samlat ansvar för kunskap och kompetens inom området.²⁹⁵

TABELL T: FORSKNINGSFINANSIÄRER INOM STADSUTVECKLINGSOMRÅDET

<i>Finansiär</i>	<i>Uppskattad volym</i>	<i>Inriktning</i>
Formas	15 mnkr/år (ca 2 % av total finansiering)	Samhällsbyggnad, fysiska strukturer, arkitektur, stadsbyggnad, processer och former för samverkan.
Mistra	15 mnkr/år (ca 8 %)	Mistra/Göteborg Centre for Urban Futures: Socioekonomi, kultur, urban metabolism, urban komplexitet, urban governance.
Trafikverket	11–13 mnkr/år (ca 3–5 %)	Transportsystem i tätorter och storstäder, samhällsplanering, metoder och angreppssätt, oskyddade trafikanter. Tillämpad samhällsmotiverad FoU inom järnvägsområdet
Vinnova	2 mnkr/år (<1 %)	Teknik, innovation, affärsmöjligheter. Miljöinnovationer, säkra och uthålliga transporter. Hållbar stadsutveckling ett av flera delområden inom utlysningen Miljöinnovationer.
Sida	4–6 mnkr/år (<1 %)	Fattigdom, utvecklingsländer.
Naturvårdsverket	2–4 mnkr/år (ca 3 %)	Energi- och transportsystem, klimatverktyg, vatten och sanitet.
Vetenskapsrådet	2–3 mnkr/år (<1 %)	Grundläggande forskning inom alla områden. Enstaka projekt inom stadsutveckling.
KK-stiftelsen	2–4 mnkr/år (ca 1 %)	Forskning i samverkan mellan högskola och näringsliv. Enstaka projekt inom stadsutveckling.
Riksantikvarieämbetet	1–2 mnkr/år (ca 10 %)	Urbana landskap, stadsomvandling, det moderna stadslivet och dess miljöer.

²⁹⁵ Nolmark, Jarnhammar & Edfeldt-Sjöling, 2009.

<i>Finansiär</i>	<i>Uppskattad volym</i>	<i>Inriktning</i>
Riksbankens Jubileumsfond	1–2 mnkr/år (<1 %)	Humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Enstaka projekt inom stadsutveckling.
Stiftelsen Arkus	max 3 mnkr/år	Utvecklingsarbete, information och strategiska FoU-insatser för arkitektföretagens behov och kompetensstärkande.
Sveriges Kommuner och Landsting (SKL)	max 5 mnkr/år	FoU, information och implementering för behov i kommuner och landsting.
Totalt	Ca 65–70 mnkr/år (ca 0,7 %)	

Källa: Nolmark, Jarnhammar & Edfeldt-Sjöling, 2009. Boverket är en viktig myndighet inom området men har inga egna forskningsmedel. Tillväxtverket är inte FoU-finansiär men i vissa programstöd ingår medel till kunskapsutveckling.

Gemensam utlysning av forskningsmedel för hållbar stadsutveckling

Formas, Energimyndigheten, Naturvårdsverket, RAÄ och Trafikverket har under våren 2010 gemensamt utlyst medel för forsknings- och utvecklingsprojekt inom området Samordnad stadsutveckling – en förutsättning för hållbarhet. Syftet med utlysningen är att stödja och främja interdisciplinära forsknings- och utvecklingsprojekt om städer och stadsutveckling som är systeminriktade och praktisknära och därmed förstärka kunskapsutvecklingen och kompetensbasen då det gäller hållbara städer. I utlysningen har Formas anslagit 15 miljoner kronor, Naturvårdsverket 3 miljoner kronor, RAÄ 3 miljoner kronor, Energimyndigheten 9 miljoner kronor och Trafikverket 3 miljoner kronor för åren 2010–2012. Budgetramen uppgår till sammanlagt 33 miljoner kronor. Förutom gemensam utlysning planeras samverkan kring seminarier, forskningskommunikation m.m. där även övriga aktörer inom stadsutvecklingsområdet kan delta. Utlysningen är inriktad på följande prioriterade områden:

- Processer och former för lokal och regional samverkan för genomförande av strategiska fysiska förändringar.
- Systemlösningar inom stadsbyggande, infrastruktur och arkitektur som främjar sektorsövergripande teknikutveckling och handlingsmönster i riktning mot resurseffektivitet, minskad energianvändning och miljöbelastning.
- Stadsbyggande, infrastruktur och arkitektur som bidrar till att skapa attraktiva, intressanta, trygga och säkra platser för sociala och kulturella möten, för förflyttningar, handel och rekreation.
- Stadsplanering som bidrar till att skapa socioekonomisk och fysisk hållbarhet samt ger kunskap om segregationens drivkrafter i det urbana landskapet och hur de kan motverkas.

Normalstorleken på ett projekt bedöms uppgå till ca 2 miljoner kronor per år för att möjliggöra interdisciplinära projekt. Samfinansiering från näringsliv, bransch och kommun bedöms som en fördel och kan utgöras av att ett företag eller en organisation utför eget arbete i projektet. Ansökningarna bedöms i en särskild beredningsgrupp med representanter för finansiärerna, vetenskaps-samhället och användarintressena. Respektive finansiär fattar beslut om finansiering under hösten 2010. Projekten kan tidigast starta den 1 oktober 2010.

Tvärvetenskapligt forskningscentrum om hållbar stadsutveckling

Stiftelsen för miljöstrategisk forskning (Mistra) har beviljat medel till Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet för ett nytt tvärvetenskapligt forskningscentrum om hållbar stadsutveckling, Mistra Urban Futures: The Göteborg Center of Excellence for Sustainable Urban Futures. Det nya centrumet ska enligt Mistra bidra till storstädernas positiva utveckling socialt, miljömässigt och ekonomiskt, fungera som en plattform för kunskapsutvecklingsprocesser och ge en plattform för det internationella samarbetet.²⁹⁶ Det nya centrumet startade sin verksamhet våren 2010 och beskriver sin verksamhet på följande sätt:

Mistra Urban Futures är ett världsledande centrum för hållbar stadsutveckling. Vi erbjuder innovativa lösningar genom förstklassig, verk-ningsfull och samhällsrelevant kunskap. I nära samverkan mellan praktiker och forskare tas förstklassig, verk-ningsfull och relevant kunskap fram. Centrumet ska bidra till att göra verklig skillnad för miljön och människors liv i världens städer. Mistra Urban Futures styrka är just samarbetet mellan forskningen och den praktiska tillämpningen. Centrumet ska erbjuda en arena för utveckling och överföring av kunskap, där samverkan med näringsliv, intresseorganisationer och allmänhet ska utvecklas.²⁹⁷

Centrumet är konsortium mellan olika institutioner i Västra Götaland och IVL Svenska Miljöinstitutet. Från centrumet har under våren 2010 framförts att centrumet ska arbeta lokalt och globalt, med förstklassig, verk-ningsfull och relevant kunskap och transdisciplinär kunskapsproduktion (akademisk och praktisk kunskap) inom fyra områden: God bebyggd miljö, Utmaningar från klimat och resursknapphet, Planering och Spontan stadsomvandling. Centrumet ska arbeta med kunskapsproduktion och demonstration, kunskapshantering och kommunikation samt utbildning, kompetensutveckling och ömsesidigt lärande. Under 2010 genomförs fem pilotprojekt, bl.a. om beslutsprocesser för hållbar stads- och regionutveckling, klimatpåverkat byggande och förorter.²⁹⁸

²⁹⁶ Webbplatsen www.mistra.org.

²⁹⁷ Webbplatsen www.mistraurbanfutures.se.

²⁹⁸ Forum för miljöforskning, 2010-02-09.

Övriga statliga insatser för forskning kring hållbar stadsutveckling

Det finns flera exempel på andra statliga insatser som görs för att främja forskning som har bäring på frågor kring hållbar stadsutveckling. Ett exempel på en myndighet som arbetar med forskningsfrågor är RAÄ som i uppföljningen har uppgett att man arbetar med forskningsfrågor vad gäller hållbar stadsutveckling på två sätt: dels genom egen forskning kring exempelvis stadsarkeologi och kulturarvets roll i samhällsplaneringen, dels genom fördelning av forskningsanslag till projekt med koppling till stadsutveckling. RAÄ deltar i Formasutlysningen kring hållbar stadsutveckling och ställer delar av sitt forskningsanslag till förfogande till forskning om hållbara städer. Ett annat exempel kan hämtas från Naturvårdsverket som stöder forskning på IVL Svenska miljöinstitutet för att minska byggsektorns miljöpåverkan. Här ingår bl.a. energieffektiv och klimatanpassad bebyggelse och minskad användning av farliga ämnen.

BILAGA 8

Hållbar utveckling och hållbara städer

Denna bilaga beskriver närmare begreppen hållbarhet och hållbar utveckling. En genomgång görs av hur forskningen ser på hur hållbar utveckling kan definieras. Bilagan är framtagen av *Nils Göransson* på uppdrag av riksdagsförvaltningen.

Hållbarhet, hållbar utveckling och hållbara städer

I dagens debatt kring naturresurskonsumtion och miljöproblem är konceptet hållbar utveckling ett välanvänt begrepp. Flera forskare har framhållit att det ofta använda begreppet hållbarhet är oprecist och att dess frekventa användning kan bero på möjligheten till fri tolkning. Samtidigt innebär det att olika definitioner av hållbarhet inte nödvändigtvis överensstämmer med varandra. Första gången begreppet hållbar utveckling (sustainable development) registreras i en ordbok är i Oxford English Dictionary 1972. Sjutton år senare, 1989, dyker begreppet hållbar stad (sustainable city) upp i samma verk. Det var dock framför allt den s.k Brundtlandrapporten från 1987 som populariserade begreppet hållbar utveckling.²⁹⁹

Brundtlandrapporten

Rapporten *Vår gemensamma framtid*, ofta kallad Brundtlandrapporten, skrevs av Världskommissionen för miljö och utveckling på uppdrag av FN.³⁰⁰ Rapporten gav upphov till följande välanvända definition av hållbar utveckling:

En hållbar utveckling är en utveckling som uppfyller dagens behov utan att förstöra möjligheterna för kommande generationer att uppfylla sina egna behov.³⁰¹

Brundtlandrapporten betonar vikten av att konceptet hållbar utveckling förstås utifrån ett helhetsperspektiv ur vilket såväl ekonomiska och sociala som ekologiska aspekter beaktas. Ekonomisk tillväxt ses som en förutsättning för hållbar utveckling, men det krävs att denna blir mindre material- och energintensiv. Den ekologiska dimensionen innebär att en hållbar utveckling måste harmonisera med det globala ekosystemet utan att utarma naturkapitalet och att detta bl.a. kräver en minimerad påverkan på luft- och vattenkvaliteten. En socialt hållbar samhällsutveckling beskrivs som en utveckling som tillgodoser mänskliga behov och leder till rättvisa möjligheter för alla samhällsgrupper och generationer.

Ett avsnitt om urbana utmaningar i Brundtlandrapporten behandlar specifikt städernas roll för en hållbar utveckling, som i rapporten beskrivs som en

²⁹⁹ Se bl.a. Konjunkturinstitutet, 2010.

³⁰⁰ Kommissionen leddes av den förra norska statsministern Gro Harlem Brundtland.

³⁰¹ Världskommissionen för miljö och utveckling.

av sex globala utmaningar. Fokus i detta avsnitt läggs framför allt på städer i utvecklingsländer och hur dessa kan utvecklas i en hållbar riktning. En del i avsnittet behandlar även den industrialiserade världens städer i egenskap av stora resurs- och energiförbrukare samt i hög grad ansvariga för de globala miljöföroreningarna. Även städers beroende av omkringliggande landsbygd och andra geografiska områden för sin resurs- och energianvändning diskuteras. Detta innebär att städer har en indirekt social, ekonomisk och ekologisk påverkan långt utanför sin geografiska utbredning. I rapporten påpekas att många städer står inför problem med försämrad infrastruktur, miljöförstöring och en negativ spiral av social segregation. En hållbar stad framställs i kontrast till detta som en stad som svarar mot mänskliga behov och strävanden både i dagsläget och i framtiden.

Konceptuella modeller för hållbarhet

Inom ramen för denna uppföljning har en genomgång gjorts av hur forskning- en ser på hur hållbar utveckling kan definieras. Utifrån genomgången kan konstateras att det inom såväl forskning som praktik uttrycks ett behov av att hålla definitioner av hållbar utveckling och deras innebörd öppna och diversifierade för att man ska kunna beakta så många aspekter möjligt. Samtidigt är utveckling och definition av tydliga strategiska mål samt delobjektiv för att nå dessa ett viktigt hjälpmedel för att påverka utvecklingen i önskvärd riktning, vilket enligt vissa forskare skapar en inneboende paradox som kan fungera som en svaghet såväl som en styrka.³⁰² Samtidigt som utvecklingen av konkreta strategier kan försvåras som en effekt av ambivalensen i begreppet, är det också detta som gör det möjligt att bryta ned konceptet till att passa praktiskt taget alla verksamheter och aktiviteter. Detta gör dock att konceptet kritiseras regelbundet. En forskare uttryckte redan 1995 sin kritik på följande sätt:

Hållbarhet är en ambivalent kliché som alla är överens om, men i den universella legitimationsprocessen kommer ingen överens.³⁰³

Trots sådana åsikter anses hållbarhetskonceptet ändå kunna fungera som en samlande och synergistisk kraft över såväl politiska block som olika förvaltningsgränser och samhällssektorer. Det bör i sammanhanget poängteras att hållbarhetskonceptet är en normativ process snarare än ett sluttillstånd.

Av den genomgång som har gjorts framgår att det finns flera grundläggande konceptuella modeller som på olika vis illustrerar och kopplar samman grunderna för en hållbar utveckling och dess aspekter. Två av de vanligaste modellerna är följande:

- Modell 1 visar den biofysiska sfären (den ekologiska dimensionen) och det naturkapital som den producerar som grunden för en hållbar utveckling; ekonomiska, teknologiska och institutionella aspekter är de medel

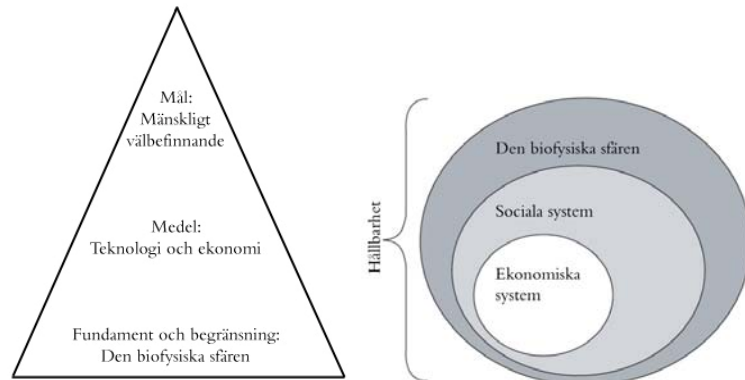
³⁰² Kates och Parris, 2005

³⁰³ Mitcham, 1995.

som står till buds som styrmedel för att lotsa utvecklingen mot en mer hållbar framtid (den ekonomiska dimensionen). Målet i en hållbar utveckling är att eftersträva mänskligt välbefinnande, inklusive jämlikhet och välfärd (den sociala dimensionen).

- Modell 2 illustrerar att de olika aspekterna i en hållbar utveckling måste anpassas i förhållande till varandra och systemets inneboende begränsningar; vi lever i ett slutet system som i ett längre perspektiv inte kan uppehålla den globala demografiska och ekonomiska expansion som för närvarande pågår. Denna insikt medför behovet av ett tvärvetenskapligt holistiskt perspektiv i vilket de olika samhällsprocesserna och ekologiska processerna kopplas samman i tid och rum.

FIGUR 1: TVÅ MODELLER FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

Källa: Modell 1 adapterad från Palme, 2010. Modell 2 adapterad från Folke, 2008.

Ekologisk hållbarhet

I städer ställs hållbarhetskonceptet på sin spets. Det kan konstateras att städer är starkt människodominerade system som är stora konsumenter av naturresurser och producerar stora mängder avfall, samtidigt som ekonomiska och sociala aktiviteter är som störst och mest intensiva i städerna. Den globala urbaniseringsprocessen sker i dag mycket snabbt. Över hälften av jordens befolkning bor i dagsläget i städer. År 2030 beräknas andelen av befolkningen som bor i städer till 60 %, medan den 2050 kommer att ha växt till 80 %.³⁰⁴ Lösningen på hållbarhetsfrågan sägs därför ligga i staden, men de egenskaper som beskrivs ovan gör också staden till den mest sårbara samhällsformen.

Ekologiska fotavtryck är ett ytmått som ger en uppskattning om hur mycket vi tar i anspråk av omkringliggande natursystem.³⁰⁵ Måttet visar hur mycket energi och råmaterial en person eller en grupp konsumerar och återger konsumtion och avfallshantering i natursystemyta. Global handel och långväga föroreningar innebär att inte bara närområdet tas i anspråk utan även natur-

³⁰⁴ FN:s populationsdatabas, 2007.

³⁰⁵ Rees & Wackernagel, 1996.

system i produktionsområden på andra sidan jordklotet.³⁰⁶ I en studie beräknades det ekologiska fotavtrycket för 29 städer kring Östersjön (inklusive Stockholm, Göteborg och Malmö), vilket visade att invånarnas konsumtion av virke, papper, fibrer och mat kräver en ekosystemareal som är 200 gånger större än själva städernas yta. Detta innebär att en genomsnittlig invånare i någon av dessa städer är beroende av ett ekosystemunderhåll från skogar, jordbruksmark, hav, sjöar och våtmarker om ca 220 000–250 000 m² per år.³⁰⁷ Forskningen visar att de växande städerna konsumerar alltmer och därför blir alltmer beroende av större och större omkringliggande geografiska områden, vilket i förlängningen anses skapa såväl politisk och ekonomisk som ekologisk instabilitet.³⁰⁸ Essentiellt för en såväl ekologisk som ekonomisk hållbarhet blir därför att städernas expansion av de ekologiska fotavtrycken minskar och att städerna kan fungera genom högre grad av regional självförsörjning.

Ekonomisk hållbarhet

Utifrån den energi- och resurskonsumtion samt avfallsproduktion som städer står för framhävs inom forskningen även städernas roll som starkt drivande faktor i ekonomisk tillväxt och global handel. Ur ett lokalt perspektiv höjer den globala handeln urbana regioners välfärd genom att höja bärkapaciteten vad gäller vissa resurser. Det finns dock ett problem ur ett ekonomiskt och ekologiskt hållbarhetsperspektiv i att detta system understöder överkonsumtion av de resurser som finns i en viss region för global export. Forskning har pekat på att denna stimulans av accelererande konsumtion av lokala överskott av naturkapital som en effekt av global efterfrågan inte fungerar i förlängningen i det slutna system som biosfären utgör, i och med att det sänker jordens globala bärkapacitet i sin helhet.³⁰⁹

En förlängning av detta perspektiv blir att städer i sin nuvarande form i hög grad är ekonomiskt och socialt sårbara inför förändrade förutsättningar på grund av överkonsumtion. En miljonstad som i hög grad är beroende av naturresursflöden från avlägsna källor kan snabbt få problem i sin ekonomiska stabilitet och sociala trygghet vid potentiella framtida resursbrister. Genomgången av forskningen visar att detta har skapat ett normativt ideal inom hållbarhetsforskningen om att en högre regional kapacitet till självförsörjning är önskvärd. Samtidigt skapar städer stora potentiella fördelar som kan vara nödvändiga för en framtida ekonomisk hållbarhet:

- Lägre kostnader per capita för infrastrukturinvesteringar.
- Större möjligheter för återvinning och återanvändning av material.
- Hög populationstäthet, vilket minskar behovet av mark per capita.

³⁰⁶ Borgström, 2004.

³⁰⁷ Folke m.fl., 1997.

³⁰⁸ Rees, 1997.

³⁰⁹ Ibid.

- Hög potential för att minska utsläppen av växthusgaser genom mindre behov av fossila bränslen för bl.a. transport och uppvärmning.

Social hållbarhet

Den mest grundläggande definitionen av social hållbarhet kan uttryckas som ett positivt samhällstillstånd som genereras av sociala institutioner och policyer.³¹⁰ Detta tillstånd är starkt kopplat till såväl ekologisk som ekonomisk hållbarhet men har i allmänhet inte forskats på och därmed inte utvecklats som begrepp i samma utsträckning. Forskare har identifierat följande egenskaper som väsentliga för en socialt hållbar stad:

- Jämlikhet mellan medborgare i tillgång till nyckeltjänster såsom hälsovård, utbildning, transport, boende och rekreation. Denna jämlikhet avser alla samhällsgrupper inom generationer men också mellan generationer.
- Ett system av kulturella relationer inom vilket positiva aspekter av disparata kulturer värderas och skyddas för social diversitet, samtidigt som kulturell integration främjas.
- Omfattande medborgardeltagande – inte bara i val, utan även i andra former av engagemang, speciellt på lokal nivå.³¹¹

I stadssammanhang har forskare på uppdrag av Unesco analyserat policyer i tio städer och identifierat sex olika nyckelområden för att uppnå ovan beskrivna tillstånd:

- Governance (styrning; relationer, processer och samförvaltning av samhället emellan myndigheter och medborgargrupper)
- Kulturella och sociala institutioner
- Social infrastruktur (t.ex. skolor och sjukhus) och offentliga tjänster (t.ex. vatten och elektricitet)
- Boende
- Transport
- Sysselsättning.³¹²

Uppföljningens genomgång av forskning om hållbar utveckling visar att fokus inom forskning och teorier kring social hållbarhet i urbana sammanhang ofta ligger på nödvändigheten av att arbeta med lokal, platsspecifik policyutveckling snarare än nationell sådan, delvis för att bygga upp en jämförande kunskapsbas om mer respektive mindre framgångsrika urbana institutioner.

³¹⁰ Polèse & Stren, 2000.

³¹¹ Ibid.

³¹² Ibid.

BILAGA 9

Delegationens kriterier för det ekonomiska stödet

Investeringsprojekt 2010

Av svaren bör tydligt framgå vad det ekonomiska stödet kan tillföra åtgärder eller processer inom projektet och som inte kommer att kunna genomföras utan sökt stöd.

Uppgifter om sökande: Projektbenämning. Kontaktuppgifter. Kommun, regionalt organ, aktiebolag, allmännyttigt bostadsföretag, privat bostadsföretag, annat (rutor att kryssa i).

Bidrag söks för: Nybyggnad. Ombyggnad (rutor att kryssa i).

Stadsdel. Bostadsområde. Kvarter (rutor att kryssa i).

Åtgärder rör: Energi. Vatten. Avfall. Transporter. Annan åtgärd (rutor att kryssa i).

Sekretess: Ange om ansökan innehåller information som du inte vill ska lämnas ut vid förfrågan: Ja/Nej.

Projektbeskrivning: Lämna här en redogörelse för projektet och de åtgärder vilka stöd söks för. Av beskrivningen ska bland annat framgå de övergripande målen för projektet, bakomliggande resonemang och hur målen ska uppnås. Redogörelsen kan omfatta maximalt 4 000 tecken, med högst 2 000 tecken per textfält.

Åtgärder i projektet: Samtliga punkter under denna rubrik ska besvaras.

- Uppfyllande av hållbarhetsmål: Beskriv hur åtgärderna uppfyller för projektet relevanta miljökvalitetsmål samt sociala och ekonomiska mål. Ange om möjligt nyckeltal.
- Stadsplanering: Beskriv för projektet relevanta aspekter. Beskrivningen kan t ex avse: Övergripande hållbarhetsidé; Hållbar tillgänglighet till nationellt, storregionalt och lokalt strategiska funktioner, särskilt med gång och cykel samt kollektiva färdmedel; Genomförbarhet och ekonomiska förutsättningar; Kvaliteter som uppnås vad avser stadsbyggnad, kulturhistoriska värden, gestaltning, miljö, social och kulturell funktion samt delaktighet; Förutsättningar för hållbar godstransportförsörjning; Utvecklingsbarhet.
- Integrerade tekniska system: Beskriv hur synergier tas till vara genom integrering av t ex Vattentillförsel och avloppsrening; Landskapsplanering; Avfallshantering; Arkitektur och byggnader; Urbana funktioner; Energi; Trafik och transporter inkl godstransporter.
- Anpassning till kommande klimatförändring: Beskriv hur hänsyn tas till effekter av klimatförändringen. Exempel på aspekter att beskriva är

Byggnaders och anläggningars placering; Mikroklimat; Blågrön infrastruktur, dvs. integrering av dagvattensystem och vegetationsytor; Hur den lokala klimat- och sårbarhetsutredningen beaktas (om sådan finns).

- **Klimat effekter:** Beskriv de åtgärder som var för sig eller sammantaget främjar hållbar stadsutveckling i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser och som företrädesvis rör energi, vatten, avfall eller transporter. Beräkna minskad energianvändning och minskade utsläpp av växthusgaser till följd av åtgärderna samt ange andelen förnybara energikällor. Beskriv även åtgärder som avser att underlätta hållbara beteenden i olika avseenden. Om möjligt, kvantifiera även dessa åtgärder i minskad energianvändning, minskade utsläpp av växthusgaser eller ökad andel förnybar energi. Ange generella nyckeltal för åtgärder som rör energi, vatten, avfall eller transporter; Minskad energianvändning, kWh; Andel förnybar energi per använd energienhet, %. Ange typ av energibärare för den energianvändning som minskar ...; Total minskning av koldioxidekvivalenter, ton/år. Beskriv vilka definitioner som har använts i beräkningarna.
- **Förutsättningar för miljöteknikexport och kunskapsspridning:** Beskriv de åtgärder som främjar miljöteknikexport och kunskapsspridning, t.ex. hur: Projektet visar upp de aktörer (leverantörer m fl) som medverkat i projektet; Projektet bidrar till att förkorta och effektivisera affärsprocesser när det gäller beställning (inklusive export) av miljöteknik och kunnande som tillämpas i projektet; Projektet exponerar valda systemlösningar inklusive dess miljö- och hälsoeffekter; Projektet är tillgängligt för svenska och internationella besökare; Projektet förevisar ekonomiska kalkyler ur ett livscykelperspektiv där investeringskostnad ställs mot kostnad för drift, underhåll och förvaltning; Valda lösningar i projektet kan överföras och tillämpas av andra aktörer.
- **Organisation för information och kunskapsspridning:** Beskriv vilken organisation och andra förutsättningar som finns för att sprida information och erfarenheter om åtgärderna och projektet inom Sverige och andra länder. Av beskrivningen ska särskilt framgå vilka metoder som kommer att användas samt om informationen riktas till speciella målgrupper.

Processer i genomförandet av projektet: Samtliga punkter under denna rubrik ska besvaras:

- **Deltagande och inflytande:** Beskriv processer för dialog, deltagande och inflytande i planering, genomförande, uppföljning och utvärdering för att involvera de parter som berörs av investeringsprojektet, t ex allmänhet och boende. Redogör för vilka aktörer som involveras och i vilken omfattning. Redogör också för vilka metoder projektet avser att använda sig av för att engagera till deltagande samt hur resultaten från deltagandeprocesserna ska komma till användning.
- **Integrerad sektorsövergripande planering:** Beskriv de processer och modeller för samverkan som tillämpas och om sektorsöverskridande samverkan sker mellan de aktörer som behövs. Beskriv hur organisationen för

sektorssamverkan i projektet ser ut. Beskriv även hur och varför verktyg/metoder kommer att användas i projektet vad gäller analys, planering och dialog. Ange även vilka mervärden dessa verktyg/metoder kommer att ge projektet och organisationen.

- Samverkan mellan näringsliv och kommuner: Beskriv hur samverkan sker i dagsläget och de processer och modeller för samverkan som är tänkta att tillämpas i projektet. Avser projektet att utveckla nya former för samverkan och dialog mellan näringsliv och kommun? Sker samverkan mellan flera aktörer och kring fler aspekter på långsiktig hållbarhet än vad som vanligen görs?
- Uppföljning av projektet: Beskriv hur projektet ska följas upp. Beskrivningen ska inkludera en plan och uppföljningsmodell för kontinuerlig uppföljning och utvärdering. Beskriv även om det finns planer på samverkan med universitet eller högskolor för att följa processer och tillvarata resultat från projektet.
- Tidplan: Ange preliminära datum då investeringsprojektet beräknas påbörjas respektive vara slutfört. Åtgärden/åtgärderna påbörjas (år, månad, dag). Åtgärden/åtgärderna färdigställs (år, månad, dag).

Den stödberättigade kostnaden: Stöd lämnas med högst 30 % av den stödberättigade kostnaden. Ange Investeringskostnad (totala kostnaden) ...

- Kostnaden för uppfyllande av tillämpliga bestämmelser och byggregler ...
- Annat offentligt finansieringsstöd till samma åtgärd.
- Summa stödberättigad kostnad ... Sökt stöd (högst 30 % av summa stödberättigade kostnader).

Planeringsprojekt 2010

Av svaren bör tydligt framgå vad det ekonomiska stödet kan tillföra åtgärder eller processer inom projektet och som inte kommer att kunna genomföras utan sökt stöd. Observera att endast en mindre del av tillgängligt stöd får ges till planeringsprojekt enligt förordningen (SFS 2008:1407).

Uppgifter om sökande: Projektbenämning. Kontaktuppgifter. Kommun, regionalt organ, aktiebolag, allmännyttigt bostadsföretag, privat bostadsföretag, annat (rutor att kryssa i).

Bidrag söks för: Förstudie. Programskrivning. Sektorsövergripande planering. Informationsinsats (rutor att kryssa i).

Sekretess: Ange om ansökan innehåller information som du inte vill ska lämnas ut vid förfrågan: Ja/Nej.

Projektbeskrivning: Lämna här en redogörelse för det planeringsprojekt som stöd söks för. Observera att minskningen av utsläpp av växthusgaser har en central roll för syftet med det ekonomiska stödet. Kriterium 7 Klimateffekter ska därför alltid besvaras.

- Uppfyllande av hållbarhetsmål: Beskriv hur planeringsprojektet kan leda till att uppfylla för projektet relevanta miljö kvalitetsmål samt sociala och ekonomiska mål. Ange om möjligt nyckeltal.
- Stadsplanering: Beskriv för projektet relevanta aspekter. Beskrivningen kan t ex avse Övergripande hållbarhetsidé; Hållbar tillgänglighet till nationellt, storregionalt och lokalt strategiska funktioner, särskilt med gång och cykel samt kollektiva färdmedel; Genomförbarhet och ekonomiska förutsättningar; Kvaliteter som uppnås vad avser stadsbyggnad, kulturhistoriska värden, gestaltning, miljö, social och kulturell funktion samt delaktighet; Förutsättningar för hållbar godstransportförsörjning; Utvecklingsbarhet.
- Integrerade tekniska system: Beskriv hur synergier tas till vara till följd av projekt genom integrering av t.ex. Vattentillförsel och avloppsrening; Landskapsplanering; Avfallshantering; Arkitektur och byggnader; Urbana funktioner; Energi; Trafik och transporter inkl. godstransporter.
- Anpassning till kommande klimatförändring: Beskriv hur hänsyn tas till effekter av klimatförändringen. Exempel på aspekter att beskriva är Byggnaders och anläggningars placering; Mikroklimat; Blågrön infrastruktur, dvs. integrering av dagvattensystem och vegetationsytor; Hur den lokala klimat- och sårbarhetsutredningen beaktas (om sådan finns).
- Klimateffekter: Beskriv hur planeringsprojektet främjar hållbar stadsutveckling i syfte att väsentligen minska utsläppen av växthusgaser och som företrädesvis rör energi, vatten, avfall eller transporter. Beräkna minskad energianvändning och minskade utsläpp av växthusgaser till följd av planeringsprojektet samt ange andelen förnybara energikällor. Beskriv även åtgärder som avser att underlätta hållbara beteenden i olika avseenden. Om möjligt, kvantifiera även dessa åtgärder i minskad energianvändning, minskade utsläpp av växthusgaser eller ökad andel förnybar energi. Ange generella nyckeltal för åtgärder som rör energi, vatten, avfall eller transporter; Minskad energianvändning, kWh; Andel förnybar energi per använd energienhet, %; Ange typ av energibärare för den energianvändning som minskar ...; Total minskning av koldioxidekvivalenter, ton/år. Beskriv vilka definitioner som har använts i beräkningarna.
- Förutsättningar för miljöteknikexport och kunskapsspridning: Beskriv de åtgärder som främjar miljöteknikexport och kunskapsspridning, t ex hur Projektet visar upp de aktörer (leverantörer m fl) som medverkat i projektet; Projektet bidrar till att förkorta och effektivisera affärsprocesser när det gäller beställning (inklusive export) av miljöteknik och kunskande som tillämpas i projektet; Projektet exponerar valda systemlösningar inklusive deras miljö- och hälsoeffekter; Projektet är tillgängligt för svenska och internationella besökare; Projektet förevisar ekonomiska kalkyler ur ett livscykelperspektiv där investeringskostnad ställs mot kostnad för drift, underhåll och förvaltning; Valda lösningar i projektet kan överföras och tillämpas av andra aktörer.

- Organisation för information och kunskapsspridning: Beskriv vilken organisation och andra förutsättningar som finns för att sprida information och erfarenheter om åtgärderna och projektet inom Sverige och andra länder. Av beskrivningen ska särskilt framgå vilka metoder som kommer att användas samt om informationen riktas till speciella målgrupper.

Processer i genomförandet av projektet: Besvara för planeringsprojektet tillämpbara frågor nedan:

- Deltagande och inflytande: Beskriv processer för dialog, deltagande och inflytande i planering, genomförande, uppföljning och utvärdering för att involvera de parter som berörs av planeringsprojektet, t ex allmänhet och boende. Redogör för vilka aktörer som involveras och i vilken omfattning. Redogör också för vilka metoder projektet avser att använda sig av för att engagera till deltagande samt hur resultaten från deltagandeprocesserna ska komma till användning.
- Integrerad sektorsövergripande planering: Beskriv de processer och modeller för samverkan som tillämpas och om sektorsöverskridande samverkan sker mellan de aktörer som behövs. Beskriv hur organisationen för sektorssamverkan i projektet ser ut. Beskriv även hur och varför verktyg/metoder kommer att användas i projektet vad gäller analys, planering och dialog. Ange även vilka mervärden dessa verktyg/metoder kommer att ge projektet och organisationen.
- Samverkan mellan näringsliv och kommuner: Beskriv hur samverkan sker i dagsläget och de processer och modeller för samverkan som är tänkta att tillämpas i projektet. Avser projektet att utveckla nya former för samverkan och dialog mellan näringsliv och kommun? Sker samverkan mellan flera aktörer och kring fler aspekter på långsiktig hållbarhet än vad som vanligen görs?
- Uppföljning av projektet: Beskriv hur projektet ska följas upp. Beskrivningen ska inkludera en plan och uppföljningsmodell för kontinuerlig uppföljning och utvärdering. Beskriv även om det finns planer på samverkan med universitet eller högskolor för att följa processer och tillvarata resultat från projektet.
- Tidplan: Ange preliminära datum då planeringsprojektet beräknas påbörjas respektive vara slutfört. Åtgärden/åtgärderna påbörjas (år, månad, dag). Åtgärden/åtgärderna färdigställs (år, månad, dag).

Den stödberättigade kostnaden: Stöd lämnas med högst 30 % av den stödberättigade kostnaden. Ange den faktiska kostnaden för förstudier, programskrivning och sektorsövergripande planering för hållbar utveckling. Summa stödberättigade kostnader ... Sökt stöd (högst 30 % av summa stödberättigade kostnader).

2008/09:RFR1	KULTURUTSKOTTET Uppföljning av pensionsvillkoren inom scenkonstområdet
2008/09:RFR2	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets offentliga utfrågning på temat hemlöshet den 17 september 2008
2008/09:RFR3	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Uppföljning av statens insatser inom havsmiljöområdet
2008/09:RFR4	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Fiskpopulationer i svenska vatten. Hur påverkas de av fiske, övergödning och miljögifter?
2008/09:RFR5	TRAFIKUTSKOTTET Inventering av pågående forskning inom transportområdet 2008
2008/09:RFR6	SKATTEUTSKOTTET Inventering av skatteforskare 2009
2008/09:RFR7	FÖRSVARsutskottet Försvarsutskottets offentliga utfrågning om förhållandena i Afghanistan
2008/09:RFR8	CIVILUTSKOTTET Bortförda och kvarhållna barn i internationella förhållanden – En uppföljning
2008/09:RFR9	JUSTITIEUTSKOTTET Uppföljning av kvinnor intagna i kriminalvårdsanstalt
2008/09:RFR10	KULTURUTSKOTTET Kulturutskottets offentliga utfrågning om kultur som kreativ tillväxtkraft
2008/09:RFR11	FINANSUTSKOTTET Finansieringsprincipens tillämpning
2008/09:RFR12	UTRIKESUTSKOTTET Gasfrågan och energisäkerhet i EU:s yttre förbindelser – utvecklingen till 2020
2008/09:RFR13	KULTURUTSKOTTET Uppföljning av hyressättningen inom kulturområdet
2008/09:RFR14	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Konstitutionella kontrollfunktioner

2009/10:RFR1	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Uppföljning av statens insatser för småskalig livsmedelsproduktion
2009/10:RFR2	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Svenska fiskbestånd med framtidsfokus
2009/10:RFR3	SOCIALUTSKOTTET Forskning som berör socialtjänstlagen och kompletterande regelverk
2009/10:RFR4	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets och Statens medicinsk-etiska råds öppna seminarium om en ny fosterdiagnostisk metod den 22 oktober 2009
2009/10:RFR5	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets öppna seminarium om äldrefrågor den 26 november 2009
2009/10:RFR6	FÖRSVARsutskottet Försvarsutskottets offentliga utfrågning om Afghanistan
2009/10:RFR7	TRAFIKUTSKOTTET Pumplagen – uppföljning av lagen om skyldighet att tillhandahålla förnybara drivmedel
2009/10:RFR8	KULTURUTSKOTTET Kulturutskottets offentliga utfrågning om funktionshindrade och scenrummet
2009/10:RFR9	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets öppna seminarium om socialtjänstlagen med fokus på dess utformning och tillämpning inom socialtjänsten den 28 januari 2010
2009/10:RFR10	TRAFIKUTSKOTTET Trafikutskottets offentliga utfrågning om den senaste tidens stora tågförseningar den 18 februari 2010
2009/10:RFR11	KULTURUTSKOTTET Kulturutskottets offentliga utfrågning om jämställdhet och maktstrukturer inom kulturens område
2009/10:RFR12	CIVILUTSKOTTET Näringslivets självregleringsorgan – utvecklingen sedan 2003
2009/10:RFR13	TRAFIKUTSKOTTET Samhällsekonomisk kalkylering – referat från trafikutskottets seminarium den 12 november 2009

2010/11:RFR1

MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET

Uppföljning av ekologisk produktion och offentlig konsumtion